

FRIDERICO LANTIO DE RVVERE
EX DVCIBVS POLIMARTII V.P. ARCHIEPISCOPO PETRENSI
REG. METAVR. PRAESIDI ACADEMIA PISAVRENSIS

Joseph Menabuony del.

Carol. Gregorj sculp

LUCERNAE
FICTILES
MUSEI
PASSERII.

Io. Bapt. Passerius del.

V.F.S.

SUMTIBUS
ACADEMIAE PISAURENSIS.

PISAURI; M.DCC.XXXIX.
IN AEDIBUS **G**AVELLIIS
SUPERIORUM PERMISSU.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1911

1911

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

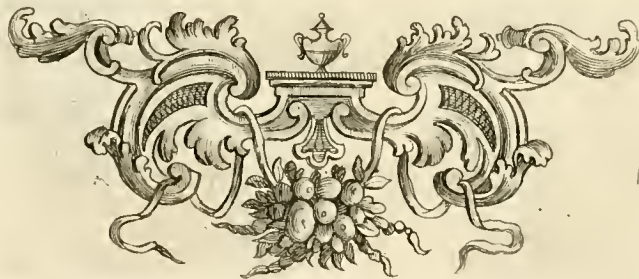
1911

- D. Aloysius Vanvitellius Romanus , SS. D. N. Architectus .*
- D. Franciscus Montanus , Comes , & Patricius Pisaurensis .*
- D. Joannes Hyacinthus Tassinus Murinensis .*
- D. Joannes Baptista Marinius Feretrans , Plebis Castri Genisteti , Pisaurensis Dioecesis Archipresbyter .*
- D. Franciscus Maggius , Eques D. Stephani , & Florentinae Ecclesiae Metropolitanae Canonicus .*
- D. Agliata , Eques D. Stephani , Patricius Pisanus .*
- D. Pius Lodovicus Garellius Bononiensis , Eques , & S. C. M. Archiater .*
- D. Vinicellius S. C. M. a Secretis .*
- D. Raymundus Santinellius , ex Comitibus Oppidi Metulae , Patricius Pisaurensis .*
- D. Joannes Franciscus Ripantius , Patricius Aefinas .*
- D. Joannes Gavardinus , Nobilis Pisaurensis , & Serenissimae Annae Mariae Mediceae Viduae Electricis Palatinae per Regionem Metaurensem Patrimonii Procurator .*
- D. Vincentius Baviera , Marchio , & Patricius Pisaurensis , & Senogalliensis .*
- D. Foscarinus , Patricius Venetus , apud SS. D. N. Orator .*
- D. Franciscus Rasponus , Patricius Ravennas , SS. D. N. Praelatus Domesticus .*
- D. Antonius Franciscus Gorius , in Florentina Academia Historiarum Professor .*
- P. Julius Santarellius Pisaurensis , Ordinis Minimorum Ex-Provincialis .*
- D. Joannes Vincentius Capponius , Canonicus , & Patricius Florentinus .*
- D. Joannes Hieronymus de Pazziis , Eques D. Stephani , & Patricius Florentinus .*
- D. Carolus Spinula , Patricius Januensis , SS. D. N. Praelatus Domesticus , atque Apostolicae Camerae Clericus .*
- D. Antonius Cocchini Florentinus , Gazae Mediceae Praefectus .*
- D. Camillus Piombantius Florentinus .*
- D. Silvius Vicentinus , Eques Hierosolymitanus .*
- D. Ignatius Cribellius , SS. D. N. Praelatus Domesticus , & apud Serenissimum Coloniae Episcopum , & Electorem Orator .*

D. Abas

D. Abbas Fabbronus , Patricius Pistoriensis .
P. D. Desiderius Ondedens , Monachus Camaldulensis .
PP. Praepositi Bibliothecae S. Dominici Bononiensis .
D. Paulus Olivazzius Mediolanensis , SS. D. N. Praelatus Domesticus .
D. Comes Giraud Romanus .
D. Praepositus Bibliothecae Imperialis Romae .
P. Aegidius a Pisauro M. O. R.
D. . . . Archintus Patricius Mediolanensis , Orator SS. Dñi N. ad Magnum
Etruriae Ducem .
D. Marchio Locatellius Romanus .
D. Joseph Maria Moricius , Patricius Firmannus .
D. Joannes Maria Dragonius J. C. Mediolanensis .
D. Marcus Antonius Grassius Patricius Romanus .
D. Carpius Corboli Aquilini , Patricius Urbinas .
DD. Thomas , & Nicolaus Pagliarini Romani pro Bibliotheca Lugduni Bata-
vorum .

FINIS .

Pisauri

Pisauri Calend. April. 1739.

IMPRIMATUR.

Quoad Nos , ec.

Jo: Prior Geruntius Pro-Vic. Generalis .

CUM , de mandato admodum Reverendi Patris Magistri Archangelus Thomae Ciacchae Sanctae Inquisitionis Vicarii , Librum , cui titulus , *Lucernae Fictiles Musei Passerii* , aeneis figuris ornatum , viderim , atque attente legerim , nec quicquam in eo , quod Fidei Catholicae , bonisque moribus adversetur , invenerim , quinimo omnia ibidem contenta cum selectarum rerum copia , tum summa , ac peregrina eruditione , non sine virili eloquentia , conspersa , intellexerim , illum sane dignum , ut Typis mandetur , existimo .

Pisauri die 15. Aprilis 1739.

*Franciscus Maria Brigi
Ejusdem Sanctae Inquisitionis Consultor .*

IMPRIMATUR.

Fr. Archangelus Thomas Ciacchi Magister , & Vic. S. Off.

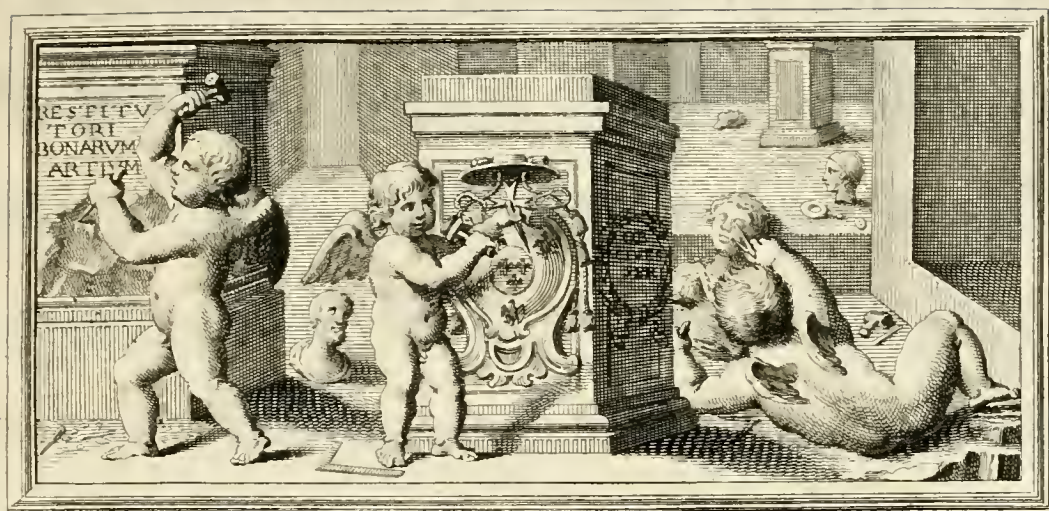
ORDO .

O R D O PROLEGOMENORUM.

- I. *Occasio scribendi.*
- II. *Collectaneae Lucernarum veterum
variae, & de illis iudicium.*
- III. *Lucernarum origo, & antiquitas.*
- IV. *Lucernae apud Italos quando.*
- V. *Illarum varia nomina.*
- VI. *Partes earum praecipuae.*
- VII. *Lucernae accessoria.*
- VIII. *Officinae, in quibus formabantur.*
- IX. *Illarum subscriptiones.*
- X. *Materia Lucernarum.*
- XI. *Ratio Lucernas figurandi.*
- XII. *Qua aetate figurari coepit.*
- XIII. *Lucernae sacrae.*
- XIV. *Festivae.*
- XV. *Domesticae.*
- XVI. *Sepulcrales.*
- XVII. *Ordo totius operis.*

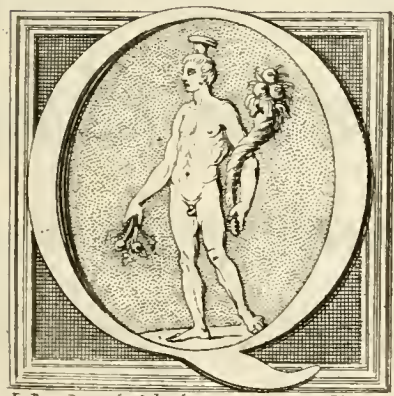
FINIS.

JOANNIS

FRIDERICO
LANTIO DE RUVERE V. P.
ARCHIEPISCOPO PETRENSI
METAURENSIS PROVINCIAE
PRAESIDI

ACADEMIA PISAURENSIS.

*Uam TIBI, atque uni-
versae literariae Rei-*

*publicae Academia nostra obligaverat fi-
dem, en solvimus, VIR PERFE-*

Tom. 1.

S 2

CTIS-

*CTISSIME. Superiori enim anno, quum
eruditissimas TIBI Iosephi Averanii, in
Pisano Lyceo Antecessoris, lectiones de
CHRISTI Servatoris Passione offerre-
mus, nostras etiam lucubrationes tuo No-
mini inscriptas brevi in lucem nos emissu-
ros praenunciavimus. Id nunc elegantissi-
ma, quam vides, veterum Lucernarum edi-
tione praestamus. Fortasse eruditorum ho-
minum expectationem praevenimus; at
votis certe nostris vix fecimus satis; quid
nanque optabilius esse nobis umquam potuit,
quam exercitationum nostrarum, quae tuo
beneficio uberiores fructus in dies promit-
tunt, partem aliquam cum Republica li-
teraria communicare, tuorumque egregio-
rum*

rum in nos meritorum, quorum certe memoriam nulla delebit oblivio, publicum aliquod testimonium dare? Neque vero praeclaras tuas laudes oratione persequi in animo nobis est; satis enim illae constanti fama, atque omnium sermone celebrantur; nam ita natura comparatum est, ut ea, ex quibus utilitas maxima percipitur, in ore omnium sint, & ad caelum usque extollantur. Et sane quis tuam non extollit in administranda Republica solertiam? quae tanta est, ut paucorum annorum spatium, quibus TE Metaurensi Provinciae CLEMENS XII. Pont. Max. praeposuit, simultates Civium, partim occultas, partim apertas

non semel exstinxeris ; iniquissimo tempore uberem comportato undique frumento annonam praestiteris ; extraneorum militum , qui hanc , proximasque regiones occupaverant , licentiam represseris ; pestilentiam , quae armenta inficere , nec opinato , coeperat , magna cura , atque incredibili diligentia averteris ; vix ut tot , tantarumque calamitatum , quibus affecti fuimus , conqueri nunc jure possimus . Jam vero quantum illud est , quod a tuo congressu , colloquioque nemo minus **TIBI** gratus abscedat , sive ea , quae petiit , a **TE** impetraverit , sive repulsam tulerit ; facit hoc singularis tua comitas , affabilitasque sermonis , qua **TIBI** animos ho-

mi-

minum quam maxime concilias. Quid ? nonne mirantur omnes eximiam tuam liberalitatem , qua non cives modo , verum externos etiam magnificentissime complecteris ? Accedit demū , veluti cumulus , quod laudatissimum hunc vitae cursum a teneris usque unguiculis institueris , & per omnes dignitatum gradus , perque amplissimam legationem Pontificio nomine apud potentissimum Gallorum Regem gestam , sancte , constanterque tenueris . Haec profecto sunt , V. P. , quae palam ante omnium oculos versantur , atque aliis de TE summa cum gloria praedicanda relinquimus . At illud quidem , quod maximum instituti nostri decus est , quandoquidem tuo sub conspectu , imo verius fa-

vore , atque praesidio nostra dudum jacens ,
ac pene intermorta ad lucem , vitamque
revocata est Academia , silentio praeterire
nec possumus , nec debemus ; TE nempe
admirabili quadam ingenii vi , atque in-
credibili celeritate de abditis quibusque re-
bus , & ad puriorem humani , divinique ju-
ris disciplinam pertinentibus extemplo ac-
curate , subtiliterque differere ; ac , ne quid
ornamenti desit , mathematicis apprime
cognitionibus illustrari , historiam callere
omnem , in antiquitatis adyta penetrare .
Neque vero in his tantis animi tui vir-
tutibus conquiescendum TIBI putas , V.
P. ; sed , quum probe intelligas in eo si-
tam esse solidam , veramque Principis
Vi-

*Viri gloriam , ut optimarum artium vias ci-
vibus muniat , atque tueatur , non modo
literarum studia summis laudibus ornat ,
& prosequeris , eosque , qui aliquid in-
genii afferunt , quaesitaeque labore doctrinae
amiciissime amplecteris ; verum etiam le-
ctissimam publico usui parari bibliothecam
annua stipe adsignata constituisti ; & , quod
caput est , ut temporum haec felicitas
posteritati etiam propagetur , in partem ,
societatemque curarum splendidissimi Or-
dinis opportune veniens , juventutis insti-
tutioni , accersitis optimis dicendi doctori-
ribus , providentissime consulisti . Quid
multa ? hoc ipsum veterum Lucernarum
opus nonne munificentiae tuae unice ad-
scri-*

*scribendum est ? nequaquam enim ope tua
sine , & auxilio publicam lucem adspexis-
set ; in quo si quid incrementi , ut con-
fidimus , antiquaria res capiet , eruditi
Viri TIBI profecto acceptum referre de-
bebunt . TIBI illud propterea non ex-
traneum , sed intra domesticos tuos pa-
rietes , atque ipsos ante tuos oculos na-
tum , atque altum , tenue sane munus ,
devincti tamen animi , demissaeque obser-
vantiae nostrae argumentum , offerimus ,
V. P. ; quod ut hilari , laetaque fronte ac-
cipias , enixis votis rogamus , pariterque
ut studia nostra , nosque ipsos solita be-
nevolentia complectaris . Vale .*

CATA.

CATALOGUS EORUM, QUI SOCIETATI NOMEN DEDERUNT.

P. D. Virginus Valsechius Brixianus Congregationis Casinensis, Abbas Monasterii Florentini, atque in Pisano Lyceo Sacrarum Literarum Professor.

D. Annibal de Abatibus Oliverius, Patricius Pisaurensis, & Engubinus, atque Academiae Pisaurensis a Secretis perpetuo.

D. Joannes Baptista Grazia, Patricius Pisaurensis.

D. Franciscus Bonaminus, Patricius Pisaurensis.

D. Dominicus Jordanius, Eques D. Stephani, Patricius Pisaurensis.

D. Franciscus Maria Brigius, Patricius Pisaurensis.

D. Nicolaus Mancinfortius, Abbas, & Marchio, Patricius Anconitanus.

D. Dominicus Arduinius, Marchio, Patricius Pisaurensis.

D. Lodovicus Carandinus, Comes, Patricius Pisaurensis, & Mutinensis, SS. D.

N. Praelatus Domesticus, & Reatinae Urbis Gubernator.

D. Cajetanus Elephantucius, Comes, Patricius Ravennas.

D. Fabritius Hondedeus, Comes, Patricius Pisaurensis.

D. Guido de Gberardesca, Comes Donoratici, Castaneeti, &c. Eques D. Stephani, Patricius Florentinus.

D. Apostolus Zenius, S. C. M. Poeta, & Historicus.

D. Octavius Bocchius, Nobilis Hadriensis.

D. Ottolinus de Ottolinis, Comes, & Patricius Veronensis.

D. Joannes Polenus, Marchio, atque in Patavino Lyceo Matheseos Professor.

D. Antonius Savorguanus, Marchio, ac Venetae Reipublicae Senator.

D. Antonius Niccolinus, Marchio, & Patricius Florentinus.

D. Aloysius Cajetanus, Nobilis Panormitanus.

DD. Praepositi Bibliothecae SS. Mariae Salutis Venetiis.

D. Antonius Scottus, Comes, Canonicus, & Nobilis Tarvisinus.

P. D. Ferdinandus Guicciolius, Abbas Monasterii Classensis Ravennae.

D. Pe-

- D. Petrus Buccellius, Nobilis Politianus .
- D. Pettoregius Florentinus .
- D. Franciscus Maria Belluttius, Patricius Pisaurensis .
- D. Laurentius Paullius, Comes, Patricius Pisaurensis .
- D. Joannes Franciscus Mamianus de Ruvere, Comes, Patricius Pisaurensis .
- D. Joannes Carnevalius Mutinensis .
- D. Alexander Faroldius Alberonius, SS. D. N. Praelatus Domesticus, & Lauretanae Urbis Gubernator .
- D. Cajetanus Centomannius, Abbas, Neapolitanus .
- DD. Antonius Maria Hyeronimi, & Antonius Maria Alexandri Zanettii, Veneti .
- D. Joseph Smith Anglus .
- D. Joannes Jacobus Rubinius, S. Pisaurensis Ecclesiae Archidiaconus .
- D. Petrus Catanus, Canonicus, & Nobilis Pisaurensis .
- D. Joseph de Almericis, Eques Hierosolymitanus, Patricius Pisaurensis .
- D. Hyacinthus de Vincioli, Patricius Perusinus .
- D. Marcellus Franciarinus, J. C., & Patricius Eugubinus .
- D. Rossus de Ricciis, Canonicus, & Patricius Florentinus .
- D. Joannes Pavoluccius, Marchio, Patricius Pisaurensis .
- D. Opitius Mazza, Comes, Patricius Pisaurensis .
- D. Vincentius Mamianus de Ruvere, Comes Oppidi S. Angeli, Patricius Pisaurensis .
- DD. Praepositi Bibliothecae Publicae Eugubinae .
- D. Joannes Geruntius Pisaurensis, Prior Ecclesiae S. Cassiani .
- D. Scipio Maffejus, Marchio, & Patricius Veronensis, Regiae Parisiensis Academiae Inscriptionum Socius .
- D. Fr. Paulus Alferan, SS. D. N. Praelatus Domesticus, atque Episcopus Melitensis .
- D. Fr. Ferdinandus Ernestus, Liber Baro de Stadl, Eques Hierosolymitanus, Bajulus, atque S. C. M. apud Melitensis Ordinis Eminentissimum Magistrum Orator .
- D. Fr. Melchior Alferan, Eques Hierosolymitanus, & Prior Aquensis .
- D. Joannes Antonius Ciantar, Comes .

D. Aloy-

I. Me. del.

PISAVRI IN MVSÆO PASSERIO

V. F. Scul.

JOANNIS BAPTISTAE PASSERII J. C. IN VETERES LUCERNAS PROLEGOMENA, ET NOTAE.

I.

Io Bapt. Passerius del. pis. in m. pass.

V. F. S.

UAE identidem ex agro Pisau-
rensi eruuntur egregia antiqui-
tatis monumenta, bonorum Ci-
vium ingenia ad ea illustran-
da vehementer invitant; nihil
enim in illis videre est nisi no-
mina Majorum nostrorum, &
dignitates, leges insuper, &
mores patrios, quae omnia ita
nobis cōhaerent, ut quodammo-
do vitae nostrae partem inscri-

ptam continere videantur. His aetatis nostrae emolu-
mentis respondit Vir pari nobilitate, & doctrina conspi-
cuius Annibal de Abatibus Oliverius Urbis nostrae decus

Tom. I.

a

exi-

II.

eximium, qui *Marmora Pisaurenſia* eruditiffimo commentario pro rei majeſtate illuſtravit, & promulgavit. Dum vero V. Cl. omnia Patriae monumenta, qua ex autographis excepta, qua ex codicibus fide digniſſimis deſcripta integre edidiſſe crediderat; ſenſit tamen magna adhuc parte vel in ipsis privatorum domibus latere, quae publico quodammodo hujus libri praeconio excitata ſubinde prodierunt; crevitque numerus effoſſione plurimorum, detecto poſtmodum Luco ſacro Veterum Piſaurenſium, blandiente adeo fortuna temporum felicitati, ut jam noſtrorum Marmorum partem alteram mole, & eruditione aequalem Cl. Vir moliatur. At Ego Civis optimi, mihiſque ſemper amatiſſimi exemplo ſuccenſus, viribus licet longe impar, aliquid ſplendori patrio cumulare propoſueram; neque vero quidquam opportunius mihi occurrere viſum eſt, quam ſi Lucernas fictiles, quas ex agro Piſaurenſi deſoſſas collegeram, in lucem proferrem. Quia vero ſolae Piſaurenſes vix unico volumini fuiſſent ſatis, placuit Coetus Academiae noſtrae Conſulto Lucernarum peregrinarum, quae in Muſaeo meo ſervantur, acceſſione opus augere, ut ejus magnitudo Majeſtati Patriae reſponderet, quippe qui probe ſenſeramus in ingenti hac Lucernarum ſerie totum fere corpus antiquitatis poſſe illuſtrari, neque ſemel amplificari. Has ego a prima uſque adoleſcentia Peruſiae primum biennio, dein quadriennio Romae ſummo ſtudio, atque conſtantia conquiſieram. Diuturnis deinde in Umbria, atque Piceno functus Praetoris, plurimas ex his undequaque collegi; omnium autem numerum ſuperarunt, quae proximis annis Amici optimi voti participes compararunt, inter quos merito memorandus eſt Antonius Rundula Civis Piſaurenſis utriuſque Juris auditor olim meus, nunc vero in Romana Curia cauſidicus, juvenis egregiae ſpei, cujus ope duplo fere ſeries iſta aucta eſt, ita ut ad millenarium numerum modo accedat.

SAne non defuere praeterito saeculo, qui veterum Lucernarum collectiones adornaverint, inter quos Licetus, & Bellorius praestiterunt. At primus totus est in mala causa olei perpetui vindicanda, praeter quam quod recentia miscet antiquis, & profert de thesauro suo nova, & vetera. Alterius vero tabulae alioqui admirandae venustatis non sine reprehensione sunt. Quippe Bartolus illas non ex ipsis autographis, sed ad fidem tumultuarii schematis exaravit, nec pauca, quae minus perspicua forent, de ingenio supplevit, omniaque ad sui characteris leporem efformavit, uti prototyporum, qui ad nos pervenerunt, collatione comperimus; utque semel Etruscas urnas delineaverat, novi Ityli pulchritudine captus Romanos milites, atque athletas semper Etrusco more calceavit. Gravius vero peccavit Bellorius in notis, qui nullas fere nisi sepulcrales Lucernas agnovit, quo errore semel admissio, omnia penitus subverti necesse erat. Sed ii profecto excusandi sunt, nullibi enim hujuscemodi reliquiarum collectio haecenus facta erat; neque ex illis, quae sparsim, ac singulariter occurrebant, integrum rei iudicium deduci potuerat. Si quid vero in hoc studio prae caeteris profeci, minime quidem ingenio meo, quod sentio quam sit exiguum, sed ingenti huic, atque domesticae collectionitribuendum est; in qua diuturna collatione, atque comparatione multa deprehendi, quae sine hoc subsidio etiam Viros doctissimos latere oportebat.

Lucernarum originem, sicuti rerum fere omnium, fabulae nobilitant; nam ex Aegyptiorum traditione putarunt Graeci a Vulcano primum fabrefactas, Palladem indidisse oleum, Prometheum accendisse, ut infra indicabimus. Ergo ne Noe cum tota familia ultra annum inclusus in arca undequaque abstrusus, atque picatus nocte perpetua caligavit? Profecto ii etiam, qui Lucernas

IV.

antea in usu non fuisse contenderent, fateri cogerentur, Deo ipso commonstrante, a Noe tunc excogitatas fuisse. Necessitas ipsa argumento rei est. Fortasse illarum usus apud filios Mitsraim perduravit, quos loci benignitas delicatior effecit, praesertim quum in Aegypto olei loco liquor quidam usurparetur, quem *cicam* vocabant, ut tradit Diodor. Sic. lib. 11.; atque ita vera sunt, quae tradiderunt Euseb. *de Praepar. Evang.* x. 6. & D. Clem. Alex. *Strom.* 1., & Phyllo Hebraeus, usum nempe Lucernarum caeteros populos ab Aegyptiis didicisse.

I V.

QUa aetate in Italia usurpari caeperint, difficile captu est, duobus tamen testimoniis admonemur illas minime fuisse antiquissimas, Plinii nempe, qui *libro xv. in princip.* ex auctoritate Fenestellae docet sub Tarquinio Prisco nullam in Italia oleam fuisse; & ne putemus peregrino oleo instrui consuevisse, succedit Martialis auctoritas, qui lib. xiv. Epig. v. 39. illas penitus a priscis Romanis excludit.

Nomina candelae nobis antiqua dederunt,

Non norat parcos uncta Lucerna Patres.

Candelae autem antiquiores paxilli aridi erant, quibus sensim foco admotis tantum luminis excitaretur, quantum rigidioris vitae usus postulabat, excogitatis inde sebaceis, & cereis, quas candelabris cultiori institutione suffigerent. Nullae quoque in Romanorum antiquioribus sepulcris Lucernae occurrunt, quod multiplici experimento comprobatum est.

De Lucernarum usu apud Etruscos quid proferam nescio. Sepulcra Perusina, & Tudertina Lucernam nullam exhibuerunt, nullamque Etruscam Lucernam, quae Augusti tempora superet adhuc vidisse memini. At doctissimus Bonarotius illas in Etruscis sepulcris inveniri affirmat. Etiam Phaerecrates Atheniensis poeta, cujus auctoritatem adducit in libro: *Della nazione Etrusca, e degl' Itali Primitivi: libro primo p. 1. n. 21.* nuper vulgato,

Vir

Vir summus , cuius nomine ornari haec scripta glori-
 Scipio Maphejus , Lucernam , quod perpulchra esset , E-
 truscā appellat . Floruit Phaerecrates , ut tradit Svidas ,
 sub Alexandro M . ; hinc arguere possumus , ante huius
 quidem tempora apud Etruscos Lucernarum usum inva-
 luisse , diu vero post Tarquinium Priscum , ignoto ad-
 huc olivae usu in Italia . Puto igitur Lucernas in Thu-
 scorum sepulcris inclinantis jam aevi monumenta esse ,
 cum decem fere saeculorum spatio gentem illam floruisse
 docuerit idem Cl. Maphaejus .

V .

Lucernae varia nomina pro usu , & diversitate na-
 ctæ sunt . Fortasse antiquissima illarum apud nos appel-
 latio lampas est , quæ ab hebraeo לָּאֵמָד *Lapad* emanavit ,
 unde Graeci suum λαμπαδα desumpserunt , quæ vox Ae-
 gyptiis etiam communis fuit , quibus *Lampon* Saturni stella
 erat (Solem Vossius interpretatur) , ut habet Chronicon
 Alexandrinum a splendore dicta , proprie vero latinis
 Lampades taedæ , seu faces sunt , unde Virg. VI.

..... *Et lampada quassans,*
 rursusque libro IX.

Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
 usus tamen obtinuit , ut sub hoc nomine etiam Lucer-
 na intelligeretur . Sic Juven. Sat. III.

..... *Et aenea lampas,*
 quæ significatio praecipue invaluit apud scriptores sequio-
 ris aevi ; hinc illud Matthei c. 25. *Date nobis de Oleo*
vestro , quia lampades nostrae extinguuntur . Puto tamen
 sub lampadum nomine Lucernas pensiles , atque portatu
 commodas intellexisse , quarum plura exemplaria suppe-
 ditant nobis picturae caemeteriales apud Bossium , & Ar-
 ringhium ; de quibus saepe Martyrum acta meminere .
Procedentibus Christi fidelibus cum facibus , & lampadibus ; ut
 apud eosdem . Nisi forte sub lampadum nomine hic
laternae significantur , ait enim Pollux Onomast. l. x. c.
 26. *Quam vero nunc Lampada vocant , ea & Laterna di-*
citur .

VI.

citur. Etiam a voce λυχν *lux* processit *lychnus*, a latino vero *luceo*, ut tradit Varro *iv. de ling. lat.*, est *Lucerna*. *Lycnuchus* quoque, sed abusive, appellata est, nam, ut infra demonstrabimus, *Lycnuchus* *Lucernae* *candelabrum* est, *candela* vero est omne, quod splendet a קדק *chadac* splendere, ut placet Voss. *Ethymol.*. Quia vero antiquissimum Italicorum luminare paxilli aridi fuerunt, obtinuit illos *candelas* appellari communicato inde nomine sebaceis, ac caereis, quin etiam, & *Lucernis*, ita Pollux *loc. cit.* *Et candelabrum, cui candela, quae Lucerna dicta est, imponitur*. Legimus quoque saepius apud Anastas. Bibl. *Phanos*, & *Pharos cantbaros*, sed inter Latinos, nec auctorem habuit, neque imitorem.

V I.

Lucernae partes praecipuae, inferne *crater*, superne *discus*, in antica *nasus*, in postica *ansa*. Craterem plerumque illustrat officinae titulus, caeteroqui fere semper inornatus, & simplex. *Discus*, ut plurimum, concavus est, aliquando aequo lacunari, unde canaliculus in nasum influit, crebro incurvus, saepe emblematicus, saepius purus, semper vero *infundibulo* pervius ad oleum in craterem instillandum. Discum ambit *Limbus* suis etiam quandoque parergis decoratus, vel coronamentis, aut sacris ramulis ex penu religionis, vel ex architecturae opibus maeandris, atque echinis. *Nasus* a similitudine dicta est pars *Lucernae* productior, e qua lumen micat. Hinc iterutare dicebatur *Lucerna* cum purgaretur. Macedon. in *Antholog.*

Jam Lucerna charissima ter sternutasti.

Hanc partem frequenter etiam graeco vocabulo *Myxum* appellabant a Μυξα, quae narium emunctio est; Inde Martialis lib. *xiv.*

Illustrem cum tota meis convivia flammis,

Totque geram myxos, una Lucerna vocor.

Myxis vero *ellychnia*, sive funiculi combustibiles inferebantur. Modo stuppea, modo scirpea, de quibus Plin. *l.*

xxiii. c. 4. , item ex amianto , & papyro , unde adhuc in Etruriâ *papilo* appellantur ; hinc ab ipsa materia *Papyrus* , *stuppa* , *cycindela* , *phlogmus* , *triallis* . Huc pertinet *acus emundtorius* , de quo fit mentio ab auctore Moreti.

Admovet his pronam submissa fronte Lucernam ,

Et pròducit acu stuppas humore carentes .

Dependebat autem quandoque e Lucernae latere , ejus enim ansulam perforatam in nonnullis videre est . Specimen ejus damus in tabula praeliminari n. iii. In plerisque vero exiguo cuidam foramini inter lycnum , & discum inferebatur , ellycniumque , ne proflueret , continebat . Lycnorum in Lucernis numerus pro usu arbitrarius fuit , multiplicato in his , quae ad majorem splendorem pararentur . In Aegyptiis vero , Haebraicis , atque Christianis non sine misterio fuit . Ansa Lucernarum multiformes , & non sine significatione . Plerumque in gyrum abeunt interjecto foramine . Productiores sunt in quibusdam , scutulo triangulari superaddito , ipsoque emblematico , ut firmitus prehensarentur , cubiculares praesertim , atque domesticae , quae profundiore disco conteguntur , ne interambulandum , proficiente ex infundibulo oleo , istud dilaberetur . Sunt quae manubrio penitus careant , Sacrae praecipue , & sepulcrales , quae minus contrectari oporteret . Omnium simplicissimae , & magis obviae manubrio quidem carent , sed postica earum pars quodammodo sursum repanda ita assurgit , ut foramine pervia claviculis recta immixtis , suffigi consuevisse videatur , qualis est ea , quam protulimus loco citato n. i. . Pensiles , vel triplici ansula fulciuntur , vel unica , quae in disci meditullio confurgit .

V I I .

INter accessoria Lucernarum fuerunt quandoque *operculi* , mobiles nempe clypeoli , qui discum ab ambiente pulvere custodirent , e quibus unum tantum tot annorum spatio obtinere mihi datum est ; unicum quidem exemplum , sed quo doceamur caeteros periisse . Candelabra Lucernarum fulcra sunt , quae in columellae modum as-
fur-

VIII.

furgebant. Quum ex creta constarent, unico opere Lucernae adherebant; aerea vero mobilibus Lucernis serviebant. *Eorum elatior pars, cui candela inseritur scutella dicitur, vel lanx.* Verba Pollucis *loc. cit.* candelam autem pro Lucerna sumptam fuisse supra indicavimus. Exemplar candelabri videre est in marmoreo anaglyph. mei musei, quod tabulae praeliminari subijci curavi; alterius vero longe elegantissimi observari potest in Musaeo Etrusco Cl. Gorii, quod per errorem Cortonae defossum indicatur, quippe in agro Tuderte repertum a Dominico Mascio Praebitero Perusino Cortonam amandatum est, reclamantibus interim Tudertinis antiquitatibus, quas quum publicare instituerim, vindicandas fore duxi. Thymiamaterium fuisse credidit eximius Illustrator, at liceat ab Amico veritatis anquirendae causa in aliqua re, modeste dissentire, ut agebat doctissimus Salvinus. Omnia in illo candelabri partibus respondent, & moles ipsa usui suffituum repugnat. Alterum non absimile candelabrum nuper in ea Urbe ad D. Philippi repertum est, quod in selecto ornatissimi, atque mei amantissimi Francisci Antonii Domitiani musaeo asservatur. Lucernam vero, quae candelabro superponebatur *stylbam* appellatam tradit Pollux. *Stylba, quae mihi noctu lumen facit super candelabro.* Quae Vox metaphorica est, nam *Stylbon* Aegyptia lingua Mercurii stella est, ut tradit Martianus Capella lib. viii., & Aristoteles *de Mundo*. *Lyncubus* idem fere, ac candelabrum; nam *λυνκουχος* idem est ac *λυνκοφορος* *lynchum ferens*, pro ministro aequae, ac pro instrumento usitatum. Talia propemodum erant in Alcinoi caenaculo aurea illa simulacra apud Homer. *Odiss. H.*

Aurei autem juvenes bene aedificatis in aris

Stabant ardentes Lampades in manibus tenentes

Praelucentes per noctes in domibus convivis.

latini vero *Lyncubum* frequenter pro Lucerna usurpant. Inter *Lynchus* computandi sunt *obeliscolychni*, oblonga nempe hastilia, quae elatas Lucernas in usum rei bellicae sustinerent, horum meminit Teopompus Comicus in *Pace*. Nos vero bona fortuna *obeliscolychnium* permutavimus, &
ensem

ensem acutum. Horum reliquias esse puto aerea quaedam instrumenta, quae Perusiae in Musaeo Montemellinio, & Politiani in Musaeo Buccellio observantur. Circulus est, quem unci undique ambiunt ad corneam laternam, ut puto, continendam. Inferne radius profilit, qui in circuli centro annulum continet, in quo Lucernae axiculus figeretur. Buccula e latere hastili suffigebatur. Lucernis sacris inter sacrificandum accedere *cerni*, crateres, inquam, in quibus Lucernae disponderentur, ut ex Nicandri Scholiaſte in *Alexiph.* refert Argol. in Panuin. de *Lud. Circens.* 11. Vocis origo satis antiqua est, nam Graecis *κερνος* vas figulinum est in sacris Cybeles usitatum; Cernophorium autem Polluci est saltationis genus, quod fictilibus vasis manu elatis perageretur, fortasse a *κρη* cheres *Testaceus* unde graecum *κεραμικόν* fictile. Lucernae aliquando accessit Laterna, theca plerumque cornea, qua lumen custodiretur. Plaut. in *Amphit.*

Quo ambulas, tu qui Vulcanum conclusum in cornu geris?
aliquando aerea, imo & aurea. Martial. lib. xiv. ep. 16.

Dux laterna viae clausis feror aurea flammis,

Et tuta est gremio parva Lucerna meo.

dicta autem non a *latendo*, ut putat Vossius in *lateo*, sed a graeco *λαπτύρο*, quod idem audit; Laternam fictilem unicam e C. Caestii pyramide erutam publicavit Bartolus inter ejus sepulchri picturas.

V I I I.

QUale fuerit fictilium Lucernarum opificium, sine ingenti illarum collectione vix deprehendi potuisset. Omnium antiquiores, ex quibus tres ex agro Pisaurenſi erutas asservamus, longe differunt a Romanis, quippe ducta ad rotam argilla thoreumatico opere absolutae sunt. Exemplar alterius ex illis dedimus in tab. praelimin. n. 2. Romanae vero e typo gypſeo, sive testaceo prodierunt. Typi isti circa prototypum formabantur; Prototypi vero, praesertim qui cultiores, & operosiores essent, a *Figulis Sigillatoribus* produci solebant. Hujus officii notitiam debent Eruditi omnes solertiae praefati Antonii

X.

Rundulae , qui multiplici veterum inscriptionum serie Romae mihi comparata , inter ceteras huiusce studiiis opportunissimam hanc quoque transmittendam curavit ,

D. & M.

AGATOBOLUS. F. L. PYRRUS
FIGULUS. SIGILLATOR

quam inter peregrinas num. cliv. recensuit , atque exornavit Cl. Oliverius *Marm. Pis.* Igitur ad hoc officium , quod circa artem figillariam , & omnia opera , quae picturae , atque sculpturae subsidio indigebant , pertinuisse puto prototypos Lucernarum , in quarum nonnullis tanta est stili elegantia , ut non argillam , sed gemmam aliquam sibi proposuisse excolendam artifices illi videantur. Omnia praeterea in illis apprime consona sunt cum Mythologiae legibus , & veteri fabularum traditione , moribus , ritibus , atque mysteriis , ut inde credamus vel scitissimos homines ad id officii fuisse adhibitos , vel nihil nisi de Sacerdotum sententia publicasse , ne supellex tam late patens , & Religioni familiarissima dissonis a disciplina formis corrumpetur. Animadverti insuper eundem Lucernae typum ex pluribus figulinis prodiisse , ut diversae subscriptiones testabantur , unde argui potest primos archetypos , qui tot officinis communes fierent ex distincta aliqua taberna prodiisse , in qua venales prostant , ex qua figuli humiliores , qui artis figillariae rudes solam cretam tractabant , gypseos typos proprio nomine inscriptos compararent. Occurrunt tamen Lucernae plures adeo rudi Minerva exaratae , quae ipsius met plastes sine figillatoris subsidio manum testantur , quae praesertim quarto ineunte saeculo prodierunt , quum artium declinatio occasum Urbis jam tum praenunciabat.

IX.

I X.

U Sum vero subsignandi Lucernas invexit ipsa laudis ambitio, nam sigillato semel typo innumera testularum propagatione figuli nomen longe, lateque diffundebatur; accesserunt compendia lucri, quae ex laude operis figulo quaerebantur. Neutrum vitium condemnamus, qui ex ea diligentia praecipua lumina haurimus. Ad sex fere classes subscriptiones istae referri possunt. Ad primam referendae sunt simplices siglae, seu notae quaedam, quae, quum officinae characteres essent, alioqui illa aetate notissimi, nominum vices supplebant; ex his frequentiores occurrunt pampinus, solea equina, pedum vestigia, rosa, orbiculi, obelus, lunula, theta. Secunda classis continet nomina figulorum, aliquando simplicia, quandoque, & praenomini, & cognomini copulata, ut AQUILINI. CORDI. CL. LUPERCALIS. CAI MERC. A. COCC. FEL. C. LUC. MAU. Tertia nomina fundorum, ut in nostris Pifaurensibus ab eruditissimo Oliverio vulgatis.

A C C I A N A

P. S A T R I. C. F.

C A M.

& in Perusinis ARNE. in Romanis vero C. ICCI. VATIC. Quartae classi adscribenda sunt ipsa officinarum nomina, quae diutissime permansisse conjici potest ex opificio saecula diversa testante. Ad hanc spectant FLAVIA. D. E. D. N. DOMITIA DEDN. RODIA. BASSA. CANINIA, &c. quas quidem officinas vel a restitutione, vel a numero quandoque appellatas fuisse docent exempla C. OPPI. RESTIT. CAI. RESTIT. CLODI. RES. P. FABRICII. TERTIA. OPPI. QUARTA. Quintus ordo Patronorum nomina continet; aut Caesarum, inter quorum officia lucernarios fictores fuisse infra monstrabimus. Hujusmodi sunt ANTONINI. COMMODI. M. JUL. PHILIPPI. ΔΙΟΚΛΗΤ. MAXIM. e Patronis vero.

T I N D A R

P L O T. A U G.

L I B.

XII.

Ultimum genus Consulatum monstrat, ex quo unam tantum
 III. M. Jul. Philippi Consulatu, Millenario Urbis, memora-
 bilem obtinuimus. Urbium nomina nunquam nisi in Christia-
 nis occurrunt, in quibus breviariis notis quandoque *Romae*,
 in una tantum *Ravennae* nomen occurrit, nisi ARNE in
 Perusina Urbis potius quam fundi titulum esse contenda-
 mus. Subscriptiones istae quotquot sunt minime in Lu-
 cernis singularibus impressas credimus quum prae argillae
 tenuitate pressionem pati non potuissent, sed sigillato se-
 mel typo singulae signatae prodibant. Modus vero typi
 sigillandi triplex a me animadversus est. Quandoque fer-
 reo currenti stilo scribentium more literae exaratae sunt,
 quas suis locis ad amissum exprimi curabimus, quum
 nobis inde exemplum suggeratur vulgaris veterum, &
 cursivae scripturae. Aliquando non in archetypo, sed in
 typo confixis literis scripturam extantem, & proflientem
 in Lucernis exprimebant, quales fere sunt Aretinae, &
 Cumanae canaliculo desuper distinctae. Ut plurimum ve-
 ro signato literis prototypo typus extantes, sed inversas
 literas retinebat, unde incisae literae in lucernis forma-
 tae sunt. Sicut vero scriptura haec non a figulis, sed a
 sigillatoribus imprimebatur, credibile est ipsos ad id ope-
 ris minime solidis sigillis usos fuisse, sed compactilibus li-
 teris illa pro oportunitate coagmentasse. Duplici argumen-
 to conjectura ista firmatur, nam etiam una, & eadem
 sigulina non semper eodem sigillo usa est. Exempli sunt.
 CLO. SUC. C. CLO. SUC. CAI. CLO. SUC.
 L. CAE. SAE. L. CAEC. SAE. FLAVIA. D.
 E. D. N. FLAVIA. D. ET. DEI. N. FLA-
 VIA. D. ET. D. N. FLAV. ICCI. ICCI. VA-
 TIC. C. ICCI. VATIC. C. ICCI. CICC. & mil-
 le alia. Verum etiam cernere est in quibusdam ex his
 subscriptionibus literulas aliquas modo a linea subsilientes
 aliquando obliquatas, nec semel inversas, nempe incon-
 stanti literarum serie, ex quibus signacula ipsa compa-
 cta erant, ut suis locis indicabimus; Quae quum ita sint
 mirari non desino, Veteres tam proxime typographicam
 artem attigisse, imo illam adeo tenuisse, ut integros sen-

sus

sus ex compactilibus literis quandoque excusserint , nec tamen ulterius fuisse progressos ; ut gloriam artis , quam primi Romani invenerant , Germania sibi vindicaret .

X.

Materia Lucernarum universa , fusilis , coctilis , sculptilis . Aeneas Lucernas in musaeis frequentissime intuemur . Aureas , & argenteas legimus tantum apud scriptores . Immo & *candelabrum* , & *gemmis clarissimis* , & *opere mirabili perfectum* audimus apud Cicer. in *Verrem*. Plumbeam unicam vidi Romae , sed pene aevo corruptam . Inter coctiles primum locum obtinent vitreae . Unicam ex his eruditione praecipuam , licet minus integram , operi praefiximus . Fictiles omnium frequentissimas fecit materia ubique patens , & facilis apparatus ; hinc testam pro Lucerna usurpavit Virg. Georg. 1.

..... *testa quum ardente videret*

Scintillare oleum , & putres concrefcere fungos .

argillarum vero differentias optime notavit Jo: Smith in Epistola ad Ensum penes Licet lib. vi. cap. 92. *Materia, ut in aliis figlinis , ita in Lucernis quaequae non ejusdem ordinis est . Aliae albicant , nonnullae cretaceae molliores , aliae argillaceae compactiores sunt , aliae perpaucae tamen , caeruleae nigricantes . Plerunque omnes rubricant , aliquae superficie tenus , aliae toto corpore , luto nempe , & argilla ipsa rubente , sed in ipsis paucae saturi , plurimae obscurioris , & fugientis coloris . Est quae affricu suo tingit , ut creta , alia ut rubrica . Ager Romanus albicantes plerunque protulit ex via Nomentana ; quam e figularum multiplicitate figulensem vocat , Livius lib. 111. Dec. 1. Argilla vero Vaticana , cujus fragiles patellas memorat Juven. Satira vi. non sine decore subflavescit subsistente adhuc colore in ejus loci figulinis . His plerunque ad venustatem addita est rubrica , de qua meminit Plin. lib. xxxv. cap. xii. quae dum sincera encaustice illiniretur , omnes aevi , & humiditatis injurias superabat . Adulterina rubrica , sive mavis tinctura taurino glutine illita*
mi-

XIV.

minime resistit , & lota decidit.

Plurimae ex his inter thermarum rudera repertae sunt anno 1723. Forosempronii, me tunc illius Civitatis Praefecto , quæ ut primum aqua purgarentur , rubricam diluebant . Cumanae ex argilla rubra compactæ sunt , de qua meminit Martialis lib. 24. Ep. 107.

Hanc tibi Cumano rubicundam pulvere textam

Municipem misit casta Sybilla suam .

Lucernae Aretinae , & Perulinae ejusdem coloris sunt , plerumque tamen purae , semperque subscriptae extantibus litteris . Has ex Ortographiae ratione , & forma litterarum , non ante Augusti tempora extitisse credimus . Ager Pisaurensis suas quoque Lucernas suppeditat ex Fundo Acciano rubrae , & candidae argillae feracissimo . Habuerunt Etrusci nigricantem cretam , ex qua omnes fere constant paterae , & catini in eorum sepulchris frequentissimi . Hujus argillae venam in agro Urbevetano reperi tradit Bonarrotus ad Dempster , quam tamen ab accolis frustra conquistam inter deperdita computamus ; Argilla enim in agro Urbevetano nigricans obvia est etiam in agro Pisaurensi , praesertim vero in suburbano meo Roncalliensi , ubi hæc scribo , sed igni admota , penitus excandescit , uti experimento facto comperi . Nigrum vero argillae colorem iidem Etrusci encaustico atramento imitati sunt , ex quibus fere constant insignia eorum vasa , insuper & Lucernae quaedam , quas tamen ad Romana tempora referendas puto . Lucernam Aegyptiam unam ex terra nigra produxit Licetus . Geminas paris materiae & nos suo loco proferemus . Fortassé Phoenicii argillam suam nigricantem habuerunt . In Veterum sepulchris , quæ passim per hanc nostram Senoniæ provinciam effodiuntur libatoria quædam vasa occurrunt plerumque ferrei coloris , quorum plena sunt Musaea Pisaurense Arditium , Paullium , & meum . Plura ex his in Oppido Sancti Constantii quinto a Senogallia lapide comparavi , quæ quum inter Etrusca semper computassem , tandem animadverti esse adventitia . Quippe in uno ex his ignotos quosdam characteres observavi , quorum ge-

nus

nus profecto ignorassem, nisi alterum iisdem characteribus obsignatum vasculum, prolixiore tamen linea, doctissimus Lupius promulgasset ex Musaeo Panormitano Societatis Jesu in ejus *ad titulum Sanctae Severae* comentario; unde vehementer suspicor, vasa ista, quæ in hac regione effodiuntur e Phoenicia afferri consuevisse; praesertim quum a modulis Italicis omnino differant, Lucernam vero nullam in hisce sepulchris, in quibus hæc vasa occurrunt, invenire datum est haud dubio indicio remotissimæ antiquitatis. Praeter fictiles Lucernas docemur fuisse etiam marmoreas ex Plin. l. xxxvi. cap. 5. *Candido marmore usi sunt e Paro Insula, quem lapidem coepere Lychnium appellare, quoniam ad Lucernas in cuniculis caederetur, ut auctor est Varro.*

X I.

PLacuit vero Lucernas exornari, ut quidquid prae manibus habendum esset, vel religionis imaginem aliquam excitaret, vel veterem historiam repraesentaret, & nihil esset sine documento. Hinc studium universae suppellectilis sigillandae, & luxus vasculorum, quibus non esset gratia nisi emblematicis. Quin etiam regulæ, & lateres ex area caeramica non sine symbolis, & epigraphæ prodierunt, quibus testimoniis fictilia Pisaurenčia, etiam terra marique transvecta per Aemiliam, atque Picenum indubitanter recognoscimus. Inde arguere fas est quanta foret eorum temporum & civilis cultura, & morum elegantia, praesertim vero providentia futuri, quum nihil inornatum, & sine instructione tractaretur; nihil demum transmitteretur posteris, quod historiae vicem non suppleret. Potissimum vero inter cetera Lucernis cultus iste congruebat, quippe quæ & usu, & dignitate in toto opere caeramico primum locum obtinebant; illæ enim & sacris mysteriis intererant, laetitiaeque cum publicæ tum privatae administræ erant, nocturna hominum studia confovebant, defunctos demum sequebantur in funere, consociæ somni aeternalis, & sociæ sepulturae. Propterea
non

XVI.

non est cur miremur tantam in illis signandis curam adhibitam, ut nihil temere in iis obrepserit, neque frustra profundiora mythologiae arcana in ipsis meditamur, quum ad integram hominum vitam participandam formarentur. Hinc profecto patet quanti deinceps facienda sit classis ista monumentorum, quae tantam eruditionis frugem praeseferat, ut vel ipsa una totam antiquitatis scientiam, si cetera cuncta deessent, posse restaurare videatur.

X I I.

Lucernas antiquiores sine ullo ornatu observavimus; nondum sculpturae luxu ad omnia evulgato. Quae vero aevo Augusto formatae sunt, subscriptione tantum commendantur, ceterae inornatae. Anaglypha, quotquot sunt Augusto posteriora, incunctanter dijudicamus. Subscripta Caesarum nomina, spectacula item ac pompae, quas scimus sub ipsis celebratas, peregrini ritus, qui non nisi sero inveci sunt, denique ceterarum cum istis, & moduli, & stili similitudo, identitas officinae, eadem parerga eodem prorsus signaculo in pluribus impressa, ipse denique color, & mille huiusmodi argumenta sententiam nostram confirmant. Ipse quoque modus artificii temporum inclinationem imitatur, luxuriat quippe in officinis Flaviorum, & Antoninorum, decrescit sub Philippis, & nullus jam decor est in Maximianeis. Quidquid subsequitur occupat classis Christianarum, de qua peculiaribus prolegomenis ultimo operis tomo agendum erit. Quapropter si aetatem perpendamus, qua Lucernae figurari consueverunt, non ultra tria saecula Romae constitisse arguemus.

X I I I.

Lucernae quatuor primariis usibus responderunt, *Sacro, Publico, Domestico, Sepulcrali*. Lucernas in templis sacras, & in plerisque sacrificiis Scriptores frequenter memorant. Pol. lib. 34. c. 3. *Placuerunt, & Iyeunuchi* pen-

pensiles in delubris , aut arborum modo mala ferentium lucentes , qualis est in templo Apollinis Palatini , quem Alexander M. in Thebarum expugnatione captum in Cyme dedicaverat eidem Deo . Transiit deinde ars ubique locorum vulgo ad effigies Deorum . Juvenalis quoque Jovis , & Larium sacra commemorans Sat. 12.

Cuncta nitent , longos erexit Janua ramos ;

Et matutinis operitur festa lucernis .

& Senec. de Vit. Beat. cap. 27. *Laurum linteatus senex , & medio lucernam die proferens .* Inter Ecclesiae Patres D. Hieron. in Isaiam cap. 16. *Tutelae simulacrum cereis venerans , & lucernis .* Tertullianus etiam frequenter in *Apologet.* & alii passim . Lucernam pariter ex auro per annum ardentem in templo Palladis observavit Pausan. lib. 1. Plurimas ex iis cum inscripta dedicatione videre est apud Licetum , & Bartolum aereas omnes , nec defuere fictiles simili epigraphae insignes , quales eae , quae proximis annis ex agro Tudertino erutae sunt inter rudera templi *Herculis Azonii* , quem celeberrimum fuisse donaria ibi reperta testata sunt . Votiva in Templis munera Lucernarum memorant similiter plura marmora , inter quae Gruterianum p. lxxvii. n. 3. Immo a lampadum accensione plura apud veteres festa denominata sunt , ut ea , quae in Promethei , Vulcani , & Minervae honorem instituta erant quae *λαμπας* vocabantur , ut ex Scholiaste Aristophanis in *Ranis* . *Λαμπηρία* quoque vindemiis exactis continuis luminaribus in honorem Bacchi peragebantur , ut tradit Paus. in *Arcadic.* , qui inde Bacchum *Lampterium* vocatum dicit , dictum etiam *Lichniten* , qualem vocat Orpheus in *ejus hymno* , cujus nominis ethimon confirmat quoque Plutarc. de *Iside* , & *Osiride* . Occurrunt praeterea apud Scriptores festa alia , quae a multiplici lampadum accensione *λαμπιδουχος ημερα* , *λαμπροφορια* & *λαμπαδοφορια* vocabantur . Quin & Aegyptiis fuit sua *λυχνοκαυτια* accensis stata die per totam Aegyptum Lucernis , ut narrat Herodot. *Lib. 11.* Nec vero ab istis moribus Romani nostri abstinuerunt adscitis nocturnis Eleusinis , & Bacchanalibus . Ad haec postrema pertinere puto obvium illud Lucernarum genus ,

XVIII.

in quarum disco corona pampinea observatur, additis in quibusdam geminis tigribus ad cantharum potantibus, ex quibus fere quinquaginta ostenduntur in meo Museo. Has ad aream Bacchanalem, quae ad D. Agnetis etiam nunc restat, illuminandam adhibitas esse puto, ceteraque hujusmodi impietatum theatra, quae multa Romae erant. Nec festa tantum a Lucernis denominata puto, sed pleraque etiam loca Religionis. Mitto lucos, quos a luce dictos nonnulli autumarunt, melius enim ethimon ejus vocis prodidit Oliverius meus in suo de Luco sacro veterum Pisaurensum libro, propediem edituro. Fanum certe a φαῖος *splendidus*, & *lucens* dicitur a φαῖν *illuxit*, unde *Phaeton* Sol vocatus est in samothracum mysteriis, & in Homeri hymno in Solem. Delubrum quoque, nisi valde erro, non a diluendo dictum est, sed a δαλος antiquato apud Graecos verbo, quo *Lucernam* significabant; quo tamen Orpheus in hymno Noctis usus est, Νυκτος θυμιαμα δαλος, *Noctis thymiamata Lucernae*; δαλος vero omnino est a דלח *dalach* accendere. Sicuti vero a candela candelabrum dictum est, ita a *Dalis* Delubrum, quod in eo *Dali* reponerentur. Dali vero apud Latinos sunt ipsae veterum candelae, sive paxilli ardentes, qui Lucernae vicem ante usum olei obtinebant, ut auctor est Papias apud Onomasticon Laurentianum, conversa inde A in E, quod in dialecto Jonico frequenter observatur. Usus denique Lucernarum in veterum sacrificiis evincit Lex 12. Cod. de Paganor. sacrif. Nullus omnino ex quolibet genere, ordine, & caetu secretiore piaculo Larum igne, mero Genium, Penates odore veneratus, accendat lumina, imponat thura,serta suspendat. Constat igitur sacras Lucernas frequentissimas fuisse apud antiquos. Sed quonam pacto a ceteris distinguantur definire non audeo. Certe cum usus invaluerit *Tutelas lucernis venerari*, ut ait D. Hieronymus, nempe privatis laribus Lucernas accendere, placuit Deorum imagines ipsis lucernis imprimere, ut eadem & simulacri vicem, & ignis sacri modico apparatu fungerentur. Diu dubitavi possent ne inter sepulcrales censeretur, quae Deorum imagines referunt, quum istas ab horrore funerum inviolatas esse voluerint, ut illas,

las, ne funeris aspectu polluerentur, operire consueverint; & nefas fuerit Pontifices cadaver aspicere, funereaſque tybias audire. Uſus tamen contrarium docuit, quum deorum imagines quandoque in ſarcophagis inſculptae reperiantur, unde admonemur vel diſciplinam illam non diu manſiſſe, vel peregrinis moribus immutatam. Inter ſacras Lucernas referendae ſunt *Augurales*; ex quarum flammulis auſpicia captari ſolebant. Includebantur haec ſtabili cuidam *Laternae*, in qua pateret antrorſum fenestra, ſuperne vero verſatili cratere tegetetur. De hac Plutarc. *quaest.* 72. *Quum Augurum, quos ante Haruspices vocabant laternas ſemper eſſe apertas voluerunt, atque operculo nunquam tegi.* Ejus effigies, fortasſe adhuc ignota, patet ex marmoreo anaglypho mei Muſei, recens eruto Piſauri in Cella Vinaria Marini Giacchae, quod rei antiquariae incremento in praeliminari tabula excudendum curavimus. In eo quippe duo ſingulariter ad rem lucernariam conferunt, *laterna* auguralis aediculae, quam columnae ſuffulciunt, incluſa, & candelabrum ex praelongo haſtili compactum, cui Lucerna (*ſtilba*) ſuperlucet; utrumque vero una cum cane ululante ad diſciplinam auguralem pertinet. Inſigne hoc monumentum ad Augurum collegium pertinuit quod auguratorium vocabant ut ex Doniana inſcriptione *claff.* v. 145. & Reineſ. *claff.* vi. 35.

X I V.

Festivas Lucernas nemo fortasſe recentiorum obſervavit, quum alioqui major Lucernarum pars ad hoc genus pertineat; quantas enim ex illis unica tantum vice paratas credamus, quum theatra amphitheatra, templa, fora, viae, januae, fenestrae denique omnes innumerae Urbis illuminatae ſunt; & quidem celebritas toties recurrebat quum felix Reipublicae eventus laetitiam publicaret. Teſtimonia, quae e ſcriptoribus excerptimus ad hunc uſum comprobandum ſucceſſiva plurium ſaeculorum conſuetudine non erit abs re coram afferre. Ait Plutarc. in *Cicerone* poſt proſtigatam Catilinae conjurationem

nem Patrem Patriae appellatum , qua oportunitate , *viae crebris lampadibus , atque facibus , quas accenderant prae foribus collucebant*. Refert etiam Sveton. in Caesare ascendisse eum Capitolium *ad lumina*, quadraginta elephantis *lychnuchos* gestantibus . Tradit quoque Dio Neronis reditu laetitiae , & honoris causa *Urbem repletam fuisse Lucernis , & festa fronde , nec non suffitibus* . Et Xiphilin. l. xxxxi. Nero ascendit in Capitolium tota Urbe coronata , *lychnisque plena* . De Domitiano haec habet idem Sveton. c. 4. *Venationes , gladiatoresque , & noctibus ad lychnos , nec virorum modo pugnas , sed & feminarum aedidit* . Thermas etiam illas *in modum Provinciarum extructas* , ut ait Tertul. , quandoque illuminatas recenset Lamprid. in *Alex. Sever.* 24. *Addidit & oleum luminibus thermarum , quum antea non ante auroram paterent , & ante solis occasum clauderentur* . Luxum publicarum circa eadem tempora illuminationum saepe carpit Tertul. in Apologetico . *Cur die laeto non laureis postes obumbramus , nec Lucernis diem infringimus . . . Quam elatissimis , & clarissimis Lucernis vestibula obnubilabant* . Et ad Uxorem . *At nunc luceant tabernae , & januae nostrae . . . Procedit Mulier de janua lucernata , & laureata* . Sub M. Julio Philippo tribus continuis diebus , ac noctibus Millenarium Urbis celebratum est tanto Lucernarum apparatu , ut *dies nunquam deficere videretur , aequato per noctem Lucernarum ope splendore solis* , ut scribit Capitolinus . Immo ex multitudine Lucernarum theatrum Pompeii ea occasione conflagrasse affirmant . Superstites adhuc Lucernae , quae M. Julii Philippi nomine , & l. l. Consulatu signatae sunt , verba Capitolini confirmant ; plurima enim & sacra , & spectacula , quae ea occasione celebrata sunt , in eis referuntur . In publicis istis solemniis ad numerum Lucernarum continendum non satis visae sunt aedes Urbis , mutuato a Graecis invento solidarum *arborum* erigendarum , unde pomorum vice Lucernae dependerent . Hujusmodi aeream arborem memorat Athen. lib. xv. 19. extitisse in Curia Tarentina a Dionysio juniore dedicatam , *cui tot Lampades essent , quae dierum anni numerum aequarent* . Alteram similem in templo

plo Apollinis Palatini narrat Plinius l. xxxiv. c. 3. supra memoratus, ad cuius similitudinem aliae Romae fieri consuevisse subdit. Harum arborum meminit Martial. l. x. Ep. 6.

*Quando erit ille dies, quo campus, & arbor, & omnis
Lucebit Latia culta fenestra nuru?*

& Prudent. contr. Symac. l. ii.

*Et quae fumificas arbor vittata Lucernas
Sustinuit, cadit ultrici succisa bipenni.*

qui tamen fortasse de sacris intellexit. Lucernae istae festivae facili negotio a ceteris dignoscuntur, vel ab ipsis met symbolis publicae letitiae respondentibus, vel etiam ab eadem forma usui accomodata, illae enim, quae aedium abacis, ac fenestris imponi solebant, nullo manubrio praeditae sunt, sed plerumque in postica ita complanatae, ut muro facile adhaererent, firmitusque consisterent, quarum exempla videnda sunt tab. praelim. n. iv. & v. . Quas vero psis arboribus, sive aequioribus muris suffigi claviculo oporteret, illae manubrio pariter carent; sed postica illarum sursum repanda foramine pervia est, quales supra §. vi. descripsimus, & quarum unam dicta tab. num. i. delineandam curavimus. Lucernae istae, quae in usum publicae laetitiae addictae essent, praesertim vero quae ad aedes publicas illuminandas effingebantur, prodierunt ut plurimum e peculiaribus officinis, quae inter officia domus Augustae censebantur. Duplici ratione conjecturam fulsumus, usu nempe ipso frequenti innumerabilium Lucernarum illuminandarum quocunque *die laeto*, sive Victoriae, sive Pacis, sive Nuptiarum, sive Adoptionum, sive adventuum Imperatorum; aut cum ad id fastigium ascenderent, aut ad illud Consortes adscirent; cum denique e vivis migrarent: nec enim credibile est, hanc suppellectilem, quae tanto usui esset, singillatim aliunde expetitam, quum omnia prorsus obsequia Imperatoribus per libertos exhibita fuisse sentiamus. Accedit tandem ipsa subscriptio figlinarum, quae illas ad Domum Augustam spectasse manifestissime evincit. ut. A. A. A. A. NN. AUG. ANTONINI. ANTO. AU. COM-
MOD.

XXII.

MOD. TERTIA ΔΙΟΚΛΙΤ. DOMITIA. D. ET. D. N.
 FLAVIA. D. E. D. N. FLAVIA. D. ET. DEI. N.
 FLAV. FLAVI. M. IVI. PHIL. COS. III. MAX.
 MAXIM. PROB. PROBI. SEVERI. TITI.
 TINDAR. PLOT. AUG. LIB. TRAIANI. rursus
 haec graeca, licet minus integra

Γ. ----- PM.

----- IOY.

CEBAC.

aliaeque plures, quae operis decursu oportune memorabuntur.

X V.

DOmesticas vero Lucernas vocamus, quas pro familiari usu quisque sibi comparabat. Has ab ornamentis definire ardua res est, quippe nulla emblemata talis usus respuebat, non triumphalia, non amphitheatralia, non ludicra; denique non ipsae Deorum imagines a Lucernis familiaribus abhorruerunt pro superstitione, & instituto privatorum. Triplicis vero speciei in privata domo fuerunt Lucernae fictiles. *Mobiles, pensiles, & candelabra*; Mobiles, ut opinor, unico tantum argumento a ceteris distinguuntur, reliquae ambiguis; manubrii nempe forma praelonga, sursumque patula, qua firmitus prehensarentur. Ea tamen quandoque parergi loco est, ut in pensilibus sacris. Pensiles e camera dependebant ad frequentata magis cubicula, & caenacula illuminanda: Ita Virg. de Caenaculo Didonis.

----- *Dependent lychni laquearibus aureis
 Incensi.*

& Petron. in Satyr. *Etiam Lucerna bilychnis de camera dependebat. Ubi Scholiastes. Candelaborum in coenis nullus usus fuit. Noctis tenebras Lucernis pensilibus depellebant. Candelabra in usu rei sacrae potissimum fuisse puto, cum plerumque in sensu religionis videam fuisse memorata. Ipsam vero Lucernam super candelabrum attolli non sine religione fuit, sicut flammam in sacris, elevato pro Deo-*

Deorum magnitudine altari. Sed domestico usui aliquando addicta puto, fortasse olim neque lectum, aut scriptum fuit sine candelabrorum famulatu; quum vero humanis usibus deservirent, non candelabra, sed communius lychnuchos vocaverunt, ut suum sibi prae artificio jucundissimum appellavit Cic. *ad Q. Fratr.* 336. Ad hoc genus referendae sunt Lucernae illae canaliculo intrinsecus perviae, quae ligneo hastili transfadigerentur, quaeque pro oportunitate deprimi, atque attolli potuissent; ex quibus una est in Museo Kircheriano, altera in meo. Lucernam fictilem omnium maximam videre est Pisauri in Museo Arditio, quippe quae sesquipedalis est; huic vero mole secundam in meo, quam ex avito penu depromptam Comes Fabricius ex clarissima Hondedeiorum familia ea, qua pollet, humanitate Museo meo cumulavit. Nempe ubi luculentiori splendore opus esset istas (forte lampades) adhibuerunt; earumque usus fortasse fuit in illuminandis vestibulis, Templorum acroteriis, theatris, & thermis. Inter domesticas censentur quoque, quas *meretricias* vocant ultimam saeculi impudentiam redolentes, in quibus monstra libidinum, & furias impias retulerunt. Utinam sola Lupanaria haec probra ceramicae cognovissent, neque invasisent domorum castitatem, & ipsum horrorem religionis in templis ipsis contaminassent; quod apud Romanos plerique Ecclesiae Patres reprehenderunt, apud Graecos vero ipse Aristoteles *Politicor. lib. 7. in fine*.

X V I.

Religio Lucernarum ex eodem fere fonte, quo sacer ignis in altaribus, emanavit, idem enim in omnibus elementum, semperque sacrum. Ut vero Larem igne propitiandum putabant, ita Geniis, seu Manibus defunctorum Lucernae flamma litaverunt. Haec vero superstitio nondum sepulcra invasit, donec ex mortuorum omnium animis Deos fieri creditum est; neque propterea ab hoc cultus genere alienos. Julii Caesaris primum,
dein

dein ceterorum Augustorum, Augustarumque Apotheoses hisce deliriis exemplum, atque rationem suppeditarunt. Rem ex professo prosequemur, ubi de sepulcralibus Lucernis sermo erit. Id vero omnino notandum est, ante ea tempora nullam apud Italos, quod sciam, Lucernam in sepulcro positam, nempe nondum publicata divinitate. Diuturnam in hac adhibui solertiam, neque uspiam de veteri sepulcro rumorem audivi, quin de Lucernis percontarer. Senoniae antiquissima supra recensui; & de Romanis antiquioribus saepe mentionem feci. Etrusca quoque Perusinorum sine Lucernis detecta sunt, & sine illarum ulla in dies eruuntur in agro Tudertino, praesertim vero circa Tyberim, omnia accuratissime perscrutante toties memorando Jovannellio, qui nec sumptui, nec labori pepercit unquam, ut patria monumenta a tenebris vindicaret. Detectis ibi postremis annis vi fluminis omnia vastantis arculis lateritiis, quarum tegulae antiquioribus latinis litteris ad etruscam formam accedentibus insculptae, defunctorum nomina continebant, paterae, & vascula plurima circa occurrerunt, at nulla Lucerna; nulla quoque in ejus aevi sepulcreto, quod Dominici Patris mei aetate effossum est apud Eugubium Avorum meorum Patriam, mihiq; semper venerabilem. Agrum integrum ad D. Mariae della Piaggiuola interne sepulcra occupabant. Immanes ollae officulis plenae totidem familiarum sepulcra erant; multiplex circumquaque supellex fictilis ampullarum, & patellarum, & vasculorum omnigenorum; mirum tamen Lucernam nullam ibi occurrisse. Quas vero ubique locorum invenire datum ex iis est, eas vel Augusto coevas, aut recentiores esse indicavimus. Cur vero tam ingens circa posteriora sepulcra Lucernarum numerus inveniatur, in promptu causa est, quod nempe sepulcro semel illatas piaculo foret inde transferri, & in usum hominum restitui, ut habemus in leg. *si quis sepulcrum ff. de sepulc. violat.* quod in sepulcris hostium P. R. vetitum non erat, quae impune diripi posse permisit lex *sepulcra hostium 4. eod. tit.* Lege etiam Gordiani Augusti sanciebatur, res religioni destinatas, qui-

nim.

nimmo jam religionis effectas scientes qui contigissent, & distrahere non dubitassent, laesae religionis crimine adstringi, ut in lege *res religioni*, *Cod. de Sepul. Violat.* Idem decrevit lex 1. ff. *ad leg. Jul. peculat.* de pecunia, quae de sepulcro auferretur, quam ex hominum commercio eliminandam tradit Philostrat. *de Vit. Apollon. lib. vii.* Auxerunt numerum Lucernarum in tumultis mortuorum annua solemnia parentalium, ac februorum, in quibus Lucernas excitari solere trita res est, quum id, praeter Scriptores, ipsa quoque marmora, & leges sepulcrales testentur. Quinimmo *alternis mensibus lucernam accendi* quandoque mandatum esse legimus in leg. Maevia 44. ff. *de manumiss. testam.* Ulterius etiam hanc in mortuos assentationem progressam scimus, addicto eorum monumentis servo stationario in perpetuam custodiam, de quo mentio est in leg. 18. §. 4. ff. *de alim. leg.* cujus munus esset custodire sepulcrum, & Lucernas accendere. Quum igitur tam frequens fuerit in illis Lucernarum accensio, neque inde haec transferri solerent, clare patet, unde earum numerus ita excreverit. Auget pretium fictilium lychnorum, eos non modo in humiliorum sepulcris fuisse adhibitos, verum etiam in Optimatum admissos, cujus instituti causa fuit, ut terrae commissa corpora vasa ex terra comitarentur, sive religio hoc induxisset, sive majorum imitatio, quorum frugalem vitam tantum post funera aemulari placuisset. Quibus de causis *sese multi post mortem fictilibus doliis condi maluerunt*, ut tradit Plin. l. 35. cap. 12. Accessit in causa, ne pretiosior supellex latrociniiis, & direptionibus pateret. At ipsa necessitas omnium potissima causa fuit fictiles adhiberi, nam quum ingentes illae sepulcrorum moles illuminari oporteret, ardua res erat pretiosiores tanto numero comparare, exco- gitata arte argillae insculpendae, quae artificio materiam compensabat. Hinc tam fraequens in Lucernis symbolum Caesareae apotheosis Aquila, Pavo, Luna, Rogus, Victoriae clipeos supra Rogum attollentes, Caesarumque imagines ab aquila elatae. Fateor tamen, & in privatis sepulcris symbola haec ambitiosae mortis reperiri,

nempe adscitis jam animabus omnium in Deos , ut innuit Noris *Caenotaph. Pisan.* diss. III. cap. 4.

X V I I.

Licet vero Lucernae omnes in sacras , publicas , domesticas , & sepulcrales aptissime partiantur , difficile propemodum est , suis quasque classibus assignare , si tamen paucas excipias , quas singillatim in notis innuemus ; Lucernae quippe sacrae & domi adhibitae sunt , & propalam etiam in ipsis laetitiae solemniis , demum & in sepulcris , in quibus aut tutelarium Deorum imagines , aut priorum institutorum simulacra , militaria interim , vel civilia ea forent , seria ne , an ludicra , commigrasse vidimus , adscitis symbolis e Templo , Foro , Laribusque Domesticis , atque illis pro ambitione usurpatis ; Ut vero aliquem nobis ordinem proponeremus , qui constanter seriem totam complecti posset , placuit Diis singulis Lucernas omnes attribuere , quum nulla fere ex iis sit , quae Deorum alicui convenire non possit . Sacras sui quique Dii sibi vindicant . Publicas modo Victoria , qua militaris , qua circensis , modo Dea Roma non respuit : Sepulcrales Umbrarum Dii : Domesticas demum ii Deorum , quorum studia in illis referuntur . Denique hic testatum volumus , nos omnia , quae superiore anno Eruditis Viris , quum illos ad societatem nobiscum ineundam invitarem , promissimus , fideliter exequutos esse , ut nihil antea typis vulgatum recoqueremus ; quae vero a nobis promulganda essent , quoad fieri posset , ad autographi fidem excuderentur . Prospeximus quoque , ut ipsa moles Libri alteri dudum a Sante Bartolo edito responderet , ut si quis maluisset operi nostro volumen illud , quasi corporis veterum Lucernarum Tomum primum praeponere , magnitudo non repugnaret .

F I N I S .

INDEX TABULARUM.

- Pantheum I.*
Dea Panthea II.
Quatuor Deorum Symbola III.
Janus IV.
Nummi V.
Victoria cum clypeo VI.
Caelus VII.
Nox VIII.
Caput Saturni IX.
Saturnus X.
Quatuor anni tempora XI.
Vestae caput XII.
Vestalis arae adstans XIII.
Capita Telluris, Jovis, Solis, & Lunae XIV.
Septem Planetarum capita XV.
Cybeles XVI.
Atys ΔΕΝΔΡΟΦΟΡΟΣ XVII.
Atys venator XVIII.
Atys sacrificans XIX.
Ceres ΔΑΔΟΥΚΟΣ & ΕΠΙΝΝΥΣ XX.
Ceres cum gemino copiae cornu XXI.
Candelabrum Cereris XXII.
Caput Jovis XXIII.
Jupiter cum vasis pontificalibus XXIV.
Jupiter ab Aquila elatus XXV. & XXVI.
Aquila cum trophaeo XXVII.
Jupiter Capitolinus XXVIII.
Simulacrum Jovis Capitolini XXIX.
Jupiter Custos XXX.
Jupiter Dapalis XXXI.
Jupiter Hammon XXXII.
Jupiter Serenus XXXIII.
Genii Jovis XXXIV.
Sacrificia XXXV. & XXXVI.
Juno Jugalit XXXVII.
Hymenaeus XXXVIII.
Matronarum sacrificium XXXIX.
Pavo XL.
Monetae XLI.
Neptunus XLII.
Triton XLIII.
Tridens, & Pisces XLIV.
Trophaeum navale XLV.
Genius Neptuni XLVI.

Scylla

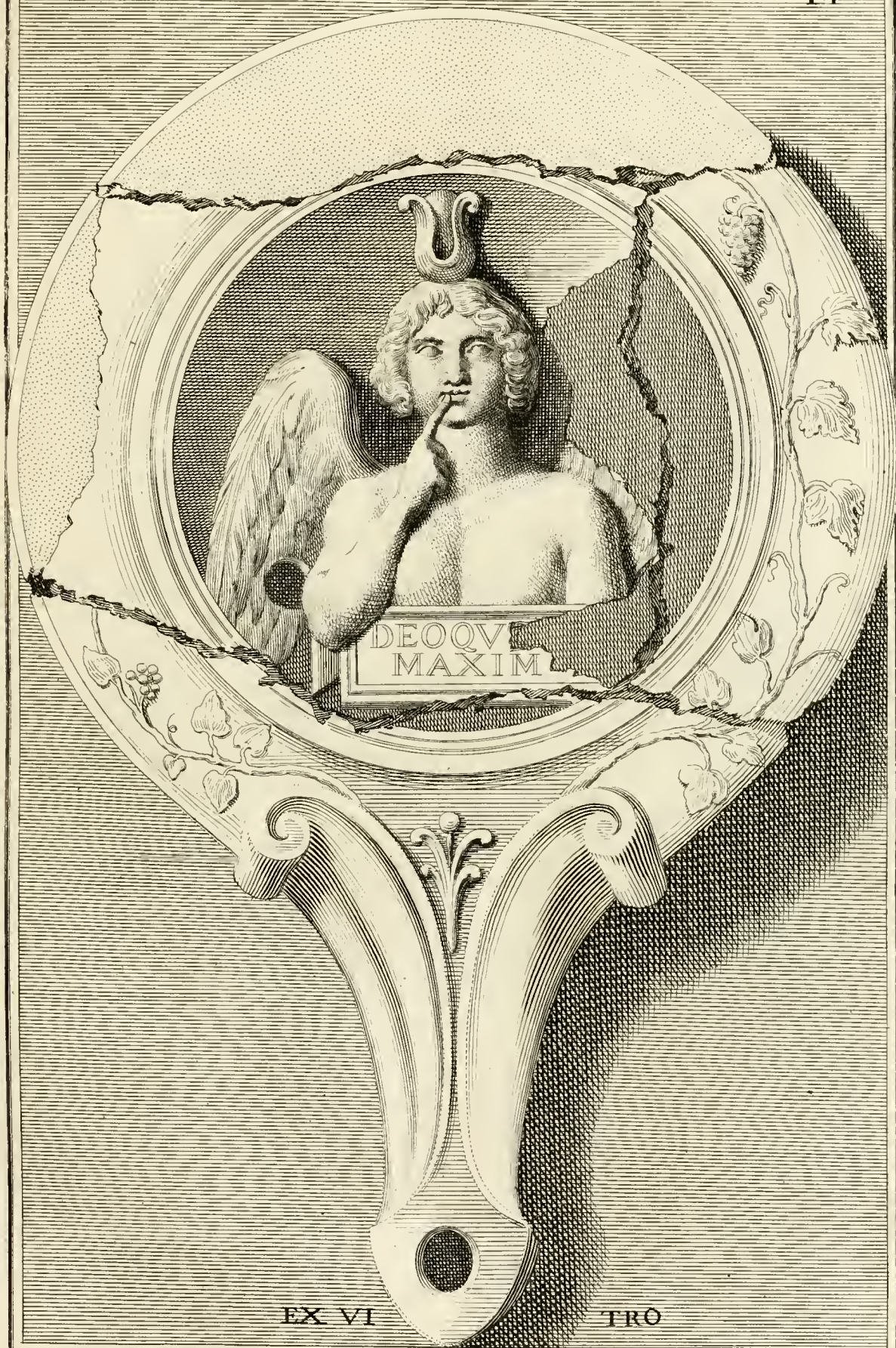
XXVIII.

Scylla XLVII.
Caper marinus XLVIII.
Monstra marina XLIX.
Delphynus lyram gerens L.
Conchae LI
Minervae nativitas LII.
Minervae capita LIII. & LIV.
Palladis protome LV.
Palladis simulacra LVI. LVII. LVIII.
Minerva Pacifera, & *dimisso clypeo* LIX. & LX.
Minerva Consiliaria, & ΟΠΑΟΧΑΡΕΖ LXI. & LXII.
Pallas cum Cista mystica LXIII.
Palladium LXIV.
Noctua, & *Medusa* LXV. LXVI.
Genius Minervae, & *Aries aram cornu impetens* LXVII. & LXVIII.
Candelabrum Apollinis LXIX. & LXX.
Apollo Arcitenens LXXI. & LXXII.
Apollo Citbaroedus LXXIII., & LXXIV.
Apollo cum quadrigis LXXV.
Apollo inter Musas LXXVI.
Genius Apollinis LXXVII.
Tripus, *Lyra*, *Laurus* LXXVIII.
Gryphes LXXIX.
Pegasus LXXX.
Musa, *Genius Musarum* LXXXI. & LXXXII.
Caput, & *protome Solis* LXXXIII. & LXXXIV.
Quadriga Solis LXXXV.
Signa Zodiaci LXXXVI. & LXXXVII.
Solis, & *Lunae capita Jugata* LXXXVIII.
Capita Solis, *Martis*, & *Veneris* LXXXIX.
Mithra XC.
Astrum, & *Luna silens* XCI.
Biga Lunae XCII.
Diana globo insidens XCIII.
Diana ΦΥΞ ΦΟΡΟΣ XCIV.
Genius Dianae Luciferae XCV.
Diana venatrix XCVI.
Hecathes candelabrum XCVII.
Diana Ephefia XCVIII.
Caput Bovis XCIX.
Mercurius C.
Genii Mercurii CI.
Mercurius cum Cane, & *Capro* CII.
Mercurius Negotiator CIII.
Mercurius, & *Apollo* CIV.
Mercurii Symbola CV.

F I N I S.

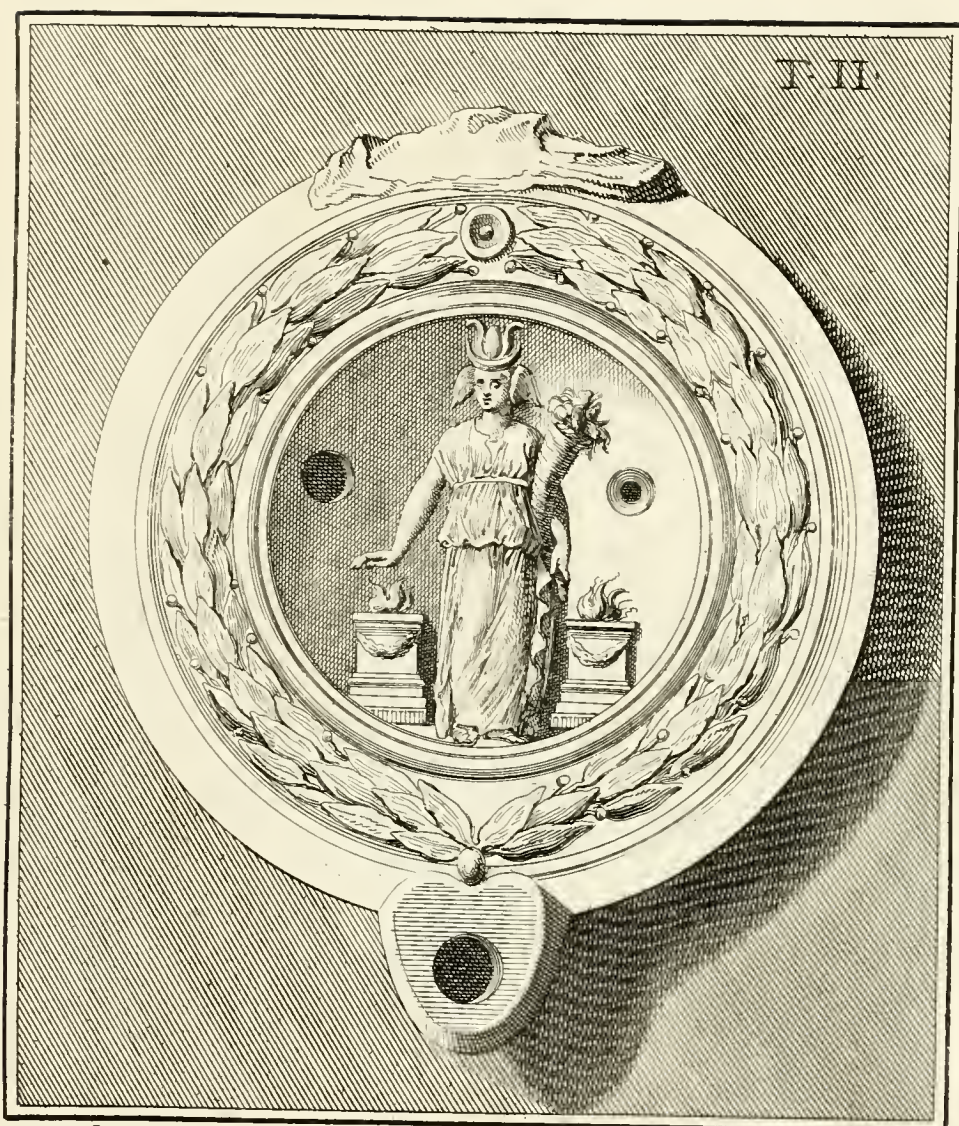
TABULA PRIMA.

TI

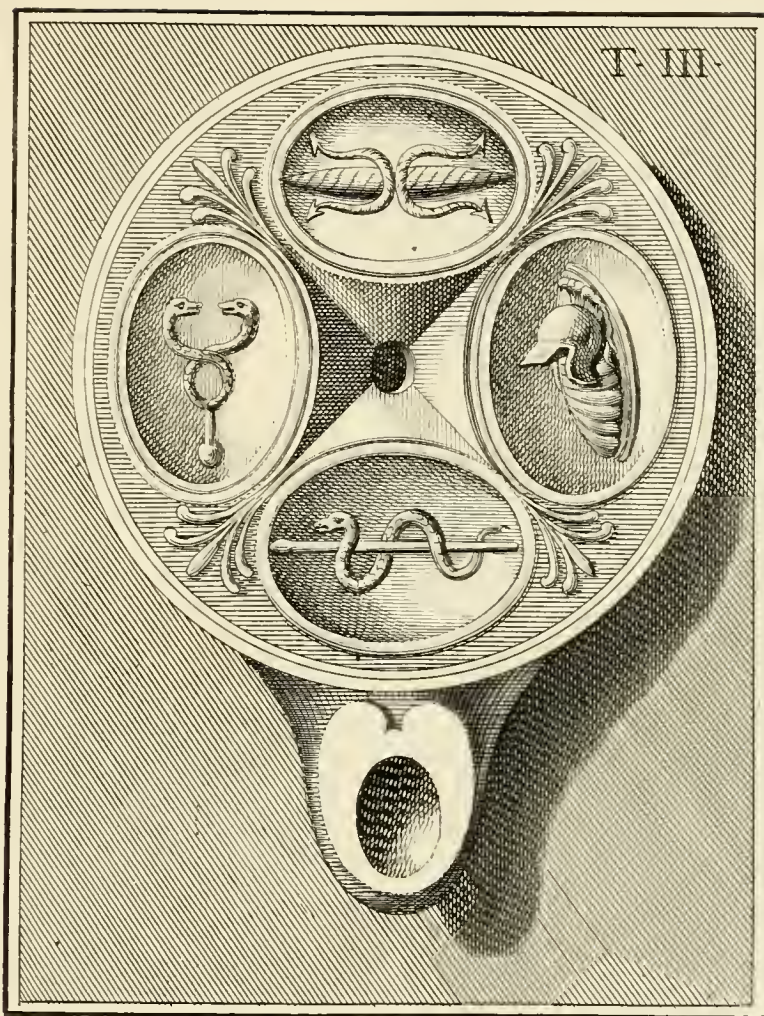
EX VI

TRO

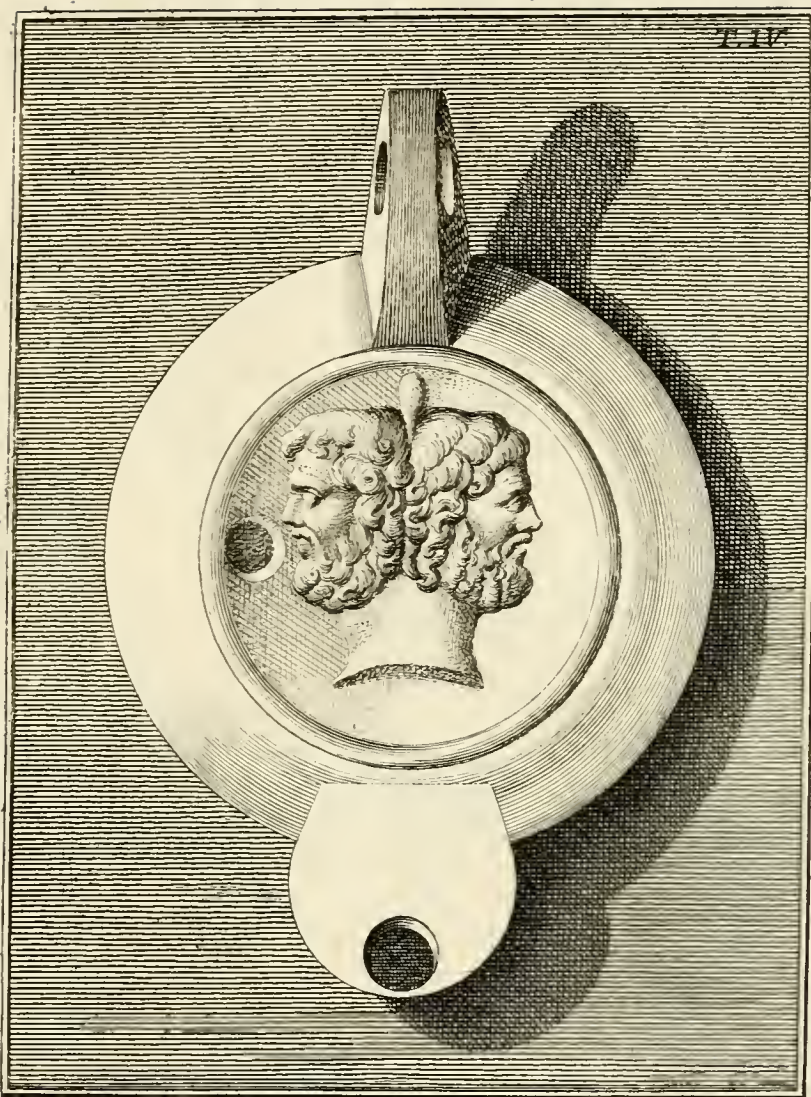
I. Menabuoni del.

V. F. Sc.

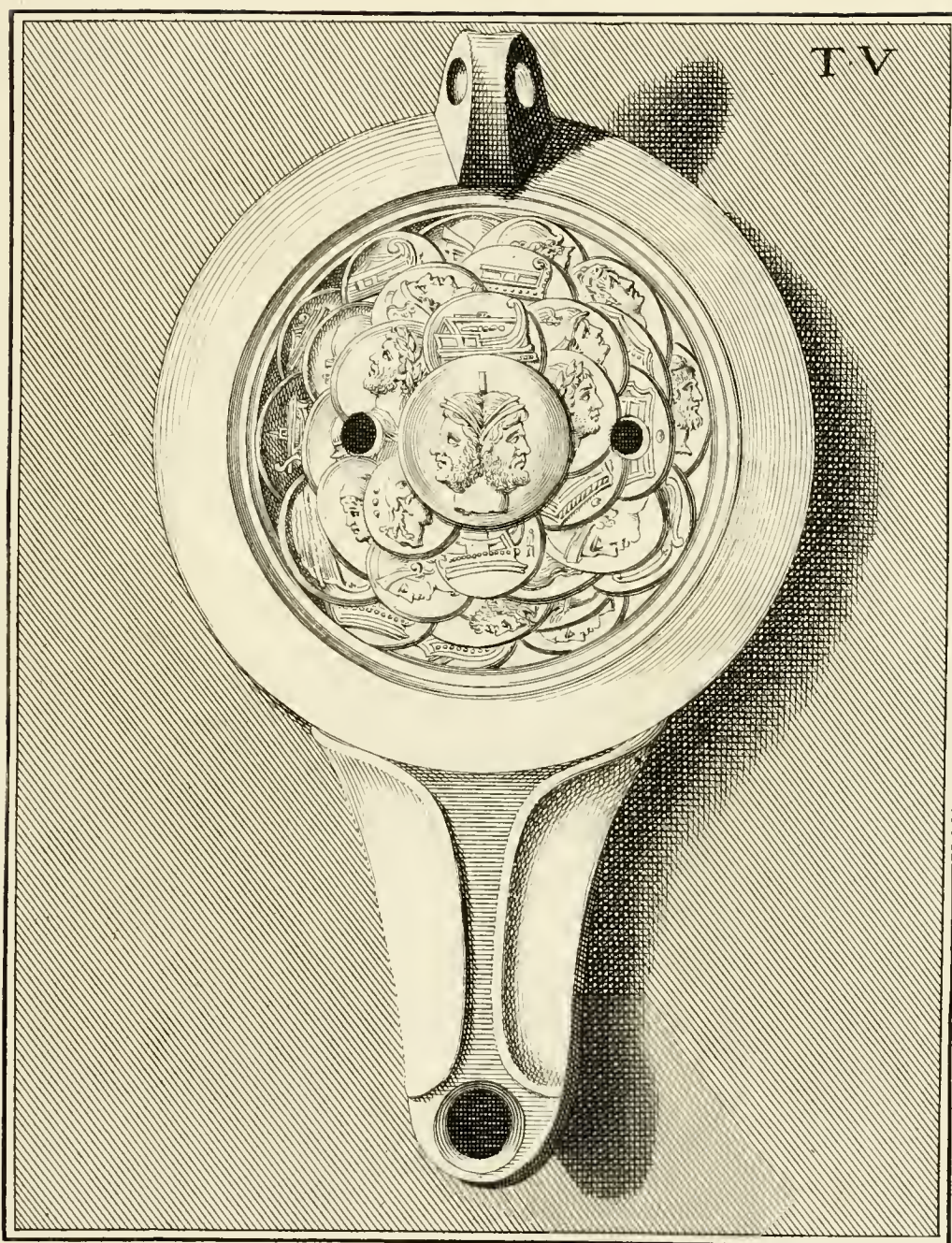

I. Mc. del.

V. F. Scul.

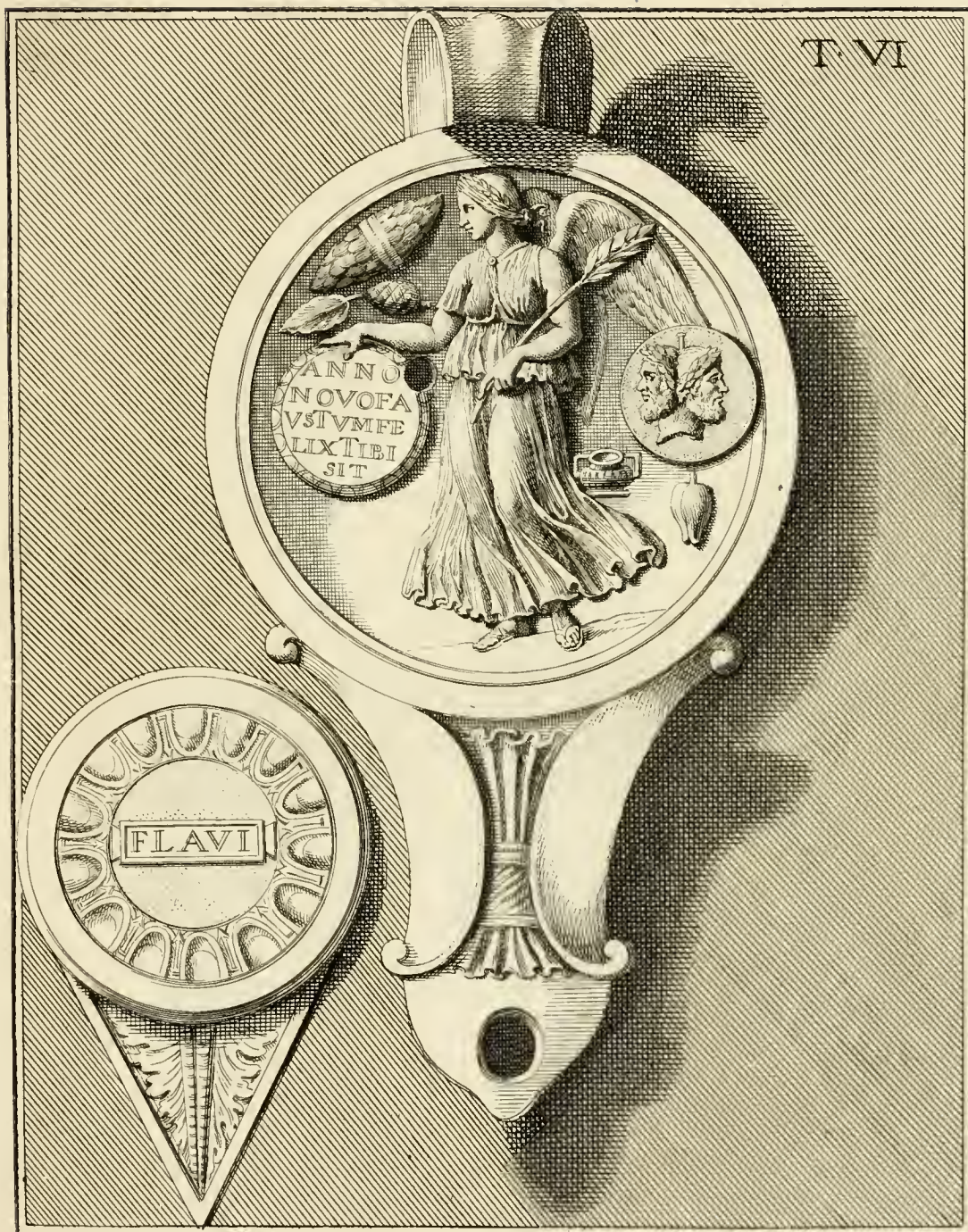

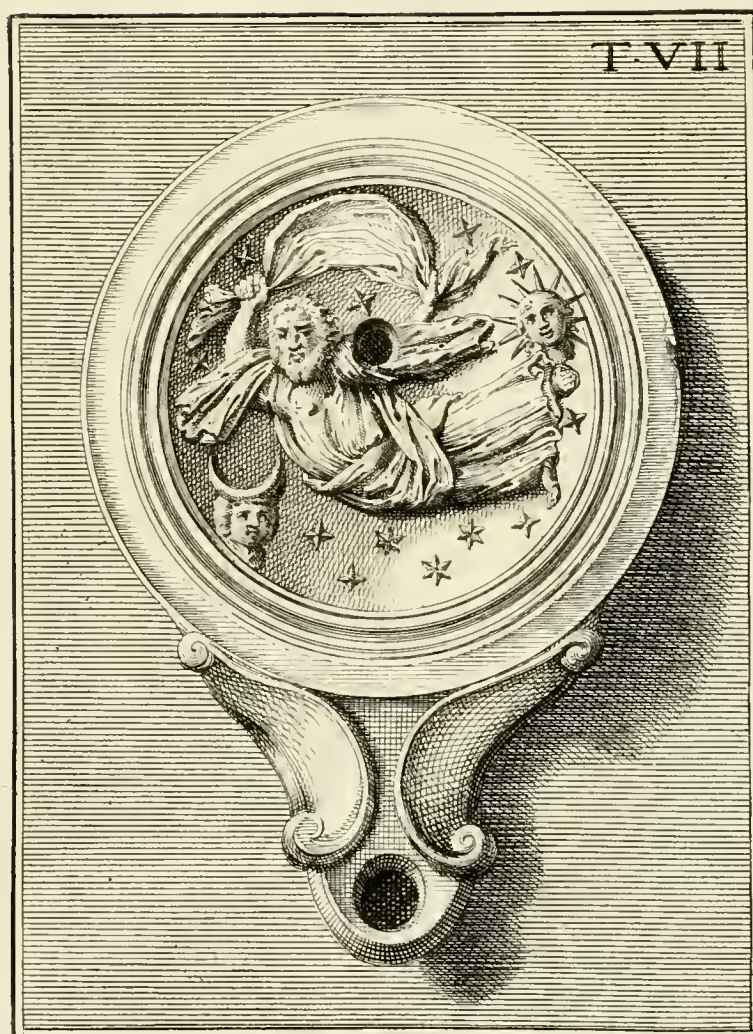
J. Menaboni del. et scul.

I. Monabuoij. del.

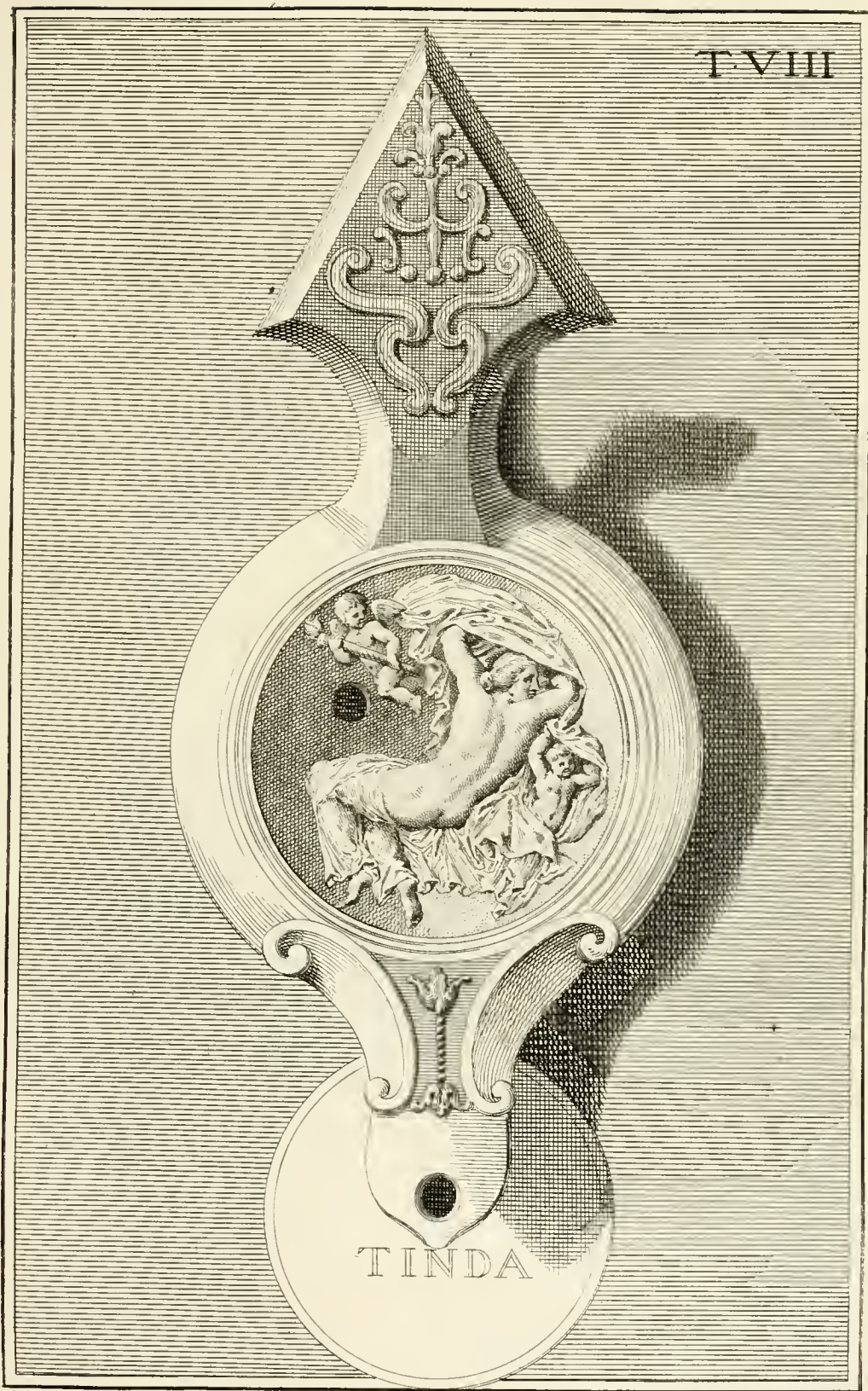
V. Franceschij. Scul.

F. Menabuony del.

Vin. Franceschini Sc.

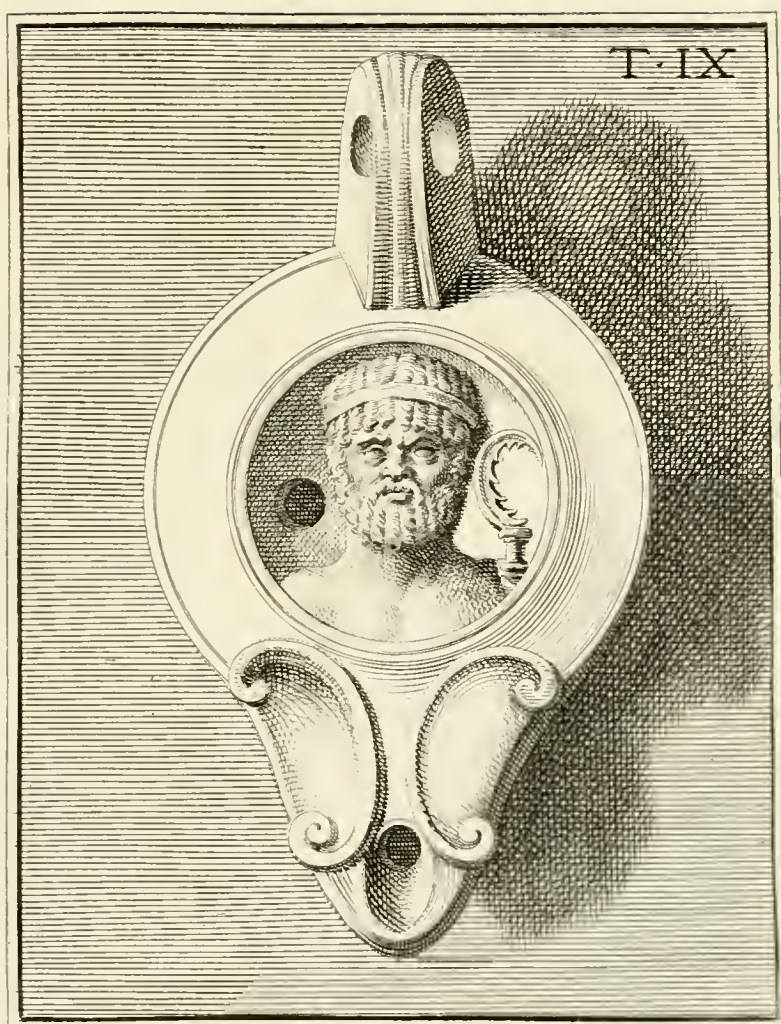

T.VIII

TINDA

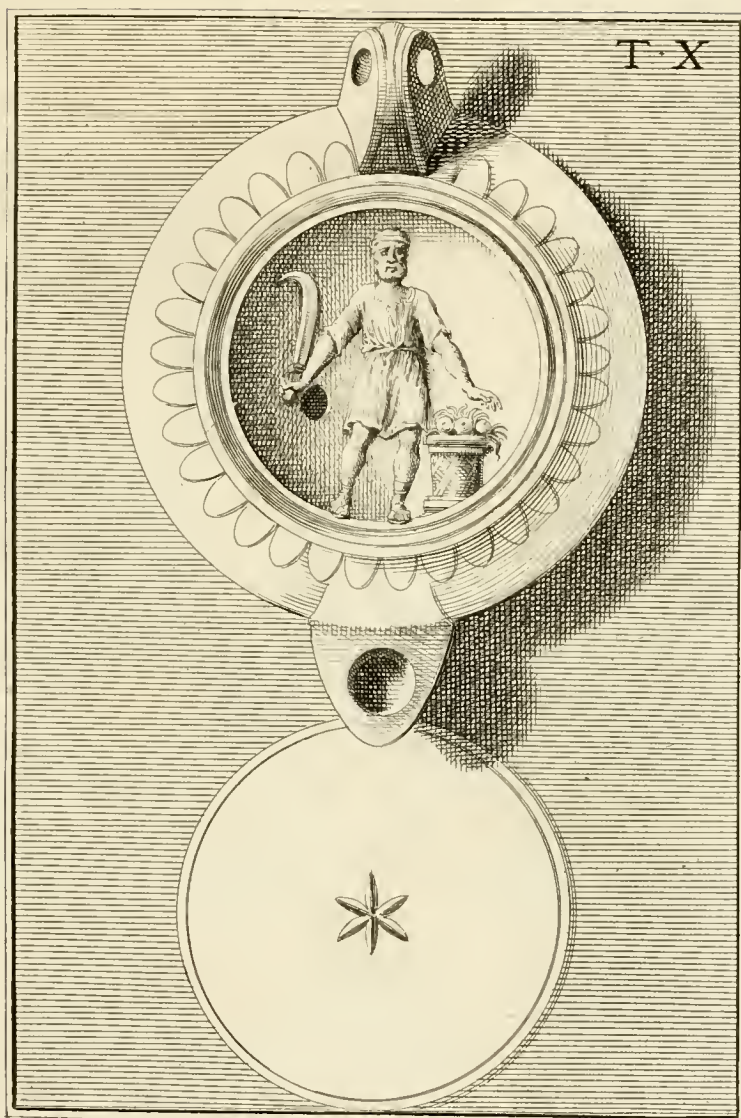
I. Menabuony. del.

Vin. Franceschini Sc.

I. Merabumi del.

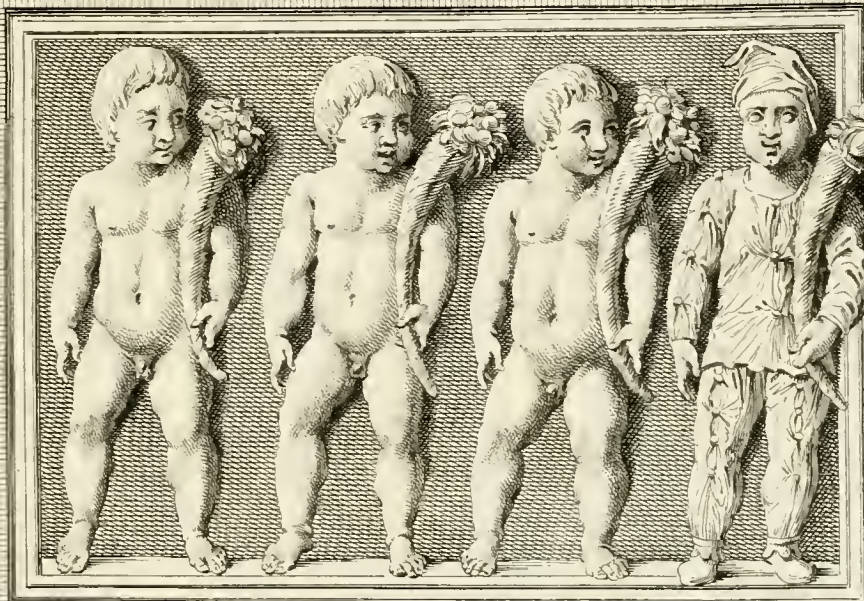
V. Franceschini Scul.

I. Mercatoni del.

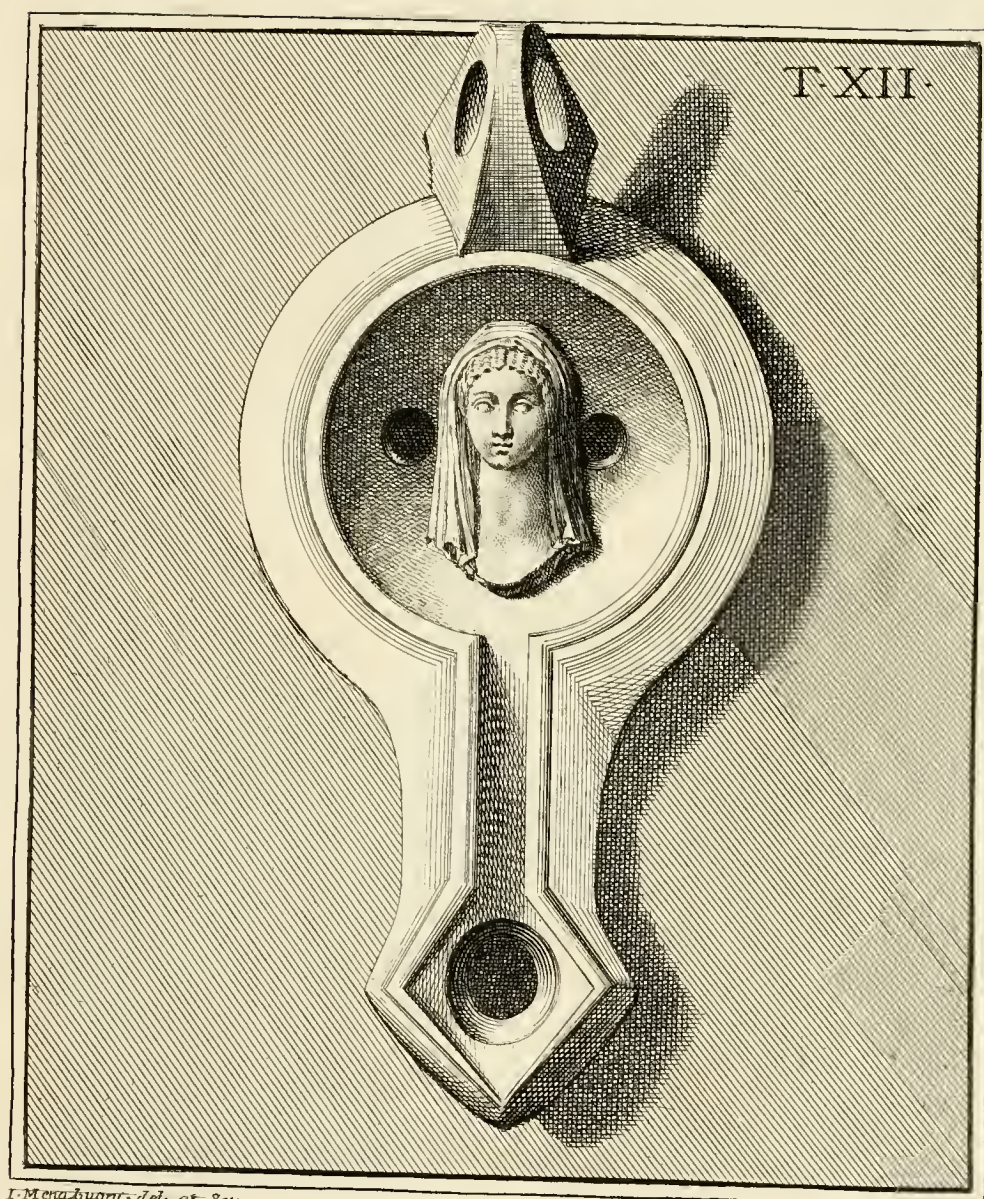
V. Franceschini Scul.

T. XI.

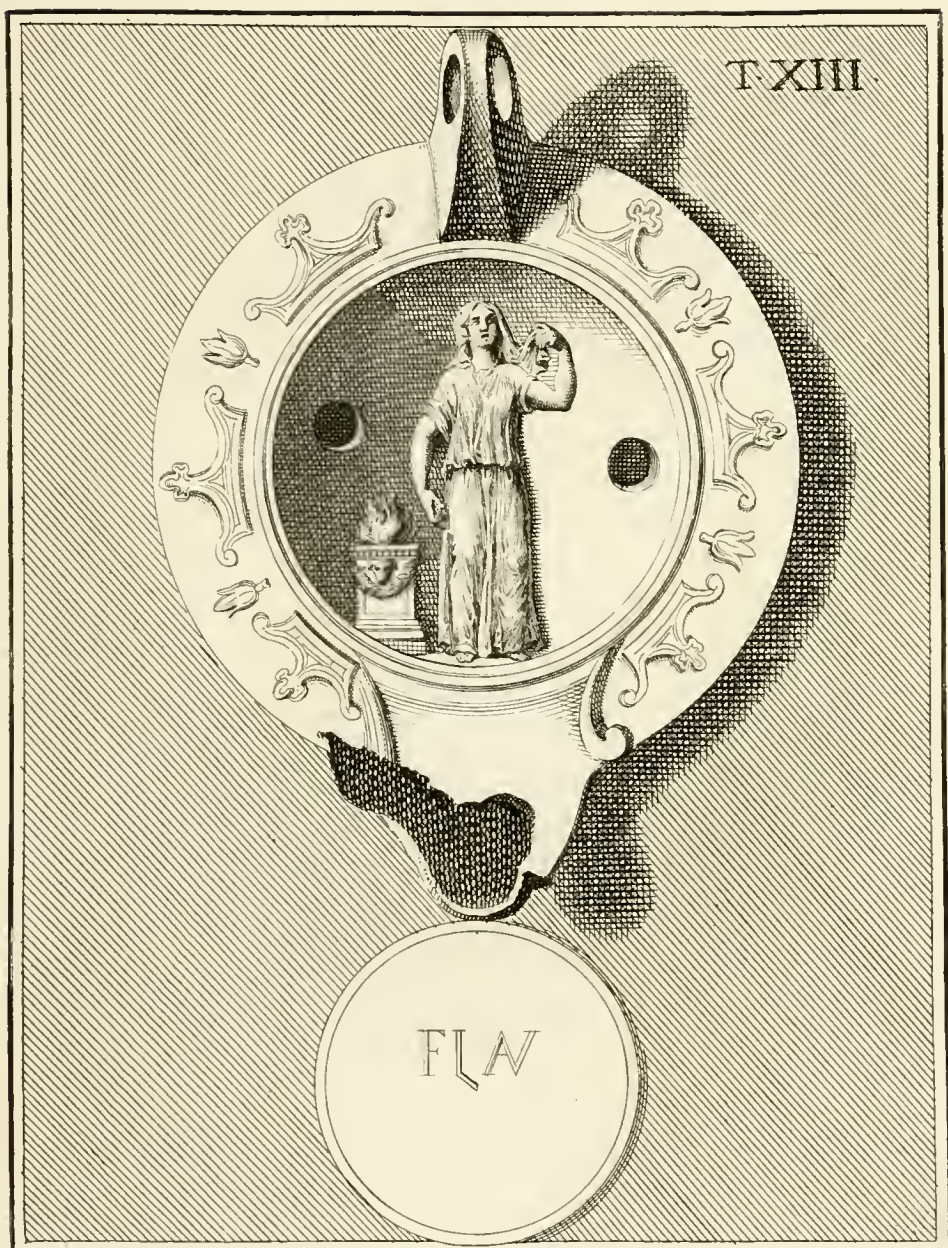

I. Menabuony del

V. Franceschini Scul

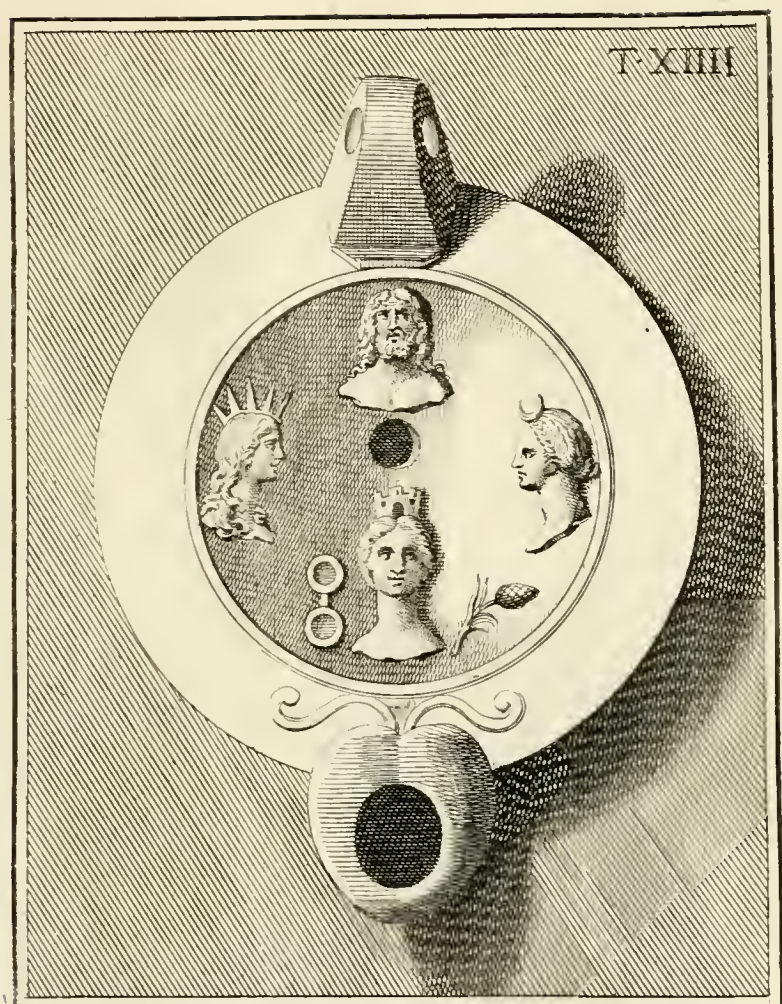

I. Menaburg. del. et. Scul.

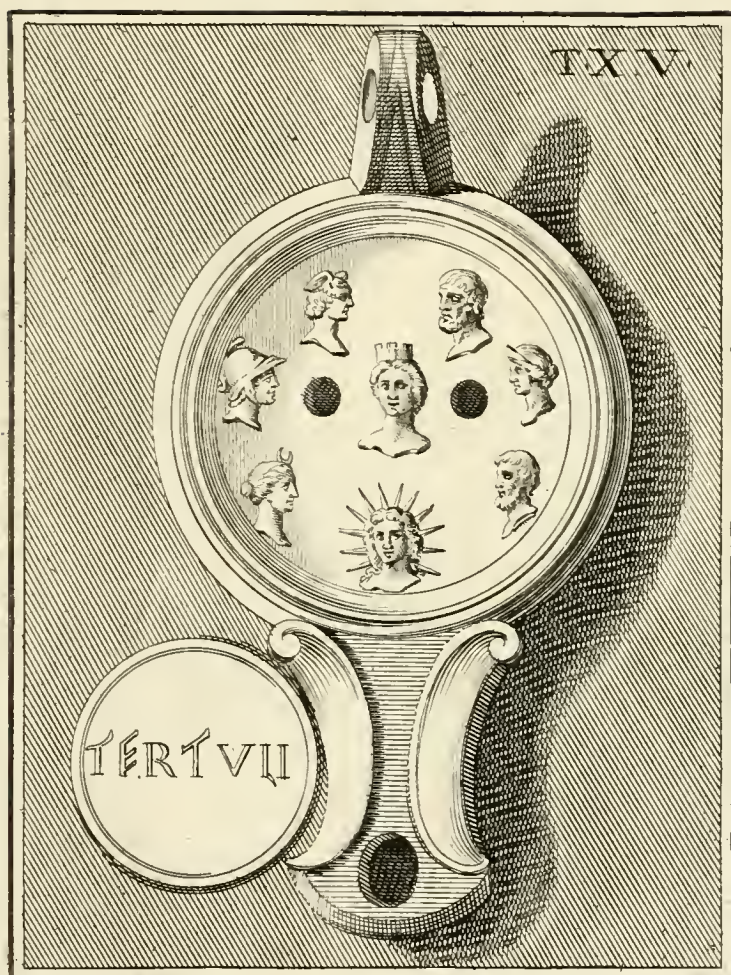
I. Menabucio del.

V. Franceschini Scul.

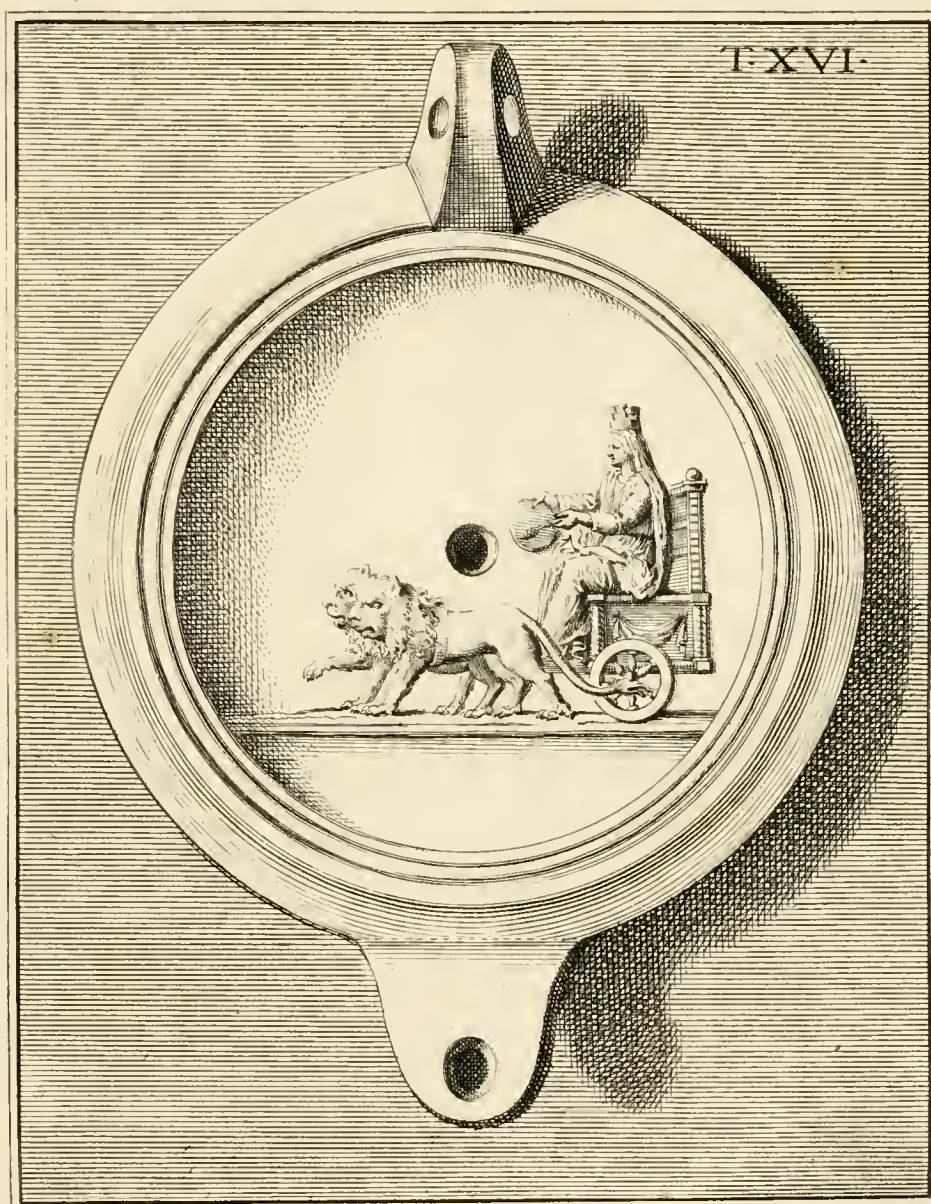
I. Menabuory del.

V. F. Scul.

I. Menabuony del.

V. F. Scul.

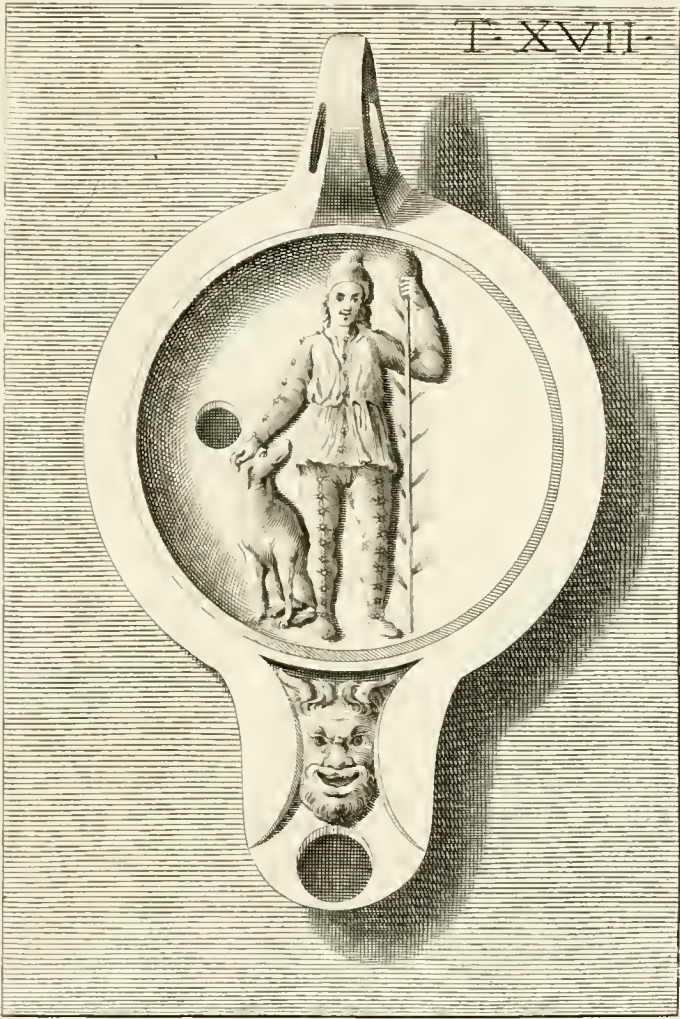

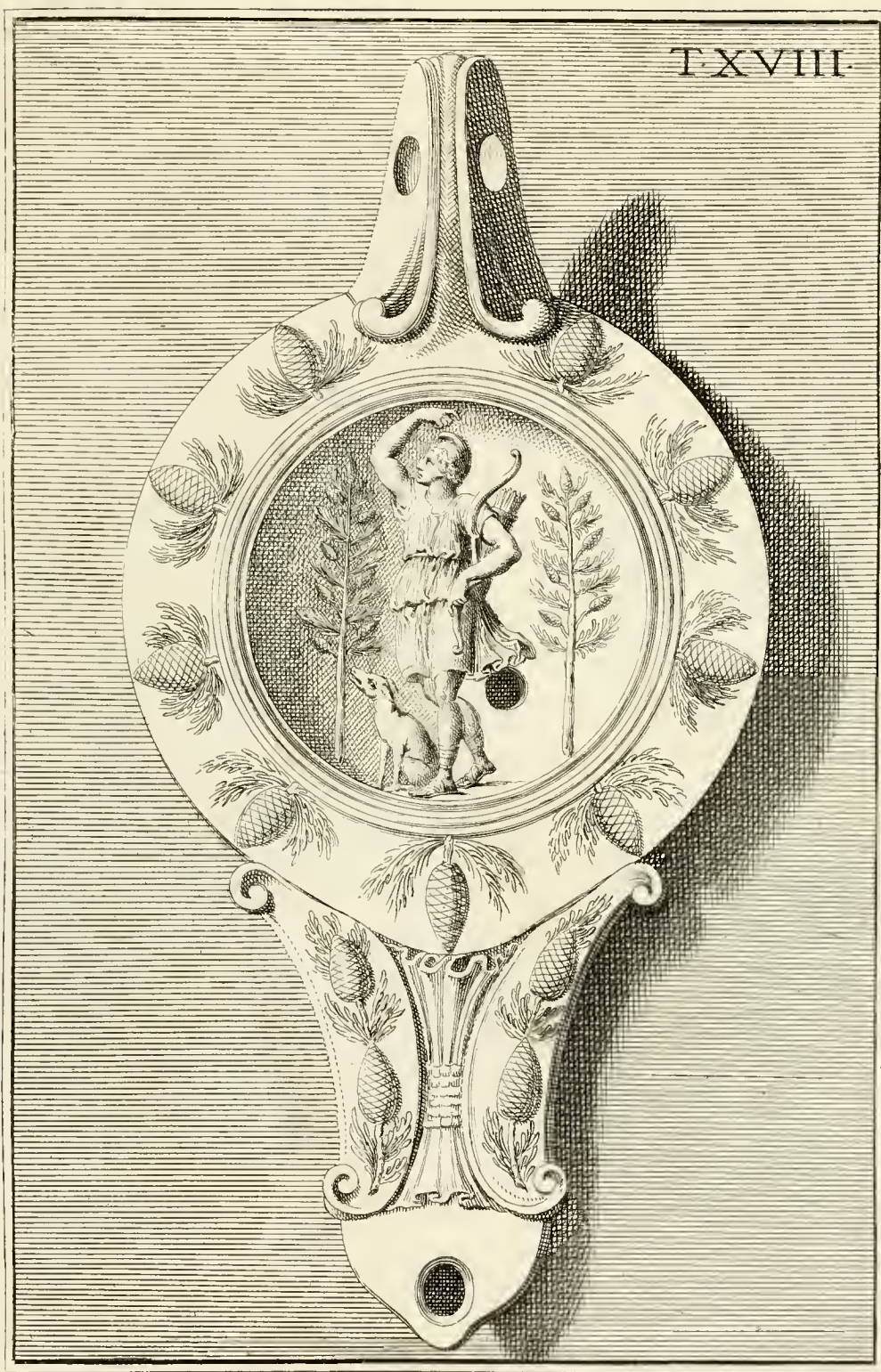
T. XVI.

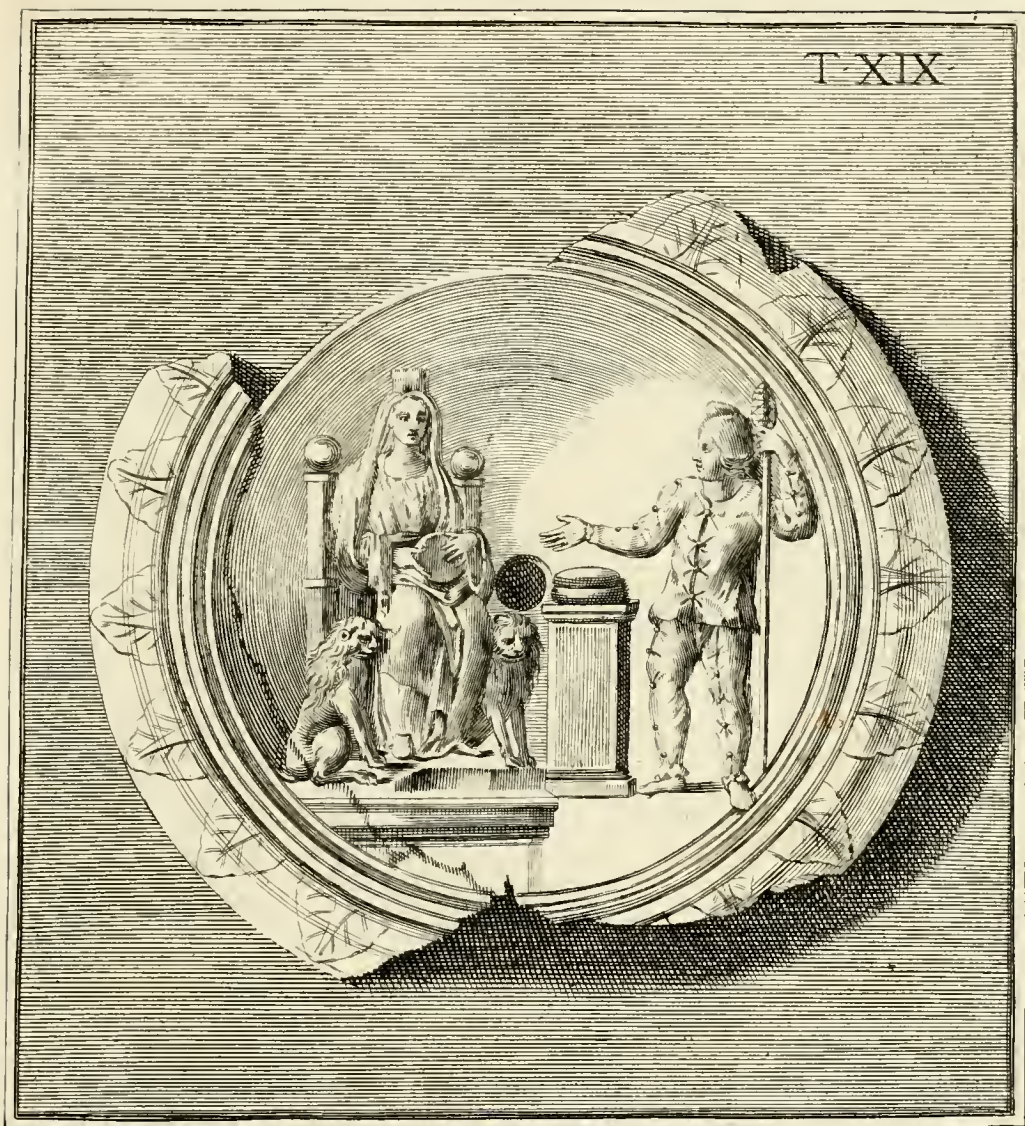
I. Menabuoni del.

V. Franceschini Scul.

T. XVII.

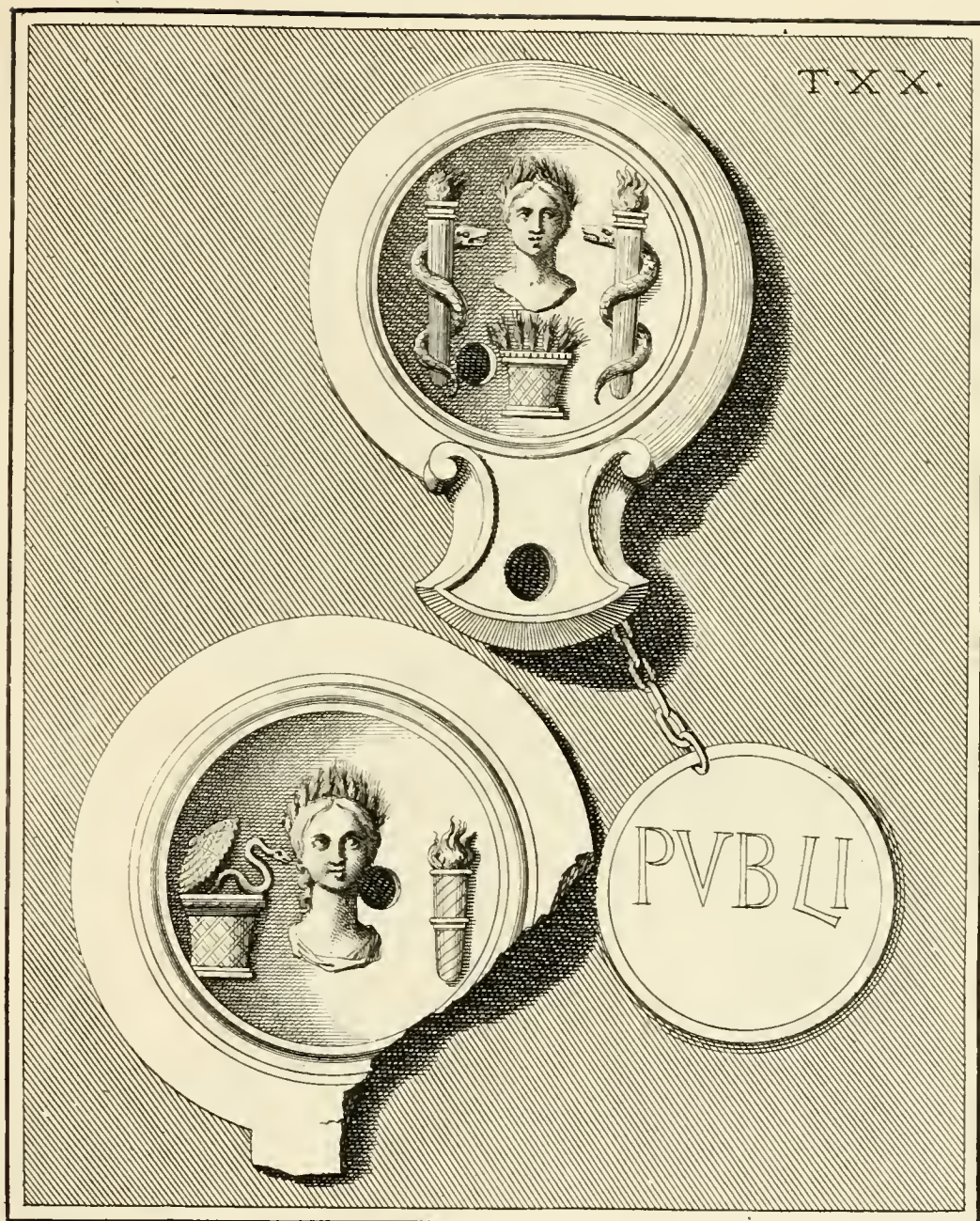

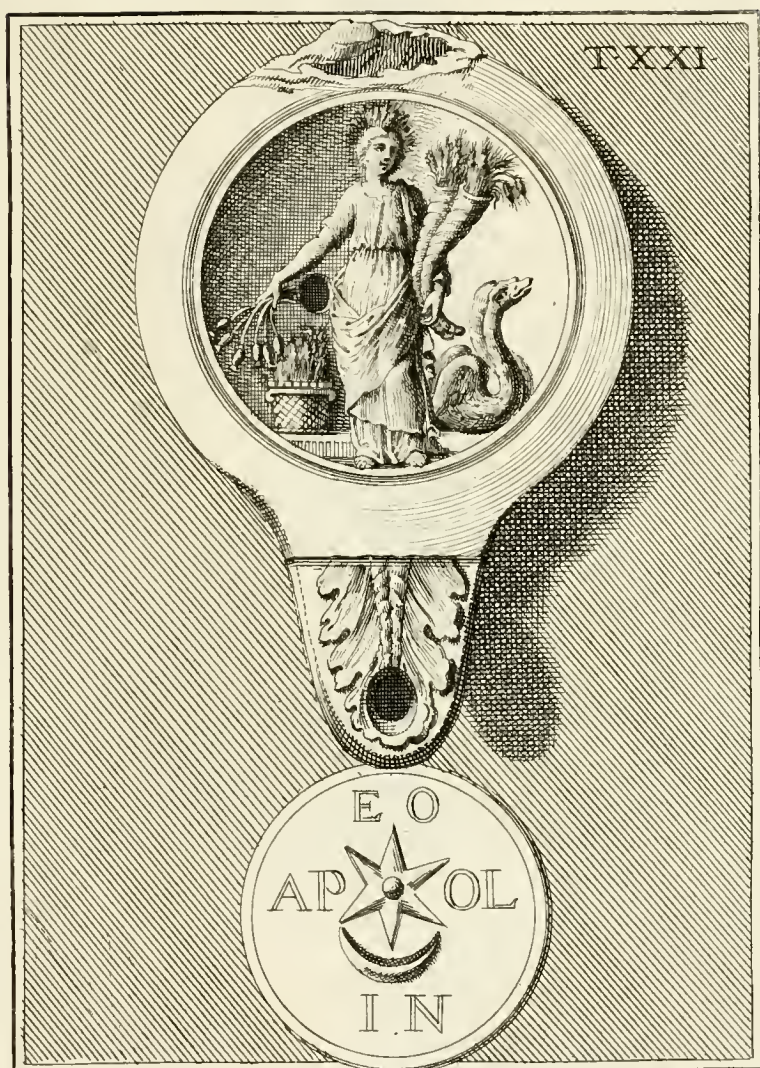
Joseph Menabuoni del.

Sante Manelli inc.

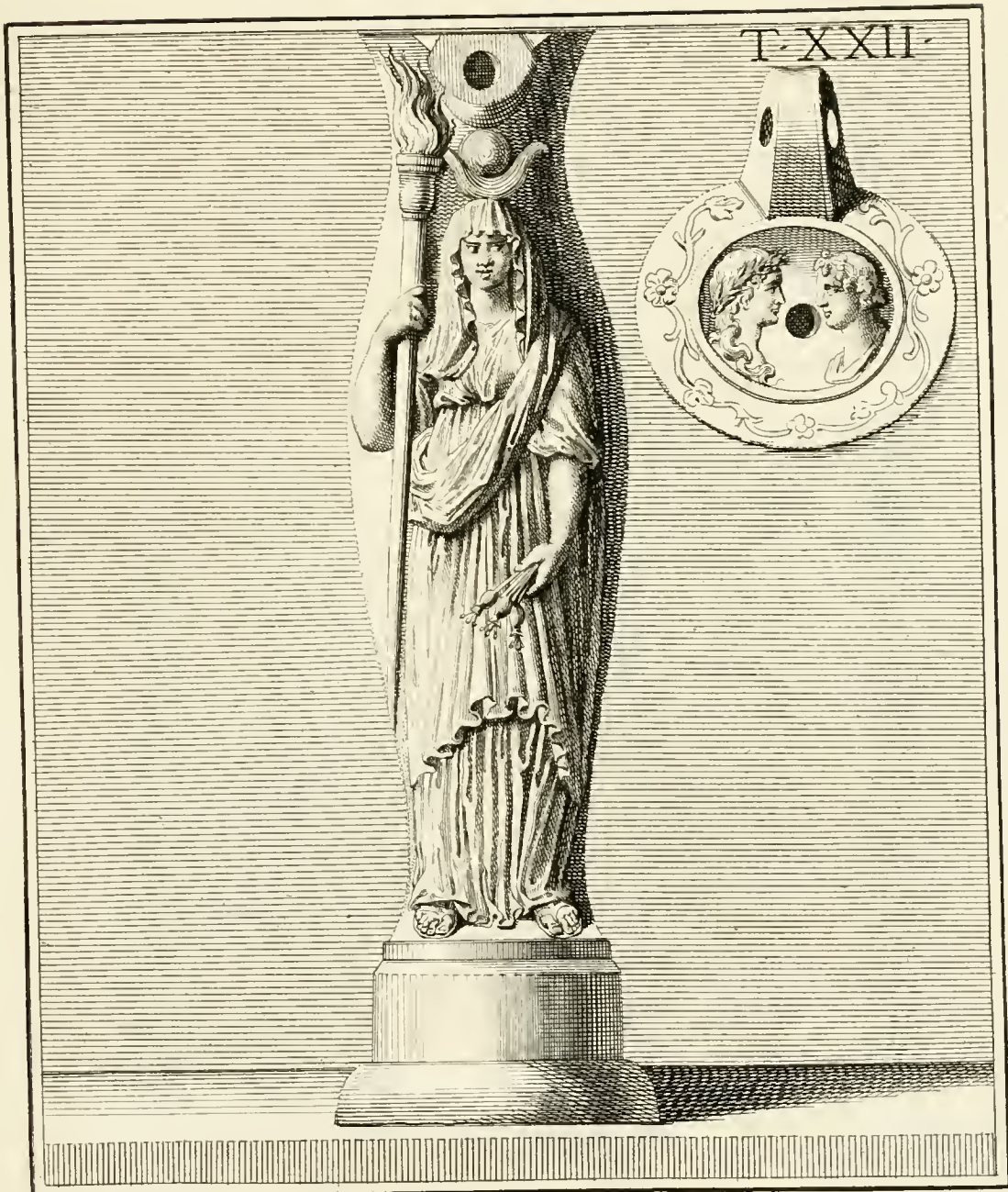
I.M.D.

V.F.S.

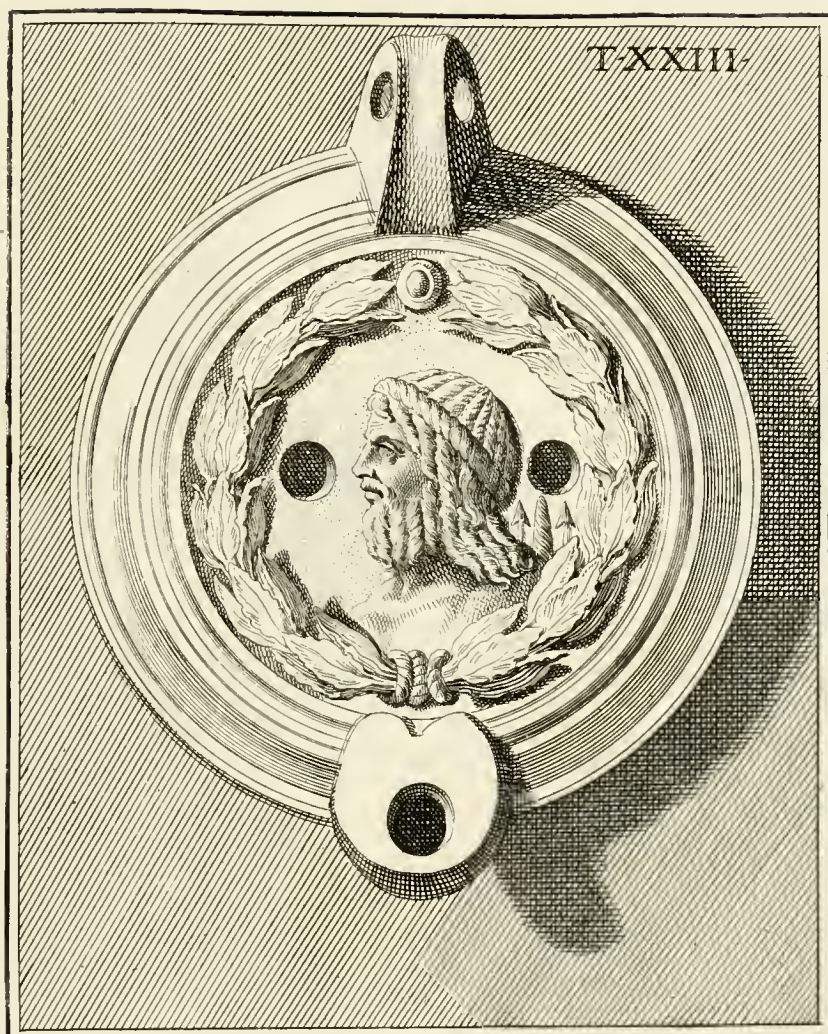
I. Menabuzzi del.

V. Franceschini Scul.

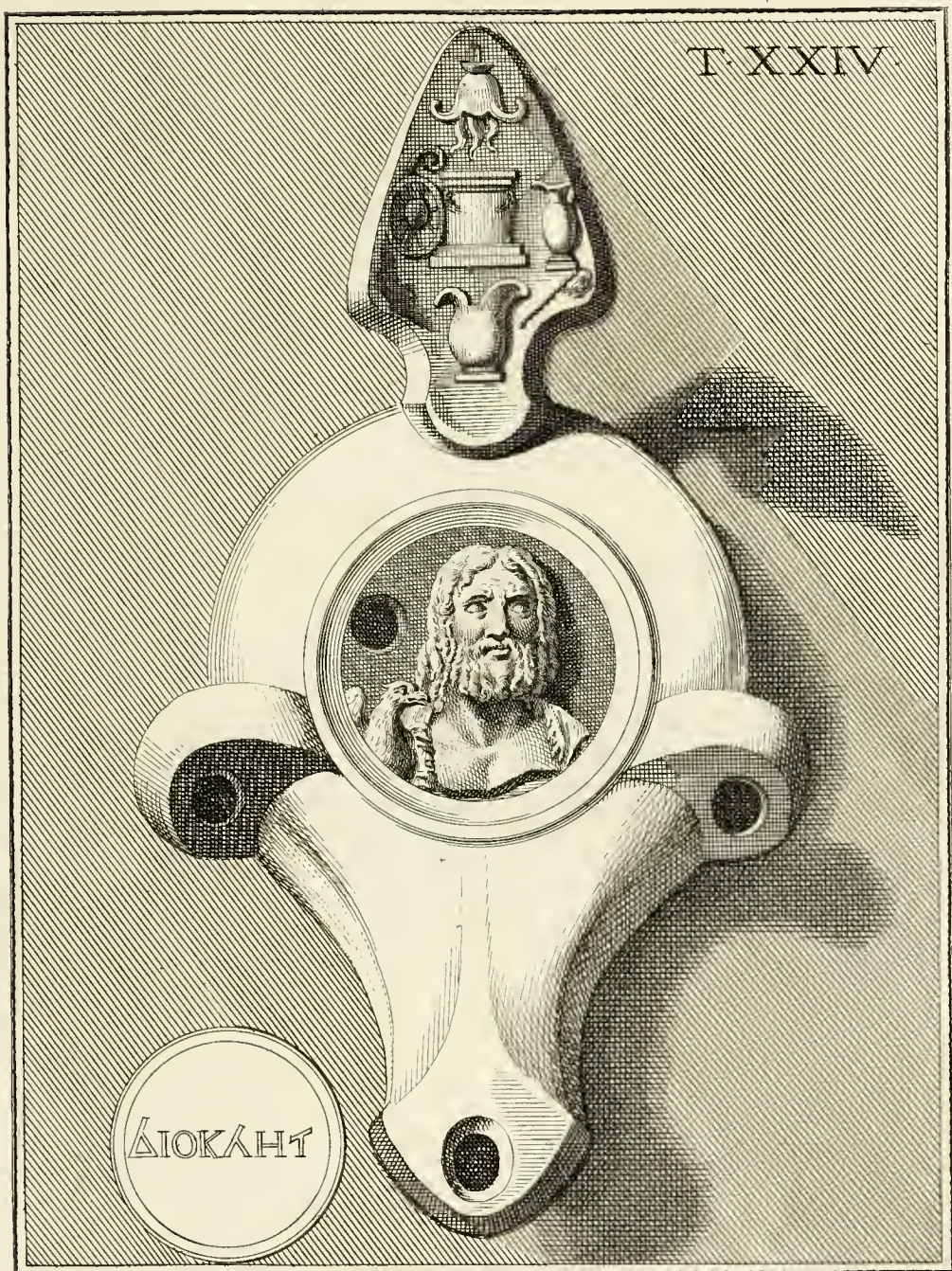
G. Menabuony del.

V. Franceschini scul.

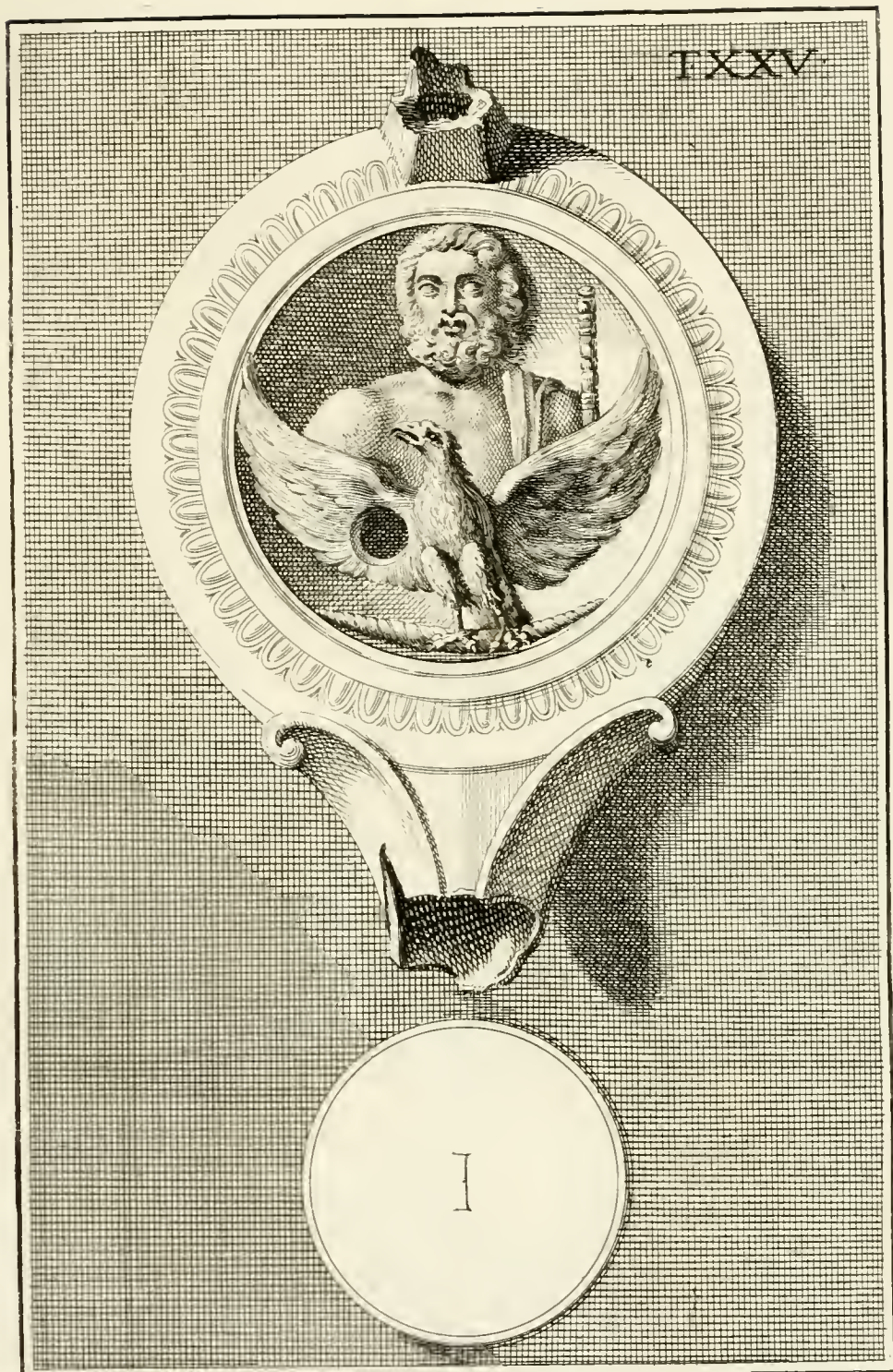
I. Menabuoni del.

V. Franceschini Sc.

I. Menabuongi del.

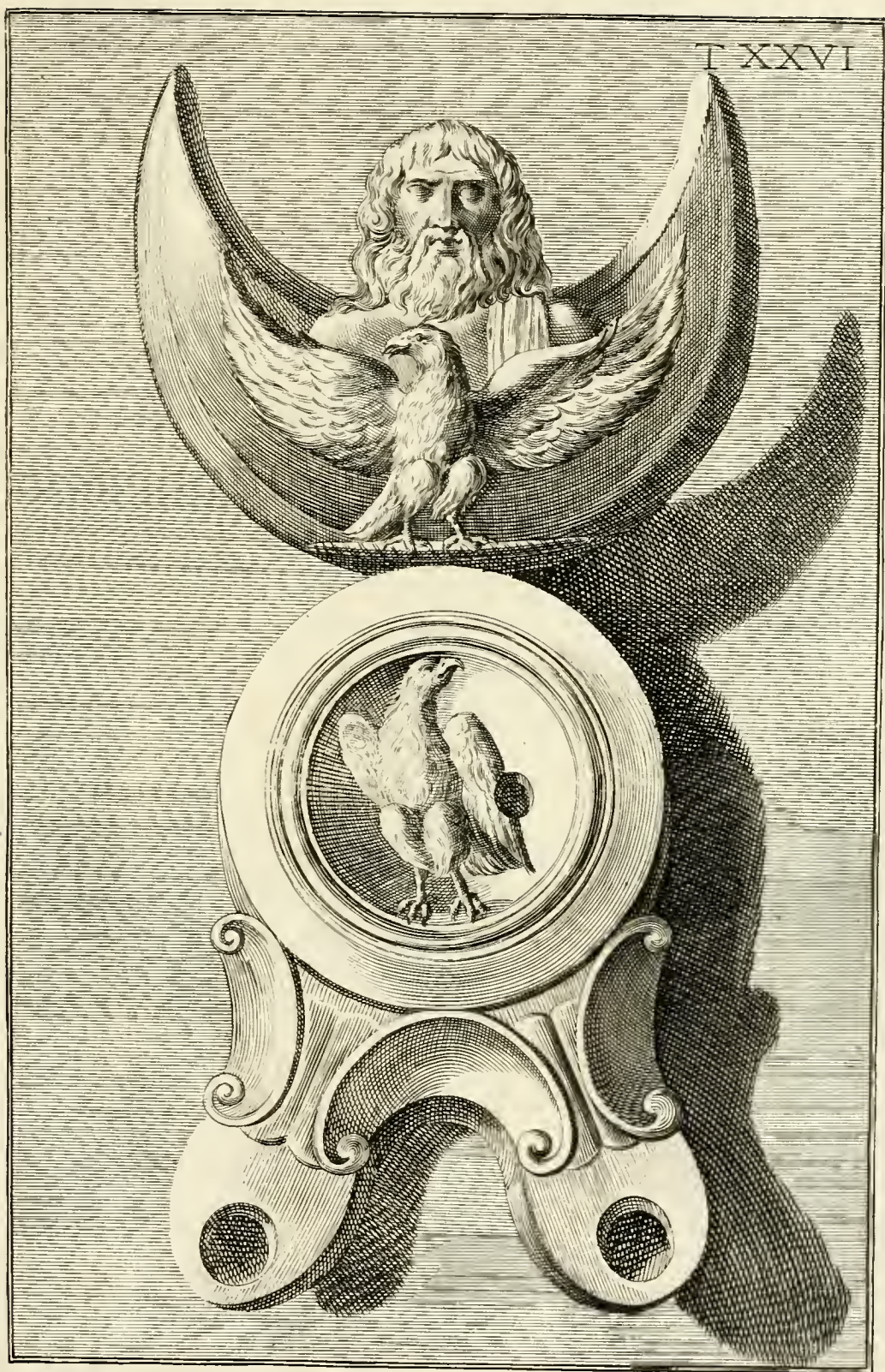
V. Francoschini Scul.

XXXV

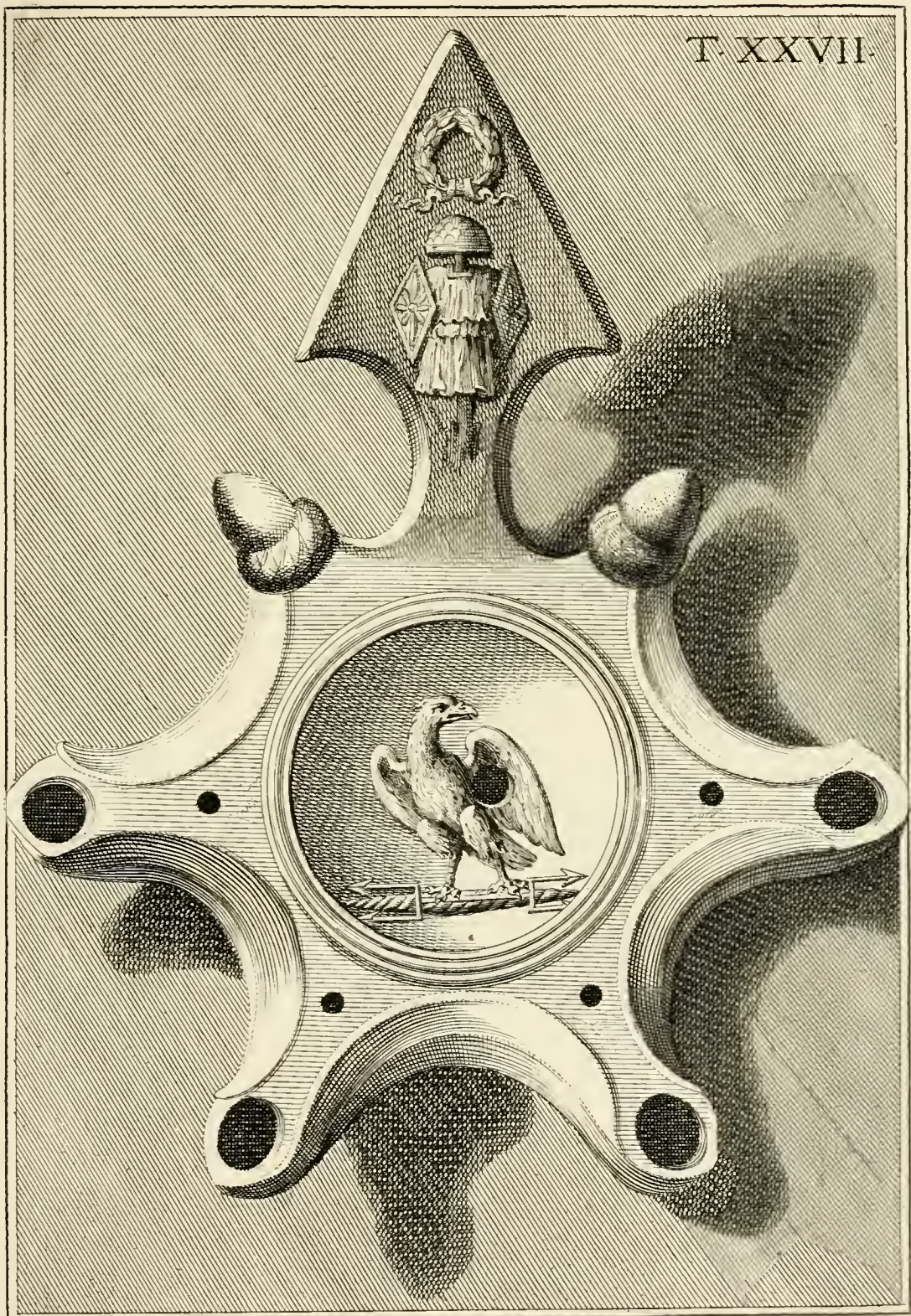
I. Menabuony del.

V. Franceschini Scul.

Joseph Menabucio del.

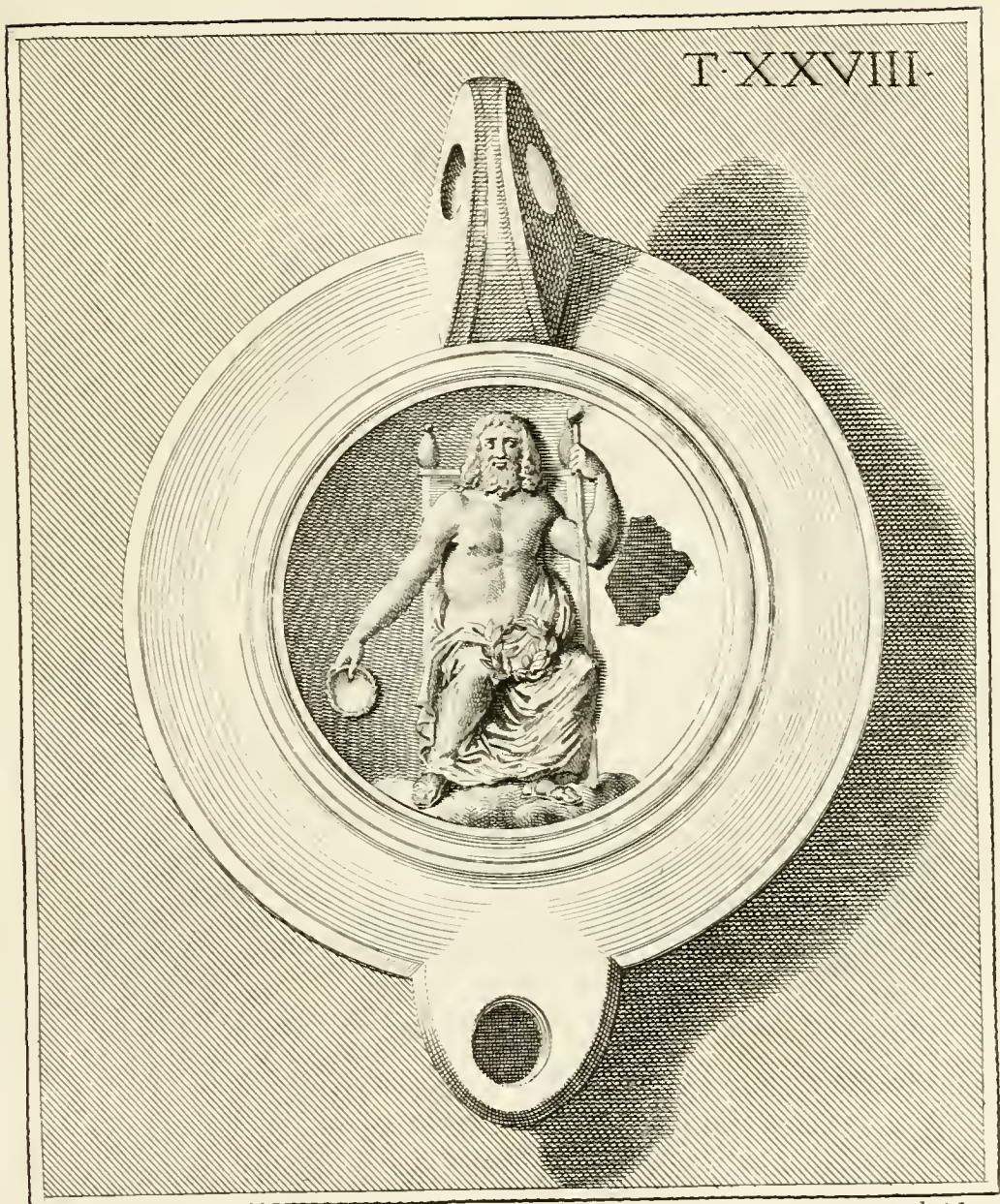
Sante Manelli Bol. Inc.

G. Menckhoff del.

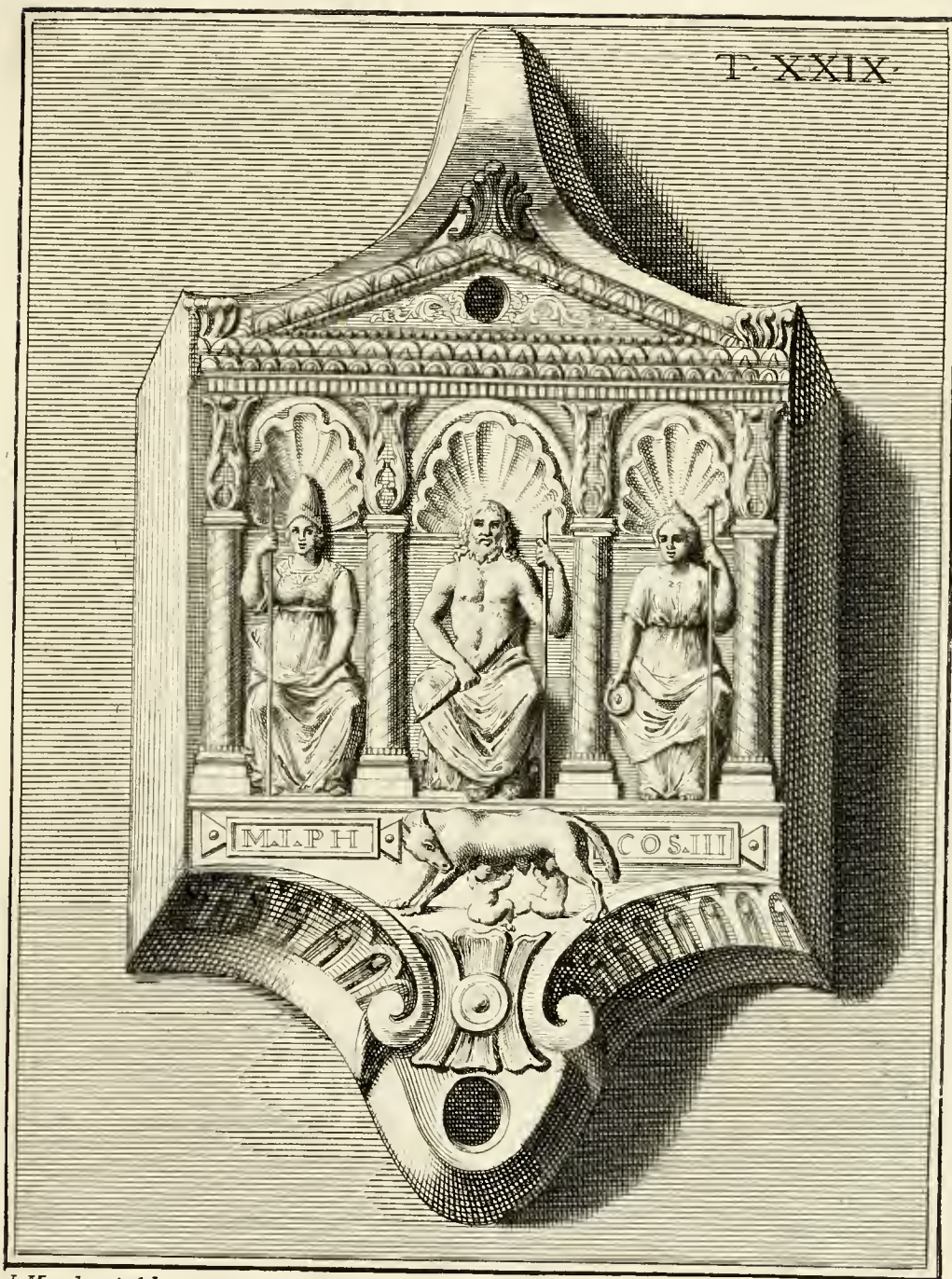
V. Franzschky Scul.

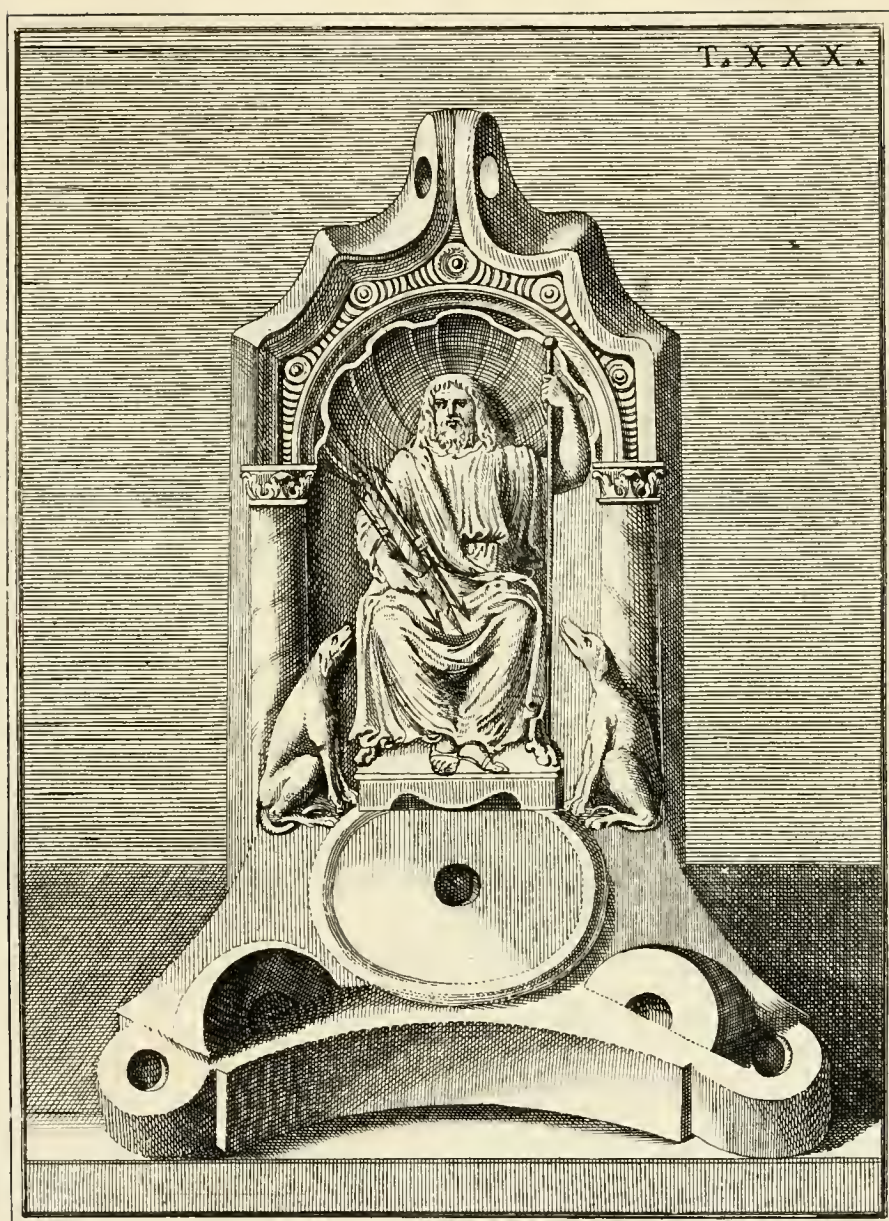
G. Menabuoij del.

V. Franceschini Scul.

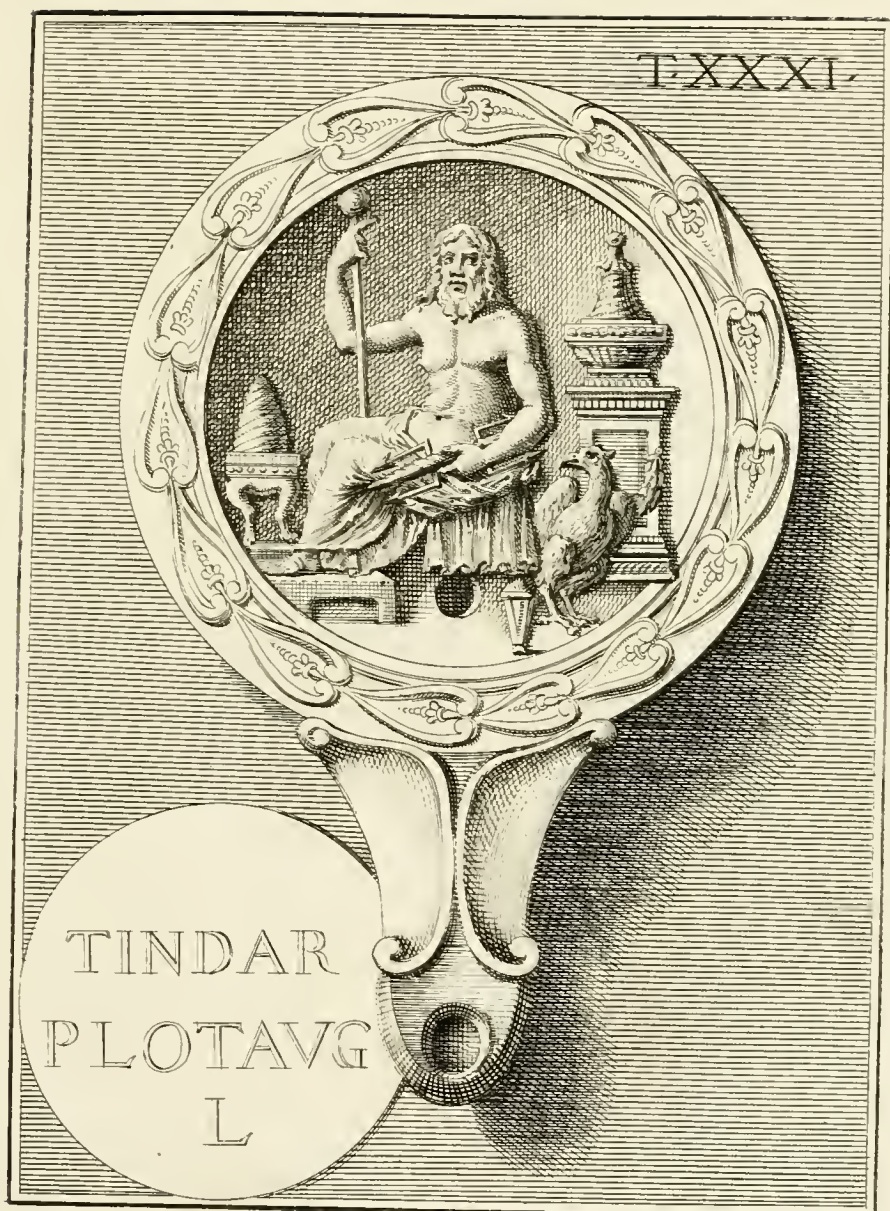
I. Menabuony. del.

V. Franceschini. Scul.

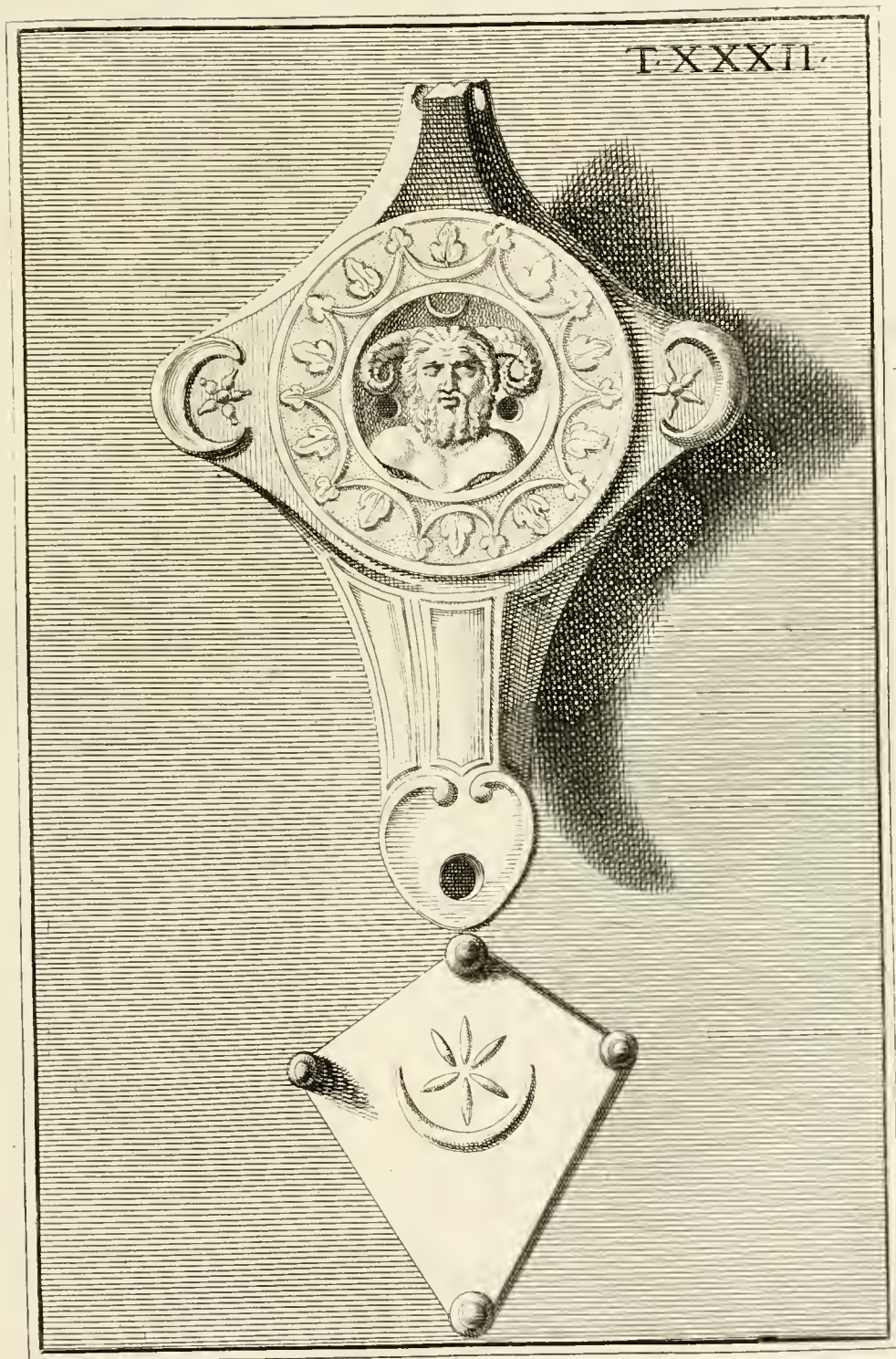
Joseph Menabuoni del

Joseph de Benedictis in

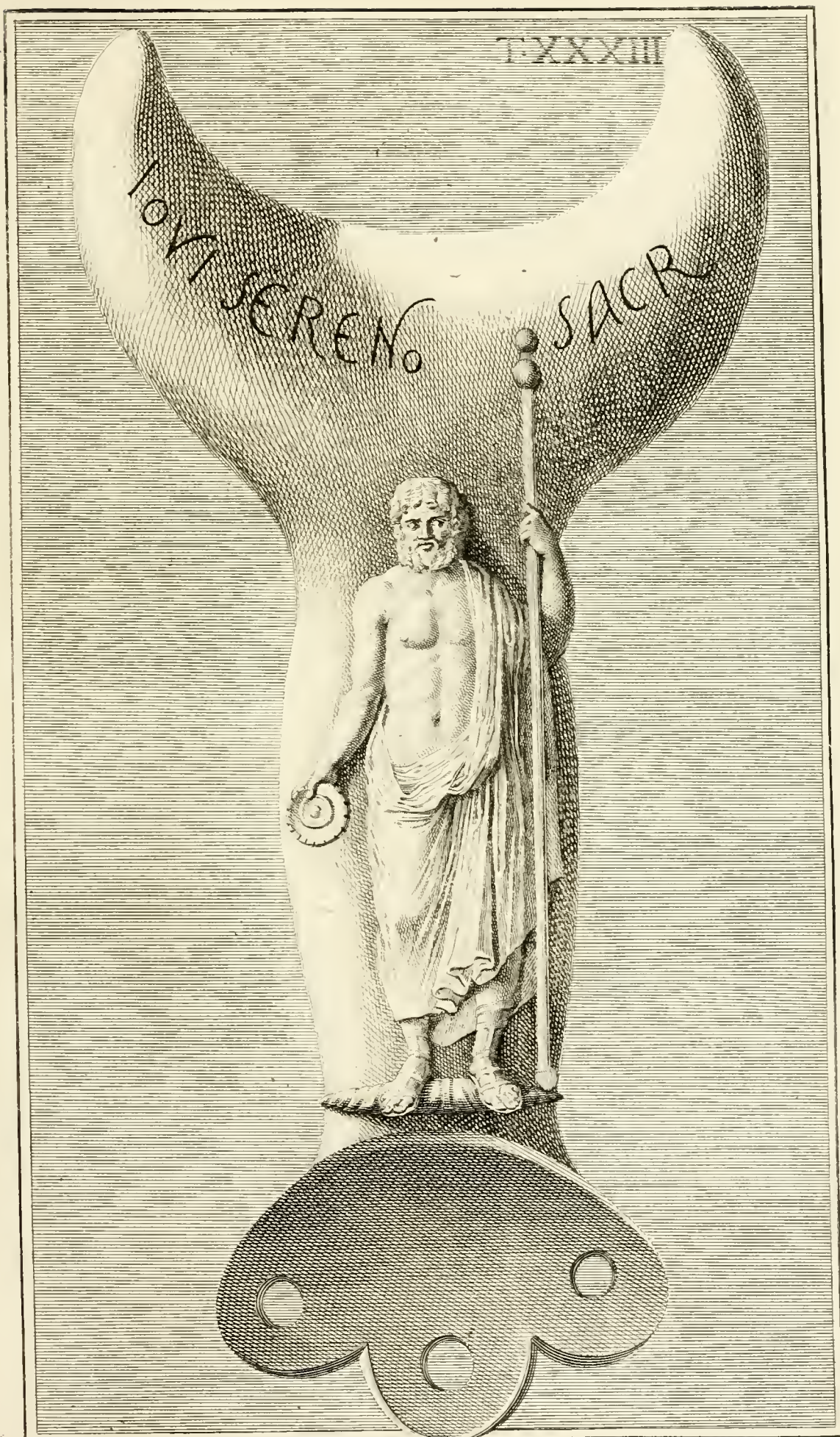
L. Meuburny del.

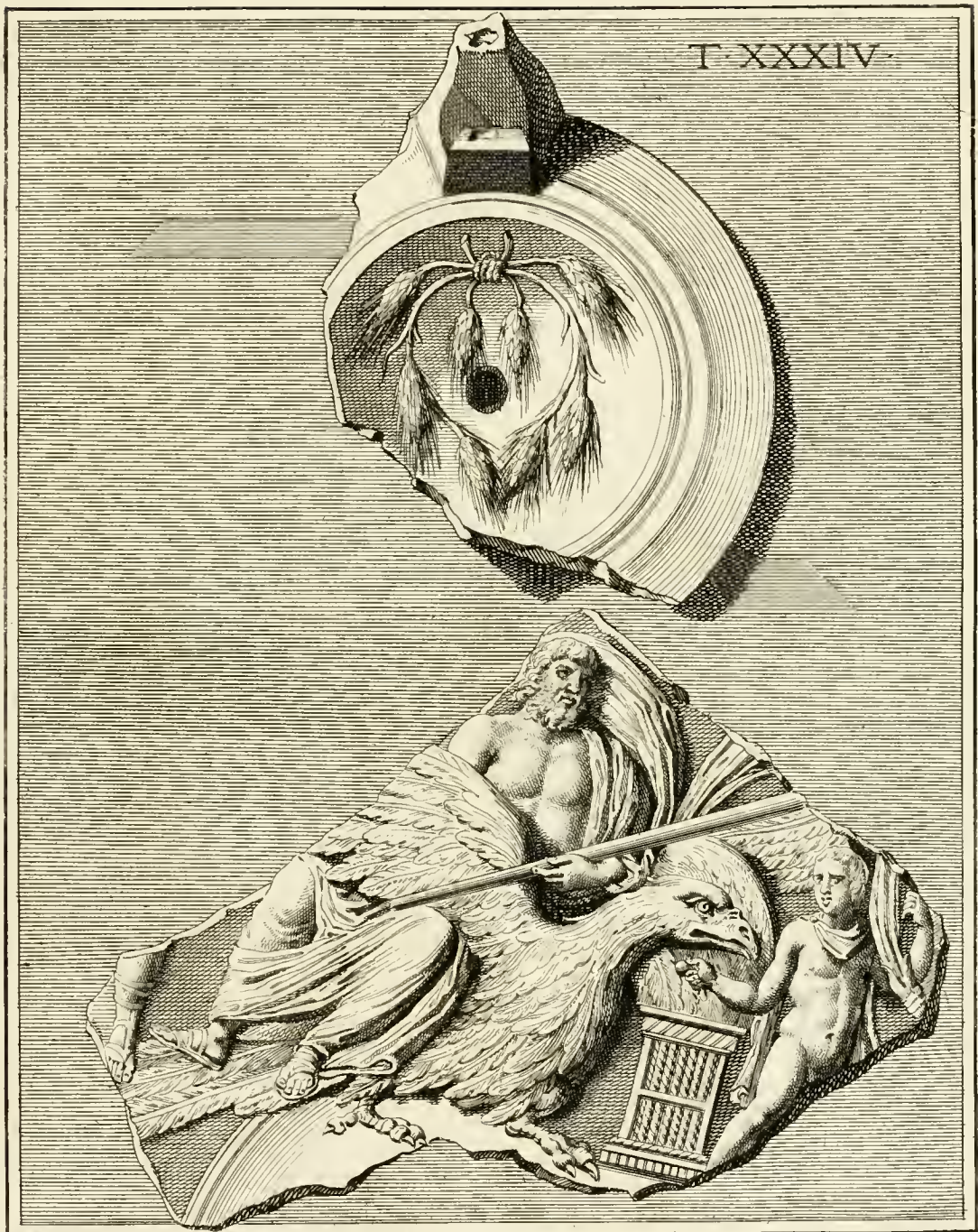
Vin. Franceschini Sc.

I. Merabioni del.

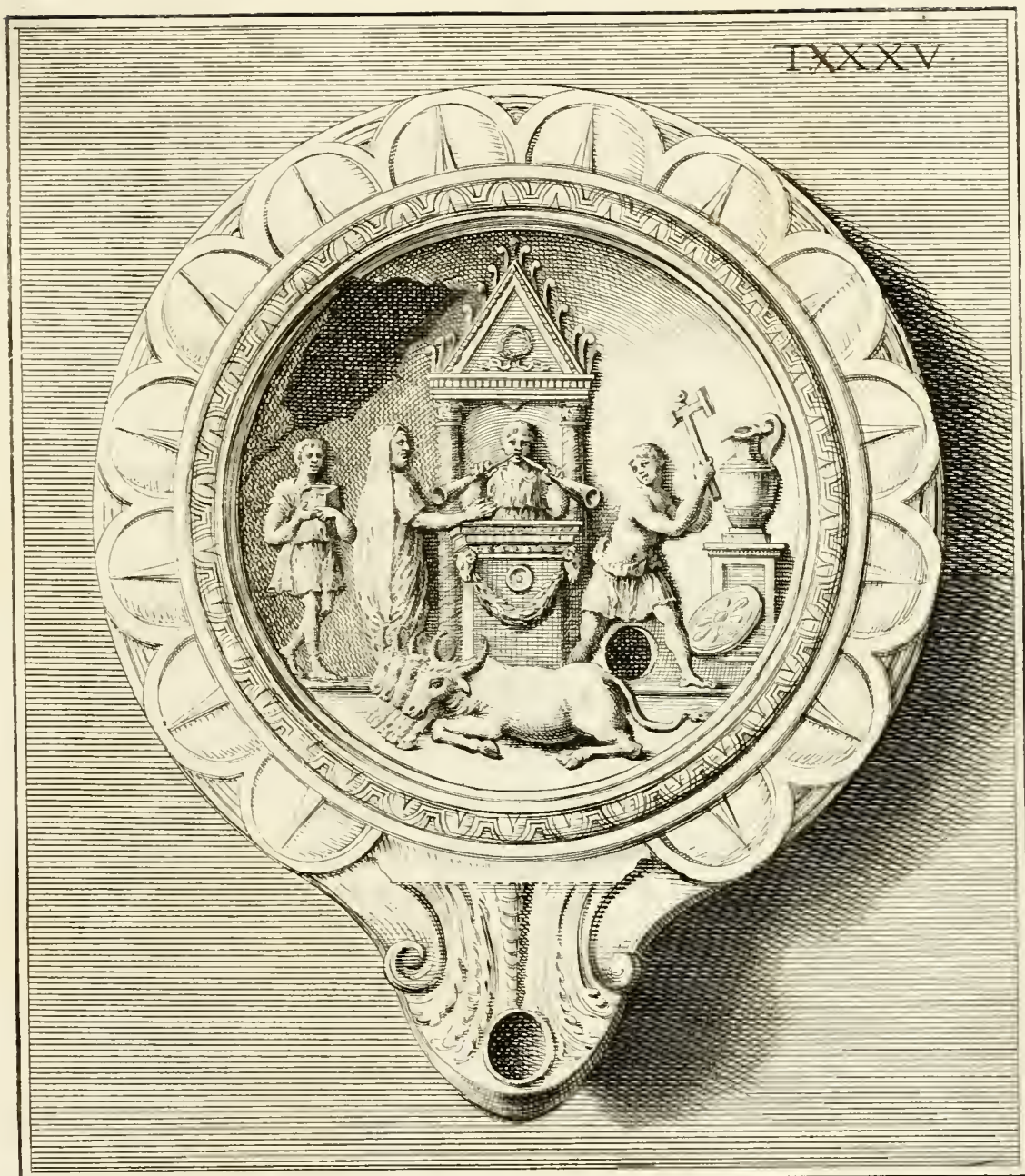
V. Franceschini Scul.

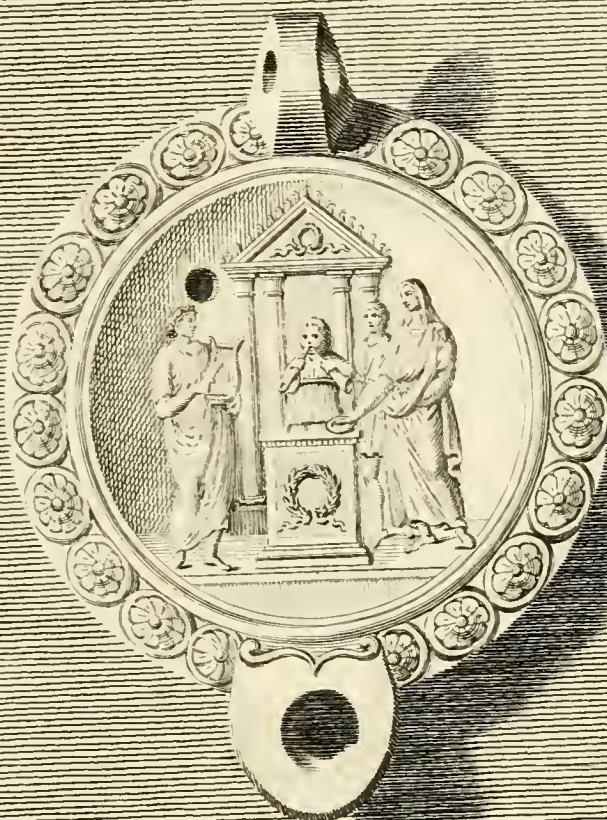
G. Menabuoni del.

V. Franceschini Scul.

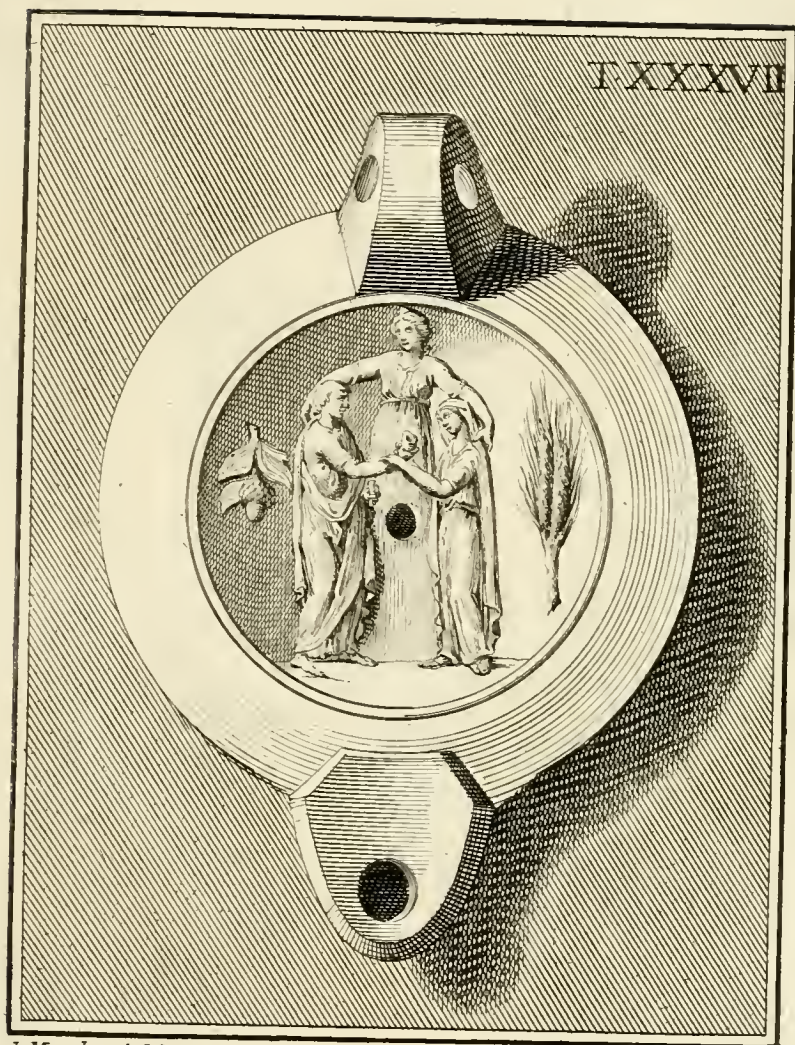
I Monabuumj del

Vin. Franceschini-Sc

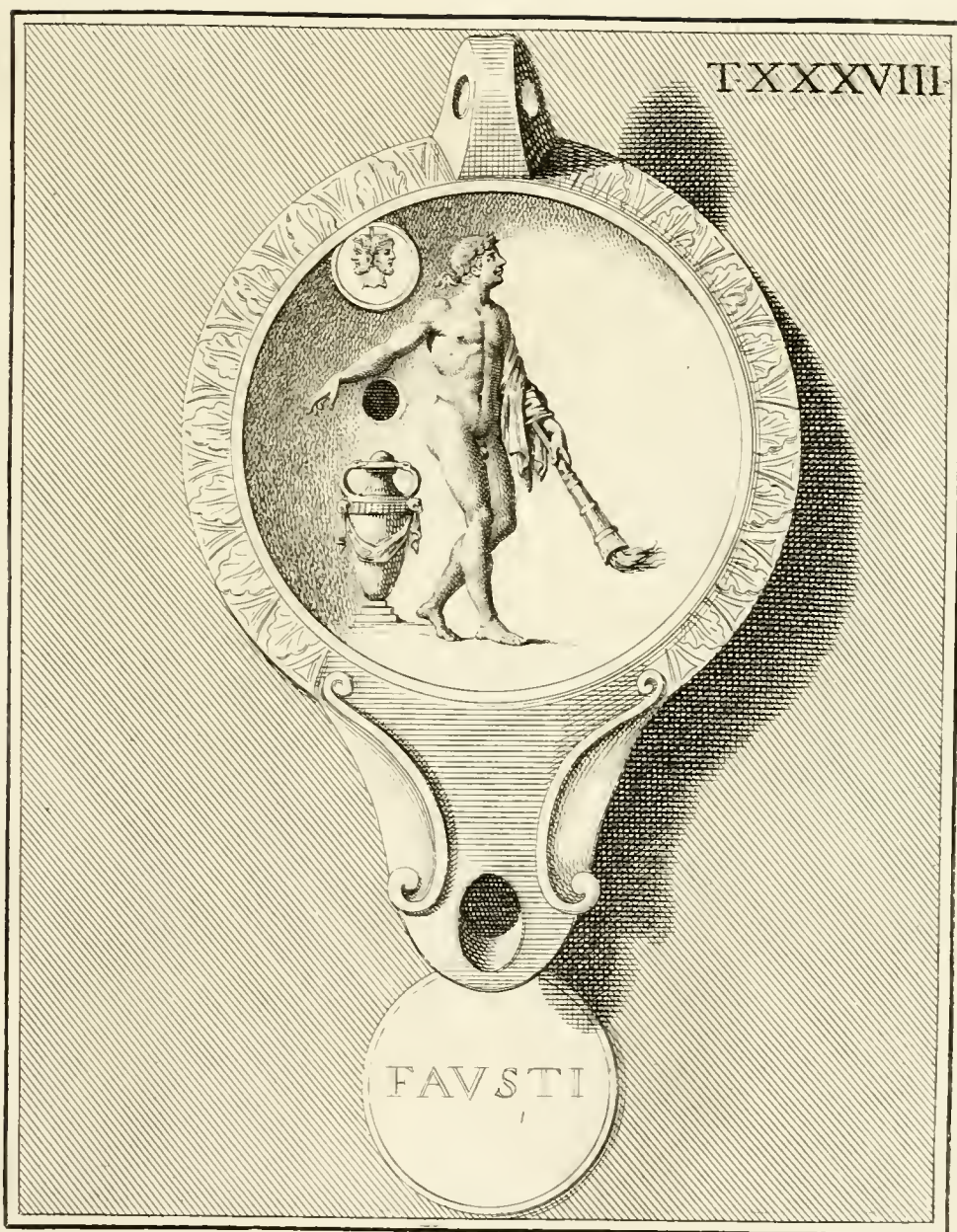
J. Menabony del.

J. Papin scul.

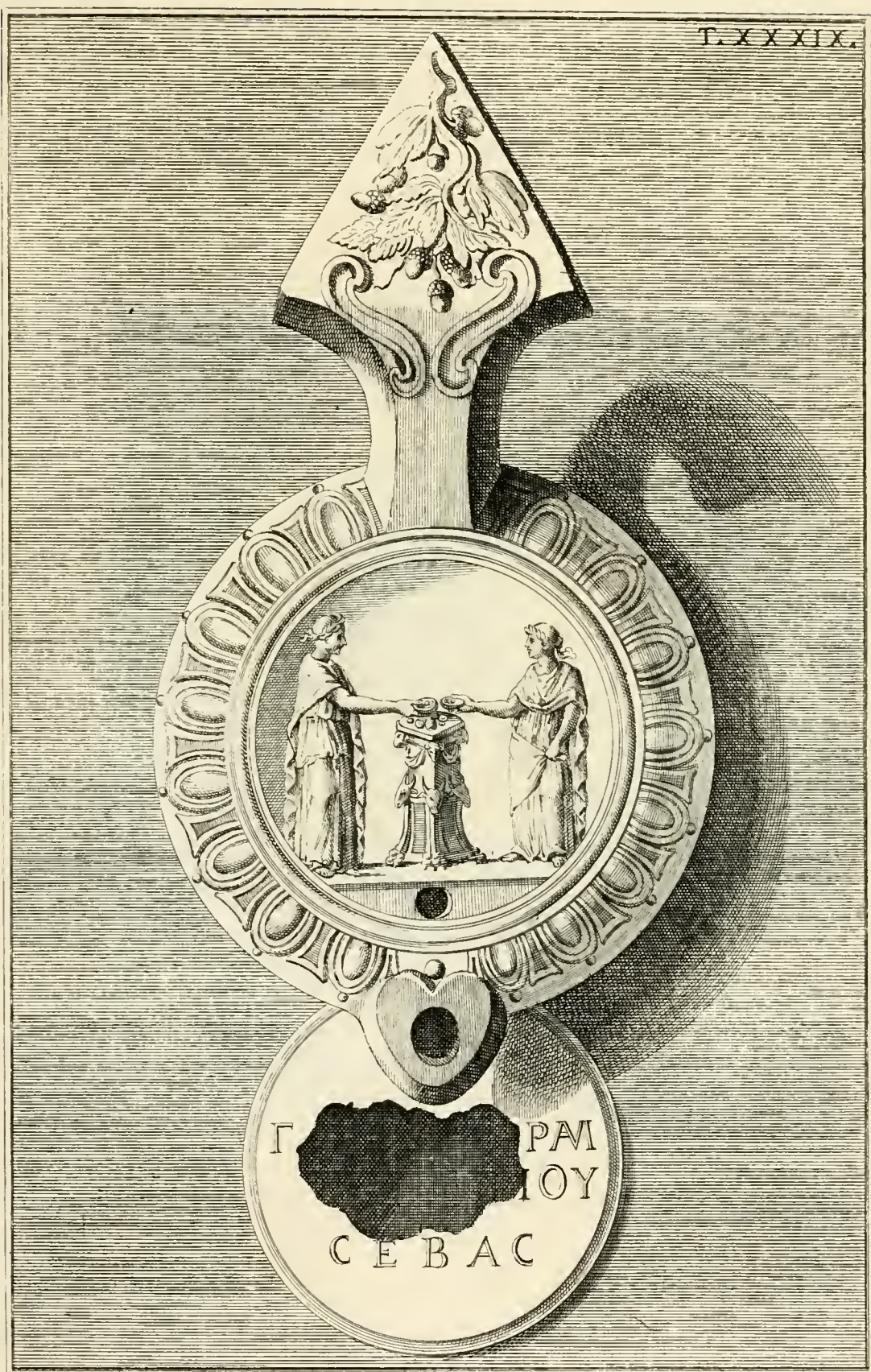
I. Menabuoni del.

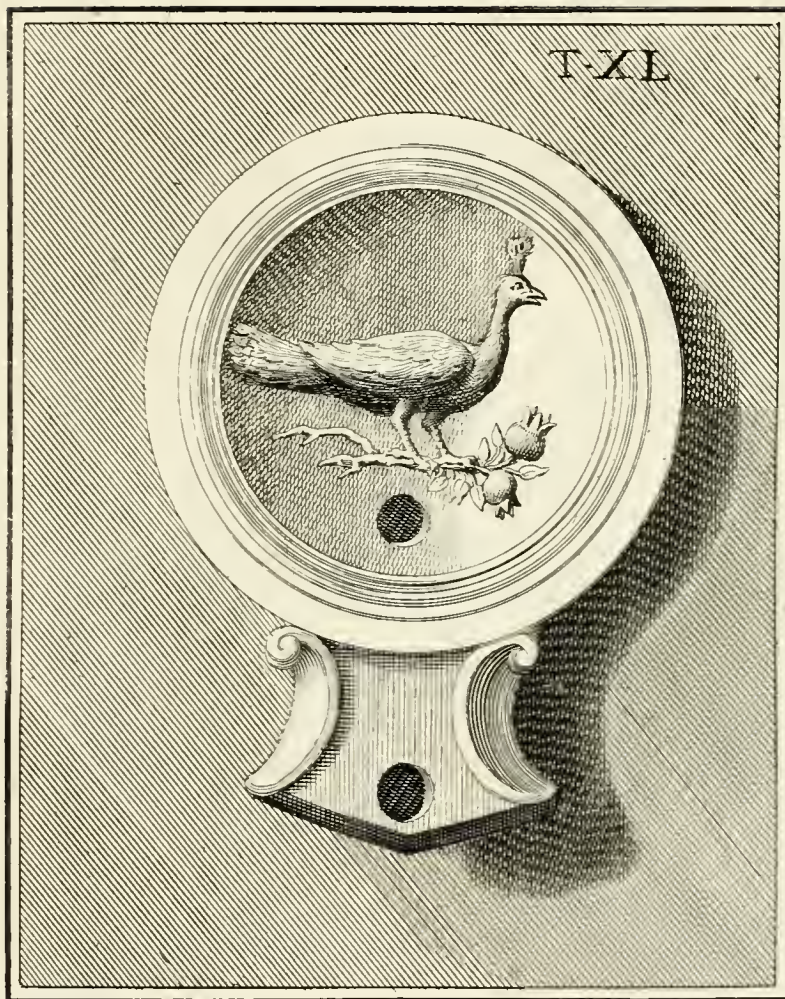
V. F. Scul.

I Menabuoni .del.

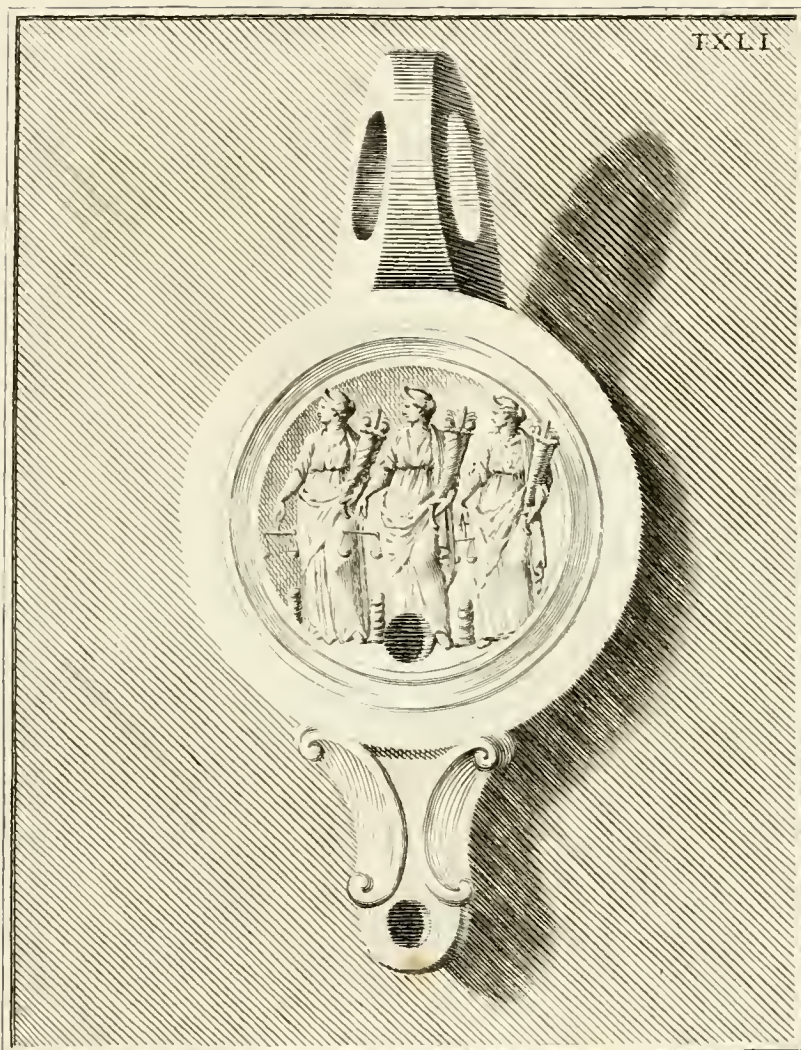
V. Franceschini .Scu.

I Me. del.

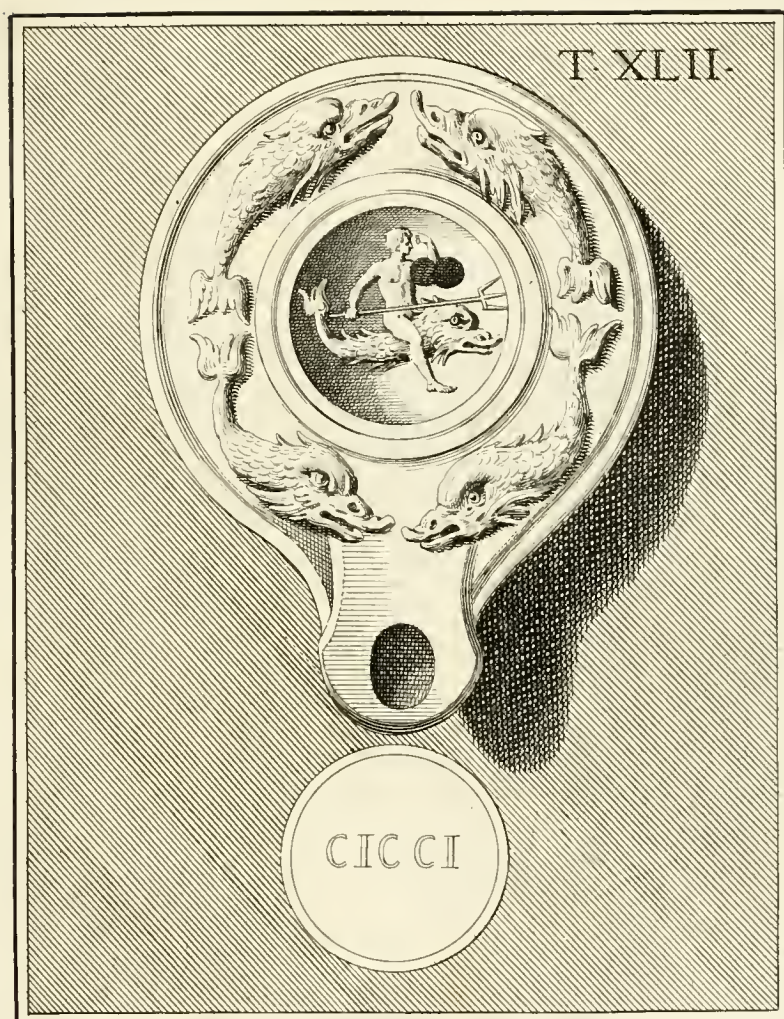
V.F. Scul.

Jof. Menahuonj del.

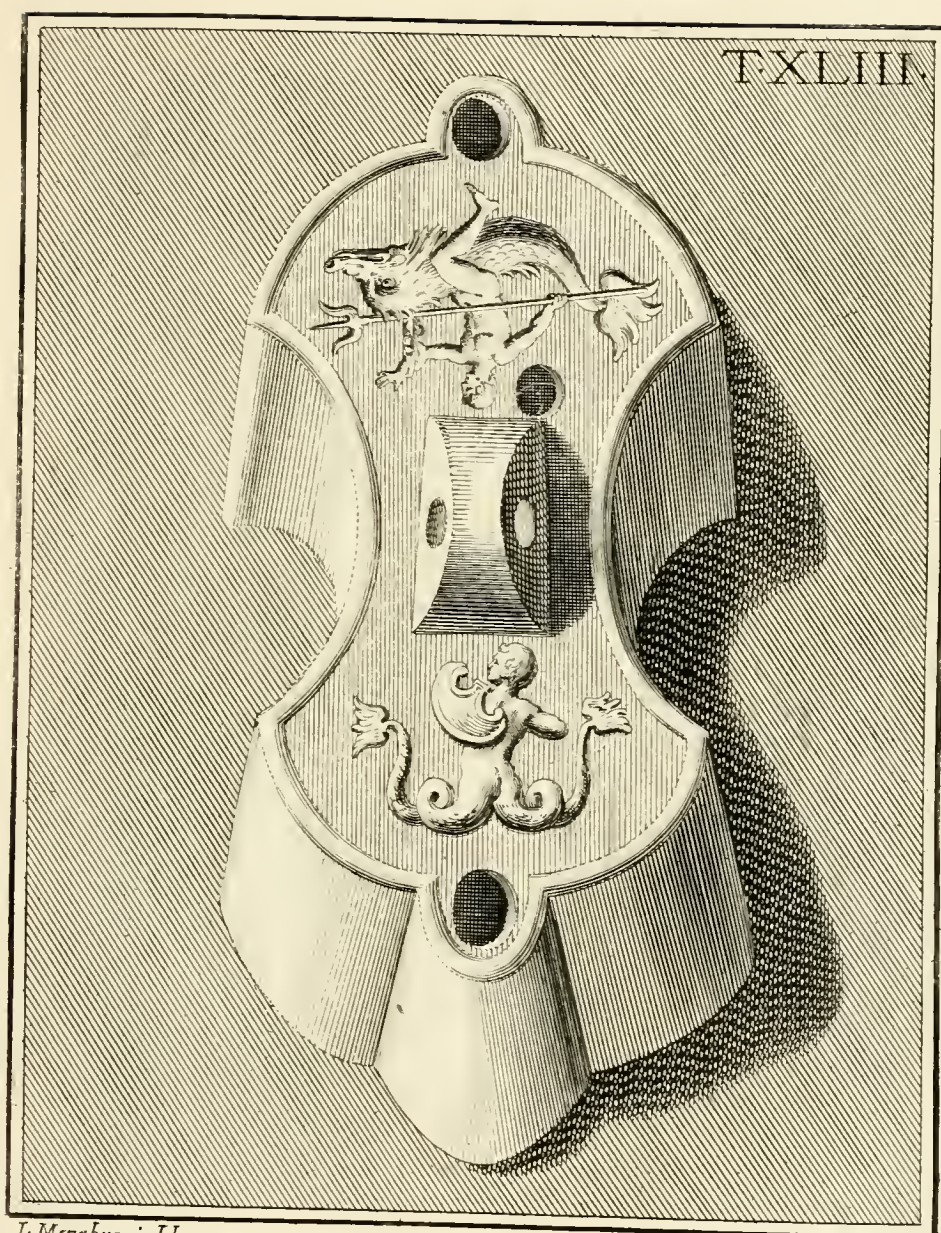
Jof. Papinij scul.

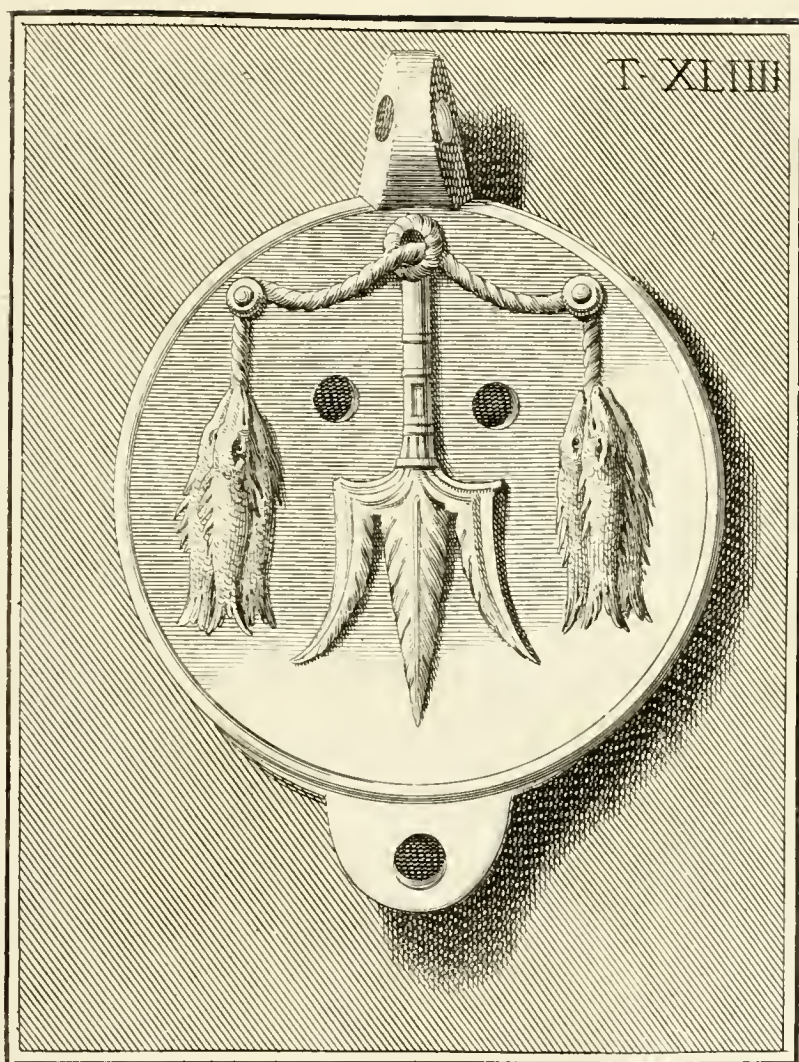
L. Menabuonghi del.

V. Franceschini Scul.

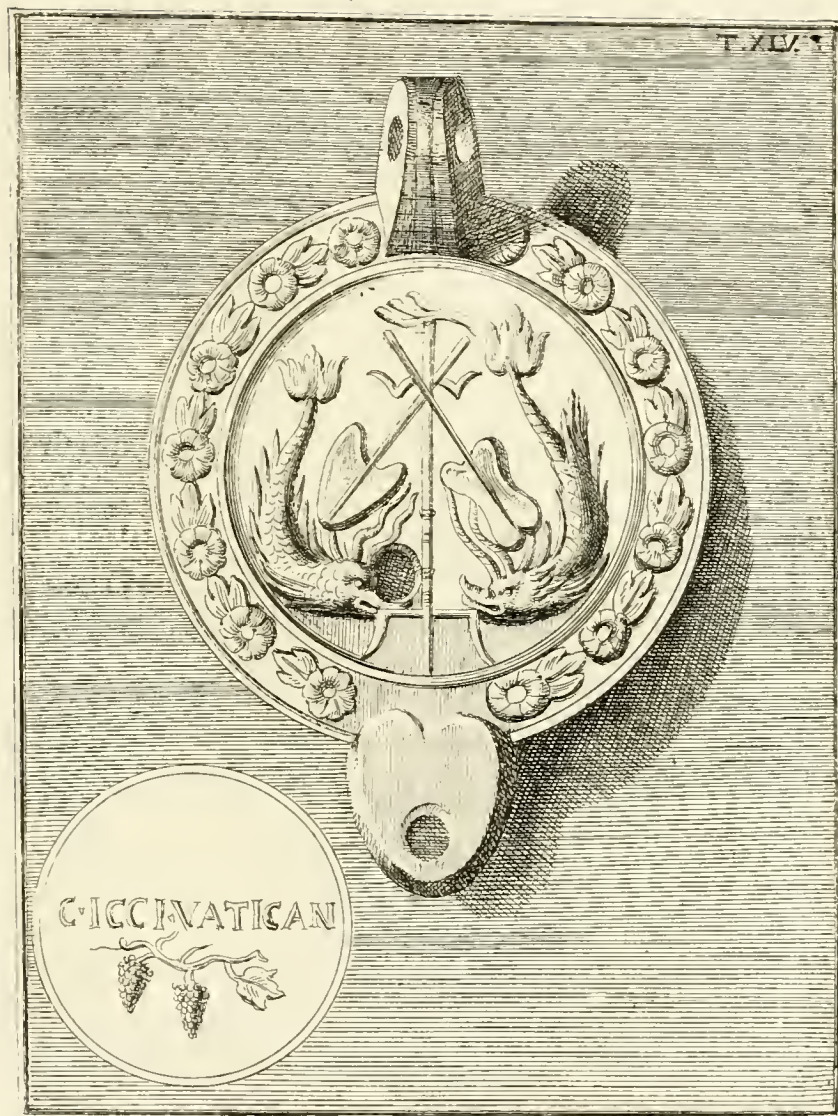
I. Merabuong del.

V.F. Scul.

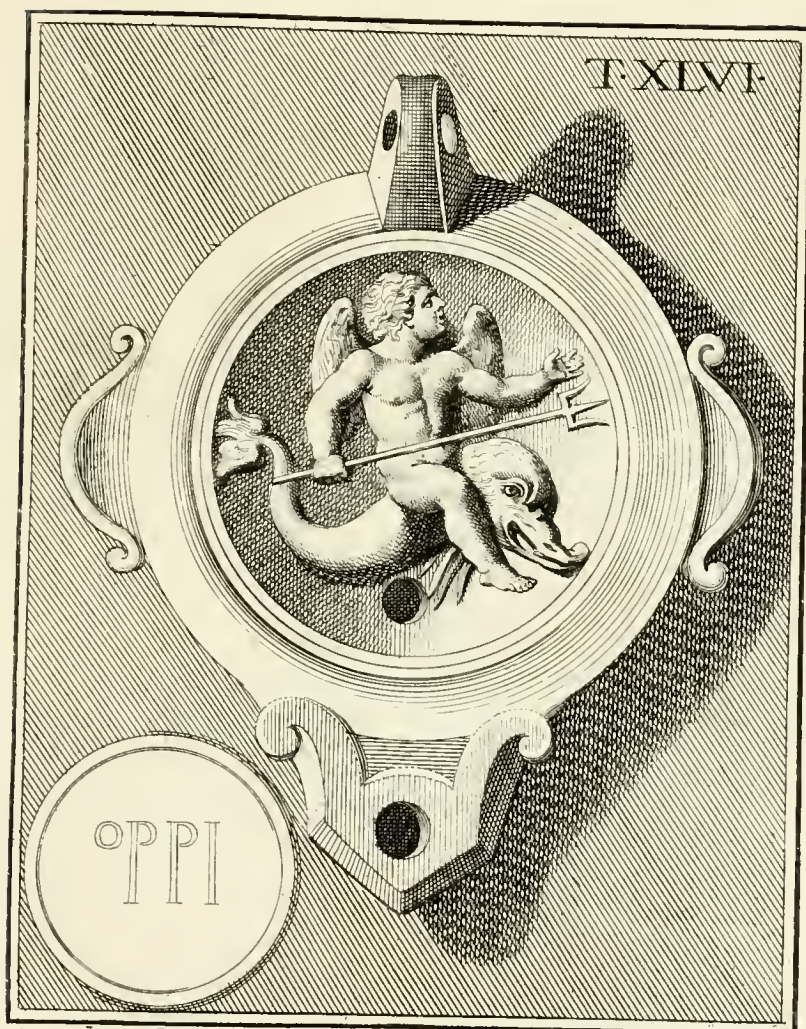
I. Me. del.

V. F. Sc.

T. XLV.

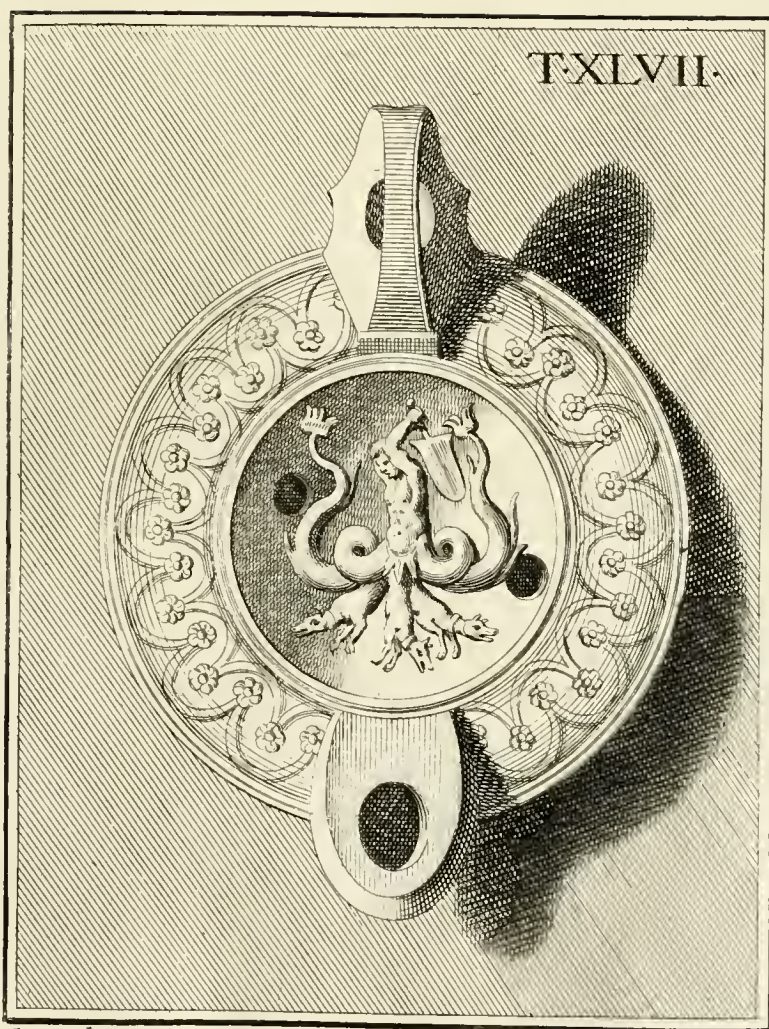
E. Merabius del. et. scul.

I. Merabuong del.

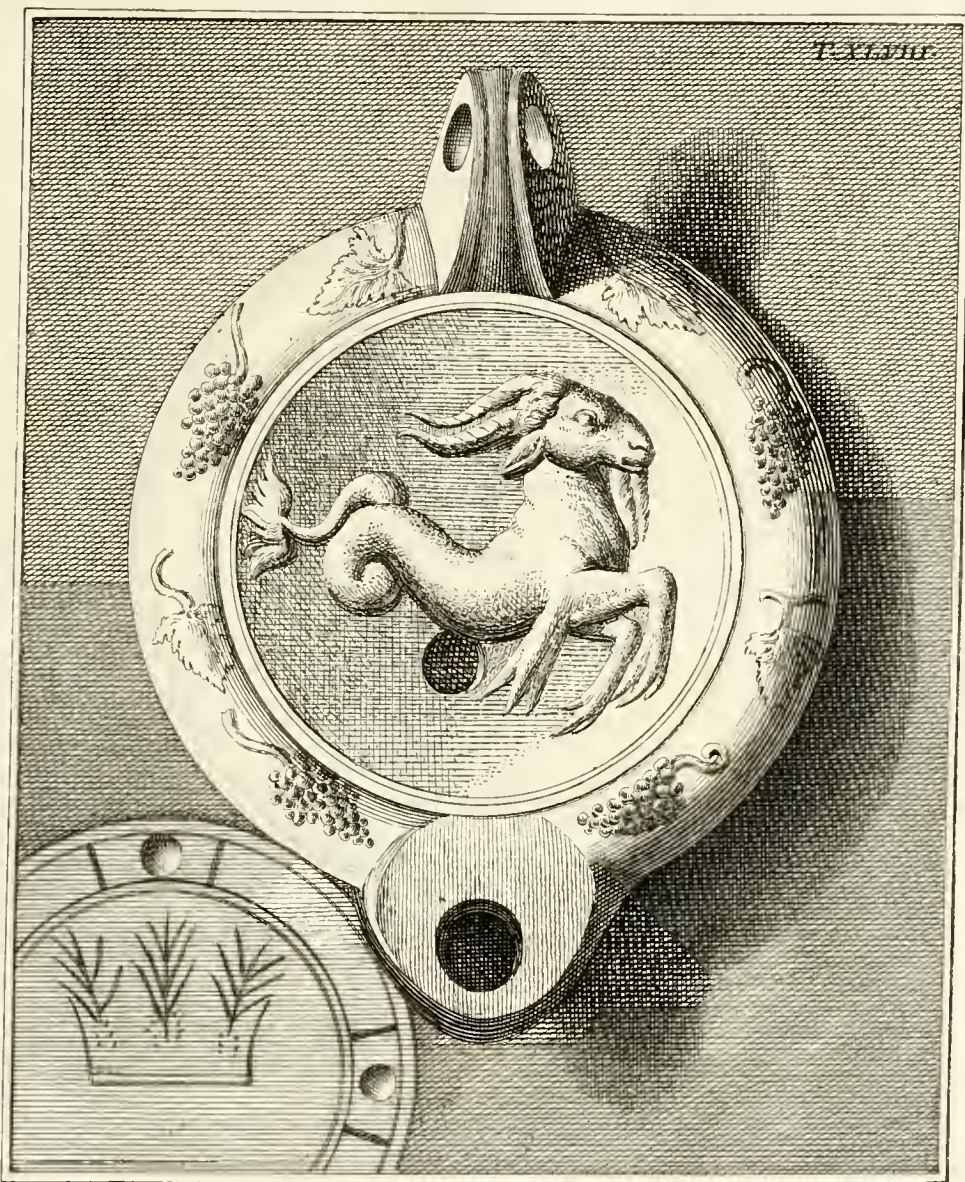
V. F. Sau.

TXLVII.

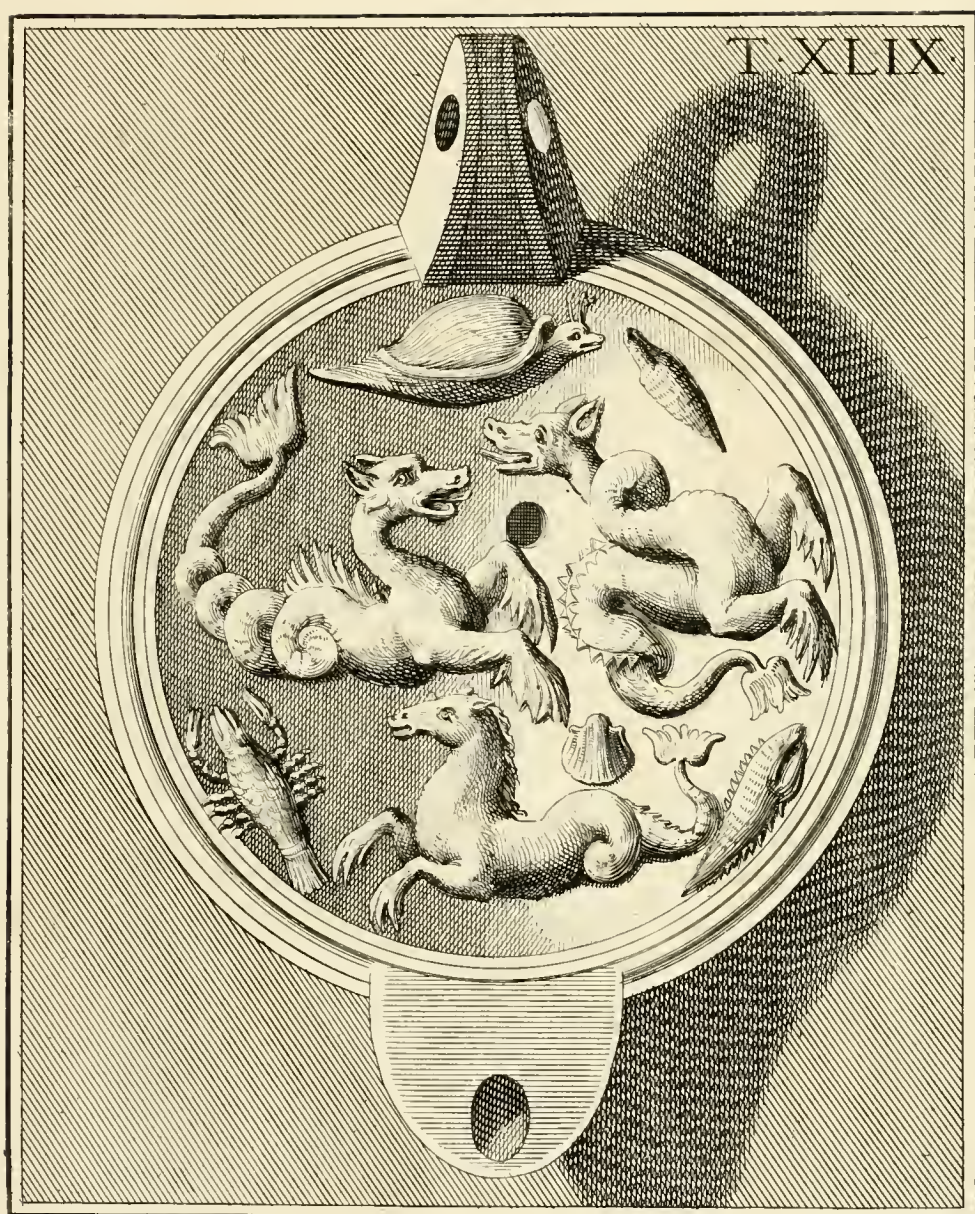

L. Menabuongi del.

V.F. Sculp.

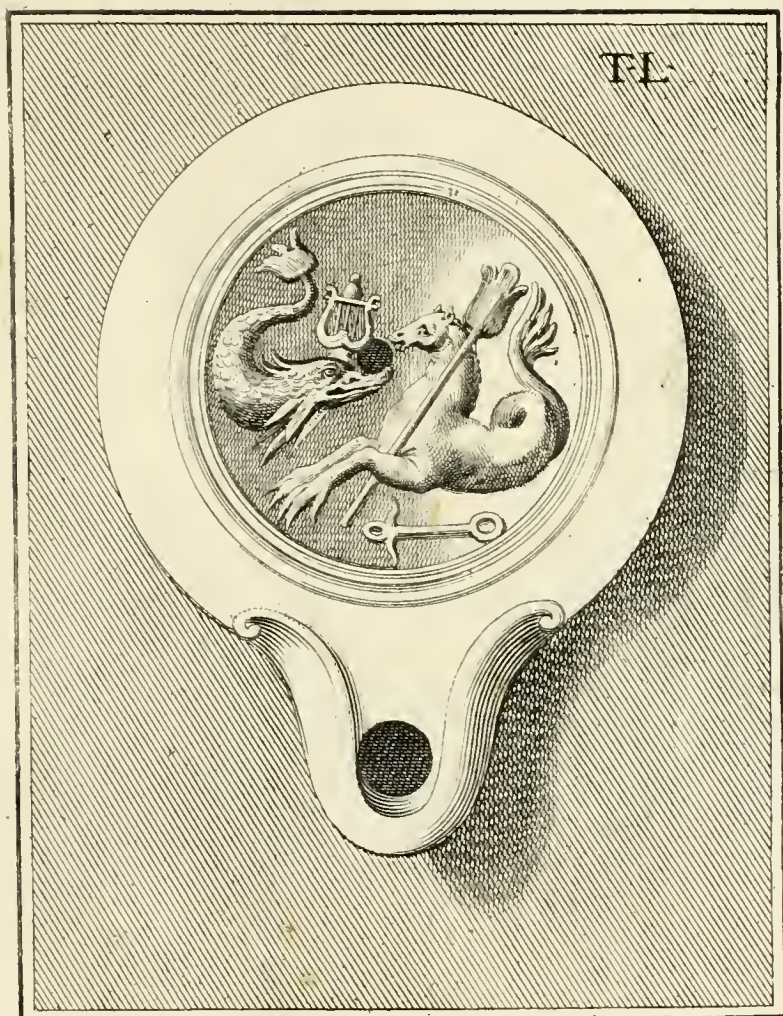

G. Menaboni del. et sculp.

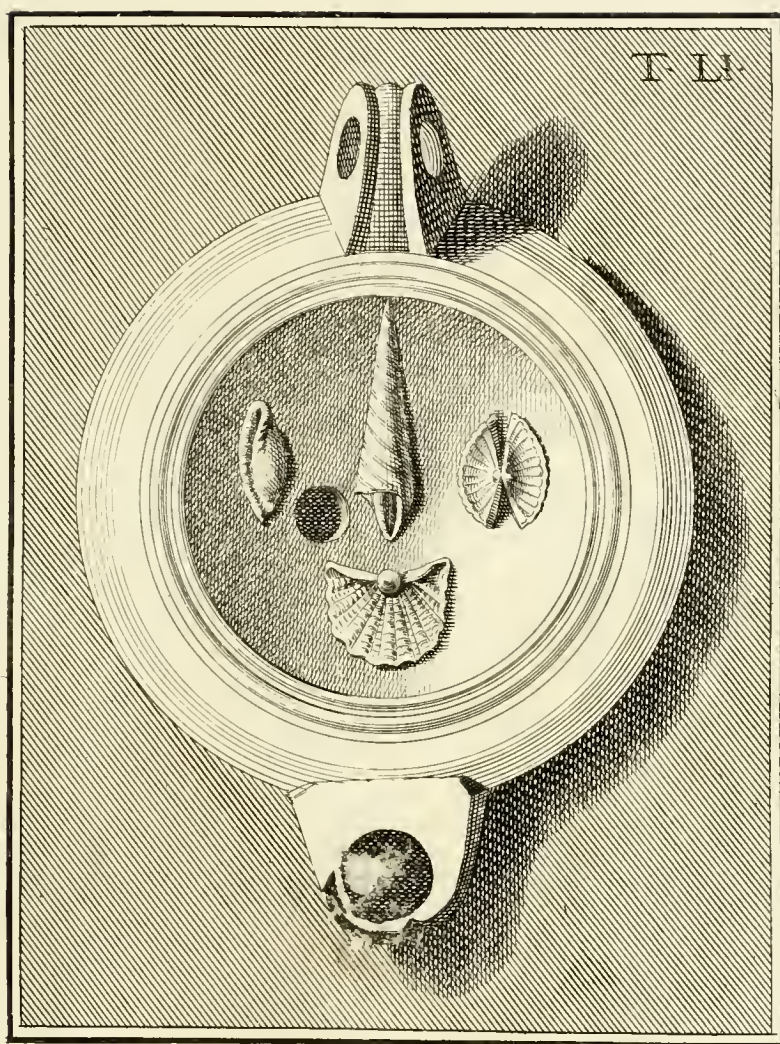
L. Menabuony del.

V. F. Scul.

I. Menabuoni del.

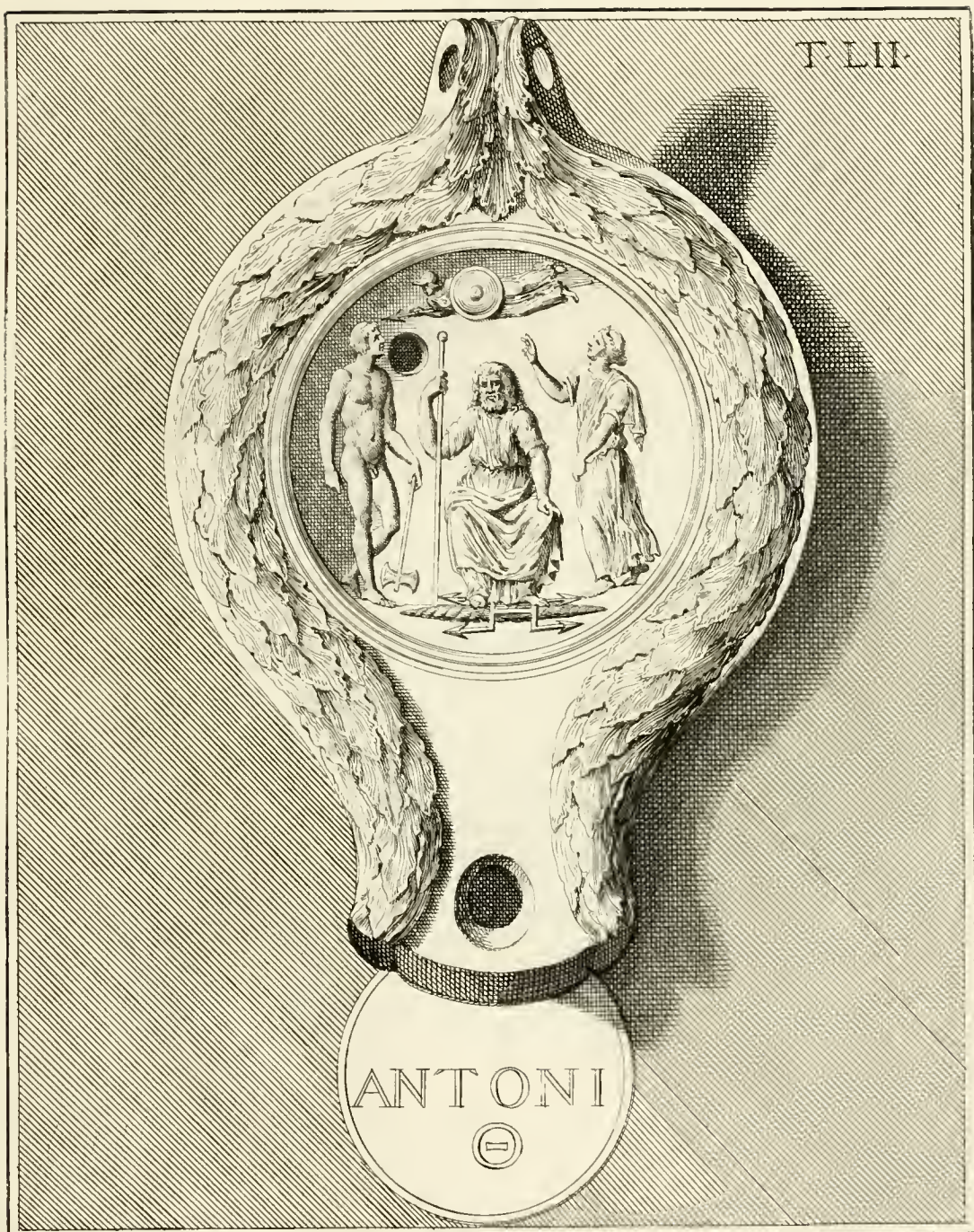
V. E. Sc.

T. LI.

I. Me. del.

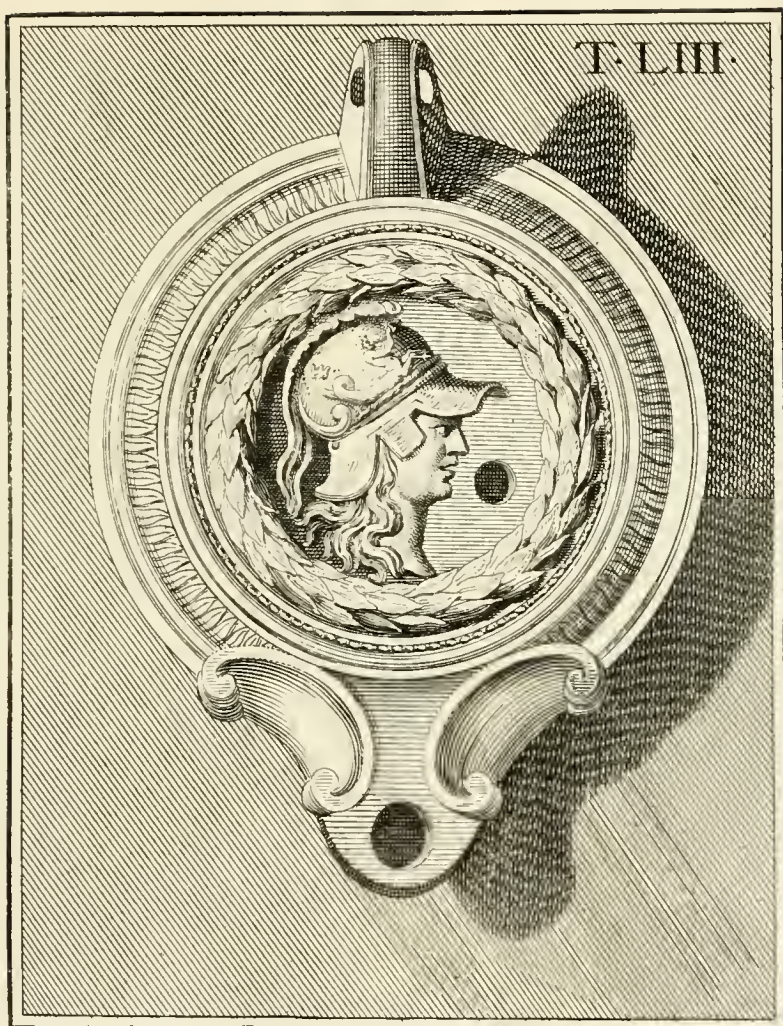
V. F. Sc.

T. LII.

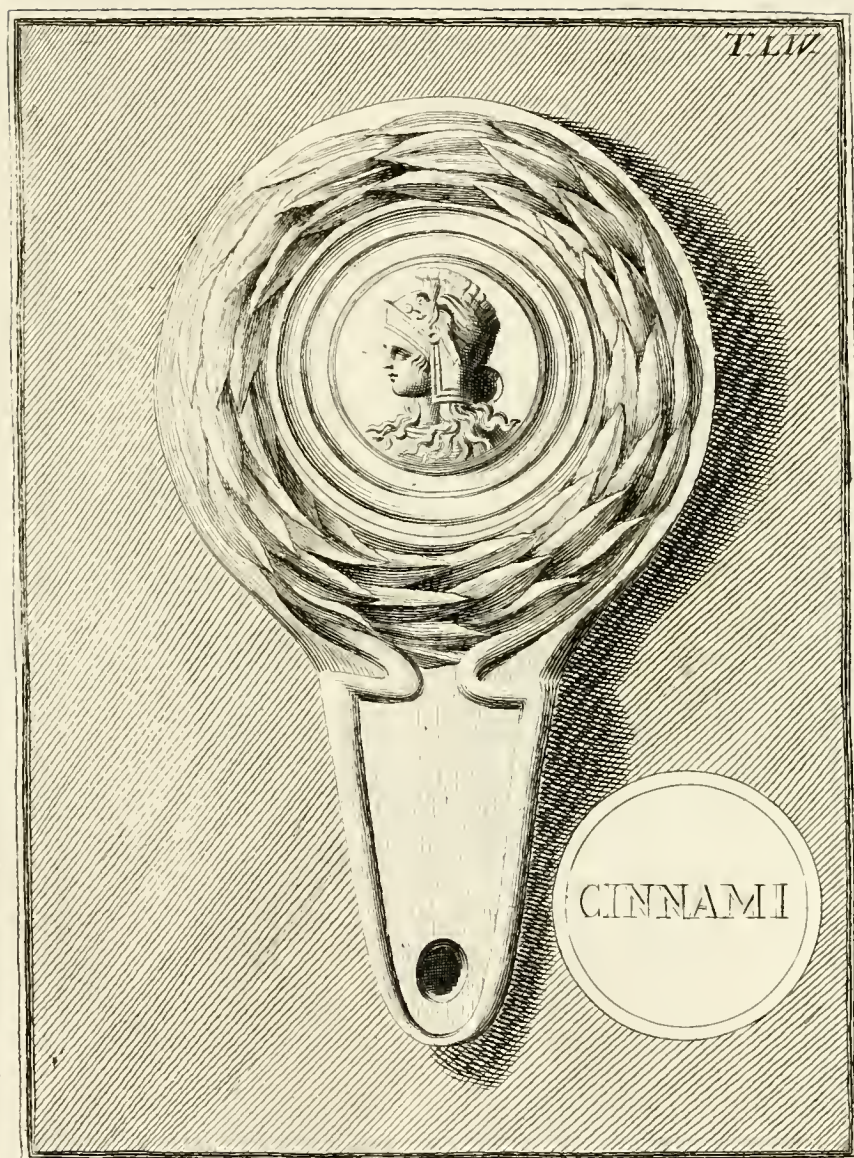
ANTONI

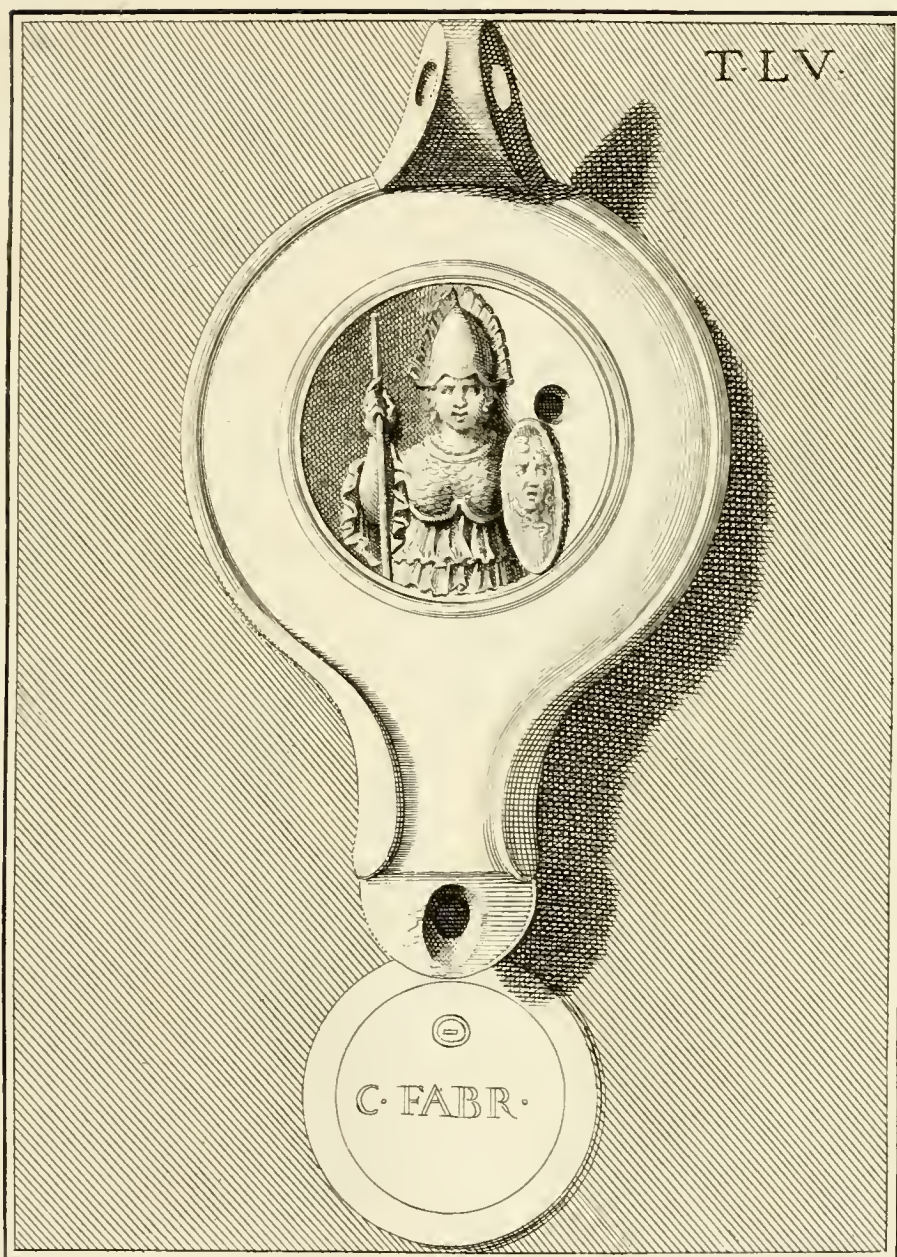
I. Menabuony del.

V. F. Scul.

L. Menabuoni del.

P. Ant. Pazzi sc.

I Menabuoni del

V. Franceschini Scul

Jos. Menabuoni del

P. Ant. Pazzi sc.

T·LVII·

I. Merabury del.

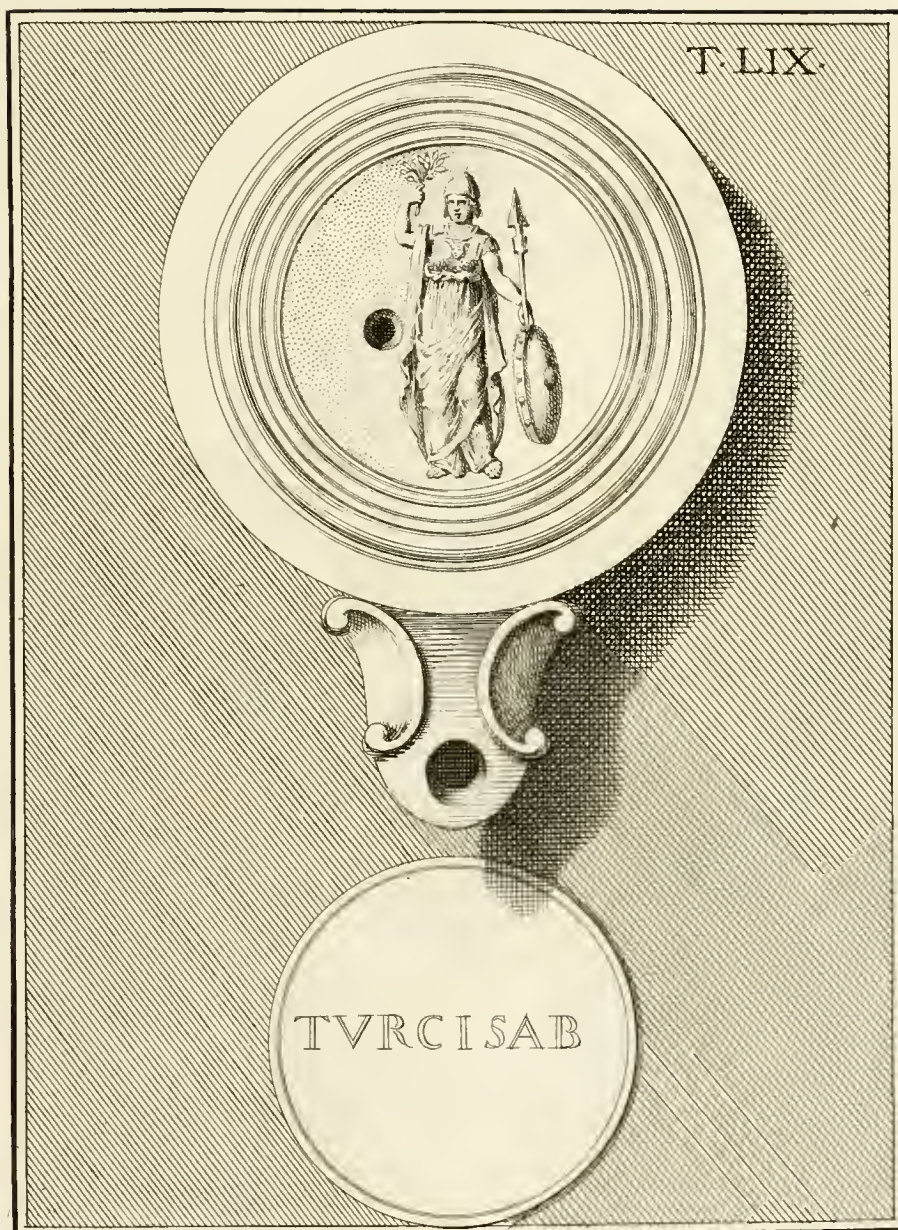
Vin. Franceschini Scul.

T. LVIII.

Joseph Menaboung del

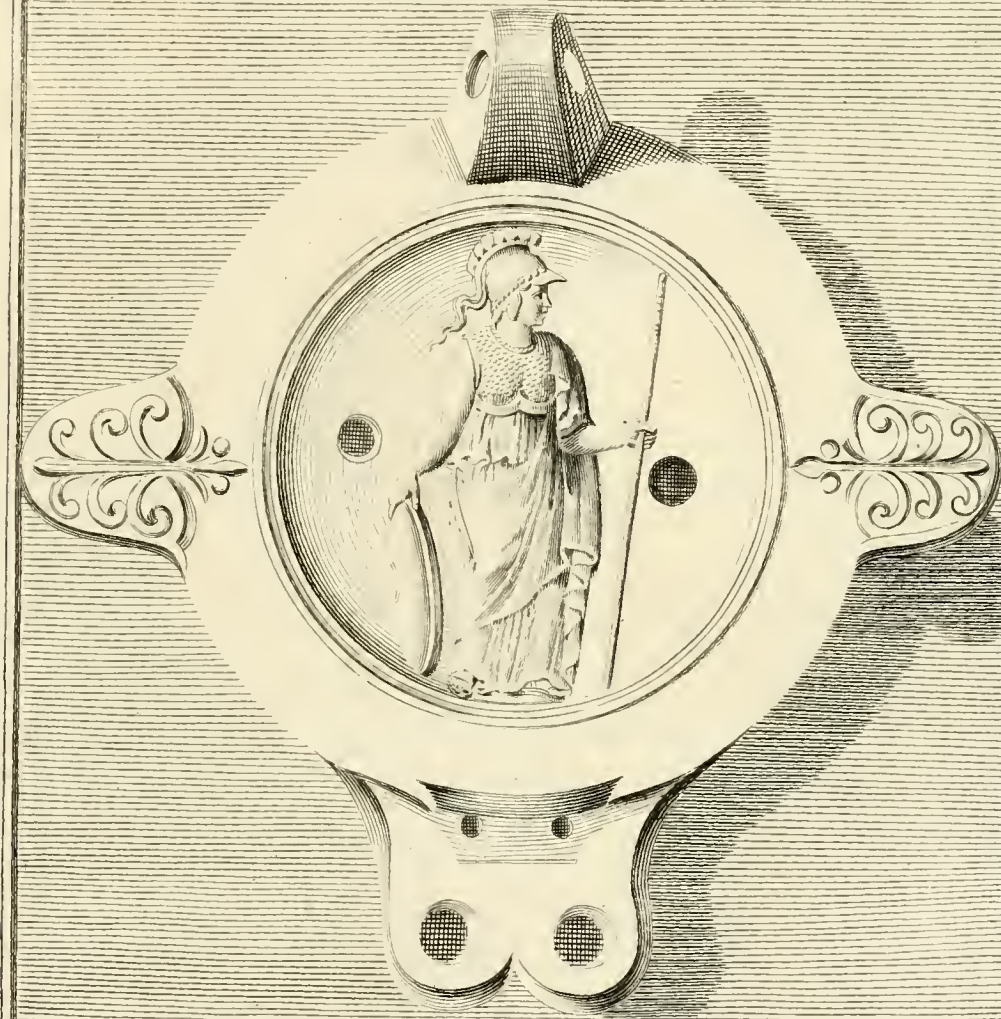
Samle Manelli Inc

I. Menabucci del.

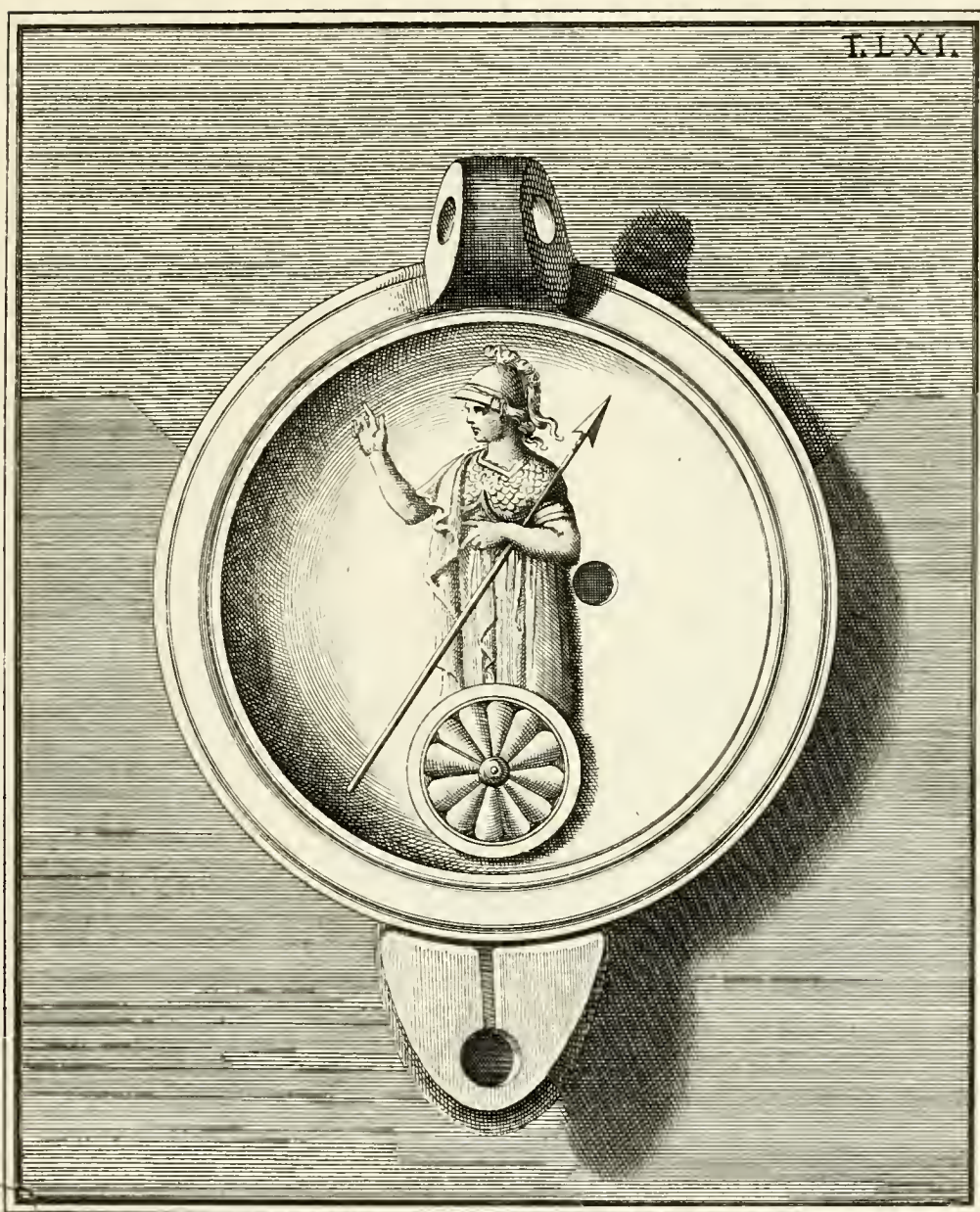
V. Franceschini Scul.

T. LX.

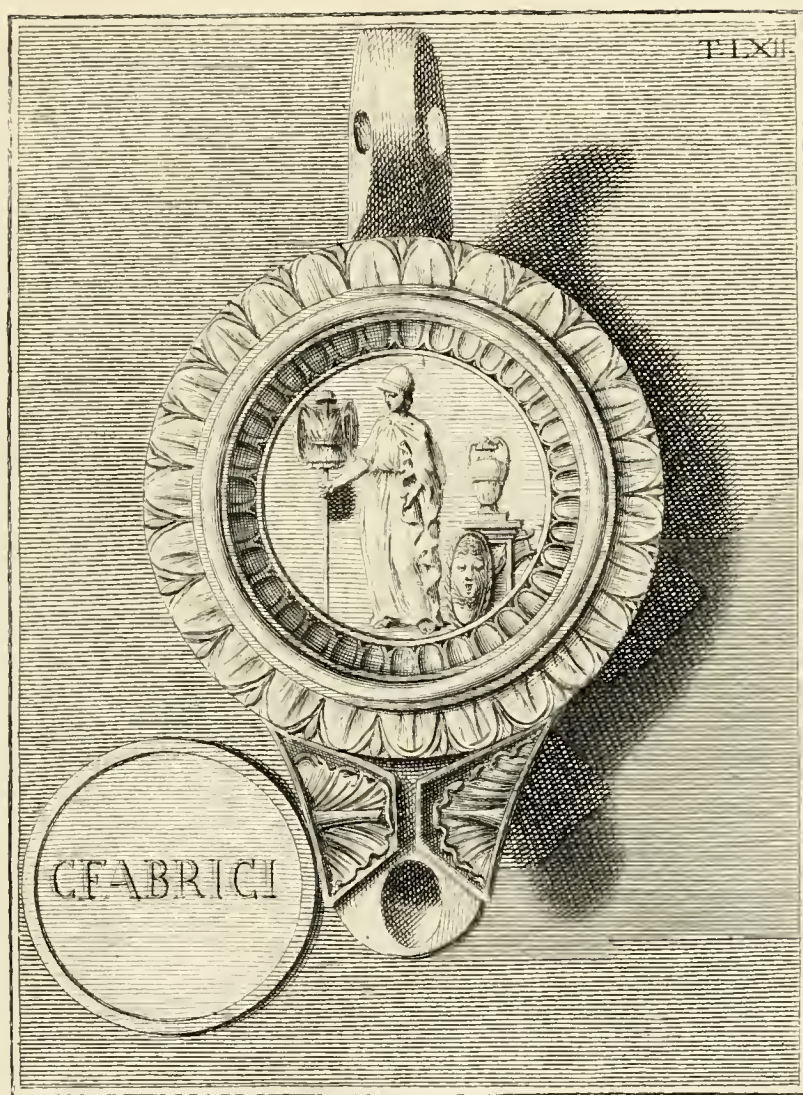
Is. Menabuoni del.

P. Ant. Pozzi sc.

Joseph Menabuoni del:

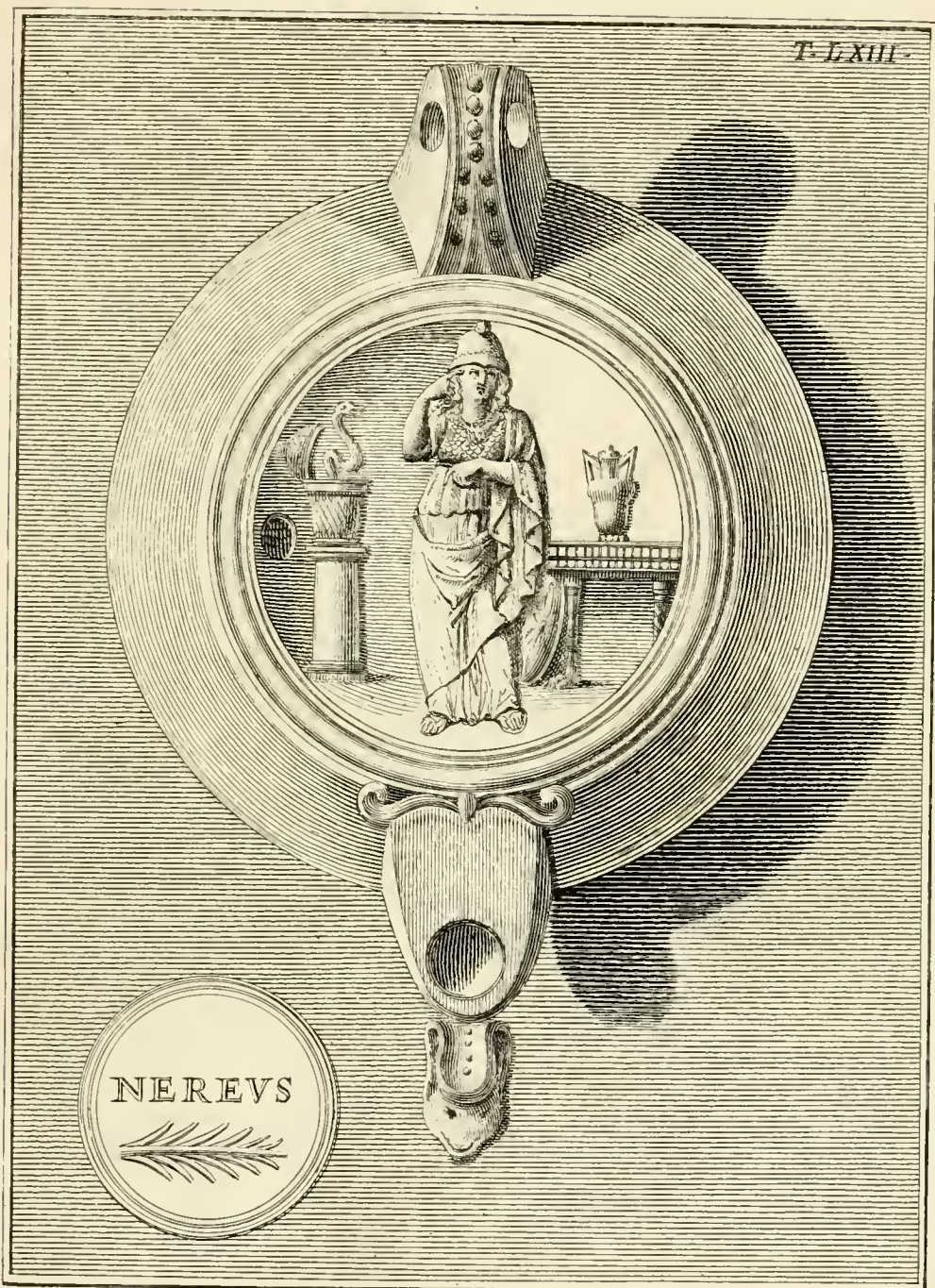
Joseph de Benedictis inc:

TLXII

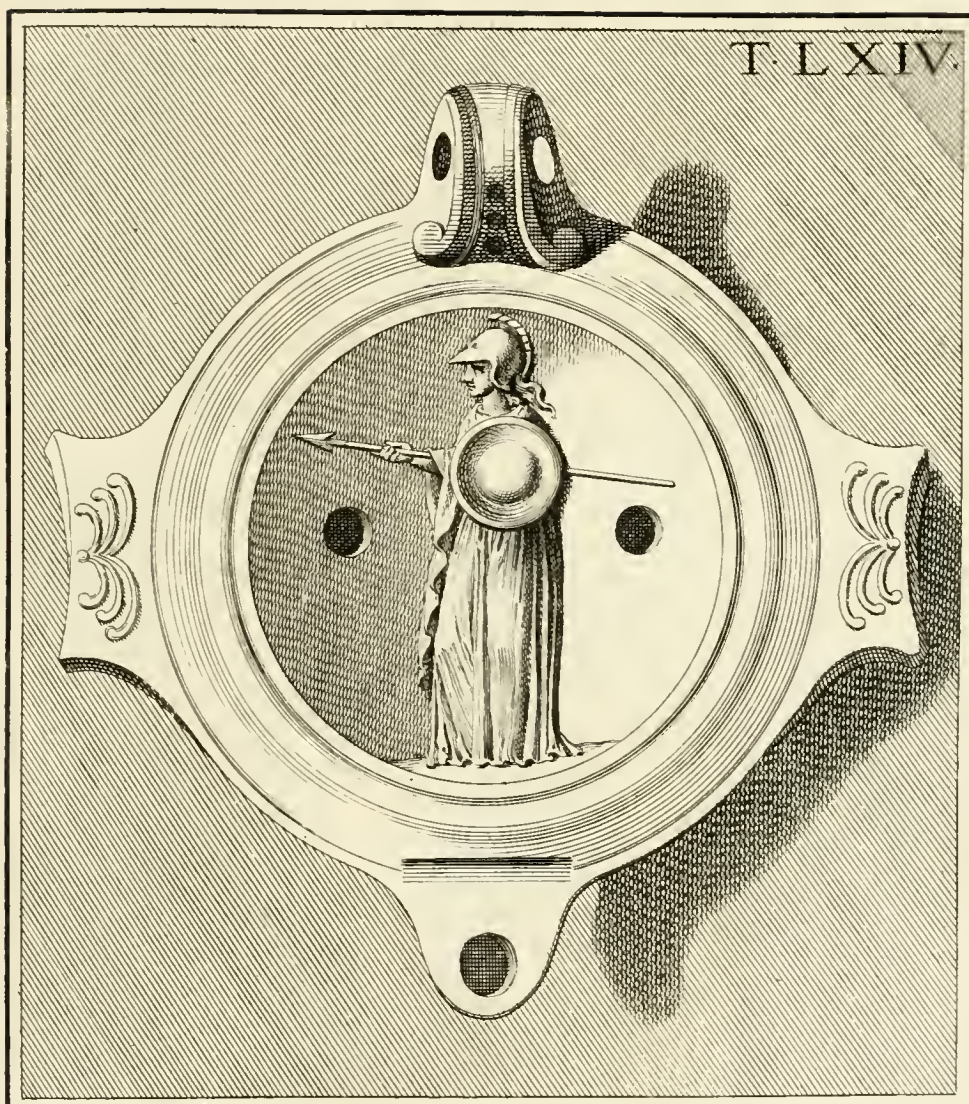
J. Menabrony del.

Carlo Fausti scul.

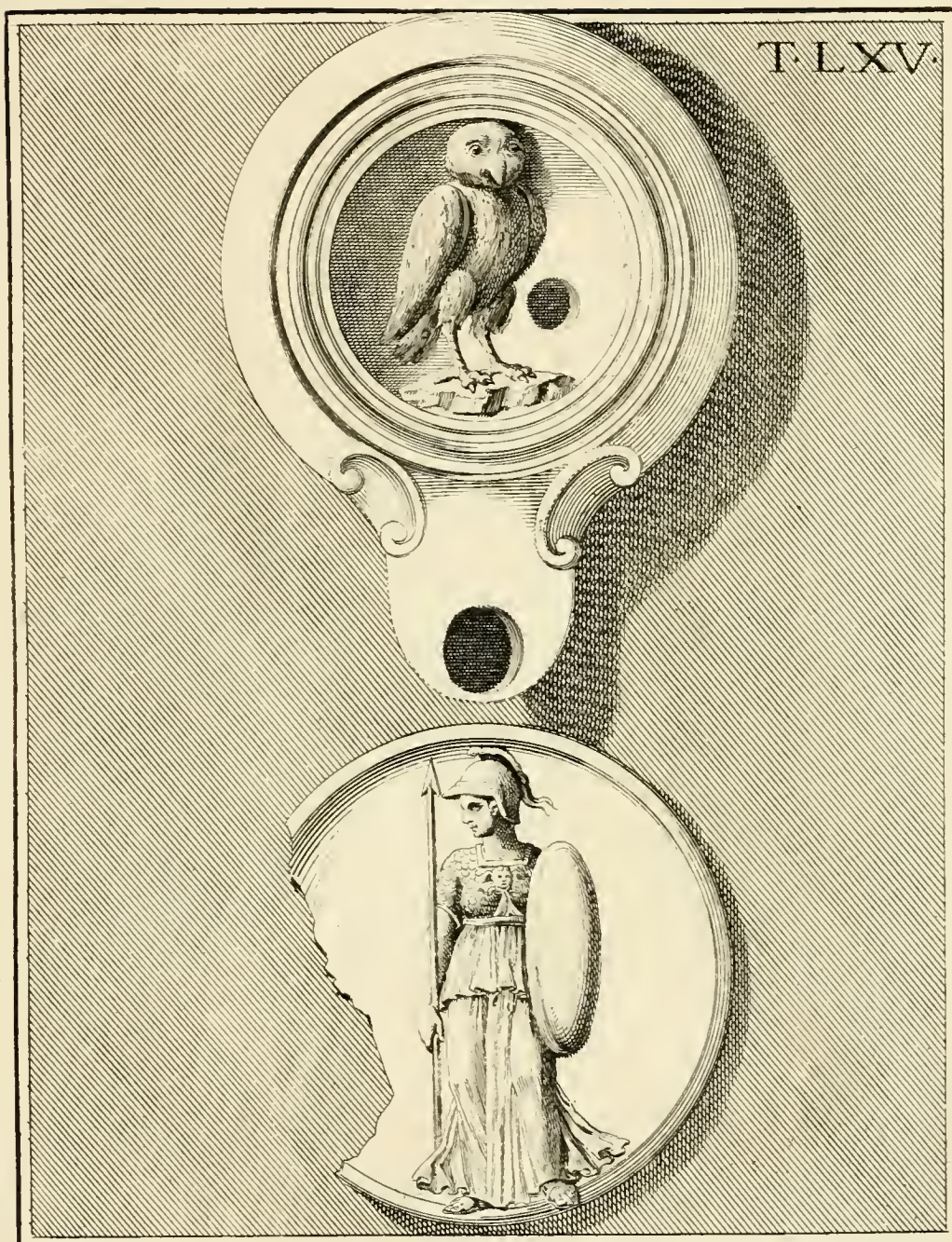
I. Menaboni del.

B. Sgrilli scul.

I. Menubuary del.

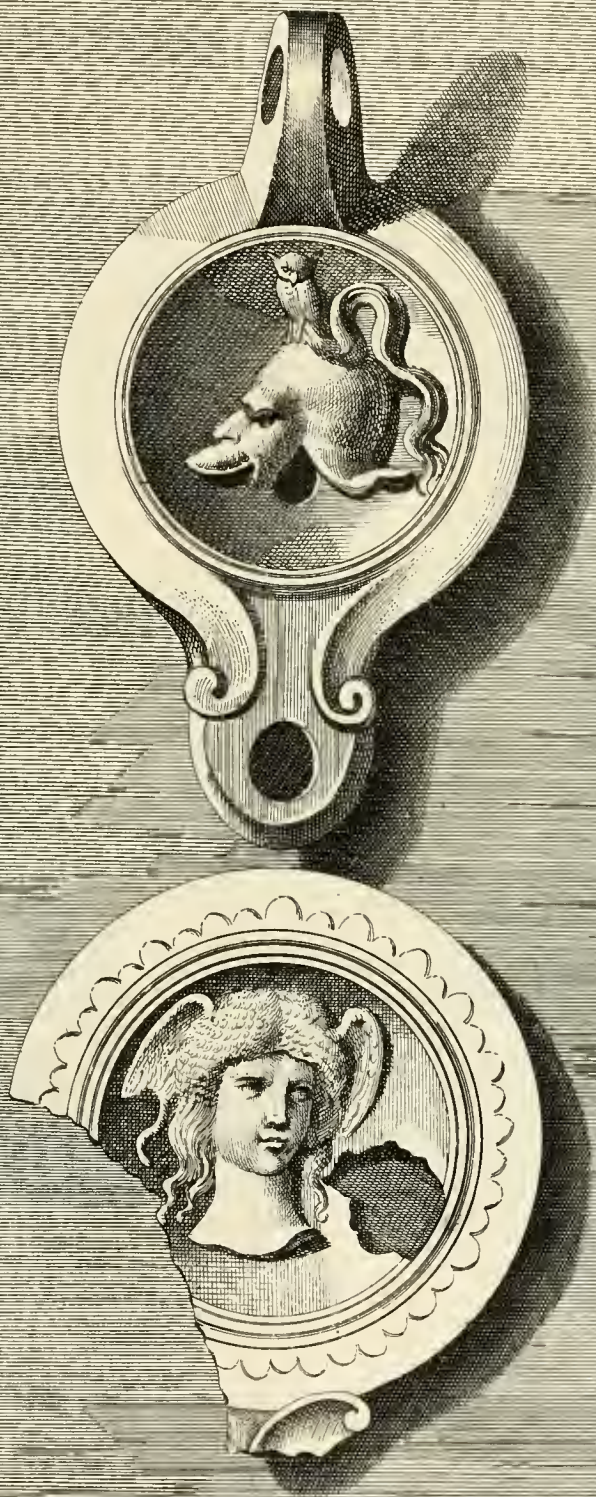
V. F. Sc.

I. Menabuoni del.

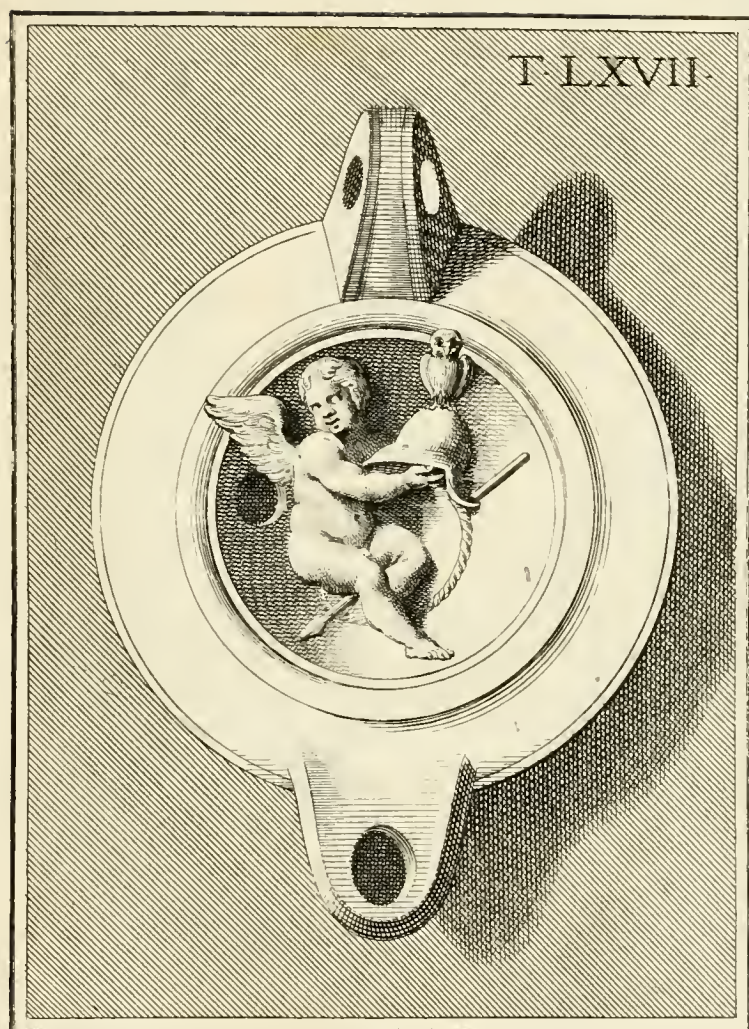
V. F. Scul.

T. LXVI.

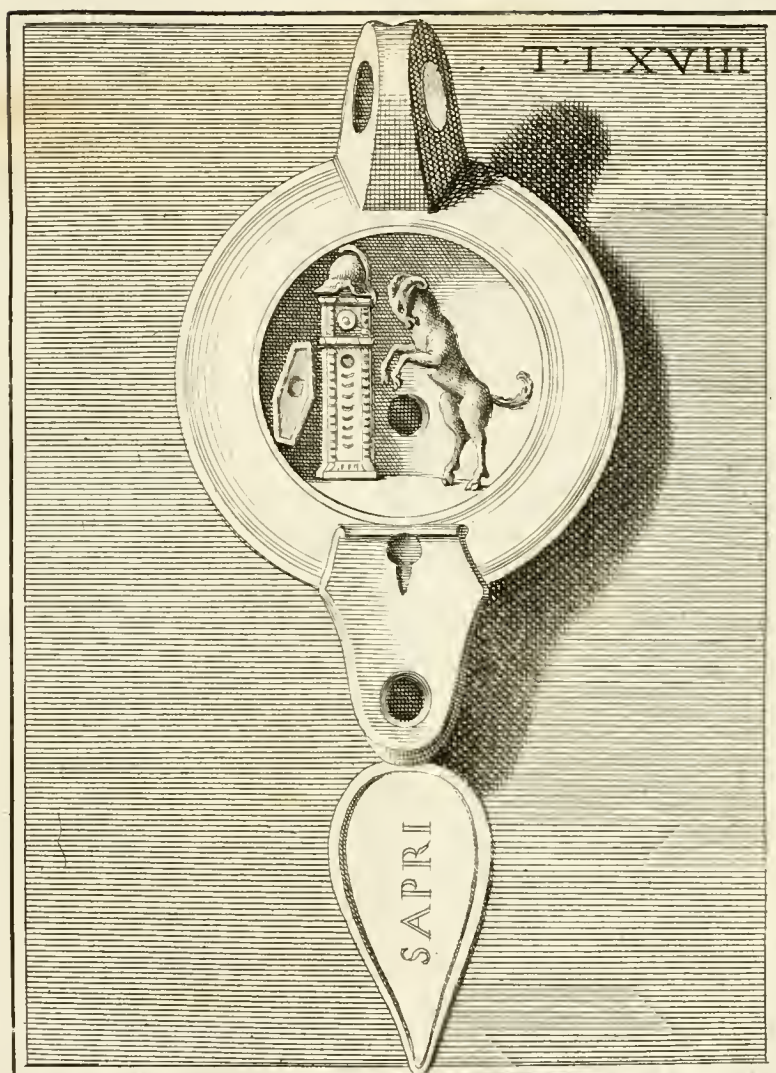
Joseph Menabuoni del:

Joseph de Benedictis inc:

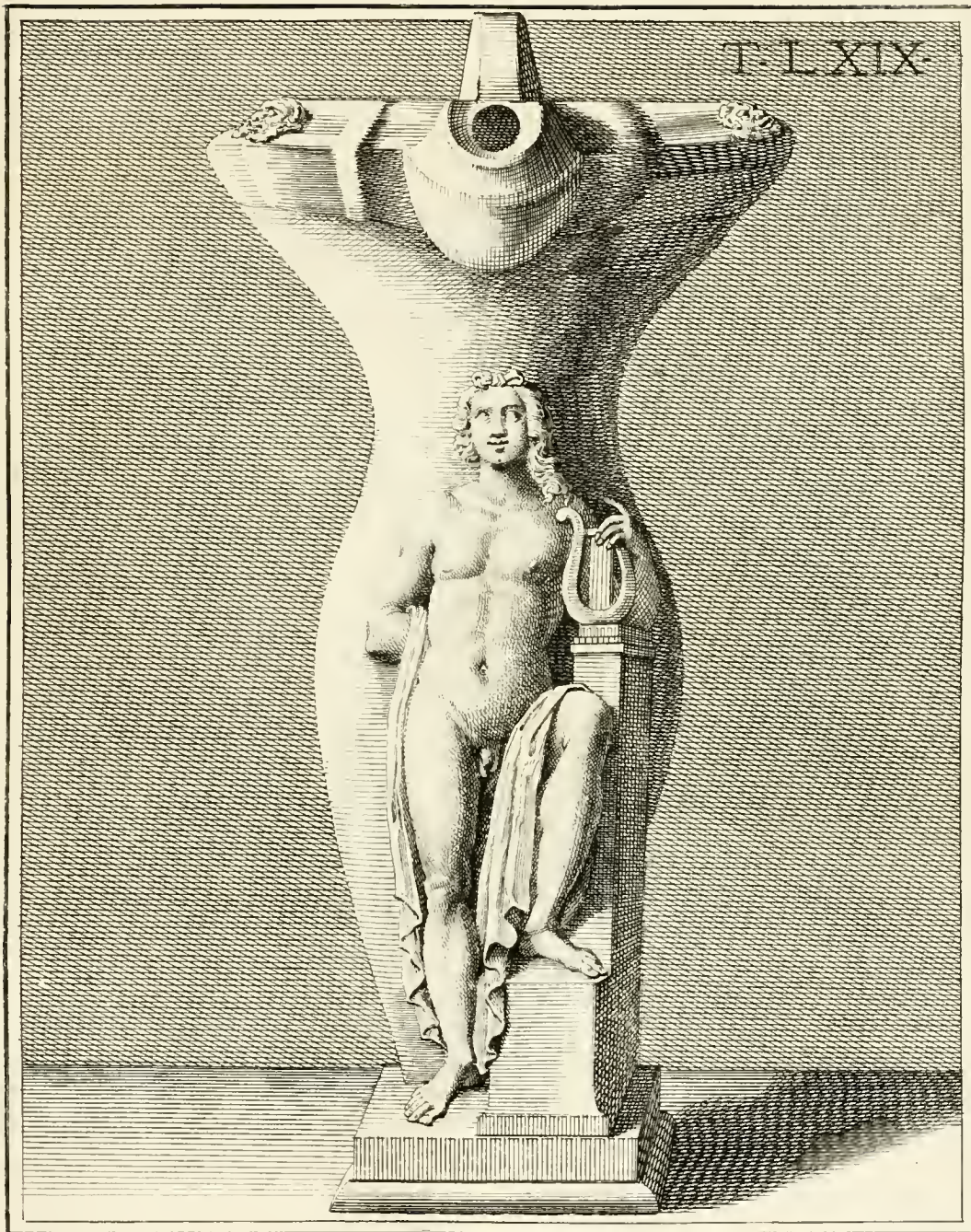
G. Morandini del.

V. Franceschini scul.

I. Monabony. del.

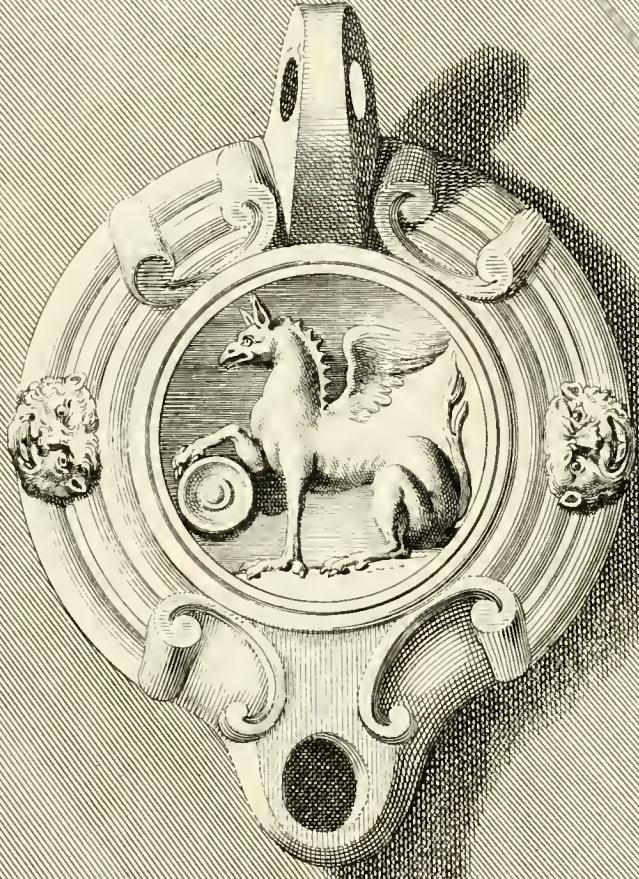
Vin. Franceschini Sc.

G. Meuboung del.

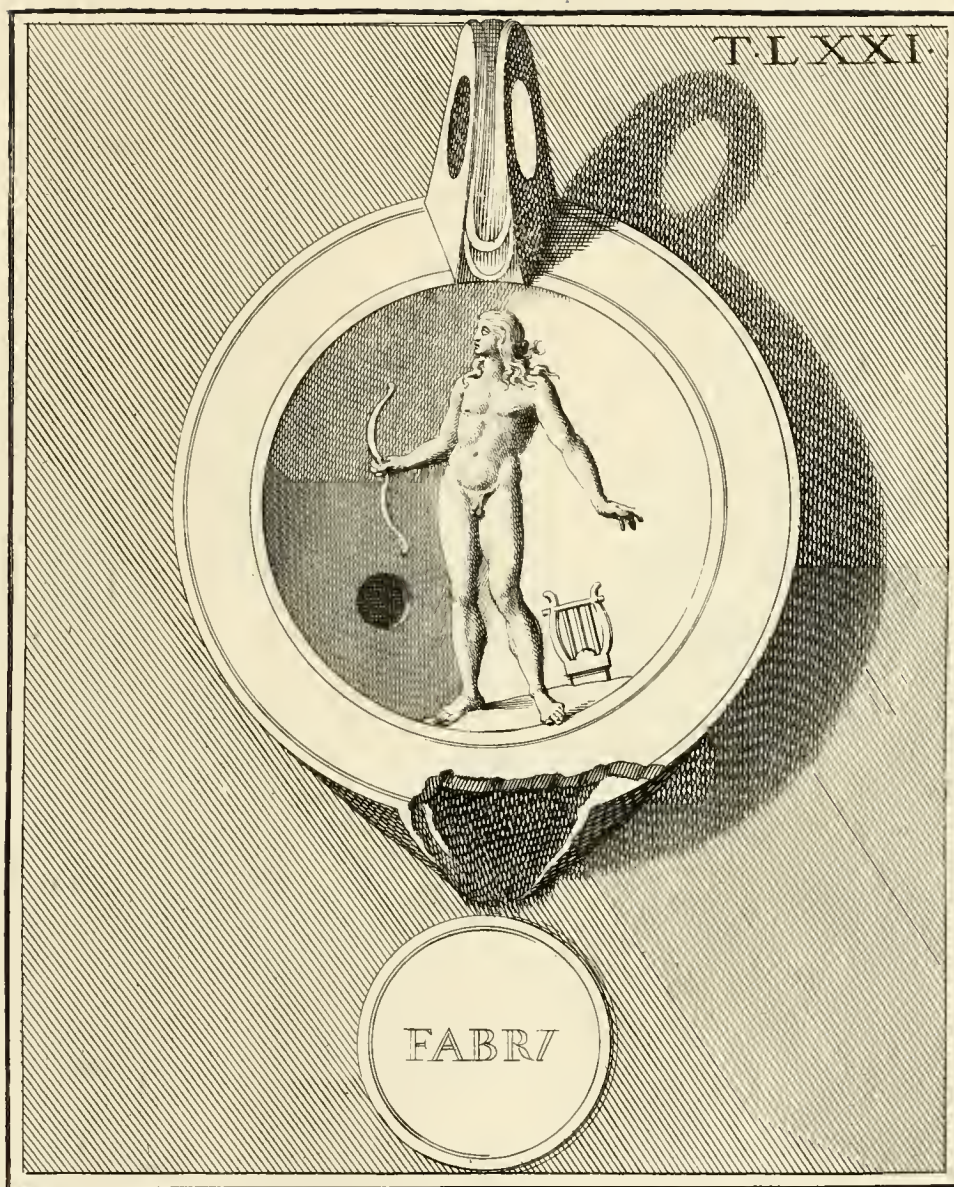
V. Francochini scul.

T.LXX.

G. Monabucchi del.

V. Franceschini scul.

J. Menabronj del.

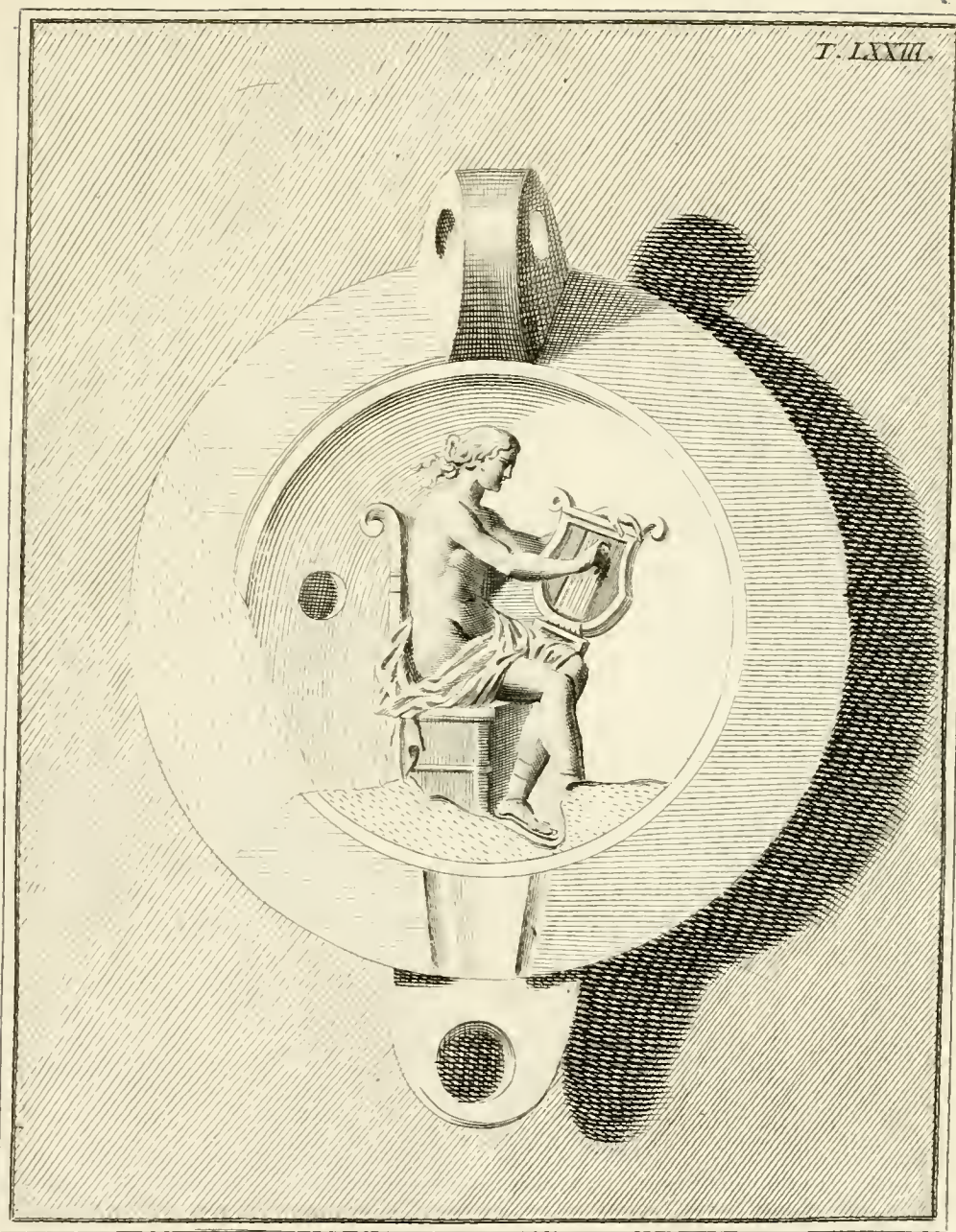
V. F. Scul.

T.LXXII.

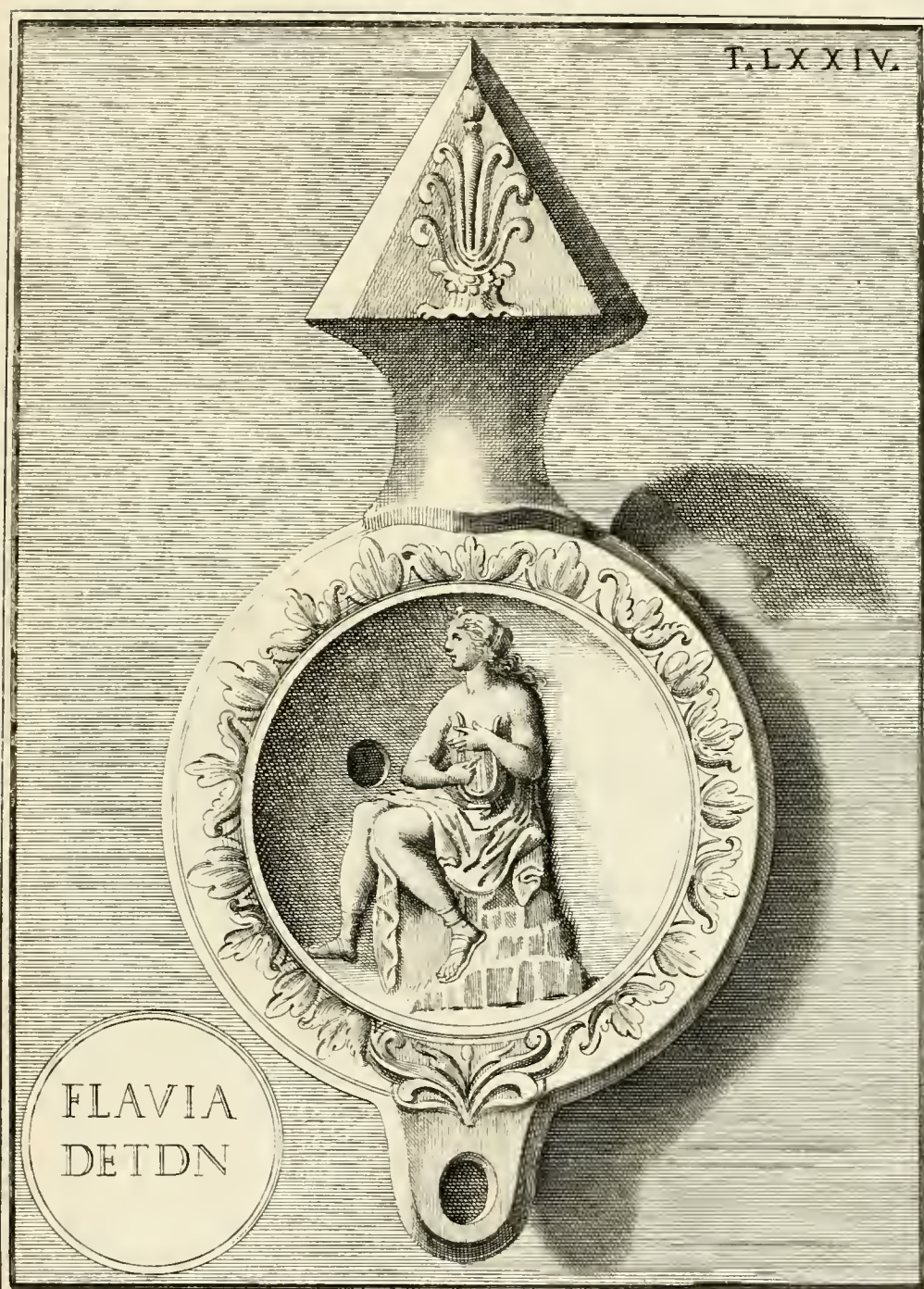
TINDAR
PLOTAVG
LIB

J. Menabni del et scul.

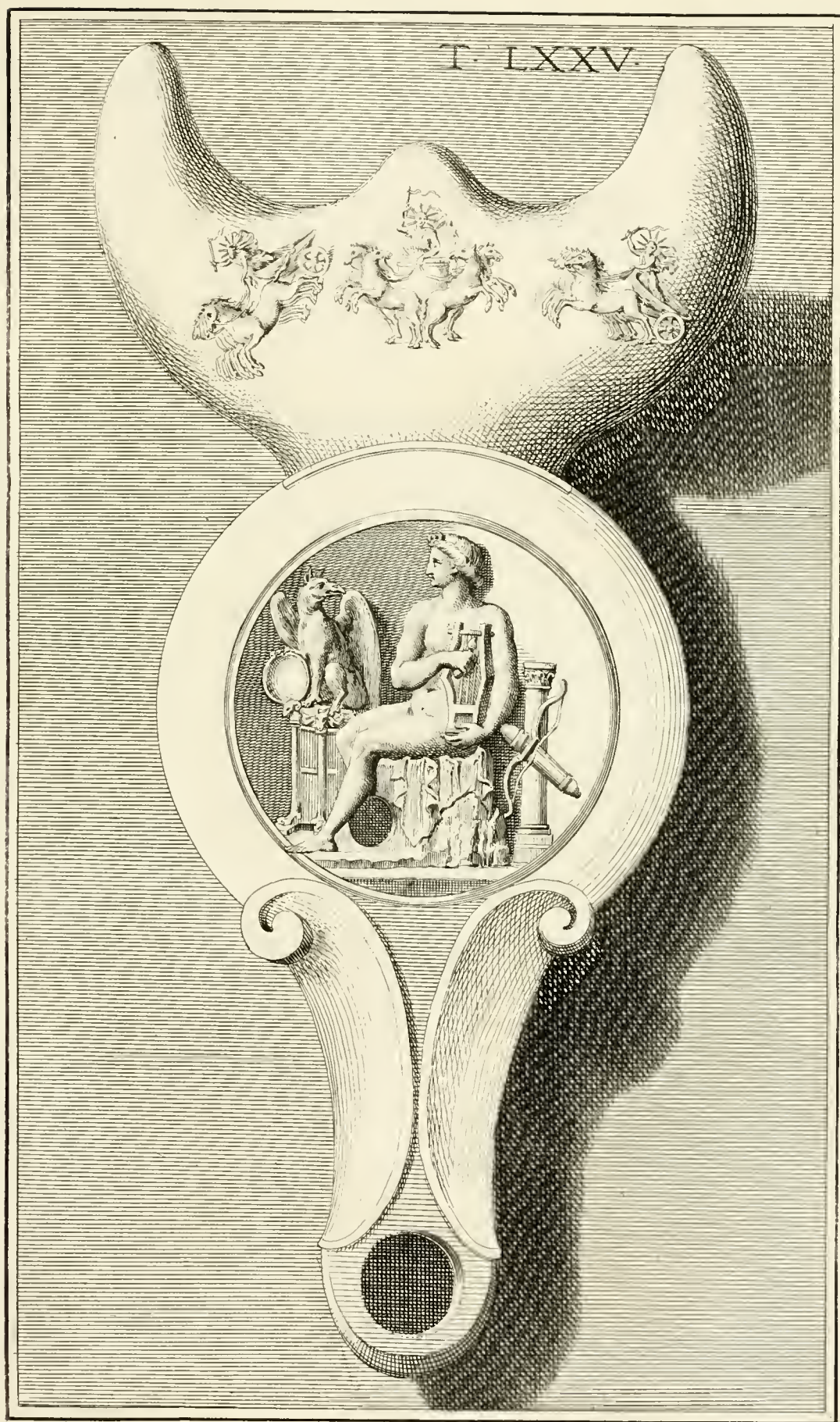
Seg. Menabuoni del.

P. Ant. Pazzi sc.

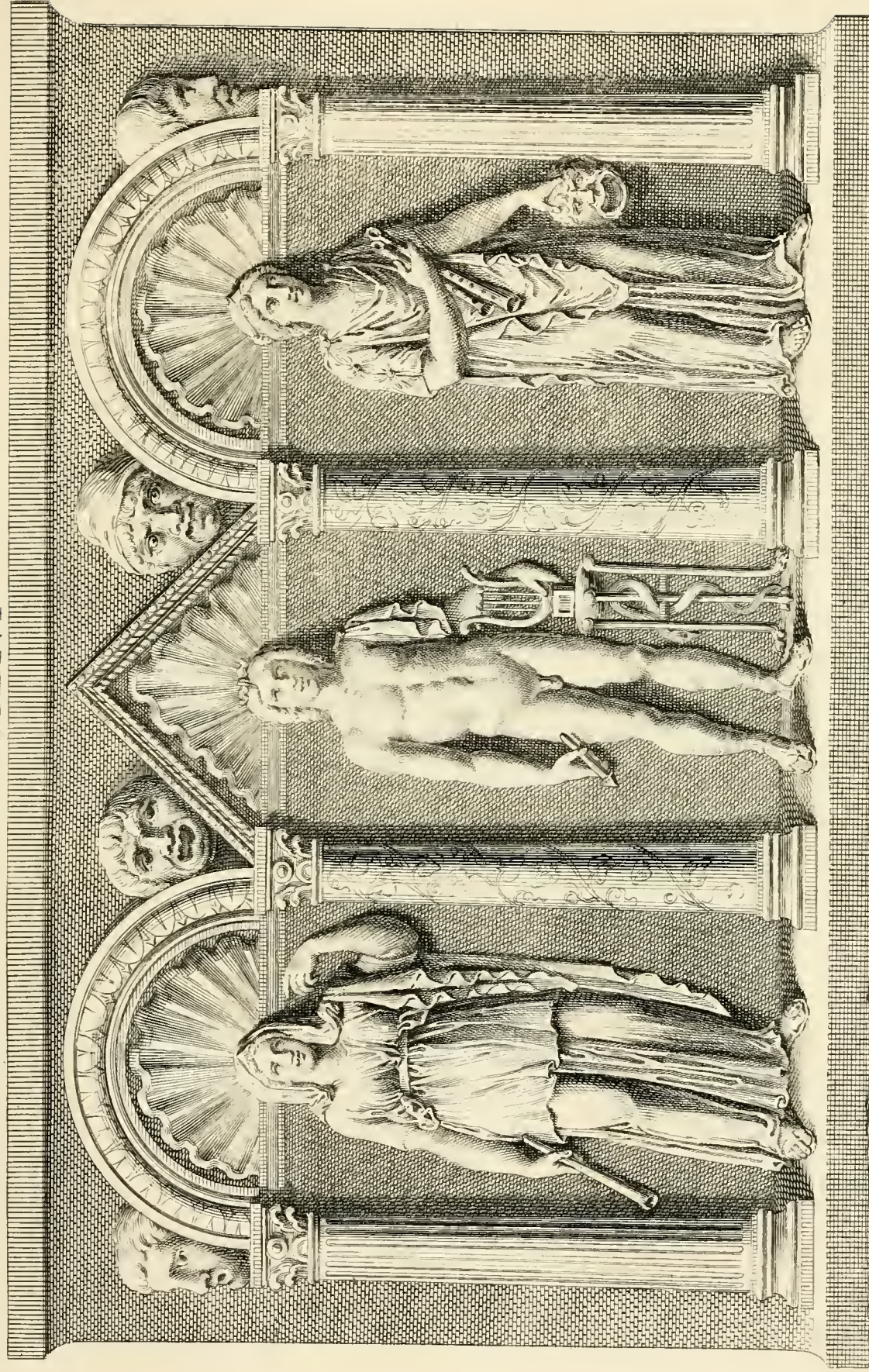
Joseph Menabuoni del.

Joseph de Benedicis incidit

I. Mengoni del.

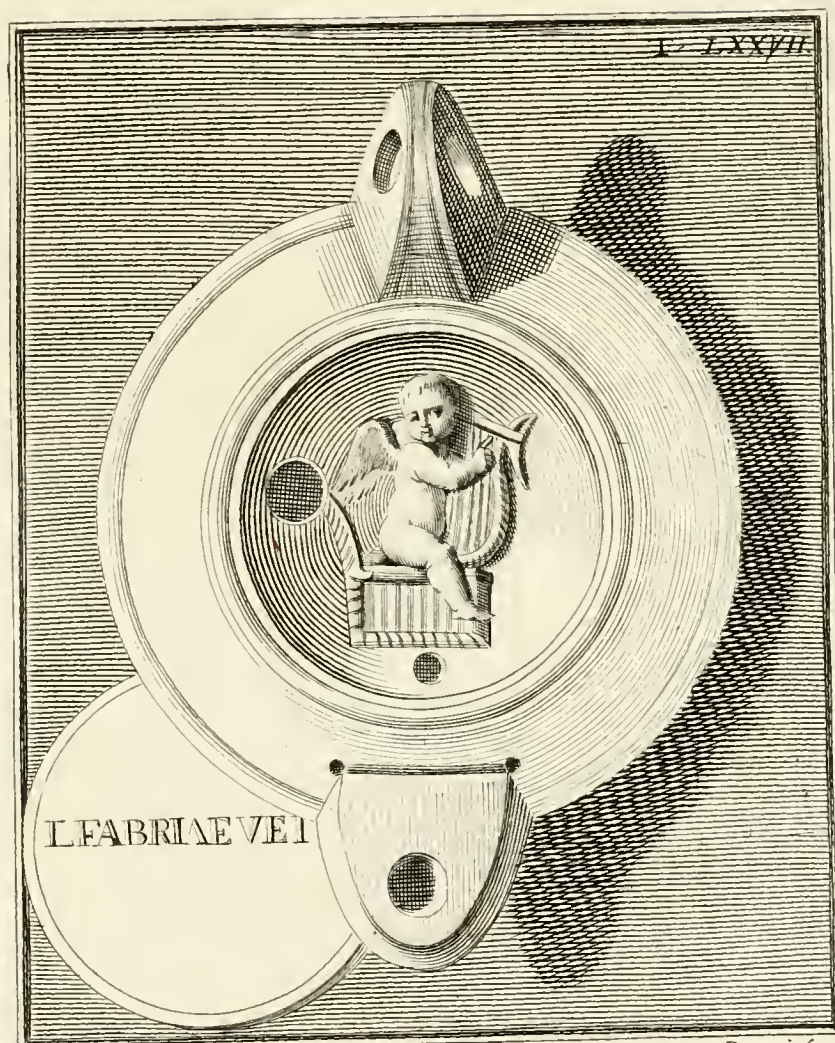
Vin. Franceschini Sc.

I. Menabuoij del.

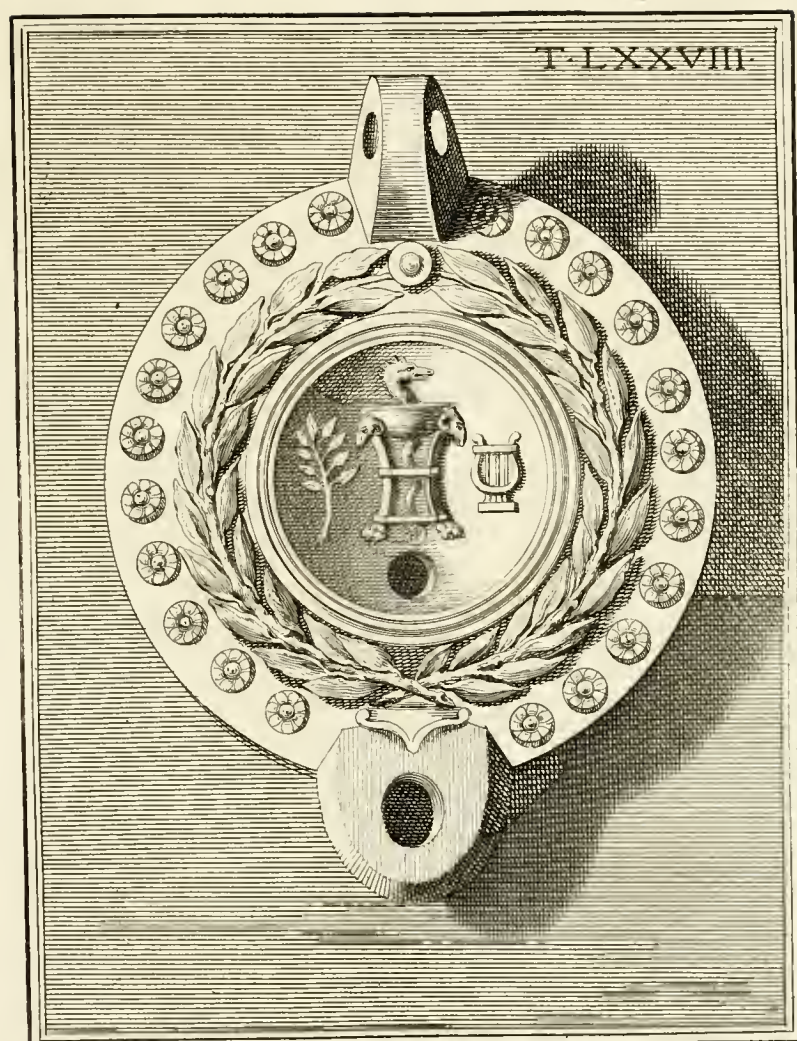
EX VITRO

Vincenzo Fra. Scu.

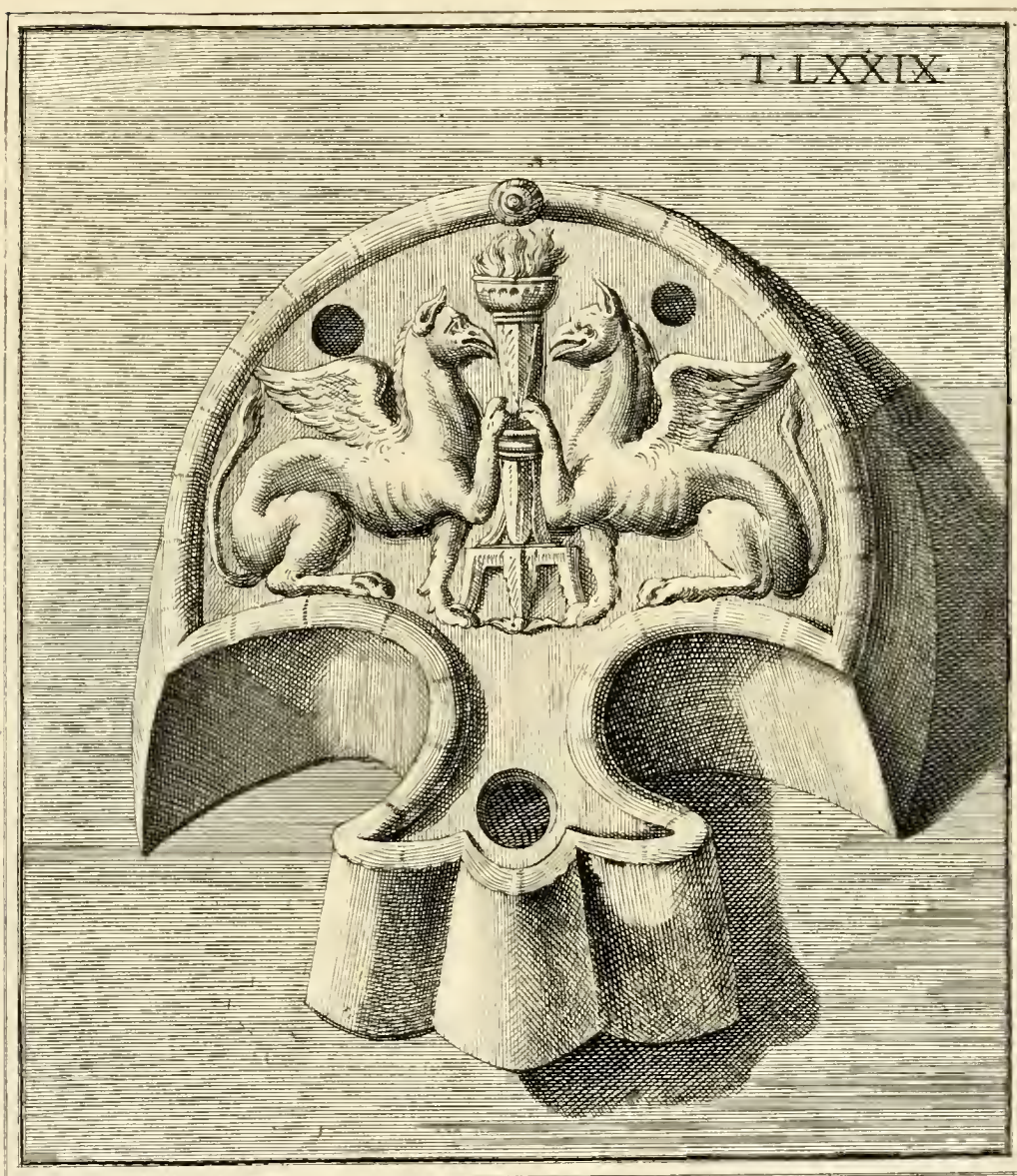
Ios. Menabuoni del.

P. Ant. Pazzi sc.

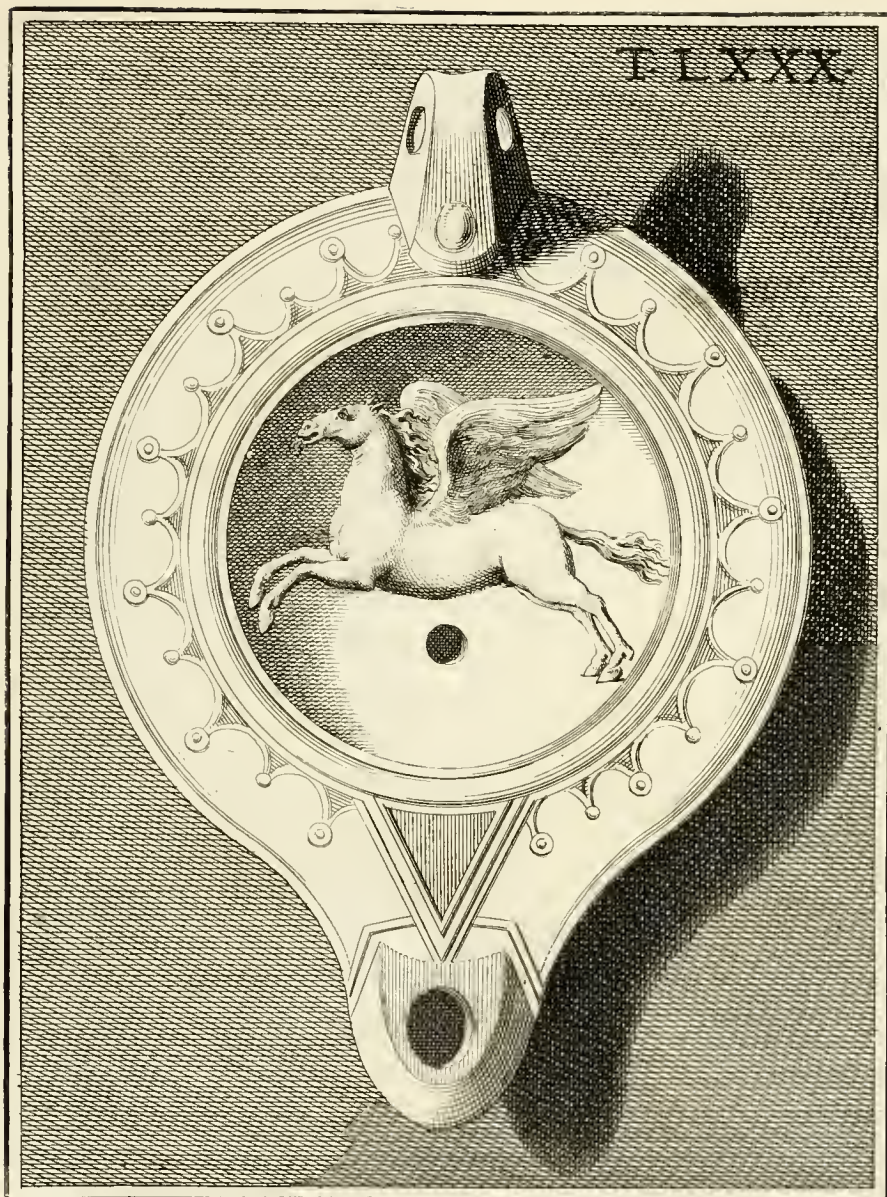
G. Menabuongi del.

V. Franceschini Scul.

Joseph Menabuoij del.

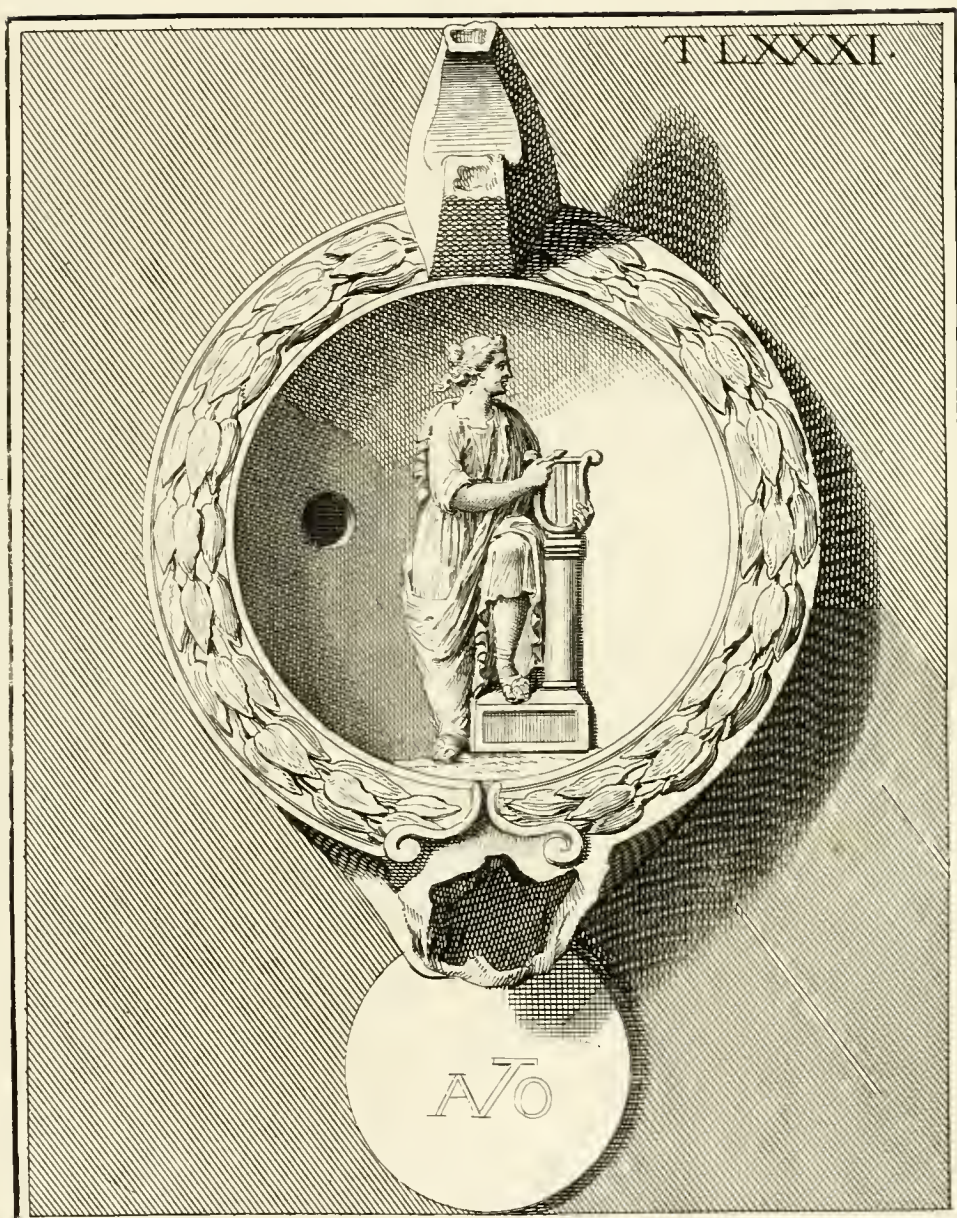
Sante Marcelli Inc.

I Menabuony del.

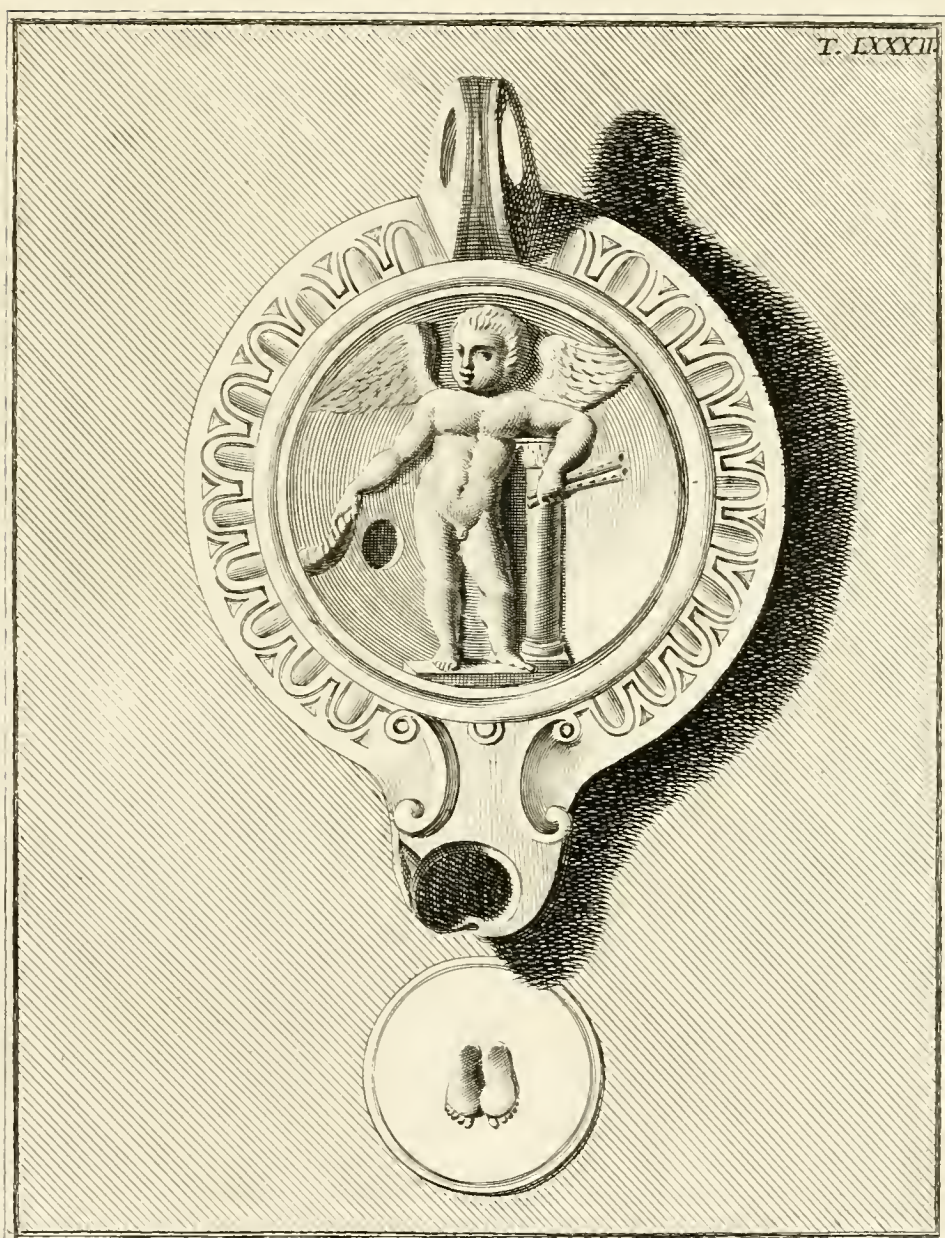
V Franceschini Scul.

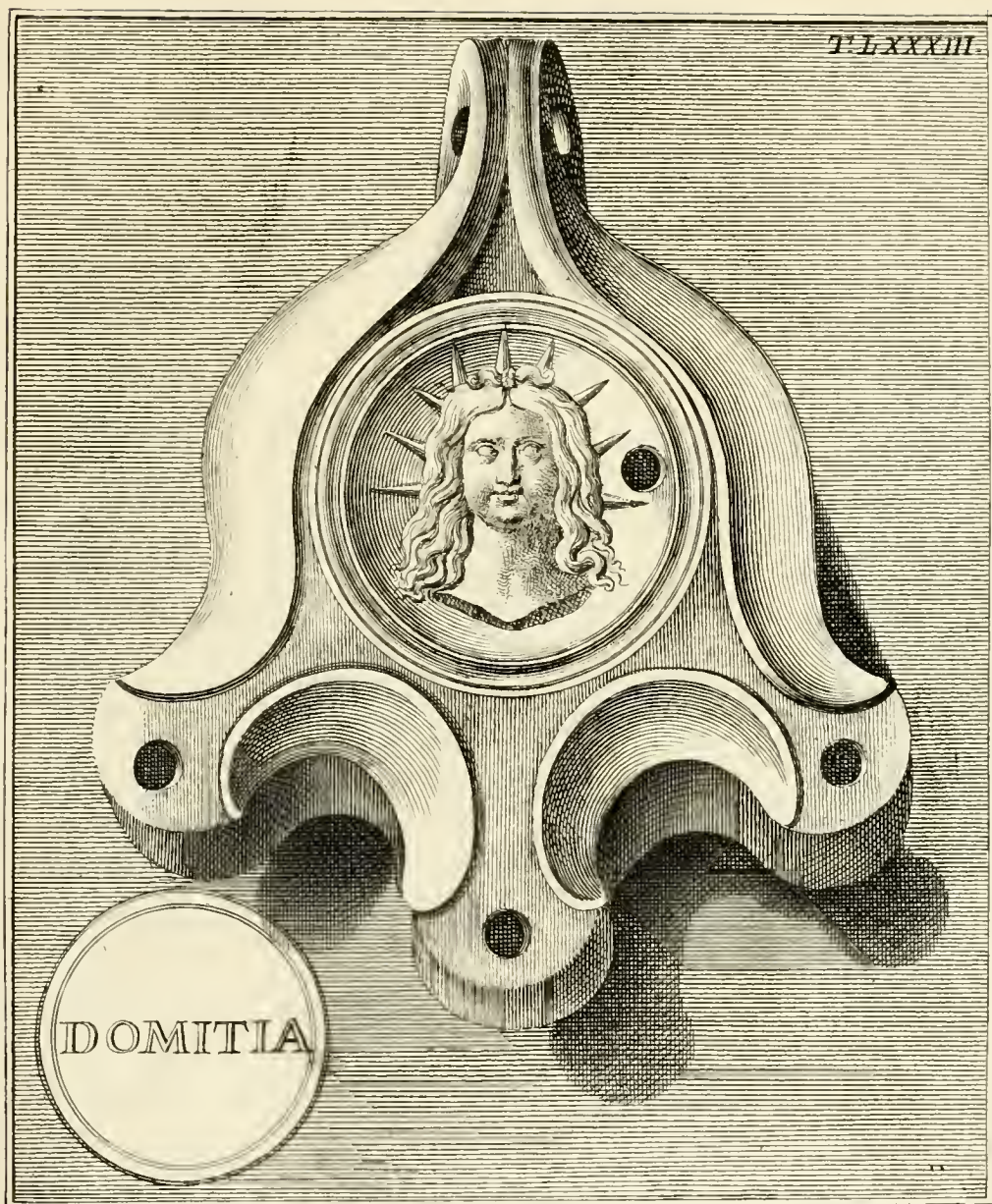
I. Menabuoni del.

V. F. Scu.

Ioſ. Menabuoni del.

P. Ant. Parzi ſc.

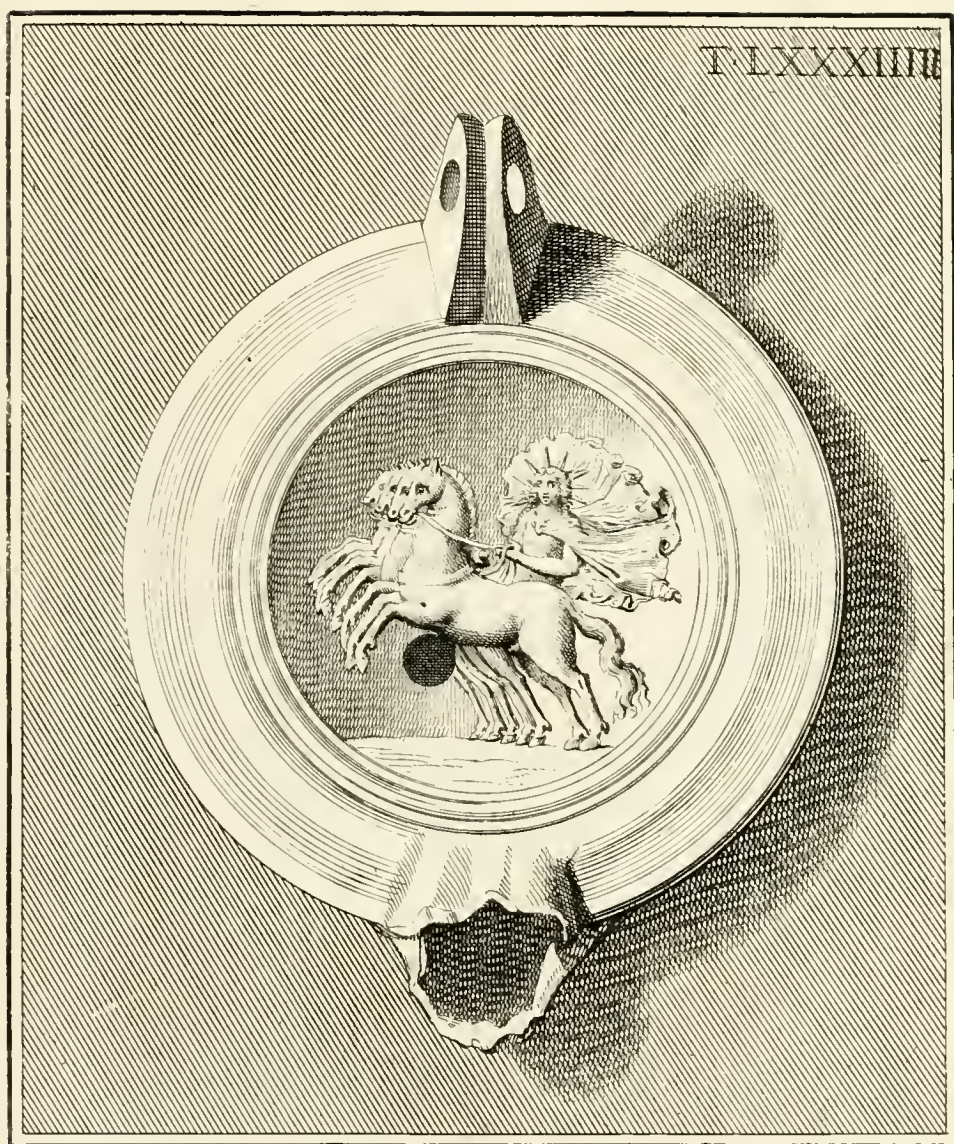
L. Menaboni del.

B. Syrelli scul.

Joseph Menabuoni del.

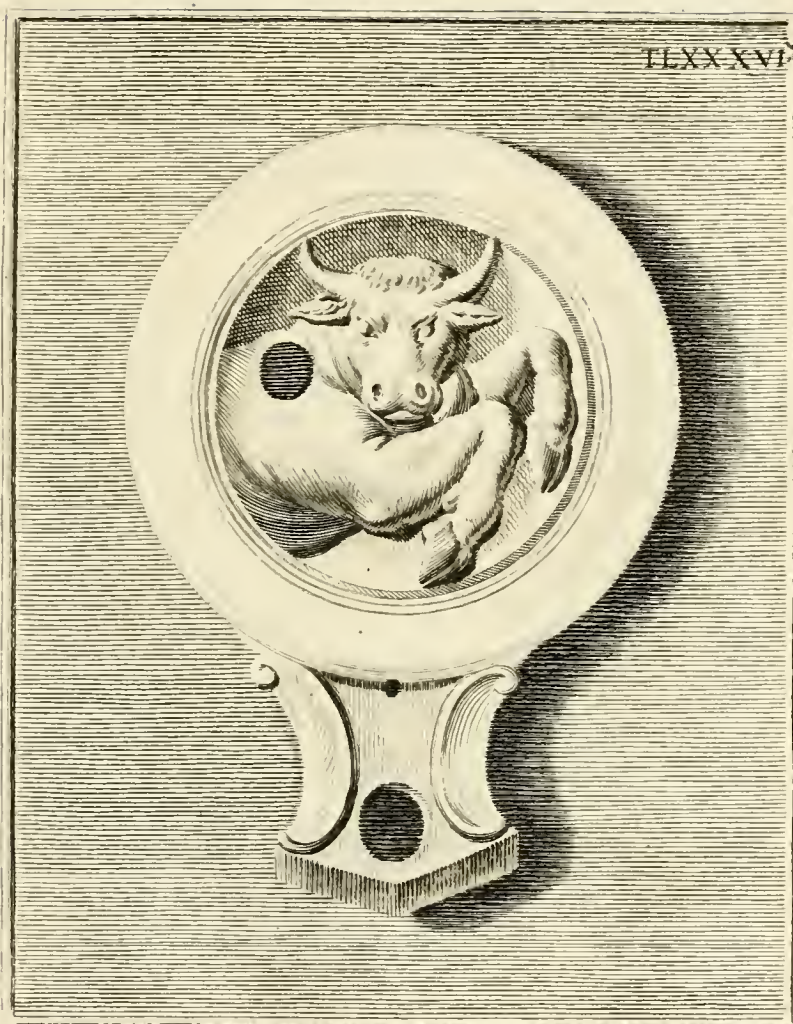
Joseph de Benedictis in.

I. Monahuony del.

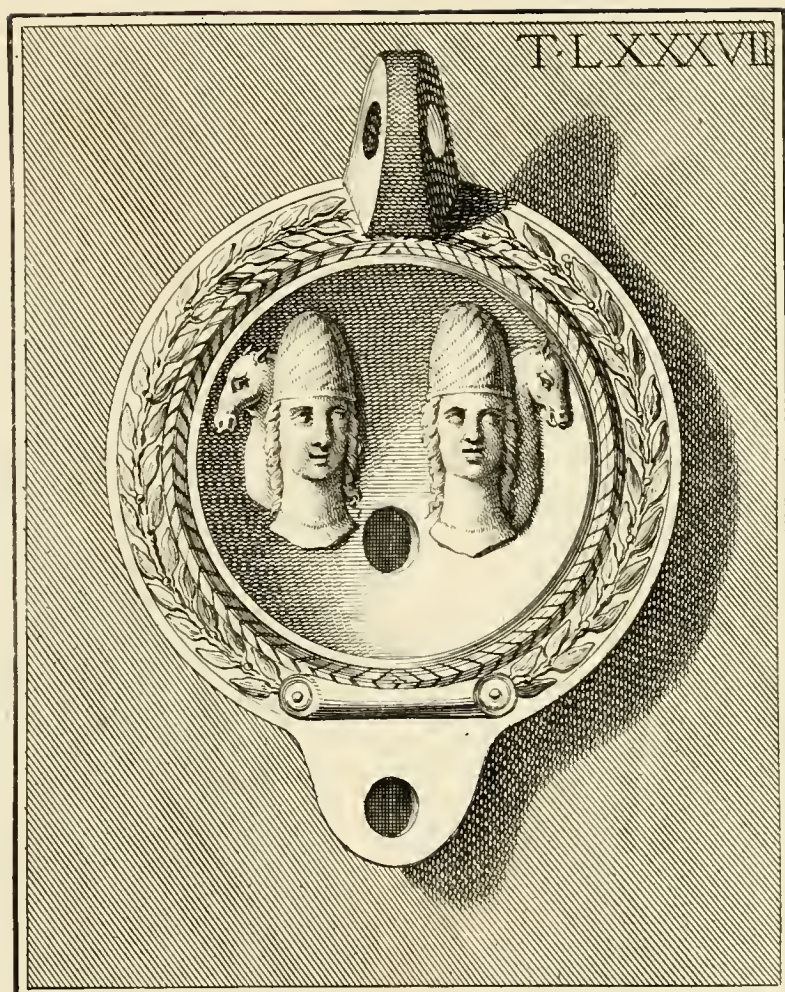
V.F. Scul.

TLXXXVI

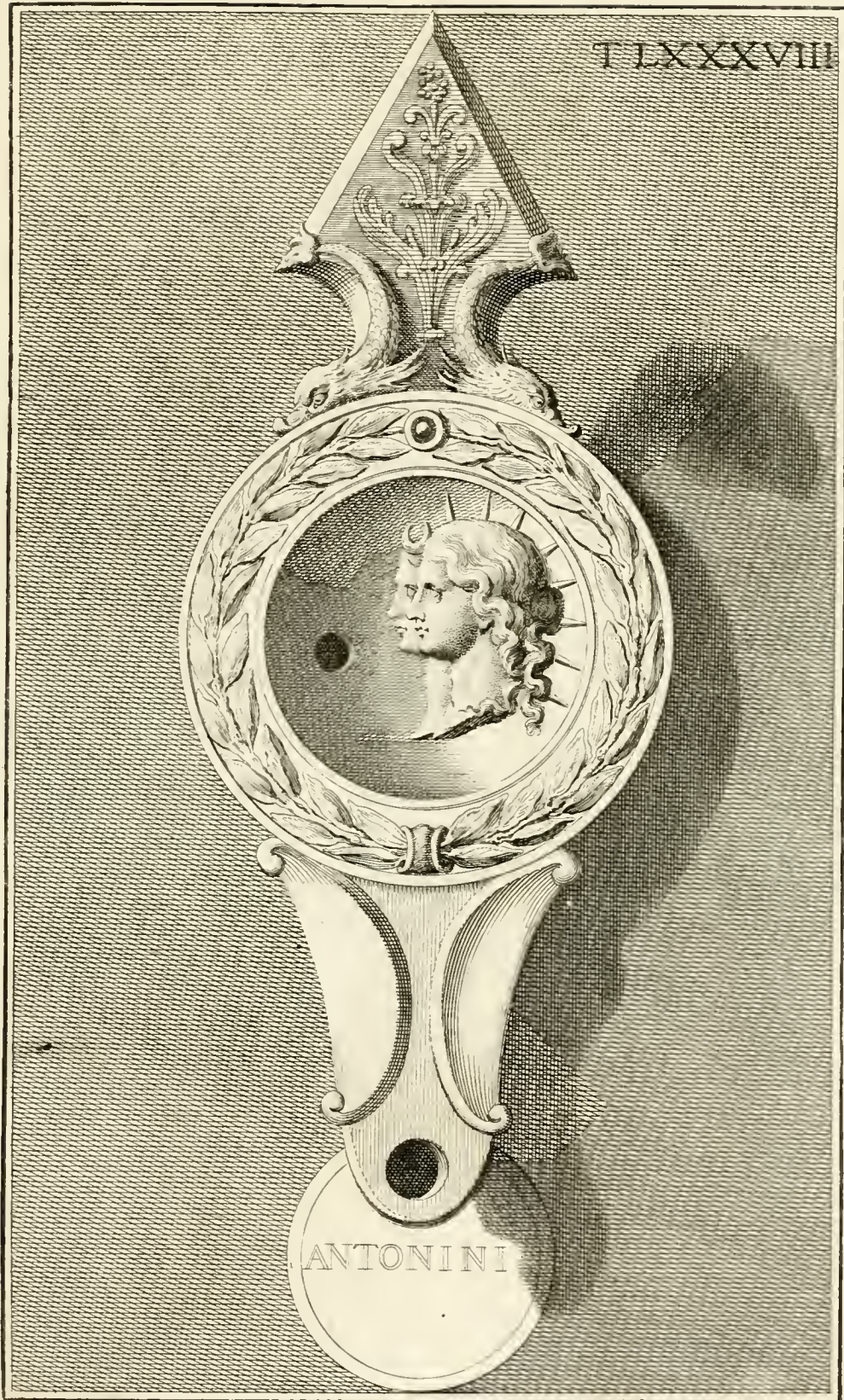
Jos: Menahuonj del.

Jos: Lapinj scul.

L. Menabuoni del.

V. F. Sc.

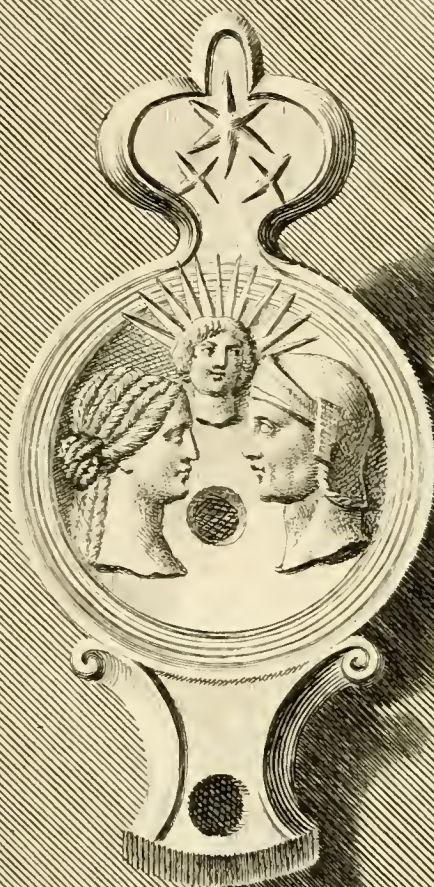
T LXXXVIII

ANTONINI

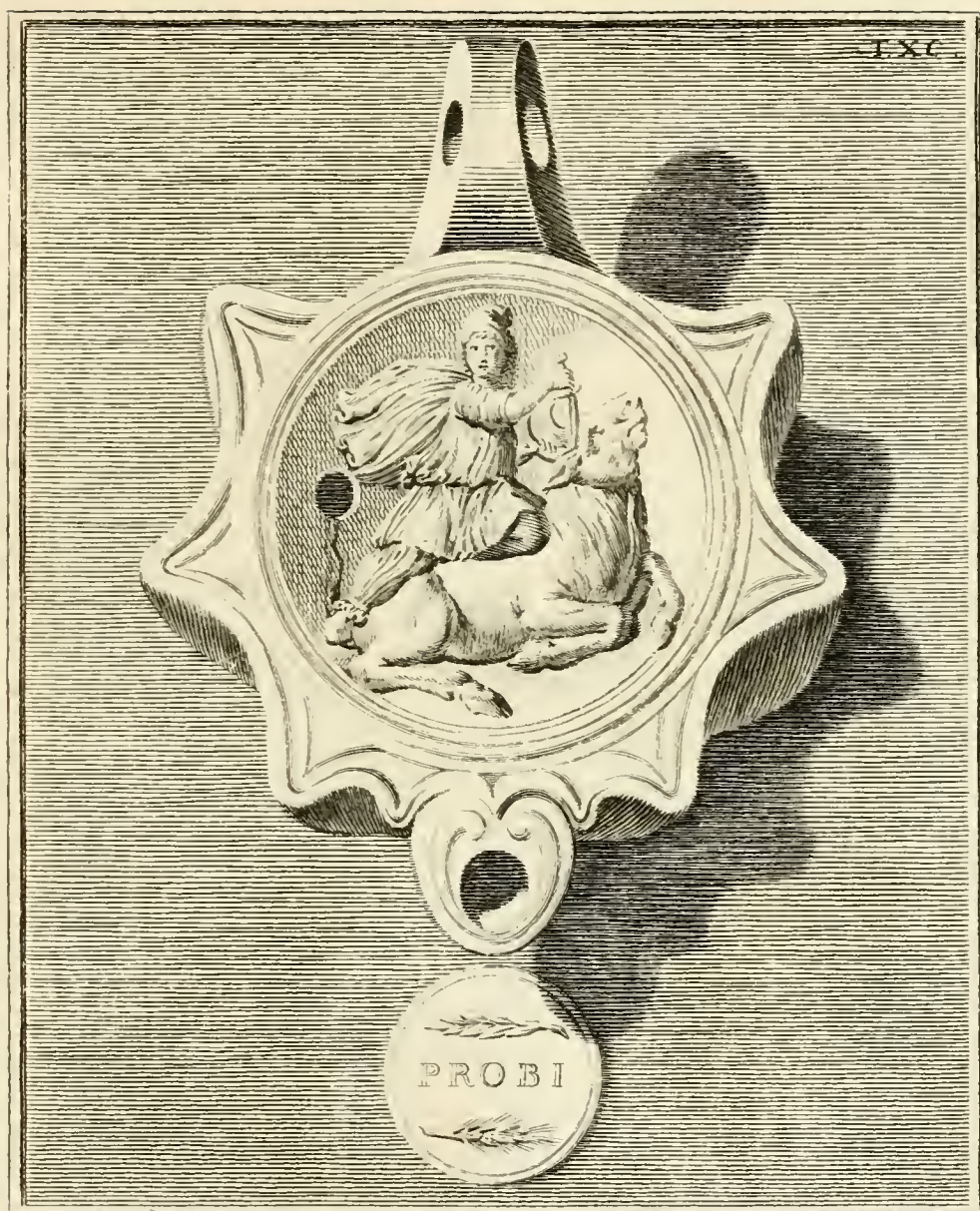
Go. Menabuony del.

V. Franceschini Scul.

TL XXXIX.

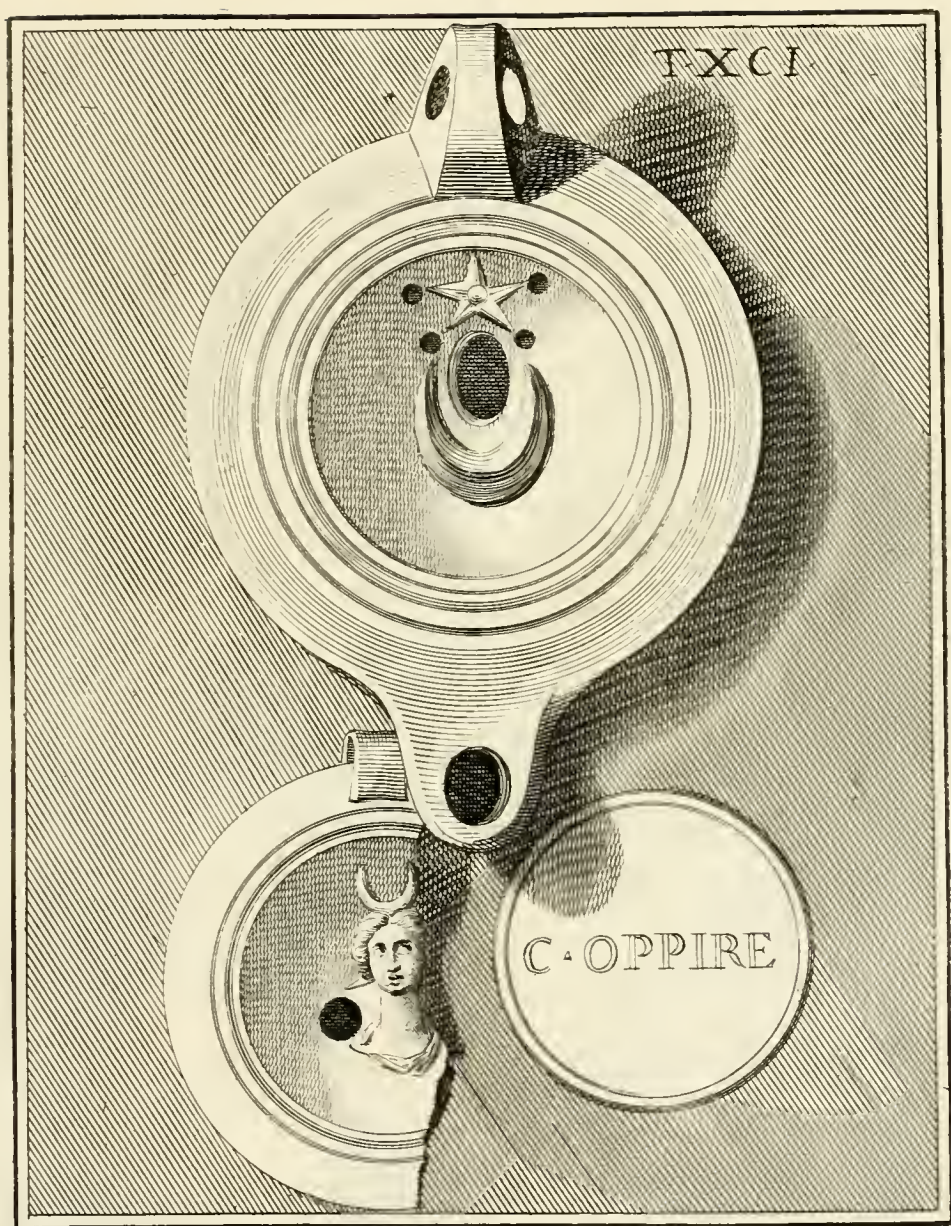

Jos. Menahuonj del. et scul.

Jos. Merabucy del.

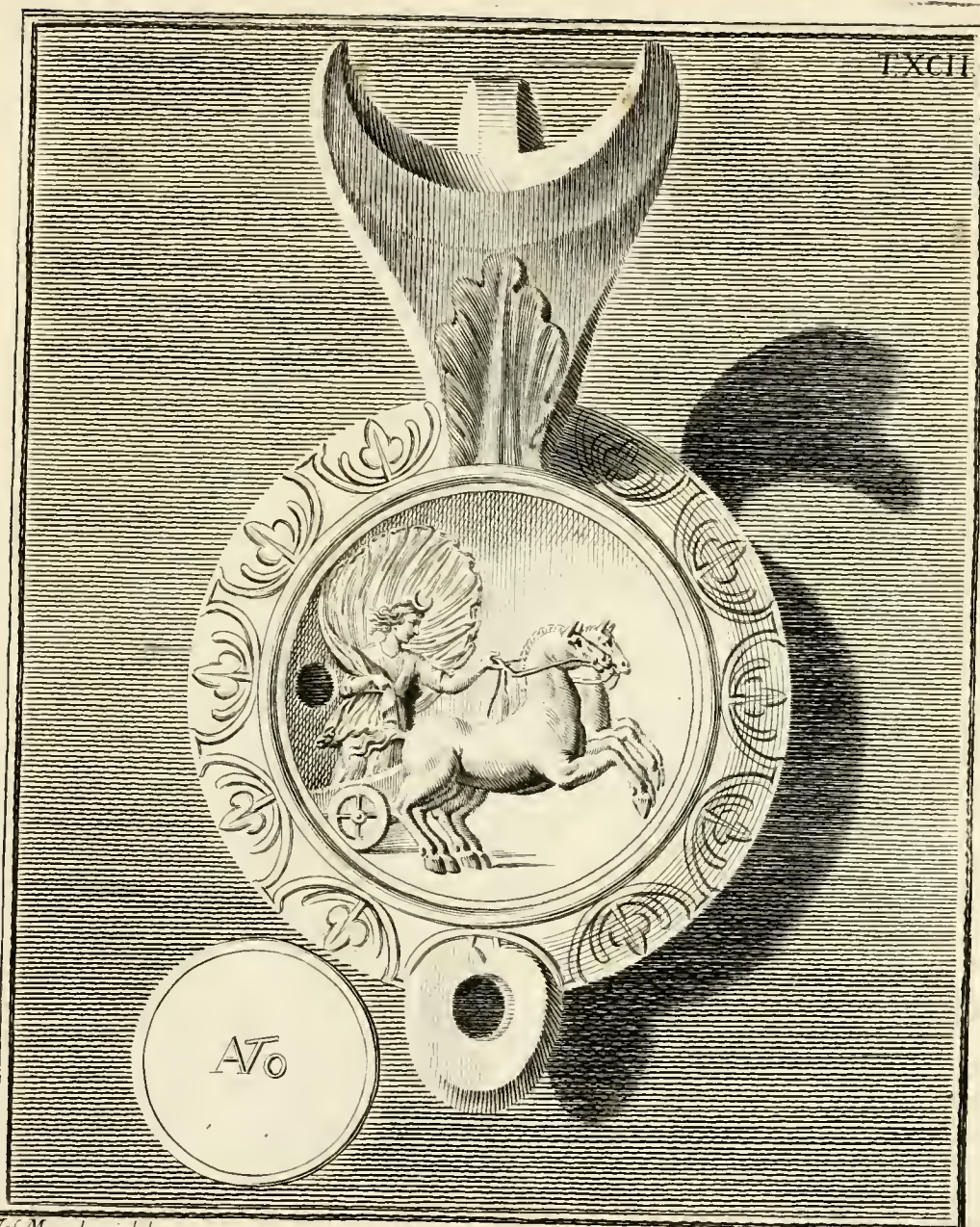
Jos. Tappin scul.

I. Menabuoni del.

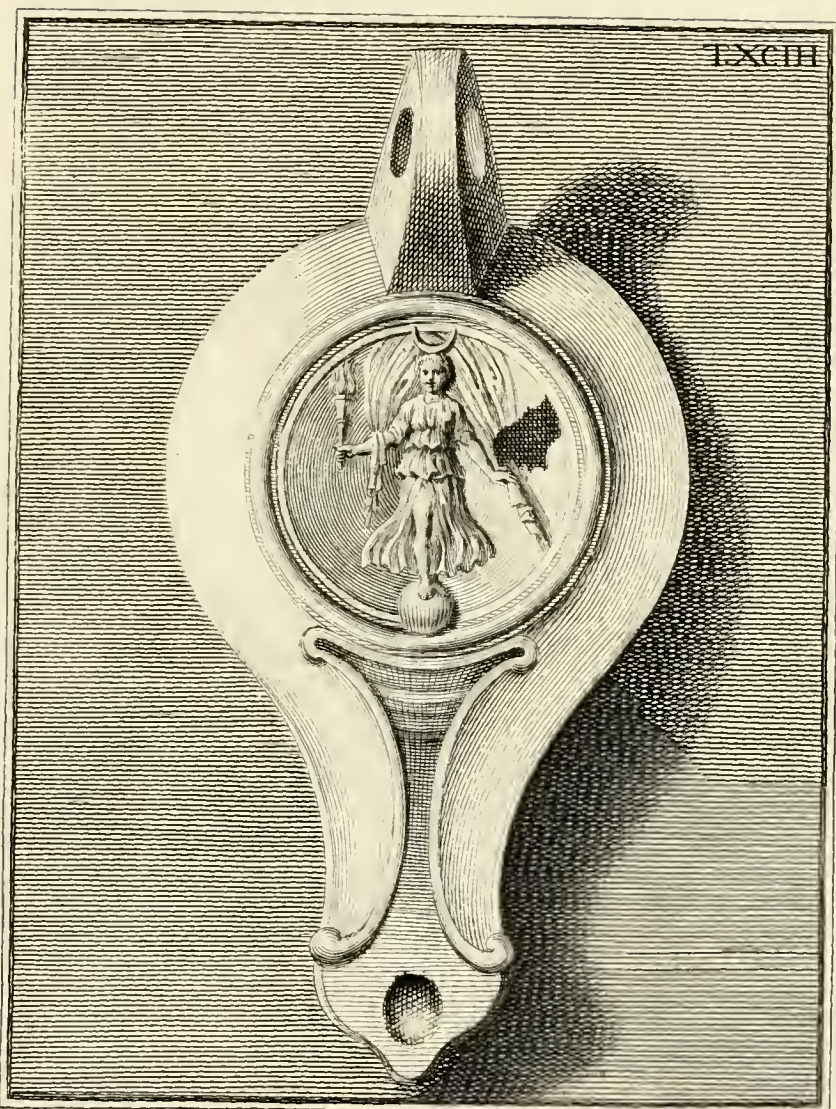
V. F. Sc.

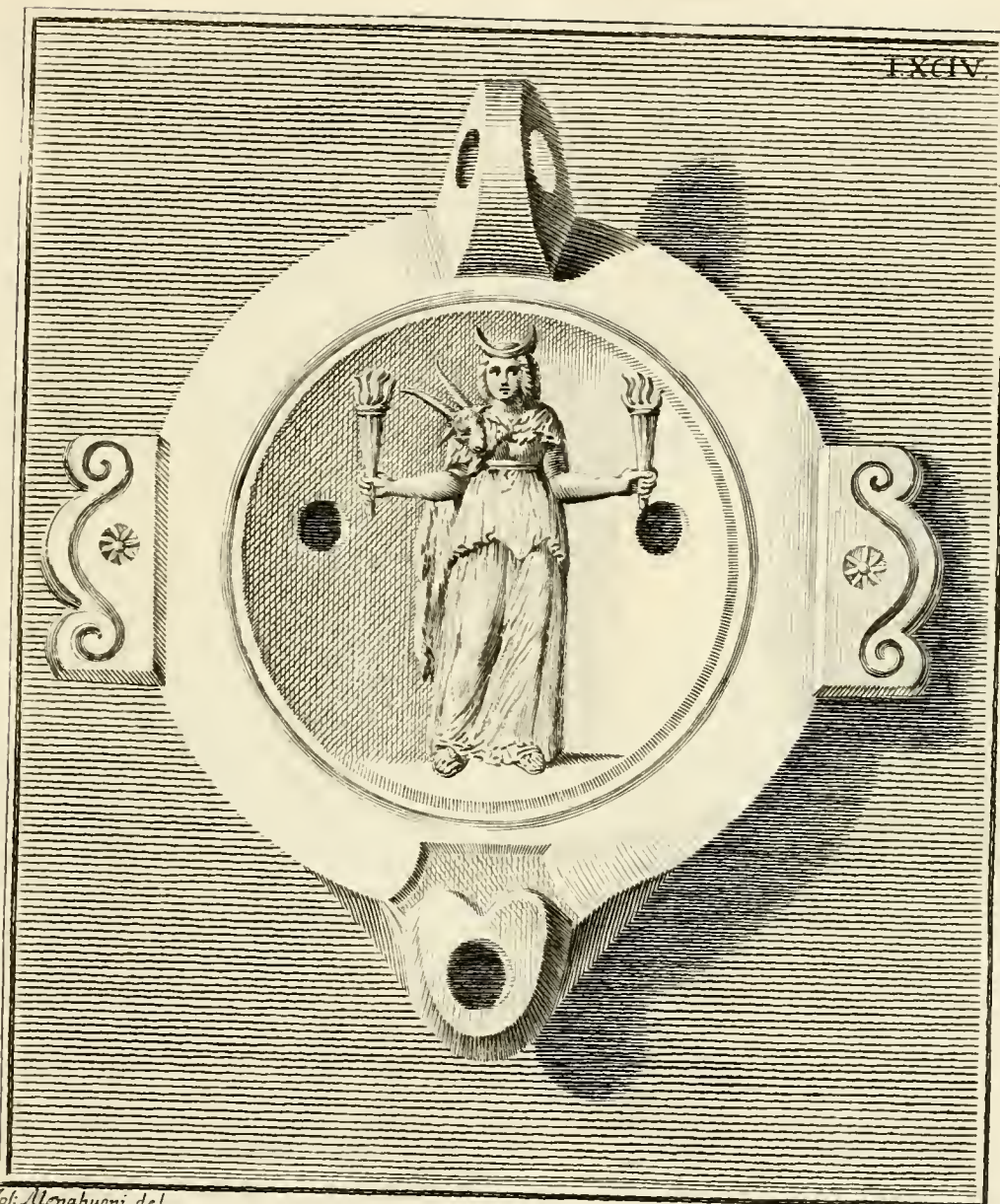
Jos. Menabonj del.

Jos. Papinjscul.

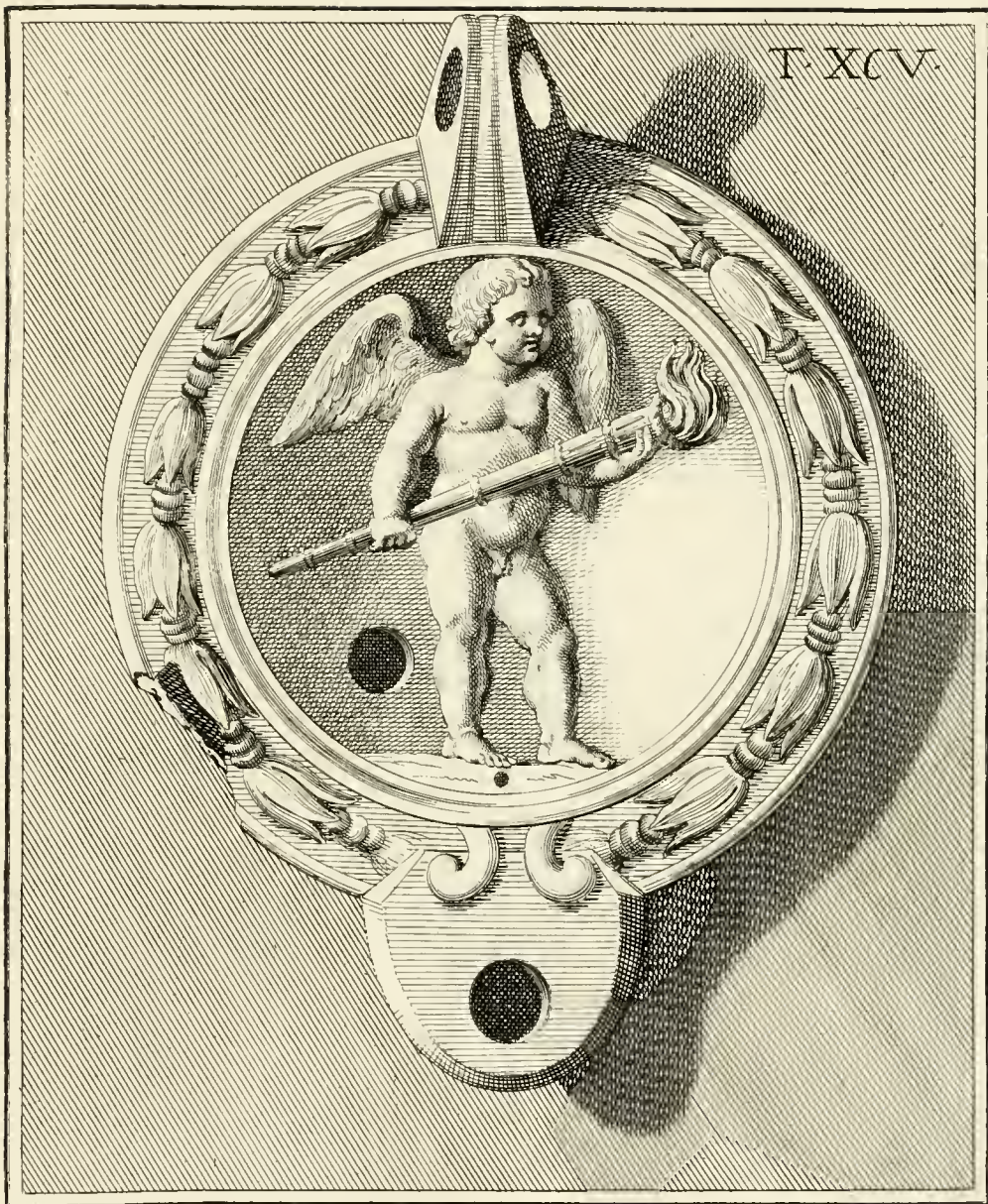
J. Menabuo del.

Carlo Fausti scul.

Jof. Menabuoni del.

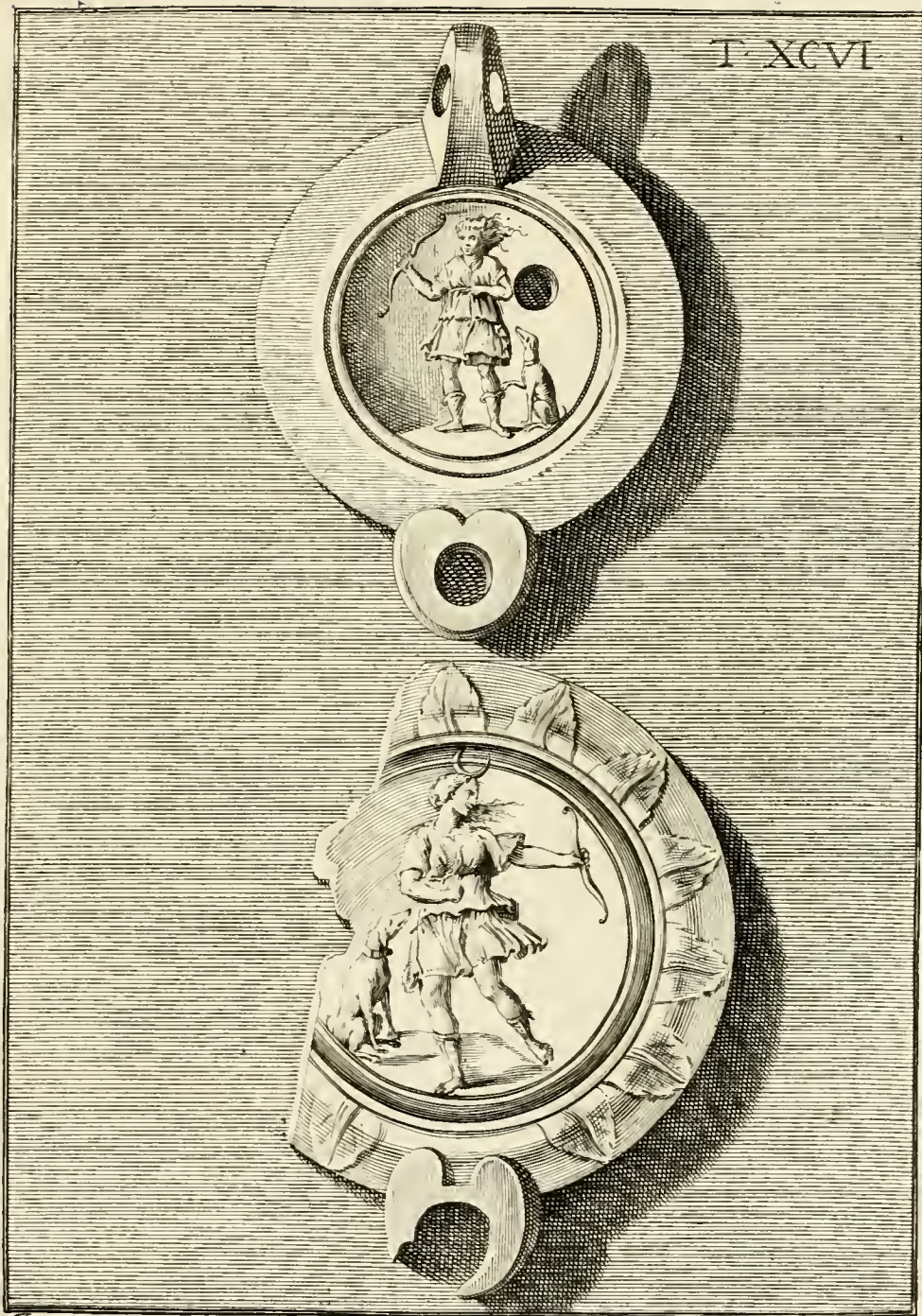
Jof. Papini scul.

T. XCV.

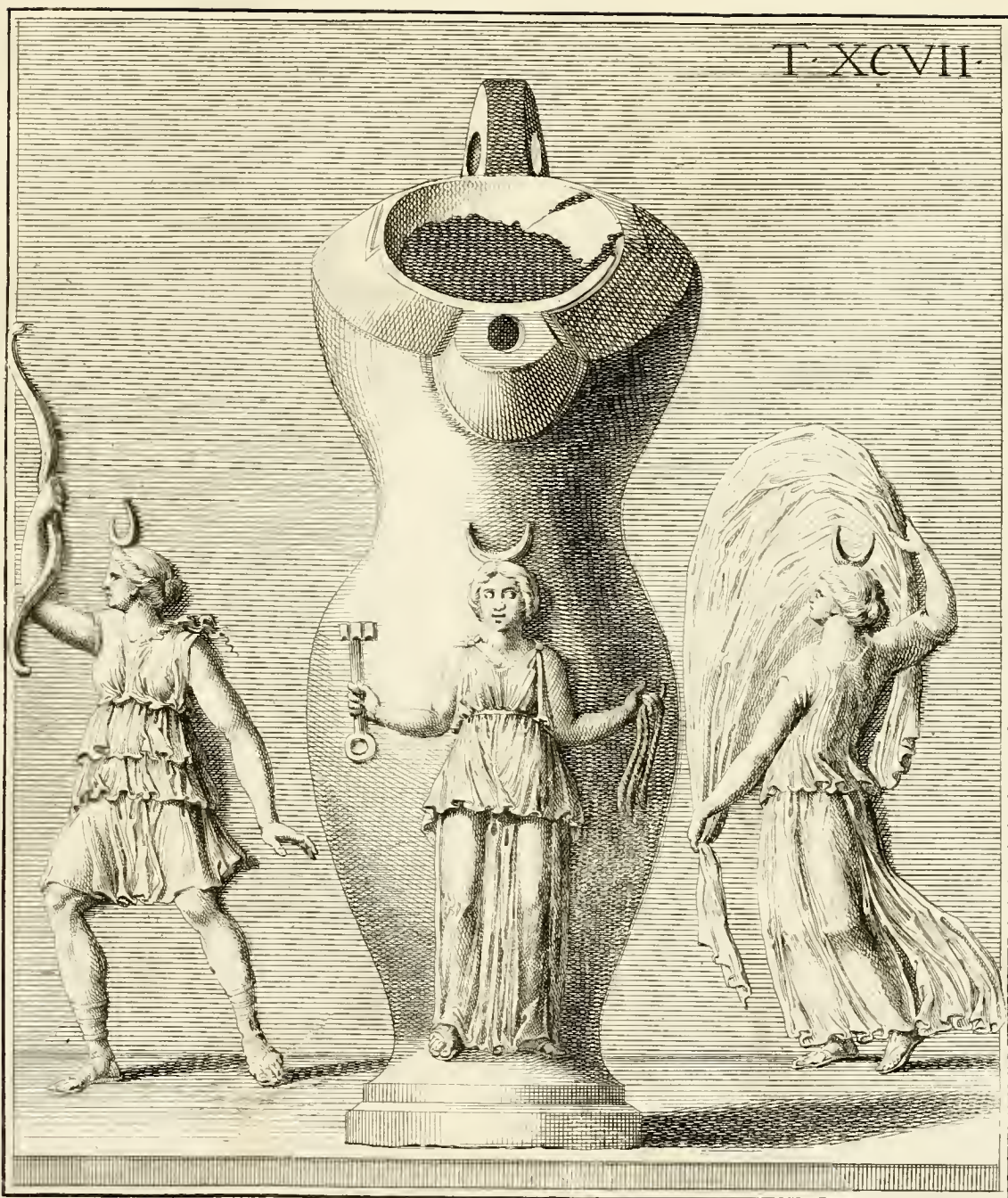
G. Menabuoni del.

V. Franceschini scul.

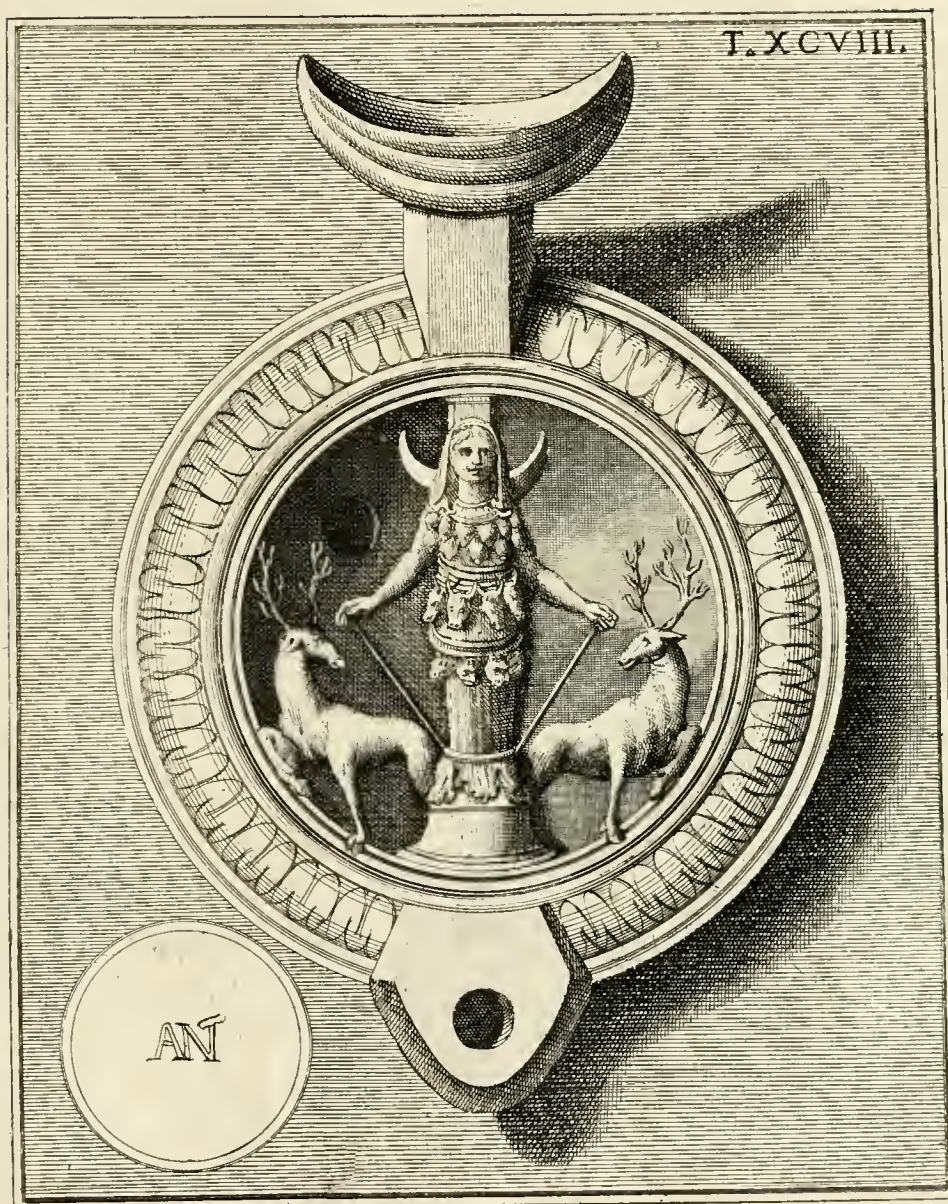
Toregh Menabuoni del.

Sante Manelli inc.

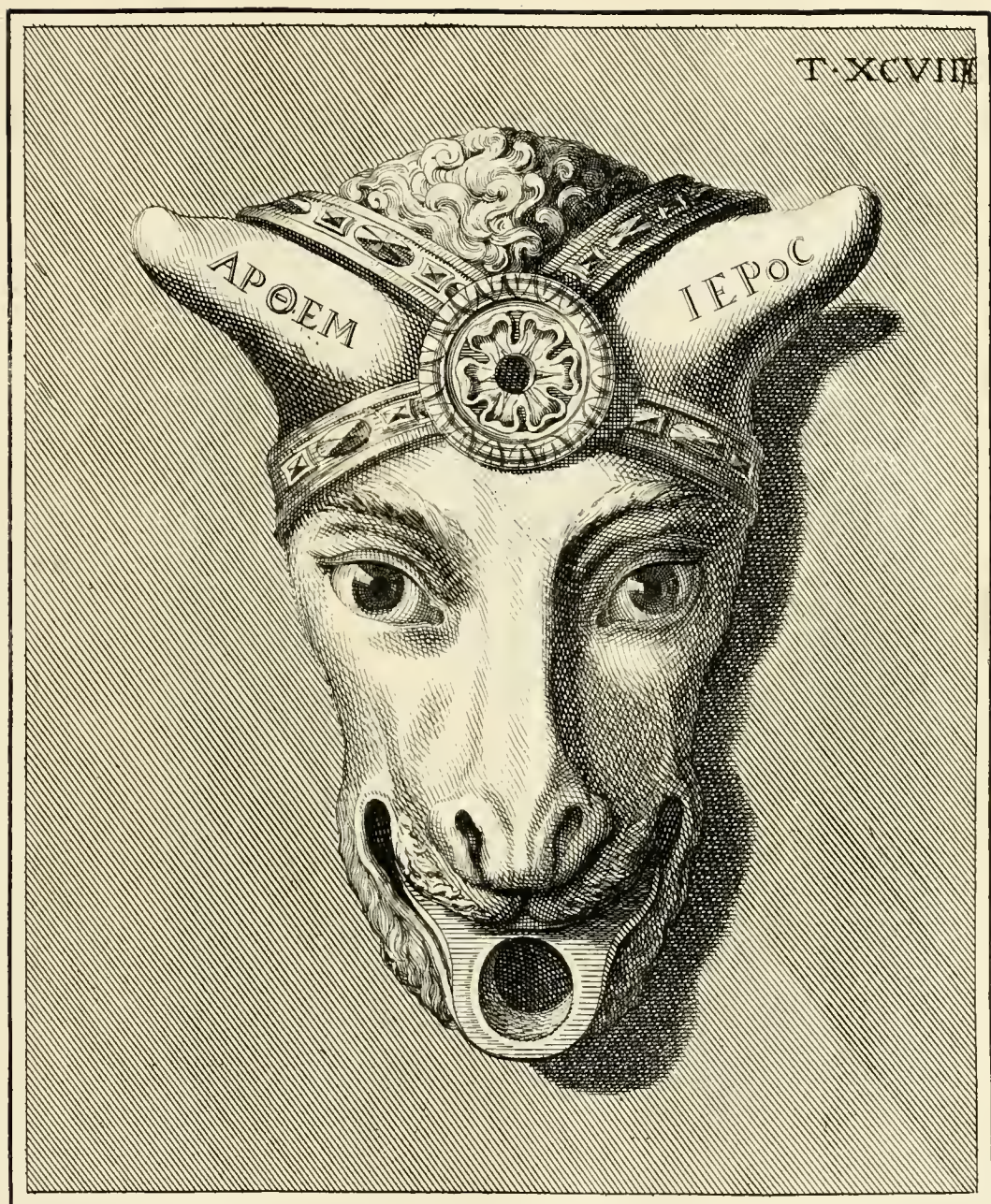
G. Menaburg del.

V. Francschini scul.

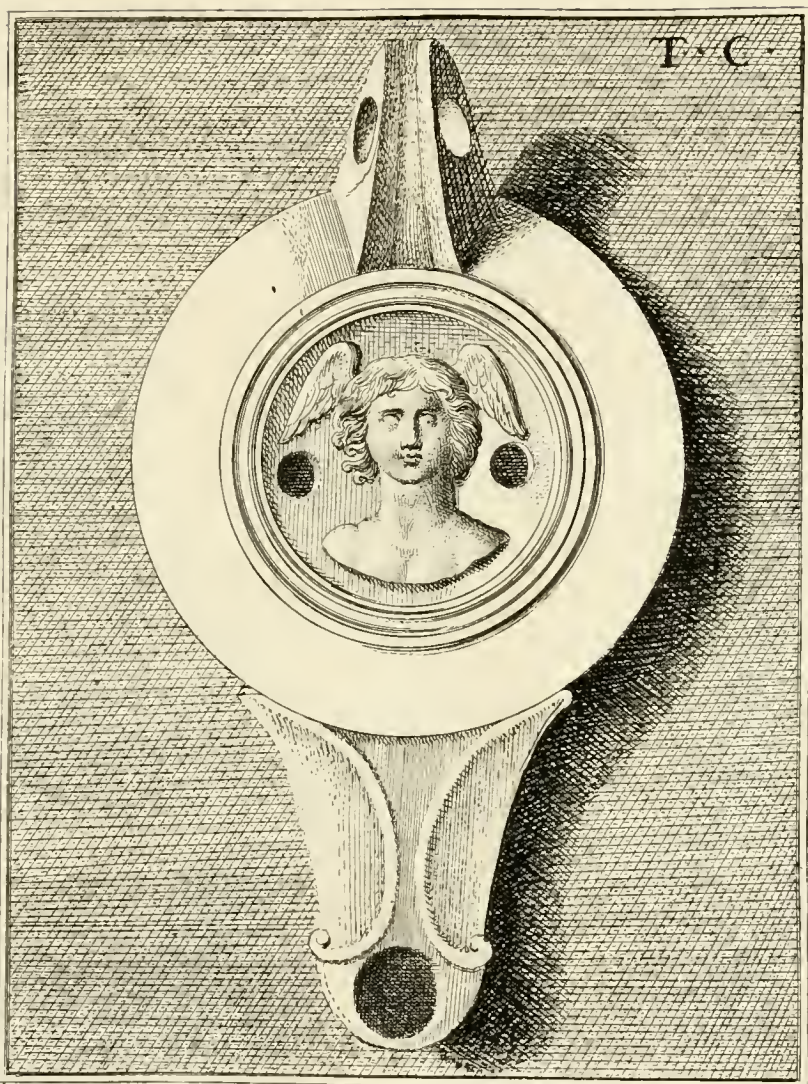
Joseph Menabuoni del.

Joseph de Benedictis in.

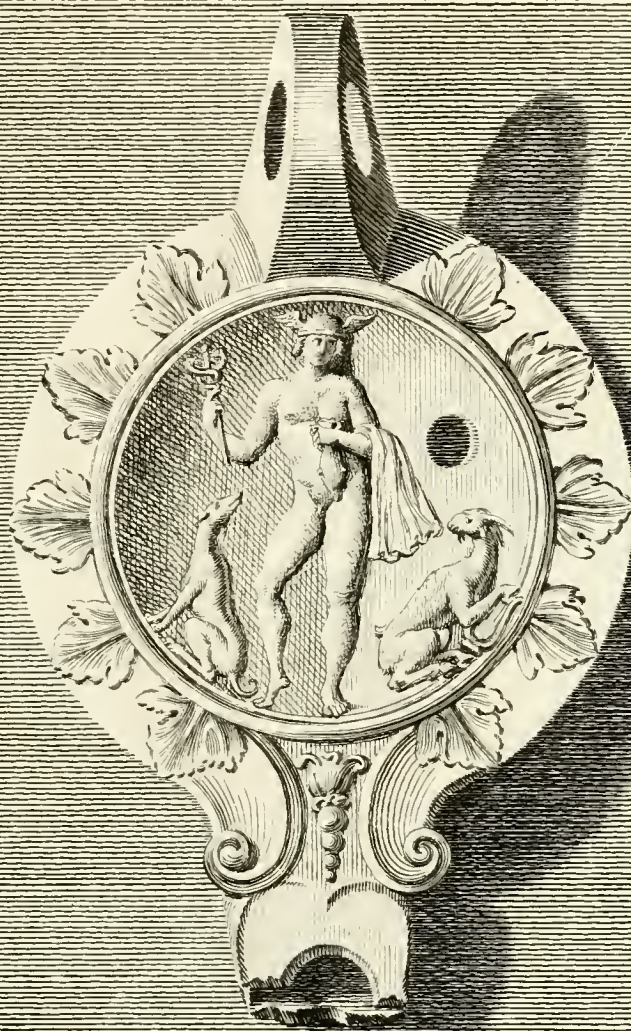

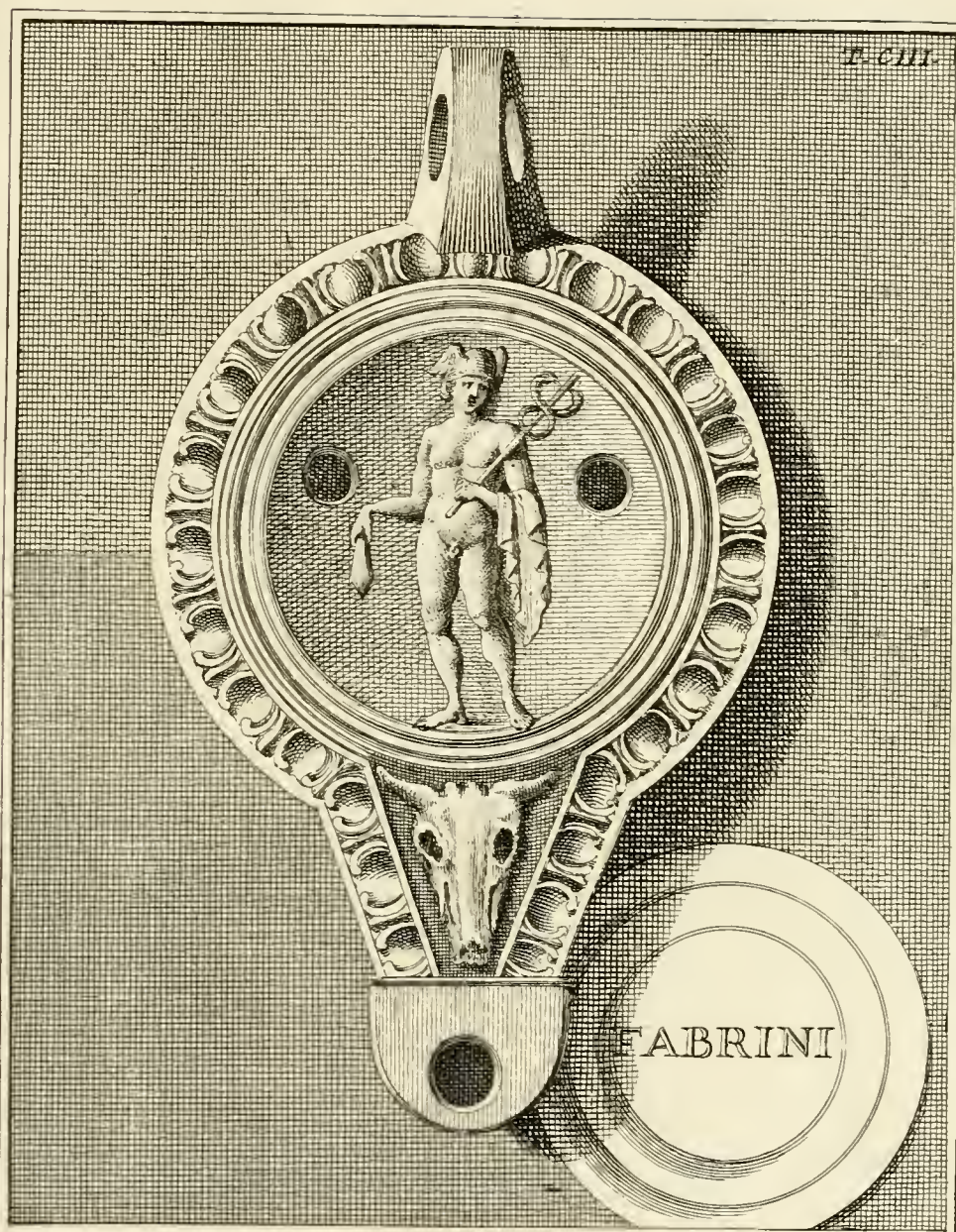
Io. Bapt. Passerius. del.

V.F.S.

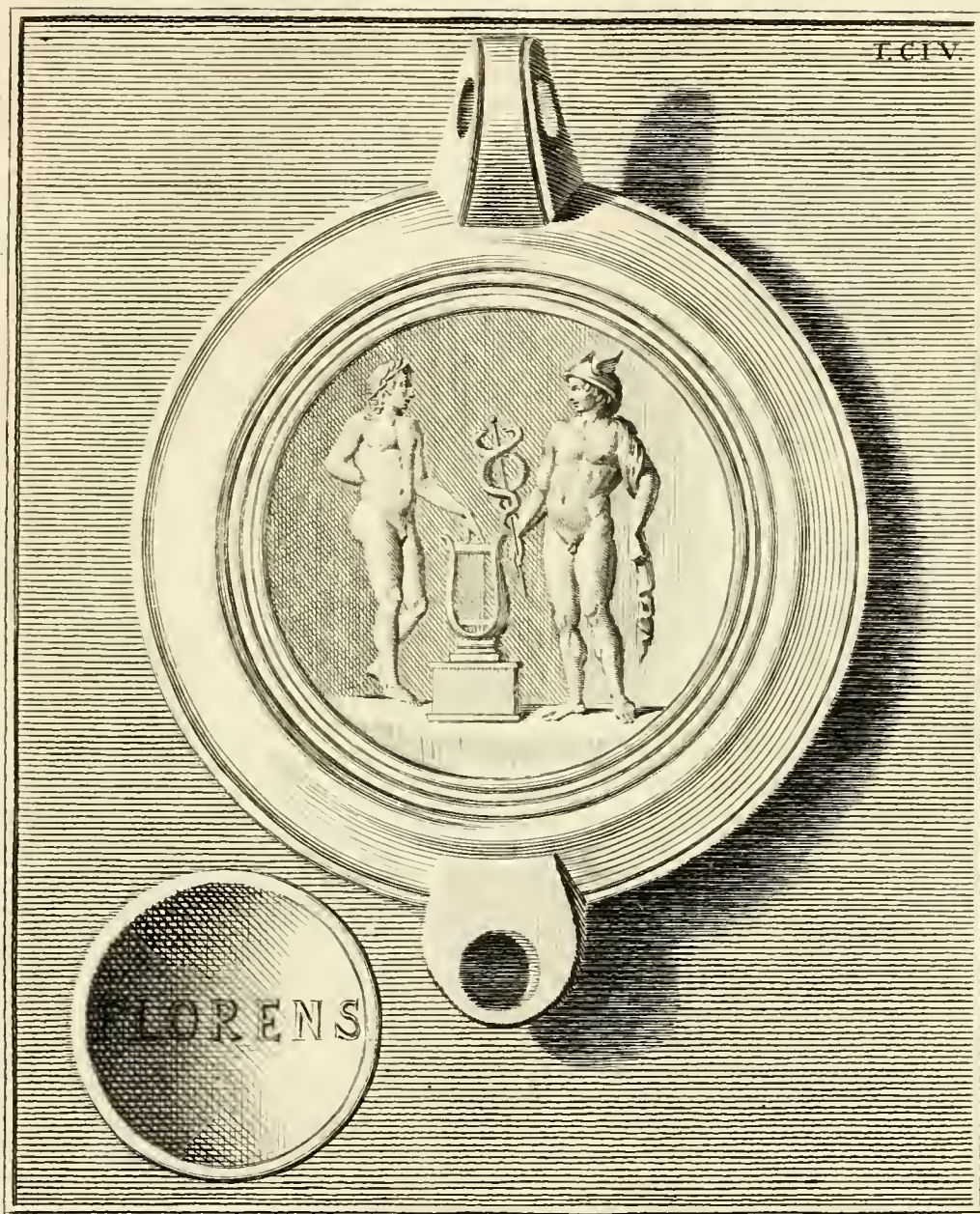
T.C. Menahonj del. et fecit

I. Menaboni del.

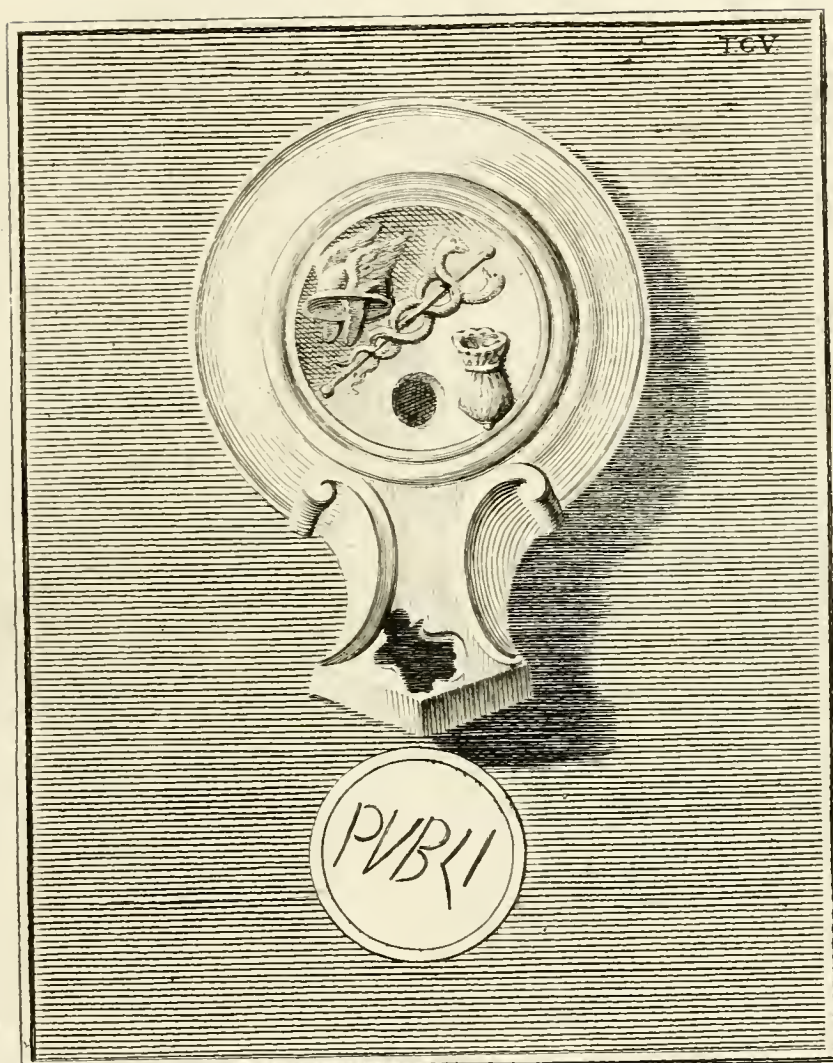
B. Sgrilli scul.

LCIV.

Jos. Menahonj del.

Jos. Papinij scul.

J. Menabonj del et scul.

NOTAE

I.

PANTHEUM.

ROMANI , qui , quum omnibus pene gentibus dominarentur , grande putabant , si omnium gentium servirent erroribus , nullam unquam superstitionem , nullas fabulas , furias nullas respuerunt , & in ipsa religione inexplebiles : At districti disputationibus Christianorum , iudicioque veritatis in eum locum adducti , ut plures Deos esse posse jam non crederent , in eam dementiam lapsi sunt , ut modo Deum , quem Christiani praedicabant , excluderent , unum quidem Deum , sed ex omnium Deorum ineptiis coagmentarent , quem *Pantheum* appellaverunt . Qui vero plura symbola in una imagine consarcinasset , caeteris videbatur esse beator , atque sapientior . Sic commentis corrupta religione , caeremoniis , atque ipsa mentis ratione , tandem errorem etiam ipsum novis erroribus corruerunt . Hujus novi Numinis natura in eo ferme tota erat , ut virtutes omnes , quas alioquin a Deo distinctas putabant Veteres , Deus iste omnia continens complecteretur . De eo Macrobius in *Somn. Scip.* lib. 1. c. 17. *Deum vero quod non modo immortale animal , atque divinum sit , plenum inclitae ex illa purissima mente rationis , sed quod virtutes omnes , quae illam primae Omnipotentiam summitatis sequuntur , aut ipse faciat , aut ipse contineat : unde , ut subdit Satur. 1. 17.*
εὐ το πον sapientum principes prodiderunt . Ac quamquam Panthei appellatio apud illos haud secus atque apud nos maxime invaluerit , augustiori tamen vocabulo Deus iste aliquando dictus est *Deus qui est Maximus* .

Neque vero ex Gruteriana Inscriptione pag. xvii. 9. hanc summi Numinis appellationem proferre est in animo ; quippe qui probe sciam ex militis monumento ,

Tom. I,

A

quod

quod integrum habetur p. CCCCLXVII. 6., corruptam lectionem in Gruterianum thesaurum tale Numen intulisse, ex qua, ut recte notavit Gudius, in errorem inductus fuit Boxhornius Rom. quæst. XIII., quod miror oculatissimum Graevium non animadvertisse in Praef. ad v. Tom. Ant. Rom., ubi plura Boxhornii sphalmata castigat; verum ex insigni, a qua collectionis nostrae exordium sumimus, veteri Lucerna. Vitrea ea est, at misere fracta; discus cyanei coloris, albidum vero anaglyphum; utrumque impolitum adeo, ut opus encausto pictum fuisse videatur; cuius quidem decus, ut primum vitrea haec monumenta aeri exponuntur, intercedit, ut monuit Cl. Bonarotius ad *numism. Carpineâ*; quam iacturam in plurimis vitreis tabulis Musaei nostri experti sumus.

Panthei imago capite flore loti, vel perseae ornato conspicitur, alatisque humeris; dexteræ manus indicem digitum ori admovet. An aliis etiam symbolis onerata fuerit, ut Pantheum illud Musaei Ciampinii, quod edidit Gorius Collect. Donian. pag. 19., vitro fracto, affirmari nequaquam potest. Lucernæ discum corona ambit ex hederis, pampinis, uvisque contexta. Nollem tamen ad Harpocratem Lucernam istam aliquis referret, propterea quia eo gestu, quo potissimum Harpocrates formabatur, expressum in ea Pantheum sit. Inscriptio enim subjecta DEO QVI EST MAXIMVS satis superque Harpocratem excludit, & Deum summum omnium Deorum vim in se continentem aperte declarat. Inde si Harpocrates digito ori admoto in divinis rebus silentium indicit, ut Ovid. innuit *Metam. lib. 9. v. 693.*

Quique premit vocem, digitoque silentia suadet,
Pantheum precantium gestu in hac Lucerna repraesentatur.

Consueverunt enim Romani fortasse ex Etruscorum instituto Deos plerumque ea forma exhibere, qua sacrificaturi illos adibant: sic Salus ante aram libat; Vesta quandoque; Genius fere semper; & Diis omnibus, atque Deabus patera tribuitur. Manus vero ad os appositio-

sitionem inter divina obsequia recenset Plinius lib. xxviii. cap. 2. *In adorando dextram ad osculum referimus ; & Apulejus Metam. lib. iv. Admoventes oribus suis dextram , primore digito in erectum pollicem residente , ut ipsam prorsus Deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur .*

Haec adorandorum Deorum forma confirmatur elegantissimi fragmento marmorei simulacri , quod inter rudera Templi Herculis in agro Tudertino nuper effossum accevit Musaeo nostro ex munere Andreae Jovanellii illius Urbis Presbyteri , qui licet harum rerum studiosissimus , atque consultissimus , praetulit tamen voluptati suae fortunam amicorum . Mulieris illud est , seu mavis Vestae ipsius , velato capite tali gestu precantis . Neque ob aliam certe rationem existimandum est , Geniorum illorum , qui mensae praeerant , simulacra (vulgus *pocillatores* appellat) summis pedibus stantia effingi ; nisi quia tali corporis habitu Deos suos Veteres adorarent . Martialis docet lib. xii. ep. 78.

Multis dum precibus Jovem salutat

Stans summos resupinus usque in unguis .

Convivalis Genii elegantissimum sigillum opportuniori loco proferam .

II.

DEA PANTHEA.

INnuimus supra , Deos plerunque more sacrificantium expressos fuisse ; en alterum conjecturae argumentum in hac Lucerna , in qua media inter aras Dea Panthea thus adolet .

Deo Pantheo ex omnium Deorum attributis coagmentato par erat , ut feminam sociarent ; minime quidem quia viro uxorem adjicerent , quum enim Deum illum ab omni humanitatis contagio immunem crederent , connubiorum deliramenta , quae in caeteris admitterant , in illo respuerunt . Inde autem sexus varietas procedebat , quod maxime inter Philosophos disceptaretur ,

tur, effēt ne Deus masculus, vel femina, seu potius androgynus; quam quidem postremam sententiam memorat Servius *Aeneid.* 2. Vers. 633. *Loquitur secundum eos, qui dicunt utriusque sexus participationem habere Numina, nam Calvus pollentem Deum Venerem appellat. Item Virgilius. Nec dextrae erranti Deus abfuit, quum Juno fuerit, aut Aleō. Est etiam in Cypro simulacrum barbatae Veneris.* Et Macrobius *Saturn.* III. 8. *Philocorus quoque in Attide eandem affirmat esse Lunam, nam & ei sacrificium facere viros cum veste muliebri, mulieres cum virili, quod eadem & mas existimatur, & femina; Hinc placuit Pantheum quandoque virum effingere, quandoque feminam, quam plerique cum Nemese confundunt.*

Alae capiti utrinque additae; vulgatum symbolum divinae universalitatis, quod ubique sit; quod quidem attributum frequentissime in simulacris Graecis usurpatum legimus, in Etruscis vero quotidie observamus. Lotos, & geminum copiae cornu facile divinam providentiam, quae bona omnia largitur, demonstrant; radii vero Solis potestatem, cuius ministerio Dei nutu Natura temperatur.

At duae illae arae succensae peculiare symbolum sunt Matris Deum, cuius etiam virtutem in hoc typo cumularunt. Duplici ara illi sacra fieri tradit Statius *Theb.* 8. 298.

*Tellurem placare parat, nec futile moestis
Id visum Danais, geminas ergo ilicet aras
Arboribus vivis, & adulto cespite texi
Imperat; innumerosque Deae sua munera flores,
Et cumulos frugum, & quicquid novat integer Annus,
Addit, & intacto spargens altaria lacte
Incipit.*

Immo plures aras uni Deo eodem loco exstructas referunt Scriptores, quibus forte uno eodemque tempore plures litarent. Pausan. *Cor.* VI. *Multas circa illas porticus aras Jovi erigunt, & in aprica fori parte multae arae sunt: Sic Romae in Aede Jovis Ultoris arae duae marmoreae; sex vero marmoratae memorantur*

5

tur a Fabric. *Descript. Urb. Rom.* c. 9. Neque pro-
fecto existimandum est, poetice Virgilium in plerisque
sacrificiis aras plurali numero exstructas recitasse: sic in
illo Jovis.

*Instruimus mensas, arisque reponimus ignem. Et alibi
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras.*

Hinc Plin. *Paneg.* c. 1. *Ab ipso Jove coram ac palam
reperitus, electus es inter aras, & altaria.* Plutoni
quoque plures in eodem sacro arae tribuuntur.

Tum Regi Stygio nocturnas excitat aras.
Et Aeneid. 3.

*..... Manesque vocabat
Heclorem ad tumulum, viridi quem cespitem inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.*

III.

QUATUOR DEORUM SYMBOLA.

HAnc quoque Lucernam quatuor Deorum symbolis
interfectam Pantheo attribuimus, quod de potio-
ritate ambigeremus. Potissime vero Juppiter Δωτωρ εαων
Bonorum largitor, qualis a Callimacho primo in Jovem
hymno nuncupatur, hanc sibi vindicaret optimo jure;
schemata enim Palladis, Aesculapii, & Mercurii, quae
symbolo Jovis subsunt, bona *Mentis*, *Fortunae*, & *Cor-*
poris, quibus omnia Deorum dona comprehenduntur, in-
digitant. Haec tria a Jove largiri notat Callimachus.

*Salve plurimum, o Saturnie maxime, dator bonorum,
Dator incolumitatis*

*Salve iterum, atque iterum, da nobis & opes, &
virtutem,*

*Neque sine virtute opulentia potest homines beare,
Neque sine opulentia virtus; da ergo & virtutem,
& opes.*

JANUS.

SI quid in tota antiquitate intricatum , profecto Janus est . Tradunt passim Etruriae Regem fuisse , Saturno contemporaneum , & gentis Janigenae auctorem . At Ovidius altius rem expetendo , illum sic loquentem inducit *Fast.* 1.

Me Chaos antiqui , nam sum res prisca , vocabant .

Aspice , quam longi temporis aëta canam .

Lucidus hinc aer , & quae tria corpora restant

Ignis , aqua , & tellus , unus acervus erant .

Ut semel haec rerum secessit lite suarum ,

Inque novas abiit massa soluta domos ;

Coelum flamma petit , propior locus aëra coepit ,

Sederunt medio terra , fretumque loco .

Tunc ego , qui fueram globus , & sine imagine moles ,

In faciem redii , membraque digna Deo .

Diu perscrutatus sum , unde Ovidius desumpserit Janum suum , ac tandem in eam veni suspicionem , ipsum eundem esse , quem Orpheus in hymnis *Πρωτογονον* primogenitum appellat .

Primogenitum voco biformem magnum in aere errantem ,

Ex ovo genitum , aureis gaudentem alis ,

Qui quoquoversum volutus , alarum incitamentis per Mundum

Emicantem ducens lucem putam , e qua te Phæneta voco .

Quae consonant cum Hesiodi mythologia , qui Chaos vocat primogenitum . Sic in *Theogon.*

Primum quidem omnium fuit Chaos .

Et hic fortasse Deus ille est Primogenitus , cui aram Augustus in Capitolio dedicavit ; unde etiam colligimus , cur nam in sacrificiis omnibus ab ipso praefatio inciperet , primusque omnium invocaretur . Quapropter minime dubito , cultum ipsius ex Oriente in Italiam commigrasse , praesertim quum apud Aegyptios quoque veneretur , ut Plinius docet lib. 35. c. 5. Item Janus Pater in suo templo dicatus ab Augusto ex Aegypto adve-

ctus ,

Ætus, jam quidem auro occultatus; Quia vero Phoenicios Deos plerumque antiquis nominibus Itali retinuerunt, agnoscere adhuc mihi videor in ejus nomine primævæ linguae majestatem, atque in ipso turpiter deturpatum unum ex Dei nominibus *יְהוָה* *Jab*, quod *Dominum* significat, sive mavis Chaldaicum *יְהוֹ* *Jai*. At ista omnia si res, & aetas patientur, maturius expendemus peculiari opere **DE DIIS PISAVRENSIBVS**, in quo non tantum patrios Deos, sed data occasione caeteros etiam ad trutinam revocabimus, eorumque historiam, & nominum rationes nova quadam methodo expendemus. Postulat hoc dignitas Patriæ meae, quæ innumeris in diem prolatis admirandis magnificæ antiquitatis vestigiis sese e tenebris vindicari vehementer inculcat.

Sane existimabam obelum illum, qui medio Jani capiti imminet in nummis, esse notam pecuniæ. At qui in Lucerna nostra valde eminet proprium aliquod Numinis attributum testatur; inde credibile est loto pluribus Aegyptiorum Diis adscripto, Jano ex aliquo ignoto frutice ferulam tributam.

Janus marmoreus Pisauri frequenter occurrit, senili in antica, muliebri specie in postica parte; talis ille est qui in Musæo Cl. Viri Oliverii nostri conspicitur; nec absimiles tres alii in Musæo Arditio asservati; talis item gigantaëus ille apud Cl. Joannem Andream de Abatibus Oliverium Equitem D. Stephani, cujus praeclaram domum insigni addita pynacotheca Eminentiissimus Cardinalis Patruus fecit toto orbe venerabilem; ex quibus monumentis colligere licet Pisaurense nos Deum hunc *biformem*, atque *utriusque potestatis*, & qualem ex Orpheo descripsimus, coluisse. At in his omnibus signis, quæ caput capiti haeret, profundum foramen observatur, quo fortasse aereus obelus firmaretur. Aliquando foramina isthaec *μυρτιόχορον*, sive umbellam dignitatis gratia sustinebant, ne, ut ait Horatius *Sat.* lib. 1. 8. ab avibus coinquinarentur, cujus etiam meminit Aristophanes in *Avib.* & Svidas.

NUMMI.

INsignitur Lucernae hujus discus eximio quodam invento, minime tamen unico apud Antiquos, nummis videlicet omnigenis; ita ut in rudi sphragismate trientes, quadrantes, atque semisses internoscantur, asse medium obtinente, quia dudum nummorum maximus fuit.

Sane id emblemata ad eas strenas alludit, quae Kalendis Januariis mitti solebant, ut ex Suetonio constat in *Tiber.* c. 34., & *Calig.* c. 42.; hae porro, quum in Jani honorem institutae essent, merito illius imagine notantur. Ovidius *Fastor.* 1.

*Dulcia cur dentur, video: stipis adjice causam,
Pars mihi de festo ne labat ulla tuo
Tu tamen auspiciū cur sit stipis utile, quaeris,
Curque juvent nostras aera vetusta manus;
Aera dabant olim; melius nunc omen in auro est,
Vidtaque concessit prisca moneta novae.*

Neque vero temere strenas in Lucernis expresserunt Veteres; non solum enim in iis omnia ferme vitae officia atque mores diligentissime effingebant, verum etiam Lucernas ipsas ea occasione amicis dono mittere consueverant. Probat hoc vetus Lucerna a P. Bartolo vulgata *Par.* 111. 5. cum auspicali salutatione ANNO NOVO FAVSTVM FELIX; probat haec nostra, probat demum & sequens, quae omnes ad eam consuetudinem omnino pertinent. Consonat Martialis qui inter apophoreta *epig.* 35. Lucernas recenset.

Quae quum ita sint, facile adducor, ut credam hanc, & sequentem Lucernam e numero sepulcralium vindicatas inter civiles adscribendas esse; neque tamen ambigo religioni etiam quandoque inservisse; praesertim ad januas in solemnibus illustrandas, qui mos a Tertulliano improbatus, ad sequiora usque tempora obstinate perduravit, ita ut D. etiam Chrysostomus illum acriter corripue-

ripuerit *Homil.* 22.; nec non Synesius in *Caluit.* ; credibile est enim, Janum praesidem januarum ad illas exorandas fuisse selectum, ut ubi ejus essent mysteria, ibi quoque imago cerneretur. At de his latius in Prolegomenis.

Ufus strenarum, nummorumque in Lucernis figurandorum minime patitur, ut singulare vitreum monumentum Clarissimi Oliverii mei praetermittam. Vitreae phialae, seu lancis ima pars est; aurea bractea, quae caeruleo vitro includitur, graphio exarata, nummos exprimit, qui totam fere Antoninorum familiam repraesentant, addita in limbo donationis formula VIVAS CVM TVIS OMNIBVS. Haerebat hoc singulare cymelium in coemeterio Calixti, quod secretum vocant, unde Vir Clarissimus Antistitis Oliverii Sacrarum Pontificii Praefecti, ac Patruelis sui auctoritate fultus, propriis manibus, fractum licet, defixit, & literariae gazae suae intulit.

V I.

VICTORIA CUM CLYPEO.

Lucerna haec incomparabili argillae tenuitate laudatissima, symbolis, quibus referta est, multo praeclarius nobilitatur, & ad strenas, de quibus egimus, citra dubium refertur. Edidit alteram nostrae affinem Bartolus *Par.* III. 5., cujus fragmentum ex Fabretti Musaeo cessit in nostrum. Id quamquam mutilum multa evincit, in quibus peccavit Pictor alioquin admirandus. Pallam collo Victoriae haerentem, ille exserto brachio dissolvit; palmam pro lauro substituit; ex nuce, & amygdala glandem, fulmen denique ex orca caricarum effinxit.

Typus idem dubio procul in nostra Lucerna expressus est, variatis quibusdam symbolis, & ornatu limbi exterioris. Notavimus in Prolegomenis, consuevisse quandoque figulos sigillatores eundem typum, quia laudare-

tur novi alicujus ornamenti accessione iterare. Id fortasse nostro contigit, in quo plura ab editis diversa reperiuntur.

Omnia hic ad anni novi auspicia pertinent. Victoria primum sese offert, Numen populo Romano familiarissimum, quo Genius Urbis praesertim sequiorem aevum indicabatur: clypeum tenet, in quo natalis anni omnia expresse continentur: lauri ramusculum gerit, ut Victoriae Mediceae simulacrum a Cl. Gorio nuper illustratum: a tergo assis Jani imagine signatus, cujus rei rationem superius attulimus; quae quidem vetus moneta etiam inter illa opulentissimi saeculi fastidia in pretio fuit. Tradit enim Suetonius cap. 75. Augustum nummos omnis notae, etiam veteres regios, ac peregrinos, quandoque fuisse elargitum: inde Ovidius *Fastor.* 1.

Laudamus veteres, sed nostris utimur annis,

Mos tamen est aequae dignus uterque coli.

Nux pinea, amygdala, & olla mellis inter bellaria ejus solemnitatis numerantur; quam vero diligentissime exprimi curavimus, est massa illa caricarum, pro qua fulmen Bartolus insculpsit. Caricae vase quodam vimineo compressae servabantur, quod *Orca* vocabatur, cujus figura hic primum fortasse exhibetur. De *Orca* sic Festus. *Orcae genus marinae belluae maximum, ad cujus similitudinem vasa quoque ficaria orcae dicuntur; & Columella* xii. 15. *Nonnulli hanc ipsam formam fici orcis sine pice includunt: Et Plinius* lib. xv. 19. *At ubi ficorum copia abundat, implentur orcae in Asia.* Ejus opificium prorsus tale. Intextis circa medium viminibus, caeterum solutis, in ima parte ligabantur; injectis deinde caricis, ac superne cumulatissimis, iterum in cuspide ligabantur, ut duplicem conum quaelibet massa referret; facile profecto opus, quodque ex tempore pararetur.

Bellariorum hujuscemodi usum illustrat Ovid. *loco cit.*

Quid vult palma sibi, rugosaeque carica, dixi,

Et data sub niveo condita mella cado?

Omen, ait, caussa est, ut res sapor ille sequatur,

Et peragat coeptum dulcis ut annus iter.

Vi-

11

Videas demum lauri folium, non oscitanter superadditum; pertinet enim ad sacra ea suffimenta, quibus novi anni exordia honorabantur. *Tibul. 11. 5.*

*Ut succensa sacris crepitet bene laurea flammis,
Omne quo felix, & sacer annus eat.*

V I I.

C O E L U S.

PRodit nunc primum Deus Coelus, quem licet Veterum scriptis notissimum, & apud Poenos celebri cultu veneratum, nondum depictum videramus.

Profecto imago, quam ex Lucerna proferimus, apprimè respondet descriptioni illius apud Hesiodum in *Theogon.*

Tellus vero primum genuit parem sibi

Coelum stellis ornatum, ut & ipsam obtegeret.

Fertur enim quadam vehementi majestate ab omni terrae contactu immunis, atque sublimis, peplum, quo terram obtegit, late extendens, cujus fimbriae ventis hinc inde agitantur. Peplum ipsum ostendit ita sinuatum, ut coeli ambitum repraesentet. Sic Orpheus in *Hymno Coeli.*

O Munde Pater in sphaeram volute circa terram

Coelestis, terrestrique omnia complectens.

Fertur a dextra in sinistram, quo illius ab oriente in occidentem revolutio significatur, unde Veterum morem constantissime agnoscimus, quo per dexteram orientalis coeli plaga significatur, occidentalis per sinistram; quod nobis semel animadversum, plurimum subinde ad veterem religionem auguralem explanandam lucis afferet, quum de Lucernis ad eam pertinentibus differemus. Sol, & Luna opposita sunt, ut per hanc syzygiam, qua solis lumen directo fertur in Lunam, ejus plenilunium indicetur.

Alterum in hac Lucerna notatu dignum occurrit, quod vix alibi reperietur; stellas nempe variae magnitudinis

a numero radiorum internosci. Stellae plerumque quatuor mucronibus exprimuntur ; nam si multiplici radio astrum occurrat , non stella , sed ipse Sol indicatur , ut opportunius ostendemus .

V I I I.

N O X .

DEam Noctem peculiari cultu Romani prosequuti sunt . Ovid. *Fast.* i. 155.

*Nocte Deae Nocti cristatus caeditur ales ,
Quod tepidum vigili provocet ore diem .*

& Horatius lib. iiii. *Od.* 28.

Dicetur merita Nox quoque naenia ;
ejusque venerationem jam inde ab Aeneae temporibus usitatam innuit Virgilius *Aen.* vi. 248.

*..... Ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum , magnaeque sorori
Ense ferit .*

Noctem ex Chao genitam scribit Hesiodus in *Theog.* qui duobus versiculis mirifice explicat hanc Lucernam .

Ex Chao vero Erebusque , nigraque Nox editi sunt .

Ex Nocte porro Aetherque , & Dies prognati sunt ;
idem fere tradidit Cicero de *Nat. Deor.* ex Nocte , & Erebo , Aether , atque Diem natos esse , eorumque fratres , ac sorores ; quo in loco docemur , haec omnia ex Graecorum mythologia in religionem Romanorum transisse .

Profilit superne alatus Dies , quasi Phosphorus , facem attollens ; isque fertur a dextra in sinistram , Solis vertiginem imitatus , dum e peplo noctis evolat Aether , ut *Jovis sublime palatium obtineat* , ut cecinit Orpheus in ejus *Hymno* ; Nox prona terram occupat . Illam Graeci curru vectam tradiderunt : Orpheus in *Hymno* :

Nox amica omnium , equis vecta , noctu splendens ;

& Apollon. lib. iiii.

Nox injecit equis juga ;

at

at Latini otiosam, atque dormientem delinearunt; quapropter illam vocarunt *intempestam*, ut Virgil. *Georg.* lib. 1. & *Aeneid.* 111. 12.; praeterea ita terrae incumbentem, ut quodammodo Erebum, & Tartara amplecti videatur, inde enim ejus origo, & illuc regressus. Orpheus

Quae lucem emittis ad inferna, & rursus fugis

In infernum;

& Euripides

Verenda, verenda Nox,

Quae das somnia miseris mortalibus.

Ex Erebo veni.

Notanda insuper est corporis illius scitissima dispositio; genua, & pedes in occidentem convertit, quo progressum umbrae, & opacae pyramidis revolutionem Soli oppositam indicet; vultu tamen retrorsum converso in orientem respicit, unde dilapsa est, & quo perpetua vertigine revertitur, peplum amplissimum pandens, &, ut ait Virg. *Aeneid.* 1.,

Involuens umbra magna terramque, polumque.

Omnia itaque in typo nostro mythologiae Veterum religiose adeo respondent, ut si cum caeteris imaginibus conferatur, nulla ferme nostram antecellat, etsi illa, quam describit Pausanias l. 5. c. 18., perpendatur. *Visitur mulier puerum album dormientem dextera manu gestans, sinistra vero puerum nigrum dormienti similem, qui ambo distortos pedes habent. Quid haec sint, docent inscriptiones, quod tamen his deficientibus intelligi facile posset, nempe duos pueros esse Somnum, & Mortem, ac Noctem esse utriusque nutricem.* Ea vero Lucerna Bartoli *Par.* 1. 8., qua Somni imaginem repraesentari existimavit Bellorius, quis vel a limine antiquitatis studia cognoverit, fatebitur profecto, nihil contineri, nisi Jolen leoninae pelli incubantem, clava, jaculis, & Herculis arcu prope Hesperidum arborem humi projectis, Herculeis interea geniis circumquaque dormientibus. Stilus tamen utriusque opificii ita respondet, ut ex eadem officina utramque Lucernam prodiisse merito putem.

Ne quis autem mihi succenseat nimiam sedulitatem in

mi-

minimis quoque rebus perscrutandis , ea , quae in prolegomenis praefatus sum , libenter repetam : nempe Lucernarum autographos , sive prototypos minime a rudibus figulis , rerumque imperitis fuisse productos , sed a peculiari sigillatorum officina , ubi ea praesertim , quae ad religionem pertinebant , peritissime disponebantur , ne quid in illis a patria disciplina foret alienum .

Lucernam istam inter domesticas referenda ne sit , an inter sacras , difficile est pronunciare . Habuerunt Veteres somni socias Lucernas per noctem inextinctas ex iis , quae *omnia nocte vident , nil cras meminere* ; at Deae Nocti singulari cultu Lucernae accendebantur , quae pro thymiamate in ejus honorem ardebant . Sic Orpheus : *Noctis suffimentum Lucernae* .

I X.

CAPUT SATURNI.

Qui in antiquitate illustranda notissima quaeque fastidientes , ad ignota Deorum vocabula confugiunt , ut stupore peregrini nominis operi admirationem concilient , facile Deum Sabum sub hac protome recognoscerent ; quippe cernitur .

..... *curvam servans sub imagine falcem* , quemadmodum a Virgilio describitur *Aeneid. vii. 179*. Nos vero , quoties notioribus Diis potest imago aliqua convenire , nunquam aut peregrinis , aut minus obviis assignamus , nisi id certissima indicia exposcant .

Saturnum igitur hac imagine repraesentari censemus . Falcem , seu arpen *καρχαροδόντα* acutis dentibus tenet , qua Coelum patrem suum eviravit . Hesiod. in *Theog.*

*Quem ex insidiis filius (Saturnus) prehendit manu
Sinistra , dextra vero immanem coepit falcem .
Longam , asperos dentes habentem , carique genitalia Patris
Festinanter demessuit .*

Fortasse mitius aliud officium ea falce designatur , arborum nempe insitio , & vitium cultura . Macrob. *Sat. lib.*

lib. 1. 7. *Huic Deo insitiones surculorum, pomorumque educationes, & omnium ejuscemodi fertilium tribuunt disciplinam*; qua de causa Arnobius illum lib. 111. *vitifatorem, & falciferum* vocat. Profecto, quam priori loco apponendae falcis rationem adduximus, a Romana religione plurimum abhorreere probe noscimus; expresse enim docet Dionysius lib. 11. *Ant. Rom.* tale ab iis Graecorum commentum rejectum fuisse. *Neque enim exsecutus Coelus a filiis suis apud Romanos dicitur.*

X.

SATURNUS.

UNus aliquis e ruricolis Numinibus existimari posset Deus, qui in hac Lucerna exhibetur, nisi diadema, quo caput cingitur, Saturnum esse manifeste evinceret; ille enim primus insigne hoc usurpavit Tertulliano teste *de coron. mil.* cap. 7., quo etiam ornamento in Lucerna praecedenti decoratur.

Saturnus Romanorum, ut diximus, totus mitis, atque beneficus, utpote qui culturam arborum instituerat, runcinam ostentat officii sui administram, calatumque pomis redundantem, quo immortale beneficium humano generi delatum testificatur. Inde Romani inter Saturnaliorum solemnia poma quoque missitabant. *Martial. lib. v. epig. 18.*

*Quod tibi Decembri mense, quo volant mappae,
Gracilesque ligulae, cereique, chartaeque,
Et acuta senibus testa cum damascenis,
Praeter libellos vernulas nihil misi.*

Haec Lucerna inter sacras reponenda est, inter illas, inquam, quae in Saturnalibus accendi solebant, quemadmodum notat Macrobius *Satur. lib. 1. cap. 7.* ubi hujusce moris originem late describit.

XI.

QUATUOR ANNI TEMPORA.

Anni tempora proprio vocabulo Horae appellantur. Macrobi. *Satur.* l. i. c. 21. *Et quatuor tempora, quibus annuus orbis impletur, Horae sunt.* Plin. l. 9. c. 35. *Hos ubi genitalis anni stimulaverit Hora.* Horat. *epist. ad Pisones,*

Qui purgo bilem sub verni temporis Horam;
propterea *ωραι* Deae tempestatum praefides finguntur, & Solis comites. At Homerus illas Coeli ostiarias fecit, *Iliad.* E. 749.

Et portae Coeli ultronee apertae sunt, quas custodiebant Horae; quem sequutus videtur Ovid. *Fast.* i. 134.

Praesideo Coeli foribus cum mitibus Horis;
cuius nominis etymon explicat Censorin. *de die natal.* cap. 19. *Sunt qui tradant hunc annum trimestrem Horum instituisse, eoque ver, aestatem, autumnum, hyemem ωραι, & annum ωρον dici, & Graecos annales ωρους, eorumque Scriptores ωρογραφους.*

Has Hesiodus in *Theogon.* e Jove, & Themis natas fabulatur.

Postea Jupiter duxit splendidam Themin, quae peperit Horas Eunomiamque, Dicenque, & Irenem florentem;
quibus, uti anni temporum custodibus, Athenienses primitias fructuum cujuscunque tempestatis in festis, quae *ωραια θυειν* vocabantur, deferebant, de quibus Hesychius.

Verum Pausanias *lib.* 9. non tres, sed duas Horas ab Atheniensibus cultas memorat; quae Carpus, & Thallotis vocabantur, quod prima fructus ferret, secunda germinationi praecesset. Porphyrius autem apud Eusebium *de praeparat. Evangel.* lib. iiii. cap. ii. duas coelestes, Solis custodes; terrestres alias, Cereris famulas fuisse perhibet.

Romanae mythologiae propius accessit Philostratus *lib.* ii. *Imag.* qui quatuor Horas choreas ducentes inducit, quibus, quod hyemi, veri, aestati, autumnis praessent
pro-

propriis unicuique fructus attribuerunt, quorum colores imitatae Circensium ludorum factiones, mystice discernebantur teste Tertull. *de Spectac.*

At quod Graeci per Deas, Romani per Genios praestiterunt. Hi plerumque Diis non ministras, sed ministros assignarunt, ut alibi ostendemus; quapropter haec anni tempora frequentissime in sarcophagis puerili vultu effinguntur, & calathis propriae tempestatis fructus attolunt: Hyems hiberna poma, Ver pineas nuces, Aestas spicas, uvas Autumnus, ut luculenter prae caeteris evincit ingens sarcophagus, qui Eugubii in clarissimo Olivetanorum Coenobio visitur, qui & operis elegantia, & frequentia parergorum summo in pretio habendus est. Digna quoque est, ut hoc loci recenseatur cineraria urnula marmorea, quae in opulentissimo praestantissimi Oliverii mei musaeo asservatur, in qua veluti per symbola haec anni tempora indicantur. Decussantur sub epigrapha duo copiae cornua, quorum quodlibet quatuor fructuum genera anni temporibus respondentia servat; medius astat Genius dator bonorum omnium, ut putabant, & qui praepositus erat, & vim habebat omnium rerum gignendarum, ut tradit D. August. *de Civit. Dei* l. VII. c. 13. sub cuius tutela proinde Horarum fructus esse putabantur.

X I I.

VESTAE CAPUT.

Vestae Lucernam hanc assignavi tenui sane argumento motus, quod nempe caput velatum habeat, communi certe more Deabus omnibus, & Augustis feminis, quum in Dearum numerum relatae fuissent. Liberum propterea in hac re unicuique iudicium esto. Quae semel vulgari debuerat, placuit, ut primo hoc loco ederetur.

Cur Opi Vestam praeposuerim, siue mavis conjunxerim, in promptu causa est, quod nempe cum ipsa fa-

cile confundatur. At clamant Mythologi Vestam Opis filiam fuisse. Ovid. *Fast.* vi. 285.

*Ex Ope Junonem memorant, Cereremque creatam
Semine Saturni, tertia Vesta fuit.*

Verum duas Vestas distinguamus necesse est; primam, quae eadem ac Ops, Matrem appellatam, quod tres filios, totidemque feminas peperisset; alteram prioris huius filiam, quae sterilis fuit. Primam illam Vestam memorat Dionys. l. 11. *Vestae autem dicatum esse ignem putant, quod quum Dea haec sit Tellus, mediumque teneat Mundi locum, ignes illos in sublimi ex sese accendat.* Ovid. *Fastor.* vi. 267.

*Vesta eadem est quae Terra; subest vigil ignis utrique;
Significant sedem terra, focusque suam.*

Hinc scitissime, qui nihil fortuito pronunciavit, Virgilius *Georg.* 1. 498. Vestam Matrem nuncupavit.

*Dii Patrii Indigetes, & Romule, Vestaque mater,
Quae Tuscum Tyberim, & Romana Palatia servas;*
primam Vestam indigitans; Matris enim nomen minime dignitatis censendum esse vel ex eo constat, quod nusquam Palladi, aut Dianae tributum inveniatur; At Vesta recentior sterilis, & innupta praedicatur. Sic Ovid. *Fast.* vi. 287.

*Utraque nupserunt; ambae peperisse feruntur,
De tribus impatiens restitit una viri.*

*Quid mirum, Virgo si virgine laeta ministra
Admittit castas in sua sacra manus?*

& rursus

*Nataque de flamma corpora nulla vides.
Jure igitur virgo est, quae semina nulla remittit,
Nec capit; & comites virginitatis amat.*

X I I I.

VESTALIS ARAE ASTANS.

A Ra ipsa fatali igne exardescens fatis superque Vestam indicat, nihil enim in templo ejus venerari nisi

nisi ignem quacunque seclusa imagine ; tradit Ovidius
Fast. vi. 295.

Esse diu stultus Vestae simulacra putavi ,

Mox didici , curvo nulla subesse tholo .

Ignis inextinctus templo celatur in illo ,

Effigiem nullam Vesta , nec ignis habent .

Hunc ignem foci publici sempiternum vocavit Cic. *de Legib.*
 ii. 8. & paullo post focum Urbis , quod ad similitudi-
 nem coelestium syderum custos Imperii flamma vigilaret , ut
 ait Florus *lib.* i. *cap.* 2.

Mulier , quae ad aram velum , sive vittam attollit ,
 Vestalis Sacerdos existimari posset , nisi vestitus ipse pa-
 rum Vestalem decere videretur , quum illae vel longa
 stola operirentur , ut in vetustis simulacris repraesentan-
 tur , vel toga , quemadmodum innuit Festus in V. *Armata.*
Armata dicebatur Virgo sacrificans , cui lacinia togae in
humerum rejecta ; nisi forte Vestalem novam esse velimus ,
 quae e populo forte lecta ad sacra arcana admoveatur ,
 nondum matronali ornamento insignita .

Sane de his antiquis monumentis , quae nullis certis
 symbolis distinguuntur , impudentis hominis esset senten-
 tiam ferre , neque enim omnia novimus , & qui proavos
 inventis antecellimus , facile a nepotibus superabimur .
 Multa adhuc invidet nobis oblivio temporum , ut poste-
 rorum ingenia aliquid sibi perscrutandum superesse intel-
 ligant .

Si locus est conjecturae , quae tamen a Vestae my-
 steriis oppido aliena est , anne nova nupta hoc typo
 repraesentatur , quae ante Larium privatorum focum flam-
 meum nuptiarum indicem capiti inducit ?

X I V.

CAPITA TELLURIS , JOVIS , SOLIS , ET LUNAE.

Telluri potius , quam Diis caeteris , quorum capi-
 ta circumquaque disposita sunt , Lucernam istam
Tom. I. C 2 ad-

adscribendam duximus ; quum virtutes illorum omnium in unius Terrae beneficium conspirare , & quodammodo famulari videantur . Supereminet Juppiter , qui est , ut ait Macrobianus in *Somn. Scipion.* lib. 1. c. 17. *apud Theologos Mundi anima* . Hinc illud

Ab Jove principium , Musae , Jovis omnia plena .

Etenim in primaeva illa elementorum partitione , qua Jovi contigit coelum , terrae commercio ipse caruit ; utinam semper caruisset ; terra quippe omnibus inde communis fuit . Homer. *Iliad.* O. v. 190.

Quippe ego (Neptunus) sortitus sum canum mare habitare semper

Motis sortibus ; Pluto autem sortitus est caliginem obscuram ;

Juppiter autem sortitus est coelum latum in aethere , & nubibus ;

Terra autem adhuc communis omnium , & altus Olympus .

Medius inter Jovem , & Tellurem Sol adspicitur , quia Solem Jovis oculum appellat antiquitas . Macrobianus *Satur.* lib. 1. c. 21. Quod vero in Lucerna ista peculiare est , Sol ad laevam dispositus , quae occidentis plaga est , ad orientem convertitur . At ne oscitanter id factum esse existimemus , animadvertendum est , propriam Solis vertiginem eam esse , ut ab occidente in orientem feratur motu pene contrario visibili illi , atque violento , quo in occidentem ex oriente movetur ; quod etiam Macrobianus scripsit in *Somn. Scip.* lib. 1. cap. 18. *Sol quoque ipse non aliter , quam ab occasu in orientem movetur .*

De Solis vero , & Lunae in subditam Terram potestate ita prosequitur memoratus author cap. 19. *Vitam vero nostram praecipue Sol , & Luna moderantur . Nam quum sint caducorum corporum haec duo propria , sentire , vel crescere : αἰσθητικόν , idest sentiendi natura ; de Sole : οὐτικόν autem , idest crescendi natura , de lunari ad nos globositate perveniunt . Sic utriusque luminis beneficio haec nobis constat vita , qua fruimur .*

X V .

SEPTEM PLANETARUM CAPITA.

Septem Planetarum capita ita circumstant Terram *complexam medium Mundi locum*, quemadmodum ait Macrobius in *Somn. Scip.*, ut suas in illam vires exercere videantur.

Mihi tamen arridet magis obvia significatio : Deos nempe hebdomadae praesides , a quibus singuli dies nomen acceperunt , in hac Lucerna contineri , quorum dierum perpetuo labore tellus exulta , necessaria omnia suppeditat . Usus tamen iste computandorum temporum per hebdomadas apud Romanos minime antiquus fuit , qui Hetruscos imitati menses per Kalendas, Eidus , & Nonas partiebantur . Novi moris originem recenset Dio *lib. 37. Quod his septem stellis , quae Planetes vocantur , dies assignari receptum est , inventum quidem putatur Aegyptiorum , sed tamen in omnes homines non ita pridem vulgari receptum est . Caeterum Graeci veteres , quantum quidem sciam , nullo prorsus pacto eam rem cognitam habuerunt . At vero nationibus cunctis , maxime vero Romanis , hic mos vulgatus est , ut quasi patrius videatur .*

Kalendae , Eidus , & Nonae a Rege sacrificulo singulis mensibus plebe convocata ad Curiam Calabram edicebantur , quintanae quinquies dicto verbo *Kalo* , septimanae septies repetito ; hinc vox *septimana* pro hebdomada ad nos usque pervenit .

X V I .

C Y B E L E S .

CYbeles , Berecynthia , Ops , Rhea , & quocunque vocetur nomine , nihil plerumque aliud est , nisi Tellus . Hanc Deorum ex Chao primogenitam recenset Hesiodus in *Theogon.*

*Primo quidem omnium fuit Chaos , at deinde
Tellus lato pectore prodita*

Tel-

Tellus vero primum genuit quidem parem sibi .

Coelum

Verum certissimum sacrarum Literarum testimonium , cui refragari nemo potest , rem aliter se habuisse docet . *Gen. i. i.* בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ . Ne tamen Hesiodum falsi arguamus , altius repetendum est , quid utroque loco sub Terrae nomine intelligatur ; neque profecto futilis labor divina humanis conciliare , quum inde deduci possit , Ethnicos etiam humanis traditionibus subnixos pleraque de rerum creatione recte sensisse , quodam veluti pignore Christianae Religionis , ut Gentium animi Evangelicae veritati minus aliquando repugnarent .

Moyse igitur in ipso Scripturae exordio , quasi totius divinae historiae compendium praeposuit ; quo a primo usque elogio doceremur , rerum omnium , quae sursum , quaeque deorsum sunt , Deum fuisse creatorem , qui maximus scribendae Geneseos finis fuit ; & sub nomine השמים ואת הארץ coelum , quod intuemur , terramque , quam premimus , intellexit . Dein ordinem , quo quaeque facta sunt , exponens , materiam primam , sive elementum primigenium , ut D. Augustinus docuit lib. i. *con. Manich.* cap. 7. , praeponit sub nomine terrae informis . והארץ היתה תהו ובהו , & *terra erat invisibilis , atque incompressa* ; seu , ut Vulgata habet , *inanis* , & *vacua* .

Haec vero proprie *Terra* non erat , neque talis profecto dici potuit , nisi quum apparuit הַיבֶּשֶׁת *hajabasciab arida* . Ex ea itaque massa omnia continente , & in qua lucis , & tenebrarum potestas erat , lucem eduxit , quum *Dixit : sit lux , & fuit lux* .

At *Coelum* secunda die ex תהום *Abyssus* segregavit . ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני ; & *Vocavit Deus extensum Coelum , & fuit vesper , & fuit mane dies secundus* . Quod ut manifestius appareret , ubi divinus Historiographus cap. i. 4. per anacephaleosin Mundi genesin iteravit , qua latina versio habet : *In die , quo fecit Dominus Coelum , & Terram* , litera Hebraea habet ארץ ושמים *Herez Vesciamaim : Terram , & Coelum* ,

lum , Terram nempe *תהו ובהו* *Thobu & Bobu* *invisibilem* , & *incompositam* , e qua inde Coelum , caeteraque elementa deducta sunt , ut aperte testatur etiam D. Augustinus *loc. cit.* & c. 12.

Hanc igitur primaevam terrae materiam Chaldaei intellexerunt , quum omnia fabulis involventes Deam hanc excogitarunt , quod apertissime ex Orphei hymno in *Rheam* intelligi potest .

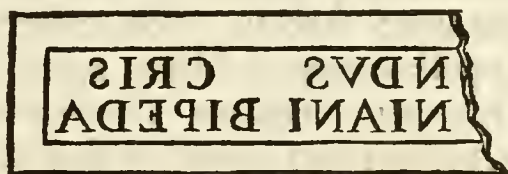
Veneranda Rhea in principio genita

Mater quidem Deorum , & mortalium hominum ;

Ex te enim & Terra , & Coelum latum superius .

Qui igitur ex Chao , sive Deo *Primogenito* primum Terram creatam dixerunt , a veritate non aberrarunt , si pro Deo *Primogenito* *אלהים* Moysis intelligatur , qui primum quidem creavit Terram *invisibilem* , & *incompositam* , seu informem materiam , e qua deinde Coelum , & Terra *היבשה* *hajabasciah* , *habitabilis* , educta sunt .

Illud etiam notandum in Lucerna nostra , quod Deae biga sinistrorsum incedit , & manu laeva Cybeles cymbalum pulsat singulari exemplo . Id incuriae sigillatoris tribuendum puto , qui Deam dexteram in typo finxit , non praecavens inde in ectypo scaevam erupturam . Eadem oscitantia figulinae Romanae Musaei nostri sigillum commendat .

Fundus Crispiniani Bipedalis : nomen mensurae lateris , quae a Vitruvio *lib. 1. cap. 3.* *Δυσδωρον* appellatur . Vidisse memini apud Cl. Arrigonium assem Romanum cum averfa inscriptione AMOЯ . Vidi demum , his ipsis diebus Pisauri Anastasii Augusti semi solidum aureum cum hac epygraphie MVRONOVVA AIAOTCIV , quae placuit animadvertere , ne ad explicanda haec , quae omni prorsus carent mysterio , ad Etruscorum Acheronticos libros confugiamus .

Deae

Deae imago curriculo vehitur ; cujuscemodi *Thensas* Romani appellabant ; iis per circum in solemniiis Deorum simulacra ferebantur , veris quandoque animalibus junctis , quandoque & fictitiis , ut notavit Bonarot. in *Gem. Bacchan. pag. 449.* Omnium vero sacrorum spectaculorum Megalensia in honorem Magnae Matris prima erant , teste Ovid. *Fast. lib. 1v.*

X V I I.

A T Y S ΔΕΝΔΡΟΦΟΡΟΣ.

ATyn in hac Lucerna dubio procul agnoscimus , non modo ex Phrygio cultu , verum etiam ex procera , quam manu tenet , pinu , quae potissime illi congruebat. De celeberrima hac caeremonia , quam Graeci Δενδροφορίαν nuncupabant , Arnobius. lib. v. *Quid sibi vult illa pinus , quam semper statis diebus in Deum Matris intermittitis sanctuario ? nonne illius similitudo est arboris , sub qua sibi furens manus & infelix adolescens intulit , & Genetrix Divum in solatium sui vulneris consecravit ?*

Sane *Dendrophori* officium ad Sacerdotes pertinebat . Veteres tamen , quoniam Deos ipsos sacrificantium more frequenter exprimebant , ut supra demonstravimus , non solum dendrophororum habitu illos efformarunt , sed eo etiam nomine appellaverunt . Hinc apud Gruterum pag. LXIV. 7. exstat Inscriptio *Silvano Dendrophoro* dicata .

Deus iste Phrygiis idem prorsus fuit , quod Adonis Phoeniciis , & Osiris Aegyptiis , nempe Sol ipse fabularum integumentis involutus , qui ab omnibus quotannis velut mortuus plorabatur , & rursus redivivus tristitiam mysteriorum depellebat . Sic ad rem Macrob. *Satur. lib. 1. cap. 21.* Praecipuam autem Solis in his caeremoniis (*Atinis*) verti rationem hinc etiam potest intelligi , quod ritu eorum καταβασει finita , simulationeque luctus peracta , celebratur laetitiae exordium ad octavum Kalendas Aprilis , quem diem *Hilaria* appellant , quo primum tempore Sol diem longiorem nocte protendit . Idem sub diversis nominibus religio-

nis

nis effectus est apud Aegyptios, quum Isis Osirim luget eademque ratio, quae circa Adonim, & Attinem vertitur, in Aegyptia quoque religione luctum, & laetitiam vicibus annuae administrationis alternat.

Quia vero haec solemnia tunc peragebantur, quum Sol in arietem progrediretur, ut notat Dempster. in *Rosin.*, lib. 4. cap. 7. de Mense Martio, factum est, ut & Atys quandoque sub arietis forma cultus sit, & aries frequenter ei tribuatur. In gemma Musaei Carpinei apud Bonarot. Atys insidet arietem; itemque in marmoreo simulacro, quod vidi dudum Romae in hortis Pamphiliis in Janiculo. Qua propter institutum est, ut criobolio coleatur; quia etiam ab ariete Atyn denominatum dicit Arnobius eodem lib. v. *Atagos* enim apud Phryges, ut ipse tradit, Aries est, qui a Graecis modica inversione *τραγος* dicitur.

Alteram quoque hujus congruentiae rationem adducit Macrob. in *Somn. Scip.* lib. 1. c. 21. quod nempe die illo, qui mundi natalis fuit Arietem in medio Coelo fuisse, & quia medium Coelum quasi mundi vertex est, arietem propterea primum inter omnes habitum, qui ut mundi caput exordio lucis apparuit. Et paullo post. Ajunt enim in hac ipsa genitura mundi ariete, ut docuimus, medium coelum tenente, horam fuisse mundi nascentis.

X V I I I.

ATYS VENATOR.

A Tys ne, an Ganymedes hic repraesentetur, adhuc ambigo; primum quippe nunquam venatoris habitu vidisse memini, qui cultus apprime Ganymedi convenit. Virgil. *Aeneid.* v. 252.

Intextusque Puer frondosa regius Ida

Veloces jaculo cervos, cursuque fatigat

Acer anhelanti similis, quem praepes ab Ida

Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.

Pineae ramuli, qui absolutissimi operis Lucernam ambiunt,

Tom. I.

D

biunt,

biant , parergi loco apte , congruenterque hinc inde apponuntur ; per eos enim fabulae locus hujuscemodi arborum feracissimus indicatur .

Si vero Atyn expressum velimus , quum forte vacuus ministerio Matris Deum Sangarithidem Nympham deperibat , palmites illi , truncum , in quem mutatus fuit , commemorant. Ovid. *Metam.* x. 102.

*Et succincta comas , hirsutaque vertice pinus
Grata Deum Matri , siquidem Cybelejus Atys
Exiit hac hominem , truncoque induruit illo .*

Fortasse etiam , quum haec Lucerna ad Megalensia Matris Deum referenda sit , idcirco pineae rami , nucesque adduntur , quod illis templum ejus Deae ornabatur , & sacrificialorum coronae constabant , Arnobio teste lib. v. *adu. Gent.* Illis etiam tympana pulsari solebant , ut , si caetera deessent testimonia , Lucernae plures Musaei nostri satis superque fidem facerent .

In usu quoque in monstrosis Cybeles caeremoniis pinus rami fuere , quibus planctus inter & ululatus furentium Sacerdotum pectora tundeantur . Stat. *lib. x. Thebaid.* v. 172.

..... *Quatit ille sacras in pectora pinus ,
Sanguineosque rotat crines ;*
& Claudian. lib. i. in *Eutrop.*
*Cymbala ferre licet , pectusque illidere pinu ,
Inguinis & reliquum Phrygiis abscindere cultris .*

X I X.

ATYS SACRIFICANS.

HOc Lucernae fragmentum amissae partis jacturam , superstitis eruditione compensat . Sedet Cybeles , leunculis hinc inde throno assidentibus , qualem in templo Beli ex auro Semiramidem dedicasse scribit Diodor. Sicul. lib. 11. . Unde colligere possumus hujus Numinis commentum , non a Graecis , aut Aegyptiis , sed a primis usque Assyriorum deliriis incoepisse .

Phry-

Phrygio cultu e regione astat sacrificus Atys , nempe Dea, ut ait Ovidius *Fast.* iv. 223.

Hunc sibi servari voluit , sua templa tueri .

At peculiari observatione digna sunt liba , quae in duplicis placentae formam arae imponit ; in iis enim scitissime sigillator expressit molas illas praecipuas , quibus veteri instituto Cybeli faciebant . Daps haec , quam *Moretum* appellabant , fiebat ex allio , apio , rutha , coriandro , bulbo , caseo , oleo , & aceto ; cuius quidem conficiendae rationem adamussim refert auctor poematis , cui titulus *Moretum* , a qua mixtura pinfenda *Mortarium* dictum esse , quasi *Moretarium* ex Turnebo , & Scaligero arguit doctissimus Vossius in *Etymolog.*

Moreti usum , & rationem in sacris Cybeles refert Ovid. *Fast. loc. cit.* v. 365.

Non pudet herbosum , dixi , posuisse moretum

In Dominae mensis ? an sua causa subest ?

Lacte mero veteres usi narrantur , & herbis ,

Sponte sua si quas terra ferebat , ait .

Candidus elixae miscetur caseus herbae ,

Cognoscat priscos ut Dea prisca cibos .

XX.

C E R E S ΔΑΔΟΥΚΟΞ & ΕΡΙΝΝΥΞ

SPicis in hac Lucerna coronatur Ceres , quae alibi velata visitur , & cum loto ; neque tamen singulare id existimandum est ; talem enim describit Ovidius. *Amor.* lib. iii. el. 10.

Flava Ceres tenues spicis redimita capillos .

item *Fastor.* iv. v. 614.

Imposuitque suae spiceaserta comae .

Hinc inde taedas habet , illas nempe , quas Aetnae ignibus accensas , dum Persephonem filiam quaereret , usurpavit . Ovid. *loc. cit.*

Illic accendit geminas pro lampade pinus ,
a quibus δαδουκον illam Graeci , & taediferam Latini dixerunt ; inde Ovidius *Heroid.* epist. 11. 42.

Tom. I.

D 2

Et

Et per taediferae mystica sacra Deae.

Profecto memoratae faces doloris quondam sui consciae, ac tandem, reperta filia, laetitiae participes, perpetuo adhibitae fuerunt in sacris Eleusiniis, quae noctu procedentibus cum face matribus celebrari consueverunt. Unicum Ovidii testimonium afferro ex cit. lib. iv. *Fastor.*

Hinc Cereris sacris nunc quoque taeda datur.

Facibus circumvolvuntur dracones, qui Cereri non una de causa tribuebantur; iis enim proprio curriculo junctis orbem peragravit; idem Ovidius l. *lav.*

Quo simul ac venit, fraenatos curribus angues

Junxit, & aequoreas sicca pererrat aquas;
eosdem Triptolemo etiam concessit; in draconem denique & ipsa mutata est, quae omnia vulgaria.

Calathus infra additus, herbis, seu spicis onustus ritum illum commemorat, quo frugum primitiae Cereri offerebantur. Diodor. Sicul. lib. i. *Signa hujus inventae segetis ferunt, quod ab Aegyptiis veteri lege & nunc quoque observatur, ut messores aestate spicas maturas excerpant in Deae oblationem; quem morem sequuti sunt Romani, ut Virgilius docet. i. Georg. v. 338.*

In primis venerare Deos, atque annua magnae

Sacra refert Cereri, laetis operatus in herbis

Extremae sub casum hyemis.

Fragmentum eidem tabulae xx. superadditum protomen refert *Cereris Erynnis*. Ipsa enim per dolum a Neptuno compressa, & in furias acta επειρυνος ab Arcadibus vocata est, eoque sub nomine culta. Hujus effigiem in *Arca-
dicis* describens Pausanias, manu dextra facem gestasse memorat, cistam vero mysticam sinistra.

Corona spicea, quae tab. xxxiv. exhibetur, praetermittenda non erat, quum coronae hujus generis perraro admodum in vetustis monumentis occurrant. Pertinet illa ad sacra Cereris, cui pro fausto messium successu coronas ex spicis dedicabant. Tibul. lib. i. Eleg. 1.

Flava Ceres tibi sit nostro de rure corona

Spicea, quae templi pendeat ante fores.

Et Ovid. *Metam.* x.

Pri-

Primitias frugum dant spiceaserta suarum ,
Et Horat. Carm. Saecul.

Fertilis frugum , pecorisque tellus
Spicea donet Cererem corona .

X X I.

CERES CUM GEMINO
COPIAE CORNU.

PRaeter cistam , papavera , spiceam coronam , atque serpentes insignitur Ceres in hac imagine gemino copiae cornu , quod Genio , Deabusque fere omnibus tribuebatur ; ipsi vero Cereri non immerito , nam praeter frugum beneficium , etiam

..... *Divitiarum datrix ;*

Divitias praebens Dea ; omnium datrix ;

Et divitias praedivites adducens ,

vocatur ab Orpheo in ejus hymno ; cujus quidem potissimi officii symbolum cornua sunt .

Dracones , qui pro pedibus Cereris visuntur , alati sunt ; cujusmodi observantur in anaglyphis , in quibus ejus mysteria referuntur inter *Admiranda Romanae Magnitudinis Vestigia* .

X X I I.

CANDELABRUM CERERIS.

CEres simili plane cultu frequenter occurrit , ac praefertim in aeneis , & fictilibus sigillis , quorum unum ex domestico Musaeo vulgavit Fabrettus *Insc. Dom.* pag. 493. In eo autem singularia sunt pepli volumina insolenter omnino recurrentia ; quam quidem formam praecipuam illi , & propriam fuisse facile mihi persuadeo . Accedit orarium , sive *σεμικινδίων* ab humero in oppositum ilium dependens ; perrarum admodum in vetustioribus signis , obvium vero in iis , quae ad quartum , & quintum Ecclesiae saeculum pertinent .

Flos

Flos loti in ipsa Romanorum Cerere Aegyptiam Isidem indicat, additis e Graecorum religione taeda, & papaveribus, quae numquam in Aegyptiorum signis apparent. Papaver, prae seminum abundantia fertilitatis omen, Cereri potissimum tribuitur; atque inde *Cereale* nuncupatur. Virgil. *Georg.* i.

Nec non & lini segetem, & Cereale papaver.

Potuit equidem candelabrum istud domestico usui addici, ad coenacula nempe illustranda eo tempore quo Cereris solemnia peragebantur; tunc enim, ut jejunium afflictae Cereris imitarentur, cui, ut Callimachus inquit in ejus *Hymno*,

Vesper, qui ut biberet Ceres, solus ei persuasit,

Quum raptae ignota prosequeretur vestigia filiae;
religionis ergo noctu dumtaxat ad lychnos epulabantur. Ovid. *Fast.* iv.

Quae quia principio posuit jejunia noctis,

Tempus habent coenae sidera visa sibi.

Ac quamquam Lucernae coenatoriae pensiles essent, abacos tamen, & anclabria stantibus Lucernis instruebant, ut plurima vetera monumenta evincunt; praeterquam quod nullus dubito, plebejos homines humiliori consuetudine triclinio suo Lucernulam statuisse, quae paullulum assurgens *undantium Lucernarum*, ut ait D. Paullinus, vicem obtineret.

Verum religioso etiam usui destinatum fuisse suspicari possumus ex superiori ipsius candelabri parte, in qua Bacchi, & Cereris capita copulantur; communi enim ea Numina solemnitate colebantur, in qua ante Lares toga adolescentulis dabatur, ut Ovidius tradit *Fast.* iii. 785.

Luce sua ludos uvae commentor habebat,

Quos cum taedifera nunc habet ille Dea.

Ergo ut Tyronum celebrare frequentia posset,

Visa dies dandae non aliena togae.

Bacchus autem, & Ceres idcirco sociabantur, quod cibi, atque potus, unde vivimus, crederentur auctores, sive quod secretiore disciplina Solem, & Lunam referrent; inde Virgil. *Georgic.* i.

Vos

..... Vos , o clarissima Mundi
 Sydera , labentem coelo quae ducitis annum,
 Liber , & alma Ceres ;
 quod etiam eo in loco probe animadvertit Servius ; Huc
 etiam spectat Diodor. Sicul. lib. 1. Osiridem interpretantur
 Dīonysium Isidem vero Cererem ; hinc ab Orpheo in ejus
 Hymno nuncupatur *βρομοισι συεστios Dionysiacis conviatrix* .

XXIII.

CAPUT JOVIS.

Juppiter , quem ex fulmine post terga posito haud in-
 juria Placidum appellare possemus , capite coronato ,
 barba , & capillis calamistratis in hac Lucerna exhibetur.
 Hanc autem cirrorum religionem etsi aliis etiam Numi-
 nibus communem , in Jove praesertim deridet Pruden-
 tius *περι στεφανων* X. v. 272.

*Forceps Mironis , Policleti malleus
 Natura vestrum est , atque origo Coelitum ;
 Ars seminandis efficax erroribus ,
 Barbam rigentem dum Jovis circumplicat ,
 Dum diffluentem leviter flectit comam ,
 Limat capillos .*

XXIV.

JUPPITER CUM VASIS PONTIFICALIBUS.

PEnsilis haec Lucerna una fortasse aliqua ex iis est ,
 quae in delubris suspendi solebant . In superiori ma-
 nubrii parte anclabris repraesentatur , unde quaque Pontifi-
 calibus vasis refertus , quorum symbolo quandoque ipsa
 pietas , seu religio significatur , aliquando vero ipsum Pon-
 tificis officium , ut nummi evincunt .

Lucernas in templis accendi consuevisse in Prolegome-
 nis demonstravimus , in eorum praecipue Deorum hono-
 rem,

rem, a quibus lucem maxime proficisci existimabatur; inter eos dubio procul censebant Veteres Jovem, quem vocat Orpheus in *hymn*.

..... *Magnum, purum, valde sonantem, clarum,
Aereum, ardentem, in igne currentem, in aere splendentem,
Coruscantem splendore,*

In sacris Sabaziis nocturnas pervigilationes fieri consuevisse scribit Cicero *de Legib.* lib. 11. 15. Ea autem ad Jovem ne, an ad Dionysium pertinerent dubitari potest. Equidem idem Cicero lib. 111. *de Nat. deor.* 23. in Dionysii honorem instituta fuisse scribit. Verum quum *Sabazii* cognomen Jovi tribuatur, non solum in antiquis Inscriptionibus Grut. pag. 2211. 4. 5. 6. & Reines cl. 1. 256: sed etiam apud Val. Maximum lib. 1. c. 4. & Julium Firmicum *de errore profan. relig.* xi., Jovi potius adjudicanda illa esse censemus, ac proinde in iis ad nocturnas pervigilationes Lucernam hanc adhibitam fuisse. Sabazium, Jovem fuisse praeter memoratas Inscriptiones, & scriptores evincit etiam Orphei *hymnus*.

*Audi Pater, Saturne fili, Sabazi, inclite daemon,
Qui Bacchum Dionysium valde rugientem insutum
Femori insuens, ut perfectus veniret. &c:*

Sabaziorum meminerat fortasse Seneca *epist.* xcv. quorum loco in editis exemplaribus legitur *sabbathis*. Nolem nimis audax videri; verum quum ibi Philosophus superstitiosos cultus recenseat, eosque potissimum notet, qui Jovem respiciebant, verosimile maxime est pervigilationes, quae in Sabaziis fiebant, intellexisse, non vero Judaeorum sabbatha, quibus Romanos Lucernas religionis ergo accendisse nemo tradit; integrum Senecae locum afferro; judicium penes eruditiores esto. *Accendere aliquem Lucernam sabbathis prohibeamus, quoniam nec lumine Dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus asfidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur; Deum colit, qui novit. Vetemus lintea, & strigiles Jovi ferre, & speculum tenere Junoni.*

Sed quoniam de Sabazio sermo incidit, haud erit abs

re

re inquirere utrum a Sabo Sabinorum Deo ; cuius meminit Silius Italicus *de Bello Pun.* lib. viii. 421. , Sabazii Jovis cognomen derivatum sit . Nominis quidem analogia suadet , & Eusthatii autoritas in *Periegesi* ; vocis praeterea hujus in Etruria , & Latio pervulgata radix , quemadmodum Sabatina tribus , & ejusdem nominis lacus declarant . Verum quum Orpheus in laudato hymno Sabazium Jovem Phrygiae imperasse diserte scribat , e Phrygum theologia appellationem hanc petitam fuisse facile patet , apud illos vero ex primigeniae linguae fontibus dimanasse potius existimo , nempe a צבא *zaba* , exercitus , ex quo appellatus est Deus צבאות *zabaoth* , exercituum ; quam a σαββαριον *bacchari* , ut illi existimant , qui Jovem Sabazium eundem esse cum Libero Patre volunt ; quamquam Jovis nomen veluti quoddam divinitatis attributum plurimis Diis commune fuit , ut late ostendatur , quum de Diis Pifaurensibus agemus .

XXV. XXVI.

JUPPITER AB AQUILA ELATUS:

FRequentissime occurrit in Veterum Lucernis imago Jovis pectore tenus , ab aquila sublimis acti ; ex quibus octonas ferme Musaei nostri praetermisimus , duabus tantum selectis , quae operis elegantia reliquas superare videbantur . In his Jovis triumphum de Gigantibus repraesentari existimo . Aquilae insidet Juppiter ; illam enim perditis , & profligatis Titanibus victor conscendit , quemadmodum tradit Lactantius *de Fals. Relig.* lib. i. c. 11. ; Sceptrum tenet , quo indicatur , ut animadvertemus in *not.* ad Jovis Sereni imaginem , placidum ejus imperium incoepisse ; aquila vero uncis pedibus fulmen retinet , quia Jovi fulmina , quae in Gigantes jaceret , ipsa ministravit , ut Servius docet ad v. 564. ix. *Aeneid.* ; inde *Jovis armiger* dicta est a Virgilio *Aeneid.* v. 255.

Si quis autem hoc Jovis typo defunctorum suorum apotheosin Veteres indicare voluisse censeret , ac propte-

rea huiusmodi Lucernas inter sepulcrales annumerandas esse, is equidem a vero mea sententia non aberraret. Neque enim Principes dumtaxat inter Deos relati sunt; verum etiam procedente tempore impudentissima haec assentatio ad privatos quoque homines late dimanavit; quod animadvertit pridem oculatissimus Bonarotius *Vetr. Ant.* pag. 217. & nos opportunius expendemus. Aquila, quae discum Lucernae tab. xxvi. implet, memoratae sententiae pondus addere potest; quum enim fulmine careat, ad consecrationem omnino pertinere videtur, praesertim quia in antiquis nummis, in quibus consecrationis fit mentio, ita semper rapraesentatur.

Ac quamquam fictiles hae Lucernae propter privatorum hominum apotheoses fieri potuerint, non propterea a Caesareis funeribus velut indecoras rejectas fuisse existimandum est; non enim pretiosioribus Lucernis ingentes illas sepulcrorum moles Veteres instruxisse credibile est, sed fictilibus his, quas in numerum pene immensum diligens figulorum cura suppeditabat.

XXVII.

AQUILA CUM TROPAEO.

F Legantissimi huius sphragismatis manubrium, lauream, & trophaeum exhibet; discus aquilam fulmine instructam. Tropaeo equidem, Dacici alicujus vel Sarmatici belli Victoria indicatur; aquila vero non una de causa eidem copulatur; illa enim non modo Jovis Feretrii symbolum erat, cui opima spolia ferebantur; verum etiam Romani exercitus insigne, cujus quidem majestatem ita repraesentabat, ut reliquis signis, quemadmodum tradit Plinius lib. x. c. 4., in castris relictis, *sola in acie portari paucis ante annis coepta erat*; & quod caput est, Numinis loco adorari solebat. Sveton. in *Calig.* c. 14. *Artabanus praetergressus Euphratem aquilas, & signa Romana, Caesarumque imagines adoravit.* Tacit. *Anal.* 1. 39. *Plancus signa, & aquilas amplexus religione se*

se tuebatur. Accedit ominis caussa; aquilae enim auguria, in re bellica maxime fausta habebantur, & victoriam portendebant; Jovi quippe id illa praenunciaverat. Lactant. *de Fals. Relig.* lib. 1. c. 11. *quum ex Insula Naxo adversus Titanas (Juppiter) proficisceretur, & sacrificium faceret in litore, aquila ei advolavit, quam victor bono omine acceptam imperio suo subjugavit. Sacra vero historia, & ante consedisse illi aquilam in capite, atque illi regnum portendisse testatur. Propterea Callimachus hymno in Jovem ait:*

*Sed constituisti avem omnium praestantissimam nunciam
Tuorum auguriorum.*

Id autem, ut planius ostenderet sigillator, aquilam expressit dextrorsum conversam, alas leniter quatientem; quod optimum quidem augurium putabatur, ut ex Homero colligitur. *Odyss. O.*

XXVIII.

JUPPITER CAPITOLINUS.

Singularis profecto existimanda est haec Jovis Capitolini imago, coronam sinu praeferens, quam triumphantes deponere in illo consueverant. Seneca *de Consolat.* c. 10. *Scilicet minus beate vivebat Dictator noster, qui Samnitium legatos audit, quum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa qua jam saepe hostem percusserat, laureamque in Capitolini Jovis gremio reposuerat. Plinius lib. xv. c. 30. Ex his (coronis) in gremio Jovis Optim. Max. deponuntur, quoties laetitiam parta victoria attulit. Et alter Plinius in Paneg. c. 8. Allata erat ex Pannonia laurea; hanc Imperator Nerva in sinu Jovis collocarat. Hinc Statius ut significaret nondum de Indis triumphum actum esse Sylvar. 1. 41. ait*

..... Nondum in gremio Jovis Indica laurus.

TEMPLUM JOVIS CAPITOLINI.

PLures apud nos exstant Lucernae in M. Julii Philippi Aug. sive praediis, sive officinis formatae, quas omnes ad Urbem illuminandam in magnificentissimis festis millesimo Urbis anno ab Imperatore celebratis, adhibitas fuisse, ex iis, quae in prolegomenis praefati sumus, suspicari recte possemus; at omnem omnino dubitationem tollit Lucerna haec cum paucis comparanda III. ejus Consulatu signata, quo solennes illos ludos contigisse, satis constat.

Templum in ea Capitolini Jovis exhibetur, in cujus fronte quatuor columnae trina intervalla, seu cellas conficiunt, in quibus Jovis, Minervae, & Junonis simulacra collocata sunt. Ita illud describit Dionysius Halicarnassensis *Ant. Rom.* lib. III. *Tres in eo aedes, seu cellae pares, communia habentes latera; media quidem Jovis, hinc & inde Junonis, & Minervae sub eodem fastigio, & tecto.* Juppiter sedet in medio; fulmen dextra, hastam sive sceptrum gerit sinistra. Equidem fulmen praecipuum fuit Jovis Capitolini insigne. Minut. Felix pag. 18. *Juppiter, quum Capitolinus dicitur, tunc gerit fulmina.* Fictile illud olim fuisse docuit Ovidius *Fast.* I.

Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.

Verum C. Flaminio, & Cn. Servilio Coss. Decemvirorum monitu decretum fuisse, ut fulmen Jovi aureum L. pondo fieret, tradit Livius. Hasta pura, sive sceptrum, cui sinistra inniti ur, summam illius in Deos omnes potestatem indicat, quemadmodum scribit D. Augustinus *de Civit. Dei* lib. IV. c. 9. *Ipsam Deorum omnium, Deorumque Regem esse volunt; hoc ejus indicat sceptrum.* Juno etiam sceptrum, sive hastam puram gerit, quod illi maxime conveniebat, quae Regina appellabatur. Ovid. *Fastor.* VI. 37.

Cur igitur Regina vocor, princepsque Dearum?

Aurea cur dextrae sceptrum dedere meae?

A de-

A dextris fedet Minerva , Juno a sinistris , ordine apud Romanos solenni , ut animadverterunt jam Fabrettus *de Col. Trajan.* cap. 3. & Bonarotius in *Praefat. ad numis. Carpineae* pag. xxvi. quem tamen intervertit sigillator Lucernae apud Bartol. *Par.* 1. 10.

Neque tamen existimandum est , extimam Templi partem hac Lucerna repraesentari ; Deorum enim simulacra , quae in cellis stabant , nequaquam expressa fuissent ; sed intimum illius prospectum , aedes nempe , seu cellas Deorum . Praeclare Bonarotius ad numisma vi. Hadriani pag. 19. *Dall' altra parte non si dee credere , che quell' abuso pur troppo comune agli artefici d' adesso , e che farà oscure , e confuse a' posteri le nostre cose , di farle , non conforme sono , ma , come si dice , idealmente , fosse altresì appresso gli antichi tanto comune , come è adesso ; anzi eglino erano più puntuali imitatori di quello , che veramente era ; nè si facevano tanto lecito d' esprimere le lor cose , azioni , abiti , e tempj d' altra , e differente forma da quello , che veramente fossero , e che il lor vero costume portasse . Perciò noi doviamo credere , che nel presente medaglione , non il gran tempio (di Diana Efesia) , ma bensì una picciola cella , dove quell' idolo , come in un tabernacolo , fosse collocato , sia espressa .*

Capitula columnarum , ultra quam par est , proceriora , inclinante saeculo formas etiam architecturae corruptas fuisse testantur . Columnae vero ex iis fuisse videntur , quae non ad onera ferenda , verum ad aedium parietes excolendas luxuriante ingenio fieri solebant ; nisi potius temporarium aliquod ornamentum hic repraesentetur , quo consuetus Templi adspectus novo cultu superinducto in ea celebritate spectabilior redderetur , & augustior . Ita certe amphitheatra novo , & alieno ornatu , prout res postulabat , instructa fuisse primus omnium docuit vir omni laude major Scipio Maffejus *Veron. Illustr. Par.* 1v. lib. 11. c. 5.

Neque vero hoc columnarum genus in operibus superiorum saeculorum , quibus integrae artes florebant , ignotum est . Dum enim Romae adolescentulus versarer ,
&

& inter otia severiorum studiorum architecturae operam darem sub egregio viro, mihiq̃ue in primis carissimo Philippo Juvara, tales prorsus animadverti inter ornamenta marmorati operis, quo Podium Amphitheatri excultum erat. Patet hinc, quum non ad firmitatem, sed ad speciem duntaxat res spectaret, Vitruvianis legibus amandatis, Pictorum magis placita, quam certas, definitasque Architectorum leges in usu fuisse.

X X X.

J U P P I T E R C U S T O S.

JOvis Custodis imaginem exhibent nummi, & marmor Gruterianum; sed quum in iis sedeat ille fulmen duntaxat, & sceptrum tenens, vulgata Jovis symbola, praeter nomen nihil profecto ibi cernitur, quod Jovi Custodi peculiare sit. Nummorum tamen defectum supplet pensilis haec Lucerna, in qua Juppiter medius inter duos canes assidentes repraesentatur; quae quidem praecipua, ac singularis Jovis Custodis effigie signata, cane inferius dormiente vulgavit olim Licetus, atque iterum Bartolus Par. 11. 1. Canis autem idcirco Jovi tribuebatur, quod vigilantiae Divinae symbolum esset, quemadmodum Arnobius tradit lib. 1. & vi. *adv. Gent.* eademque de causa Laribus quoque tributum fuisse docet Ovidius *Fastor.* v. 137.

Similem Jovis Custodis imaginem repraesentabat marmor Romanum, quod Boissardus delineavit; ex Boissardo hausit Gruterus, & pag. xx. magni operis inseruit, sed inter duos Boves sedere Jovem tradidit. Gravius adhuc peccavit Monfalconius *Ant. Expl. Tom. 1. Par. 1. lib. 11. c. 2* ubi eandem iterum effigiem recudens, duas sphinges Jovi olim assedisce scripsit; tunc profecto, *vix fortasse*, ut ille ait, *pro Jove habita fuisset illa statua, nisi id Inscriptio ferret*. Colligere hinc licet, quam male Italiae antiquitates ab extraneis mulcentur, etsi illas illustrare conentur.

Mar.

Marmoream item Jovis Custodis imaginem vidi nuper Ravennae in vestibulo Ecclesiae *di S. Apollinarino*. Sedet Juppiter inter duos canes, astat coram five Genius, five Mercurius seminudus columellae innixus; opus eximii profecto artificis, sed suprema sui parte miserrime corruptum, quale decet esse monumentum e Regia Gothorum superstes. Doctrina tamen Petri Pauli Ginannii, Monachorum Casinensium Prioris, ac Patricii Ravennatis, qui totus est in patriis antiquitatibus elucidandis, detrimenta ista compensat. Compensat item singularis munificentia Maphaei Farsettii, Ravennatis Archiepiscopi, qui, magnificentissimo Templo a fundamentis erecto, conssepulta diu, & pene dispersa Antiquitatis vestigia, non solum communi tecto excepit, verum etiam aeri eleganter incisa vulgari jussit; Dignus propterea, qui pietate, & liberalitate *Sanctissimis, ac ter Beatissimis* Praedecessoribus suis comparetur.

X X X I.

J U P P I T E R D A P A L I S.

PRodit nunc primum officina Tindari Plotinae Augustae Liberti styli artificio, & emblematum eruditione spectabilis. Sedet in hac Lucerna Juppiter, dextra hastae innixus, sinistra fulmen tenens; scabello pedes imponit; astat aquila; hinc tripus molam spiraliter in conum desinentem sustinet; inde ara encarpo ornata lagenam diligentissime elaboratam; illa ambrosiam, hac nectar significari primum existimabam, quibus Deorum aeternitas sobrietate collabescens opportune reficeretur.

Verum re maturius perpensa non divinas epulas, sed hominum sacrificia repraesentari deprehendi, ea inquam, quae Dapes proprie appellabantur. Festus. *Daps apud antiquos dicebatur res divina, quae fiebat aut hyberna se- mente, aut verna, quod vocabulum ex Graeco deducitur, apud quos id genus epularum *σαῖς* dicitur.* Ritus describit Cato *de Re Rust.* c. 132. *Dapem hoc modo fieri oportet,*

tet. *Jovi Dapali culignam vini, quantum vis, poluceto. Eo die feriae bubus, & Bubulcis, & qui dapem facient. Quum polucere oportebit, sic facies. Juppiter Dapalis, quod tibi fieri oportet in domo, familiaque mea culignam vini dapi ejus rei ergo. Maeste vino inferiori esto; maeste hac illace dape polucenda esto. Manus interluito; postea vinum sumito. Juppiter Dapalis, maeste istace dape polucenda esto. Maeste vino inferiori esto. Vestae si voles dato. Daps Jovi assaria pecuina, urna vini Jovi caste; profanato sine contagione.*

X X X I I.

J U P P I T E R H A M M O N.

Jovem, cognomine *Hammonem*, sub arietis forma cultum fuisse nemo est qui nesciat; verum in adscribenda hujus moris causa non una est Scriptorum sententia. Aegyptii enim, quemadmodum tradit Diodorus Siculus lib. 1., Deos, ut Typhonis iram fallerent, sub animalium aspectu aliquando delituisse existimabant; Jovem praesertim sub imagine arietis, ac proinde *Amun* appellatum. At Herodotus aliter rem narrat; Jovem nempe ab Hercule rogatum, ut se illi aliquando ostenderet, arietis caput sibi imposuisse, pellemque illius pecudis dorso suo aptasse, atque ita in Herculis conspectum se praebuisse. Plinius, Festus; Hyginus, compluresque alii scribunt arietem aquam Herculi monstrasse, dum Lybiam cum sitienti exercitu peragraret; Herculem vero tanti beneficii memorem, Jovis signum sub arietis aspectu dedicasse, inclytum deinde oraculis, & toto orbe celebratum.

Quaecumque tandem ex his fabellis apud Aegyptios invaluerit, id unum liquido constat apprime Deo huic nomen *Occulti* convenisse; id enim Hammonis vox significabat. Plut. de *Iside*, & *Osiride*. Manethos *Sebennita* ea voce (*Hamun*) *Occultatum*, & occultationem indicat significari; quae Vox deducenda fortasse est a תמון *Tamun* quod, *occultum* significat. At de his alias ex proposito agendum est.

For-

Forma Hammonis nostri, qui humanae faciei restitutus est, superstitibus tantum discriminis gratia cornibus, non ea est, quali apud Aegyptios, ac Garamantas colebatur, integra facie arietis, ut tradit Curtius lib. 4. *Id, quod pro eo colitur, non eandem effigiem habet, quam vulgo Diis artifices accomodaverunt; umbilico tenus arietis similis est; habitus smaragdo, & gemmis coagmentatus; & Silius lib. ix.*

Lanigeri capitis media inter cornua perstans

Marmaricis ales populis responsa canebat;

& D. Athanas. contra Gentes. *Lybies ovem, quam Hammonem vocant, Deum habent.* Patet ex his, Hammonem istum senili vultu ad genium Populi Romani fuisse reformatum; quippe qui barbaricas Deorum formas respuebat; neque Deos, sub alia specie effingendos putabat, quam quae dignior, & nobilior foret, ut animadvertit Plut. de Iside, & Osiride.

XXXIII.

JUPPITER SERENUS.

JOvem Serenum cognomine ab antiquis impense cultum testantur veteres Inscriptiones, in Gruteriano Thesauro vulgatae pag. xxiii. i. mix. 9. quibus Pisaurensis alia accedet nuper effossa, ac in Oliverii nostri Musaeum inlata; verum ejus imago ignota adhuc, & frustra in tot antiquis monumentis conquisita nunc primum ante eruditorum oculos ponitur. Luna crescens, quae superne expanditur, aeternitatis symbolum est, in re nummaria notissimum.

Quem autem usum pretiosum hoc sphragisma habuerit, difficile admodum est definire. Illud quidem integerrimum est, interne vacuum, in columellae formam adsurgens; in ima parte retrorsum sinuatur, ut tereti ligno suffixis clavis obfirmari adhuc possit. Ne tamen rem intactam relinquamus, conjecturae etiam in medio afferendae sunt; Suspicor autem illud vel *tutela* Navis

Tom. I.

F

fuit.

fuisse , quam aliquis tenuioris fortunae nauclerus cymbae puppi affigeret ; vel *tutelam ruris* , quam in casae culmo religiosus agricola collocaret . Simile plane monumentum vidi dudum Romae apud *cimeliopolam* quemdam , in ima quidem parte misere fractum , sed in superiori Graeca Inscriptione octo ferme linearum insignem . Verum illud fortasse periit , ut ibi solent pleraque fictilia monumenta .

XXXIV.

GENII JOVIS.

FRagmentum fictilis paterae operis omnium elegantissimi , quod egomet Romae inter rudera parietinarum in via Labicana anno MDCCXII. effodi , Jovem exhibet coelo receptum inter Geniorum obsequia , totum aquilae dorso recubantem *in otio plurimo placide stupentis divinitatis* , ut ait Tertullianus . Genii administri pallio adopterti sunt ; horum alter aquilae optime meritaelibum porrigit ad aram fortasse illam , quam Juppiter quum ad eam aliquando in insula Naxo sacrificasset , coelo addidit , ut tradit Manilius *Astron.* lib. I. & V. Ara autem non solida est , sed compactilis , & quodammodo textilis ; vix enim credibile est sigillatorem canaliculorum ornamenta exprimere ita voluisse . Genius idem vel palmas Victoriae notam , attollit , vel spicas symbolum Pacis , quemadmodum Tibullus docet lib. II. *Eleg.* 2. 62.

At nobis Pax alma veni , spicamque teneto .

Quale autem officium Genius alter Jovi praestiterit , deficiente patera utique divinare non ausim . Porro complures unicuique Deo Genios ministros assignatos fuisse animadvertit Bonarotius *Offervaz. a Medagl. ant.* illos autem Deorum loco habitos indicat Minutius Felix , qui Ethnicos quoque per Jovis Genium jurare consuevisse scribit , & confirmat Arnobius lib. VI. *adv. Gentes.*

Philippus Bonarotius ο μαχαριτης ebur antiquum vulgavit inter parerga Musaei Carpenei pag. 402. , in quo
Jup-

Juppiter nostro huic simillimus exhibetur , si unum excipias , quod ibi Genius ex vase potum aquilae ministrat , quae , licet , dum in humanis est , minime bibat , relata tamen inter Deos hanc sibi necessitatem immortalitate comparavit ; haec autem tanta anaglyphorum similitudo facit , ut credam , utrumque ex celebri aliquo prototipo desumptum esse , quod , quum a peritioribus laudaretur , plures sibi imitandum proposuerint . Sic probatissimas statuas frequenter admodum in antiquis gemmis expressas videmus , haud dubio testimonio veteris famae , quam summorum artificum imitatio comprobaret .

X X X V . X X X V I .

S A C R I F I C I A .

Sacrificia , quae in hac , & sequenti Lucerna exprimuntur , quum nullo indicio , cui potissimum Numini tribuenda sint , deprehendi possit , Jovi adscriptimus . Vereor tamen , ne , quod priori loco ponitur , ad Inferos Deos potius pertineat ; quum enim Diis Superis impares numero victimae immolarentur , Inferi parem numerum non respuebant , praesertim vero quaternarium , ut Virgilius docet *Aeneid.* VI. 242.

*Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Constituit , frontique invergit vincta Sacerdos ,
Et summas carpens media inter cornua setas ,
Ignibus imponit sacris libamina prima .*

Voce vocans Hecaten , coeloque , ereboque potentem .

Quod autem tabula xxxvi. exhibetur cum nummis Domitiani apprime convenit ; adeo ut solennia sacrificia , quae incredibili caeremonia ludis ipsis saecularibus Domitianus fecit , in hac Lucerna repraesentari haud immerito existimari possit .

JUNO JUGALIS.

Nuptiarum ritus illustrarunt eximii Viri, Briffonius nempe, Hotmanus, Casalius, aliique, adeo ut pauca admodum dicenda sint nobis, ne crambem recoctam reponamus. Illud tamen non est silentio praetereundum, in hac, & sequenti Lucerna tria nuptiarum genera, quae apud veteres in usu fuerunt, repraesentari. *Tribus modis*, ait Servius *in Georg. lib. 1. vers. 31. apud Veteres nuptiae fiebant, usu, farre, & coemtionem*. Juno Jugalis, seu Juga, ut dicebant antiqui, manus utriusque sponsi collo injiciens, quantum quidem conjectura auguror, confarreationem indicat, quae quidem sanctissimum matrimonii genus erat. Spica farris, quae pone sponsam visitur, auget suspicionem; licet non ignorem fecunditatem ea significari posse, quemadmodum glande, quae post Sponsi tergum ponitur, perennitatem. Unam equidem e nuptialibus solennitatibus fuisse dexterarum conjunctionem, tam certum est, quam quod certissimum; ita enim in vetustis anaglyphis matrimonia figurata cernimus. Proinde miror memoratos Scriptores, qui tam accurate omnia persequuti sunt, hanc non animadvertisse, quum praesertim a veteribus etiam Authoribus non obscure indicetur. Sidon. *in fin. Epithal.*

..... *Tum Diva comas viridantis olivae*

Pace ligat, necit dextras, ac foedera jungit;

Stat. *Sylvar. lib. 1. 11. 239.*

..... *Dat Juno verenda*

Vincula, & insigni geminat concordia taeda;

inde Virgilius *Aeneid. 1v. 59.*

Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curae;

inde Juno *pronuba* appellata.

In nummis M. Aurelii idem omnino typus occurrit, cum inscriptione VOTA PVBLICA. Eruditorum communis est sententia, illos propter Aurelii, & Faustinae nuptias percussos fuisse; propterea haud temere existi-

ma-

mare possumus easdem nuptias hac eadem Lucerna repraesentari ; per eos enim dies , quibus nuptialia Principum festa celebrabantur , Urbem universam in laetitiae argumentum Lucernis positis noctu illuminatam fuisse credibile maxime est ; eas autem Lucernas symbolis ad rem accommodatis a figillatoribus formatas fuisse , late in prolegomenis demonstravimus .

X X X V I I I .

H Y M E N A E U S .

DUos alios nuptiarum ritus Hymenaeus , qui in elegantissima hac Lucerna exhibetur , designat ; asse quidem , quod suffixum cernitur , coemptionem ; face , quam tenet , & urna , usum .

Coemptionem certis verbis factam fuisse , docet Cicero lib. 1. *de Orator.* 56. ea autem refert Boethius in *Topic.* Cicer. qui pariter definitis illam solennitatibus peractam fuisse scribit . Quenam vero solennitates illae fuerint , non tradit . Existimant nonnulli , eas Varronem apud Nonium Marcellum descripsisse ; *Veteri* , inquit Varro , *Romanorum more nabentes mulieres tres ad virum asses ferre solebant ; atque unum quidem , quem in manu tenebant , tamquam emendi causa , marito dare ; alium , quem in pede habebant , in foco Larium familiare ponere ; tertium in sacciperio quum condissent , compito vicinali solebant resignare .* Ego autem Brissonio assentior , qui coemptionis praecipuam vim in eo constituisse arbitratus est , quod imaginariis quibusdam venditionibus perageretur , ut & adoptio , nummis aliquot dicis causa intervenientibus , qui idcirco tamquam coemptionis symbolum in hac Lucerna repraesentantur .

Neque tamen inficiandum est , Dotem etiam eo asse indicari posse . Dos enim in aere gravi olim solvebatur : exemplo sint Scipionis Africani filiae , quae a *Senatu tutore suo* , inquit Seneca cap. 12. *Consolat. ad Helviam* , in dotem aes grave acceperunt .

Usum

Usum autem, tertium matrimonii contrahendi genus, indicant facula illa, seu torris exardescens, quam sinistra manu inclinat Hymenaeus, atque urnula aquaria, quam ille dextera extensa videtur apprehendere. Equidem usu fieri matrimonium consuevisse memorati Scriptores existimant, quum tutoribus auctoribus mulier in matrimonium conveniebat; & cum viro ita consuebat, ut cum iusto marito, adeo ut, si usus ille intra annum non interrumperetur, pro usu capta jam haberetur. Sed praeter has Juris ambages solennitatem aliquam in his nuptiis intervenisse nemo, ut puto, ibit inficias; quae nam illa fuerit, a Scriptoribus non traditur; ego vero aqua, & igni usum contractum fuisse existimo, quemadmodum farreo libo confarreatio, imaginariis venditionibus coemptio fiebat; aquam enim, & ignem non fuisse caeremoniam in omnibus nuptiis usurpatam, sed certum matrimonii contrahendi genus, aperte docent veteres Scriptores. Naevius in *Virgine praegnante* apud Nonium Marcellum in v. *Puriter*.

*Sequere me, puriter volo facias,
Aqua, & igni volo hunc accipere.*

Ovidius Fastor. iv. 791.

His nova fit coniux, haec duo magna putant.

Scaevola in l. Seja §. 1. ff. de Donat. inter vir., & uxor. Die nuptiarum priusquam ad eum transfiret, & priusquam aqua, & igni acciperetur; idest Nuptiae celebrentur; Idcirco autem existimandum est toties ab antiquis aquae, & ignis mentionem fieri, quod pleraque matrimonia usu contraherentur; coemptionem enim, quae per aes, & libram fiebat, ut diximus, jamdiu desuisse, satis constat; confarreandi vero adsuetudinem suo jam tempore vel penitus omissam, vel certe inter paucos retentam, narrat Tiberius Aug. apud Tacitum lib. iv. *annal.* c. 16.

X X X I X .

MATRONARUM SACRIFICIUM.

Matronae stola amictae , floribus coronatae , flores arae imponunt . Hinc facile intelligimus , sacrificium illud in hac Lucerna repraesentari , quod Kalendis Martiis Junoni Lucinae in Monte Esquilio matronae peragebant . Ovidius rem docet *Fastor.* 111. 253.

Ferte Deae flores ; gaudet florentibus herbis ,

Haec Dea ; de tenero cingite flore caput .

Dicite tu nobis lucem , Lucina , dedisti ;

Dicite tu voto parturientis ades .

Si qua tamen gravida est , resoluta crine precetur ,

Ut solvat partus molliter ipsa suos .

X L .

P A V O .

PAvonis typus in Lucernis coemeterialibus frequenter occurrit ; illum inter Christianorum emblemata praecipuum locum obtinuisse , postremo hujus operis Tomo, Deo favente , ostendemus . Pavo item in Ethnicorum Lucernis figuratur , & ad Junonem pertinet . Qua verò ratione hieroglyphicum Christianum ab ethnico discernatur ii norunt , qui ex assidua horum monumentorum conrectatione , probe Christianas Lucernas ab ethnicis agnoscere didicerunt ; at de his in prolegomenis .

Pavonem Junoni familiare animal fuisse , nemo est qui nesciat . Minus fortasse vulgatum est malum granatum Junoni item sacrum fuisse . Juno Argiva , cujus simulacrum describit Pausanias in *Corinth.* illum manu gestabat : *Dea manu altera punicum malum tenet , altera sceptrum.*

XLI.

M O N E T A E.

Trium Monetarum typum idcirco Junoni subjecimus, quod in illius Deae tutela moneta esset, minime vero quod Juno *Moneta* vocaretur, cujus quidem appellationis ratio nihil cum monetis commune habet. Juno enim *Moneta* appellata est a *monendo*. Cicero lib. 1. *de Divinat.* 45. *Atque etiam scriptum a multis est, quum terraemotus factus esset, ut sue plena procuratio fieret, vocem ab aede Junonis ex arce exstitisse; quocirca Junonem illam appellatam Monetam.* Moneta vero, seu nummus, haud equidem dicta videtur a *monendo*, quasi *nota scripta moneat nos auctoris, & valoris*, ut post D. Isidorum *Orig.* lib. xv. c. 15. summi Viri existimarunt, sed, nisi valde fallor, a *monade* unitatis signo, I, quo primum a Graecis, deinde a Romanis libra signata est; a quo pariter, quia *obelum* illud vocaverunt, *obuli* nomen derivasse puto.

Monetam plerumque sub trium Dearum imagine, quae tribus monetae metallis praesiderent, repraesentarunt Veteres. Media, qua aurum significatur, virginali habitu expressa est, hastatas lances tenens; reliquae cultu matronali, communibus lancibus instructae. Verum discrimine omni sublato in nummis Maximiani primum occurrunt tres matronae pari habitu, paribusque lancibus, quales ferme in hac Lucerna exhibentur.

Typus iste, solis profecto numismatibus aptus, conjecturam nostram confirmat, quam in prolegomenis proposuimus; nullum nempe Numen, studium nullum, nullum denique hominum officium fuisse, quod in suppellectili domestica non efformaretur. Metallis jamdiu in alios usus conflatis, gemmae, vitra, fictilia monumenta, quibus avaritia hominum pepercit, supersunt adhuc, si attentius considerentur, frugem maximam eruditionis paritura.

N E P T U N U S .

VEteres Pisaurenſis Urbis nummi ab Hub. Goltzio dudum vulgati Neptunum imberbem exhibent , delphino inſidentem , qualis proſecto in hac Lucerna repraeſentatur ; neque enim perpetuo barbatum fecerunt illum Antiqui ; inde ab Orpheo in *hymn.* appellatur *καριτωτα* *gratiosam faciem habens* . Eadem omnino imago in Tarentinorum nummis occurrit , atque ea Taram Neptuni filium ſignificari communis eſt Eruditorum ſententia ; quam tamen ſi in dubium revocavero , nimis audax videri nollem . Verum Neptunum Tarenti cuſtodem appellavit Horat. lib. 1. *od.* 28.

Ab Jove , Neptunoque ſacri cuſtode Tarenti.
quem proinde in illius Urbis nummis expreſſum arbitror . Inſcriptio autem ſubjecta ΤΑΡΑΞ Urbis ipſius , quae nummos percuffit , non autem Dei , qui in illis ſignatus eſt , nomen referre cenſenda eſt .

Homerus *Iliad.* lib. XIII. Neptunum inducit equis curru junctis mare peragrantem . Orpheus vocat illum *quadrigatum currum gubernantem* ; quos imitatus Virgilius *Aeneid.* 1.

Fleſcit equos , curruque volans dat lora ſecundo .
Recte tamen delphino etiam imponitur , non ſolum quia ſymbolum hoc erat maritimae Urbis , lateque mari imperantis , verum etiam quia Neptuno in primis carus erat delphin ; cujus quidem rei rationem Oppianus nos docet *Alieuticon.* lib. 1.

*Eximie namque delphines Neptunus diligit ,
Propterea quod ipſi nigris oculis puellam Nerei filiam
Quaerenti , fugientem ſuum cetum Amphitritem
Deprehenſam delphini in Oceani domibus
Latitantem nunciarunt .*

Tridentem vibrat Neptunus ; unde *εὐροσιχθών* , & *εὐροσιγάτος* dictus eſt , quaſi terram concutiens . Ita appellat illum , & Juvenalis Sat. x.

Tom. I.

G

Ipfum

Ipsam eum pedibus qui vinxerat Ennosigaeum.

XLIII.

TRITON.

OMnigenae propemodum eruditioni, qua Lucernas suas Veteres excoluerunt, accedit aliquando curiosa Lucernae ipsius figura; in clypei modum efformantur aliquae, nonnullae peltas referunt; haec in ancilis formam efficta est, eam plane, quam in nummis observamus.

Neptuno jungitur filius Triton. Hesiod. *Theogon.*

Ex Amphitrite autem, & gravicrepe Neptuno

Triton late potens natus est.

idcirco autem pelta protectus pugnantis habitu exhibetur, fortasse quia Patri adversus Gygantes praelianti praesto fuit; neque enim terram duntaxat, sed & mare ipsum teterrimo illo bello arsisse fabulantur Scriptores. Neptunum vero Polybotem per maris fluctus insectatum fuisse, atque in eum Co Insulae partem coniecisse eadem fabulae docent.

XLIV.

TRIDENS, ET PISCES.

Piscatorium tropaeum exhibetur in hac Lucerna. Tridens, Neptuni symbolum, talis est, qualem describit Orpheus *χαλκοτορευτον* ex aere tornatilem. Pisces utrinque penduli Neptuno sacri erant, ut Manilius docet *Astron.* lib. 11.

Non una de causa pisces Diis offerebant Veteres; in inferiis nempe, de quibus suo loco agemus; in fulminum procuratione, ut ex Ovidio constat *Fastor.* 111. & Plutarch. *in Numa*; demum, quod ad rem pertinet, ob felicem piscationem Diis piscatoriae rei praesidibus suspensos fuisse tradit Aelianus *de Animal.* lib. xv. c. 6.; ubi quoque *Θυγαία* memorat sacrificia, quae a piscatoribus

bus pro felici thynnorum captu fiebant Neptuno *αλεξιχαλω*, sive *averrunco*, ne *ξιφιας* pesce spada rete laceraret, vel delphinus thynnis opem ferret.

Apud Syros quoque, quibus pisces sacri, & inviolabiles erant, ex argento dedicatos narrat vetus Interpres Germanici in *Arataeis*. *Usque hodie Syri pisces argenteos in templo sacraverunt.*

X L V.

T R O P A E U M N A V A L E.

TRopaeum navale elegantissimum ad navalem aliquam victoriam Lucernam hanc pertinere demonstrat, quam tamen non incommode inter Neptunales Lucernas collocavimus. Tridenti navis acrostolium imponitur. Appianus Alexandr. in *Mitbrid.* *Ut trireme cum ipsis hominibus religata in portum se receperunt multis onusti spoliis, ipsisque navium acrostoliis;* navium enim captarum acrostolia a Victoribus adimi solita testantur Diodorus Siculus, & Xenophon. Delphini, qui ad latus tropaei cernuntur, vel, quum navalis rei symbolum sint, maris imperium significant, vel militares illas machinas repraesentant, quibus in navalibus pugnis utebantur Veteres. Svidas. *Delphinus est ferreum instrumentum, aut plumbeum in delphini effigiem formatum. Hoc in antemna mari praelium commissuri suspendunt, dejiciuntque in navem hostilem, eamque submergunt.*

X L V I.

G E N I U S N E P T U N I.

OMnes fere, qui antiquitati elucidandae aliquam navarunt operam, hujuscemodi imagines Cupidini adscripserunt, cujus in elementa omnia potestatem veterum Scriptorum autoritate demonstrarunt. Illorum tamen sententiam longe equidem a mythologiae principiis distare

existimo, quibus doceimur Deorum, locorumve Genios, imo & hominum aliquando, ipsarumque belluarum praesides repraesentatos fuisse.

Ac, quod ad Deos attinet, cuique Numini Genios administratos adsignasse Veteres supra monuimus; quorum quidem plures recensuit Oliverius noster in elegantissimis commentariis *ad Marmora Pisaurense* pag. 9., quem vide. Profecto, etsi omnes Marinos Deos praesto Neptuno esse voluerunt, alatos tamen Genios illi quoque tribuerunt. Ex his unum Lucerna nostra exhibet eodem ferme gestu expressum, quo Neptunum ipsum in superioribus Lucernis repraesentatum observavimus.

Lares Permarinos memorat Livius lib. XL. *Idem dedicavit aedem Larium Permarinum in Campo; Voverat eam annis XI. ante L. Aemilius Regillus navali praelio adversus praefectos Regis Antiochi.* Quinam ii fuerint, incertum sibi esse Glareanus fatetur; sed, vel ipsi Dii maris praecipui intelligendi sunt, Neptunus nempe, & Salacia; aliquando enim Dii omnes Lares dicti fuerunt, ut in *exercitationibus ad linguam Etruscam* demonstrabimus; vel illorum Deorum Genii; nam Romani Larium, & Geniorum nomen promiscuo usu quandoque usurparunt. Arnobius lib. IV. *Hosce a nobis Deos violari, Larem, Genium focorum?*

XLVII.

SCYLLA.

Homerus *Odyss.* XII. ita Scyllam describit.

*Hujus enim duodecim sunt pedes, omnes deformes,
Sex autem ei colla praelonga, in autem uno quoque
Terribile caput; in eo autem trium ordinum dentes
Densi, & frequentes pleni nigrae mortis.*

At Romani longe aliter monstrum hoc repraesentarunt. Virgilius *Aeneid.* III. 424.

At Scyllam coecis cobibet spelunca latebris

Ora exertantem, & naves in saxa trahentem;

Pri-

Prima hominis facies , & pulchro pectore virgo

Pube tenus , postrema immani corpore pistrix

Delphinum caudas utero commissa luporum .

cui omnino respondent Sex. Pompeii nummi , & elegantissima , quam damus , Lucerna . Parum ab hac imagine ea distat , quae in Tarsensium maximi moduli numismate occurrit *Mus. Farnes. Tom. iv. Tab. 22. 1.* Scylla ibi tridentem tenet. ; quum autem Asiae Civitates peculiaria dumtaxat sua monumenta exprimere in nummis solitae fuerint , verosimile maxime est , monstrum istud commentum fuisse Phoeniciorum ; praesertim quia in Etruscorum monumentis non raro illud observatur , ii enim ex Oriente , ut compertum est , religionem , & fabulas advexerunt .

Apud Etruscos tamen , nisi valde fallor , Scylla non marinum , sed infernale monstrum fuit , Furiarum , sive Parcarum administra , quarum nutu homines morte afficeret . Hinc Virgilius Etruscorum fortasse mythologiam sequutus in ipso Inferni aditu plures Scyllas recenset *Aeneid. vi.*

Centauri in foribus stabulant , Scyllaeque biformes .

X L V I I I .

C A P E R M A R I N U S .

CAprum flexuoso corporis vortice sinuatum , pinnis ad latera vehementer productis , inter monstra maris collocandum censuimus . Plinius lib. ix. c. 3. de Indici maris monstribus sermonem habens , ait : *exeunt & pectori similes belluae ibi in terram , pastaeque radices fructuum remeant .* Oppianus *Alieuticon* i. inter pisces , qui in litore pascuntur , hircos recenset , *τράγοις*

Litus vero ad viride sub viridibus herbis

Pascuntur maenides , & hirci .

& lib. v. ubi plures maritimarum belluarum species enumerat , quae terrestrium animalium nomen sortitae sunt , arietes memorat .

sunt

sunt quidem
Arietes opilionum mansuetum pecus ; non autem maris
Arietibus blandis utetur , quisquis eos appropinquaverit .

X L I X .

M O N S T R A M A R I N A .

SI quid unquam Pictorum libidini obnoxium fuit , monstra certe marina fuerunt , quae quanto magis ab hominum commercio dissita sunt , tanto plus artificum commentis fuerunt exposita . Quicquid igitur illi de ingenio delinearunt , caret auctoritate , nec est unde illustretur . Verum tamen Scriptores marinarum belluarum pugnas describunt ; Plinius nempe lib. ix. c. 6. , & Opius *Alieuticon* lib. i. ubi crebros piscium in certaminibus adfultus , & caudarum invicem se complicantium volumina exprimit ; adeo ut jure illud Horatii usurpari hic possit :

Pictoribus , atque Poetis
Quidlibet audendi semper fuit aequa potestas .

Hoc autem Lucernarum genus ad balneorum usum effectum existimo ; in illorum enim pavimenti musivo opere excultis fere semper pisces , & monstra marina occurrunt ; cujus quidem rei argumento esse potest elegantissimum illud musivum , quod Pisauri in domo Judaei cujusdam adhuc superest . Nocturnas vero balneationes Romanis in usu fuisse , non privato tantum , sed in publicis quoque Thermis ad Lychnos , diximus supra in Prolegomenis :

L .

D E L P H I N U S L Y R A M G E R E N S .

IN hac Lucerna symbolice Arionis fabula repraesentatur , qui a nautis Corinthiis ob praedae aviditatem dejectus in mare , cantus dulcedine delphinum tran-

transvectorem sortitus est. De eo sic Oppian. *Alienicon* v.

*Et quidem aliqui Lesbii antiquum casum cantoris
 Audivit , quomodo delphini vectus tergis
 Fluctum nigrum trajecerit , interritus semper
 Canens , ut necem subterfugeret latronum ,
 Taenariamque propinquavit ad littora Laconum .*

Et Ovid. *Fast.* II. III. v.

*Protinus in medias ornatus defilit undas
 Spargitur impulsa caerula puppis aqua ,
 Inde , fide majus , tergo delphina recurvo
 Se memorant oneri supposuisse novo.
 Ille sedet , citharamque tenet , pretiumque vebendi
 Cantat , & aequoreas carmine mulcet aquas .*

In cujus benefacti praemium delphinus inter sidera relatus est.

*Dii pia facta vident , astris delphina recepit
 Juppiter , & stellas jussit habere novem .*

Hippocampus anchora subjecta vel ipsum Neptunum , vel mare significat .

L I.

C O N C H A E.

AD balneorum usum hanc quoque Lucernam pertinere arbitror , in qua omne fere concharum genus expressit artifex , univalvias nempe , bivalvias , & turbinatas . Neque tamen omni omnino mysterio carere illas existimandum est ; iis enim vel Neptunus Deus maris significatur , vel ipsa Venus , cujus cum conchis affinitas vulgaris est , & notissima . Transitus quoque ad Elifios per hoc symbolum indicari potest ; in ipsis enim conchis animas ad beatorum loca velificantes frequentissime expressas in anaglyphis , & gemmis observamus .

LII.

MINERVAE NATIVITAS.

Multa sane in Romanis monumentis occurrunt, quae quum in Etruscorum morem efformata sint, petita inde religionis non leve testimonium reddunt. Ac quamquam Minervae ortum Graeci, & Etrusci celebraverint, Lucernae nostrae typum ad Etruscam potius theologiam referre minime dubito, quippe qui exactissime respondeat celeberrimae paterae Cospianae, quae a Fabretto primum, & Bonarotio, demum etiam a Gorio vulgata est. Porro quotiens Deorum quaedam imagines in operibus materia, aetate, loco, & usu valde diversis repetitae observantur, haud temere existimari potest, eas ex prototypis angustioribus exceptas fuisse, quorum effigies diuturnior religio longe lateque propagasset. Accedit, quod Minervae nascentis; sive ut agebant capitae, simulacrum ex Falerio Etruscorum Urbe Romam perductum fuit. Ovid. *Fastor* III.

Parva licet videas capitae delubra Minervae,

Quae Dea natali coepit habere suo.

Nominis in dubio causa est; capitale vocamus

Ingenium solers; ingeniosa Dea est.

An quia de capitis fertur sine matre paterni

Vertice cum clypeo profuisse suo?

An quia perdomitis ad nos captiva Phaliscis

Venit, & hoc signum litera prima docet?

accedit etiam quod solennia festa, quae in natali Minervae Romae peragebantur, Etrusco vocabulo *quinquatria* appellabantur. *Atrus* enim Etrusca vox *diem* significat; inde Ovidius *loc. cit.*

..... & fiunt sacra Minervae

Nominaque a junctis quinque diebus habent.

Quinquatriorum solennia mediam ferme Romam complectebantur; nam mulieribus, artificibus fere omnibus, Medicis, Oratoribus, cunctarum denique scientiarum Professoribus communia erant. Proinde mirum non est tot

tan-

tantasque illius Deae imagine signatas Lucernas reperiri; praeter quam quod Dea olei inventrix potissimo jure in iis exprimi debuit.

L I I I. L I V.

M I N E R V A E C A P I T A.

CApiti Minervae, in duabus Musaei nostri Lucernis, duae diversae cassides imponuntur; in prima Triton, Victoria in altera caelata est. Equidem galeae Minervae pluribus emblematis ornatae occurrunt in antiquis monumentis; coronis nempe, monstris marinis, pegaso; frequentius tamen Tritone, quem huic Deae, quae Tritonia vocabatur, praecipue tributum, haud inepte censet Bonarotius *Offerv. a Medagl. ant.* pag. 190; Triton buccinam inflat, cujus immanem sonum mire veteres Poetae descripserunt. Victoriola vero, quae in altera casside signata est, apprime Minervam decet, quae apud Athenienses, & Megarienses Νίκη Ἀθηνῶν *Victoria Pal-* las vocata est; ac propterea in illius dextra collocatum fuisse plerumque Victoriae simulacrum, docuit jam Bonarotius pag. 105. *cit. oper.* Jure igitur ab Orpheo in *hymn.* appellatur νικηφόρος δαίμων *Genius victoriam ferens.*

L V.

P A L L A D I S P R O T O M E.

ET si Palladem truci, feroque aspectu Poetae nobis plerumque describant, blando tamen, venustoque vultu non raro exprimitur, quandoque etiam puerili; Lucerna enim nostra Deam recenter natam videtur repraesentare.

Singularis profecto est tunicae cultus, inter cujus undantes lacinias, manicae loco, dextrum brachium exeritur.

PALLADIS SIMULACRA.

EXigua quaedam Deorum simulacra in domestico Larario ab Antiquis culta fuisse nemo nescit ; inde *parva* appellat illa Horatius lib. 111. *Carmin.* od. 23.

Parvos coronantem marino

Rore Deos , fragilique myrto .

& Juvenalis Sat. 1x. 137.

O parvi nostrique Lares , quos thure minuto

Aut farre , & tenui soleo placare corona .

Neque tamen Larum dumtaxat imagines ibi collocatas fuisse existimandum est ; omnium enim Deorum , quos impensiori cultu quisque prosequeretur , signa in eo reponerentur . Inde latiori notione Dii omnes familiares Etrusco vocabulo *Lares* appellabantur , quod quidem monuit doctissimus Vossius in *Etymolog.* v. *Lar* , & nos fusius in *exercitationibus ad linguam Etruscam* dicemus . Inde etiam *Lares argenteos* , non duos , sed septem Rheginis legavit T. Tarfenius Sabinus , ut habet inscriptio Gruteriana pag. CLXXIV. 7. Proinde mirari nemo poterit inter illos Palladem quoque adscitam . Ac quamquam argenteos Lares memoret allata inscriptio , fictiles tamen plerumque fuerunt ; religioni enim ducebant Romani in hisce Numinibus excolendis ab antiqua simplicitate recedere , ut egregius Dionysii Halicarnassensis locus docet *Ant. Rom.* lib. 11. *Vidi ego quidem in sacris Laribus caenas Deis appositas super mensis ligneis in vetustis canistris , & fictilibus , ordeaceas pulres , & liba , & farra , & fructuum quorundam primitias , aliaque multa huiusmodi sumptu facili , & ab insolentia omni libera ; vidi etiam libamina infusa non in argenteis , aut aureis vasis , sed in testaceis calicibus , & urceis , sumque maxime eos homines admiratus , quod in patria permanentes consuetudine insolentiorum in usum nihil prorsus vetustorum commutarent . Fictilia igitur Musaei nostri elegantissima Palladis sigilla in opulenti etiam hominis Larario collocari potuerunt . In-*
hae.

haerent singulis Lucernulae, fumo adhuc foedatae, cruda argilla opere solido appositae, quarum sacro lumine Lares honorabantur. D. Hieronymus in *Isaiam* cap. xvi. 57. *Tutelae simulacrum cereis venerans, & Lucernis.*

At cur tria Palladis simulacra eadem, ut videtur, artificis manu efformata, vario vestium cultu? Mysterium aperit Diodorus Siculus lib. i. *Palladem dictam esse Trigemina propter tria anni tempora, ver, aestatem, hyemem.* Quorum temporum studiis inter pacis, & belli opera distributis varius Deae cultus respondet; modo enim pacifera olivae ramum ostendit; modo succincta, & armata aptam ad bellum tempestatem demonstrat; modo denique hyemantis habitu peplo superinducto repraesentatur.

L I X. L X.

MINERVA PACIFERA, ET DIMISSO CLYPEO.

VEteres nummi, Albini praesertim, eodem plane gestu Minervam Paciferam repraesentant. Hoc autem mite officium Minervae, quae *περσεπολις Urbium vastatrix* dicebatur, ut apud Aristophanem, & Callimachum videre est, illustrem, ac gloriosam peperit appellationem *επισεπολις Patronae Urbium*, ut ab authore hymni, qui Homero tribuitur, nuncupatur.

Ea vero Palladis imago, quae tab. lx. exhibetur, ex celeberrimo Phidiae simulacro, quod ex auro, & ebore Athenis visebatur, excerpta videtur. Pausanias in *Atticis* ita illud describit: *Simulacrum stat veste ad talos usque demissa, Medusae capite ex ebore ejus pectori inserto in manu est hasta; ad pedes scutum jacet.* xxvi. cubitis altum illud fuisse scribit Plinius lib. xxxvi. cap. 5. Palladem etiam Trojanam, ad cujus simulacrum confugerunt Dracones, qui Lacoontem Deae jussu interfecerant, haud absimilem fuisse arbitror; de illis enim ita cecinit Virgilius *Aeneid.* 1. 227.

Tom. I.

H 2

Sub

Sub pedibusque Deae , clypeiue sub orbe teguntur .

L X I . L X I I .

MINERVA CONSILIARIA , ET
Ο Π Λ Ο Χ Α Ρ Ε Σ .

POsito humi clypeo , rejectaque in sinistram ulnam lancea , dextram protendens , aliquid edisserere videtur Minerva , quam proinde *Consiliariam* appellavimus ; notissima enim sunt illius Deae cum Ulysse colloquia , & cum Telemacho , cui optima de Patre perquirendo , perdendisque matris procis dabat consilia , quae omnia ab Homero fusc recensentur . At in re obscura nihil certi afferri potest . Fortasse etiam eo gestu victoriam indicat ; ita Pyrrhi statua expressa erat , ut victoriam significaret , quemadmodum docet nos Epigramma vetus *Antholog.* lib. v. ep. 35.

Dextram vero intendebat suae testem Victoriae .

nisi potius pacificum gestum illum existimare velimus ; ita certe Antiqui Caesarum statuas pacatoris habitu , ut dicimus , repraesentabant . Domitianum ita efformatum fuisse testatur Statius *Sylvar.* lib. i.

Dextra vetat pugnas .

Eximia , quae adhuc Romae in Capitolio superest , aenea M. Aurelii statua dextram item extendit .

Pallas , quae in altera Lucerna tropaeum gerit , jure *ο π λ ο χ α ρ ε ς* dici potest , quasi *armis gaudens* , ut ab Orpheo vocatur in ejus *hymno* ; praeterquamquod tropaea praecipue illi dicari consuevisse tradit Aristides *Orat. in Minerv.*

L X I I I .

PALLAS CUM CISTA MISTICA .

ELegantissimi opificii Lucerna , praeter Minervae imaginem , olei vasculum mensae impositum exhibet , quo praeclarum Palladis inventum designatur ; in opposita

sita parte supra columellam mystica cista repraesentatur, quae, etsi illam Minervae etiam tributam Scriptores doceant, aut raro admodum, aut certe nusquam in antiquis monumentis illius Deae symbolis jungitur.

Gaussam vero, cur Palladi cista mystica adsignata fuerit, Ovidius narrat *Metam.* lib. 11. 553.

..... Nam tempore quodam
Pallas Erichonium prolem sine matre creatam
Clauserat Aëtaeo texta de vimine cista,
Virginibusque tribus gemino de Cecrope natis
Servandam dederat, sed enim inconfessa quid esset,
Et legem dederat, sua ne secreta viderent.
Abdita fronde levi densa speculabar ab ulmo,
Quid facerent; commissa duae sine fraude tuentur,
Pandrosos atque Herse; timidas vocat una sorores
Aglauros, nodosque manu diducit, & intus
Infantemque vident, exporrectumque draconem.

Inde institutum, ut sacrae virgines cistam in Minervae honorem ferrent; caeremoniam Pausanias describit lib. VII.

L X I V.

P A L L A D I U M.

V Era, ac genuina Palladii forma, quam Graeca monumenta repraesentant, mulierem superne armatam, in oblongum stipitem desinentem referebat. Addunt Scriptores hastam, & colum gestasse, cujusmodi nusquam vidi. Simulacra ejus formae *ερμαθινναί* dicebantur, sive quia ex Mercurio, & Pallade unum dumtaxat Numen coagmentatum fuisse arbitrarentur, seu potius a voce *ερμα*, quae fulcrum etiam, & columellam significat; quod quidem verius arbitror; ea enim aetate, qua coelo delapsum fuisse Palladium commenti sunt, quum rudis adhuc, & infantissima esset sculptura, vixque artifices sacris lapidibus, (*Betylos* Phoenicii vocabant), hominum capita aptare didicissent, necessitate verius, quam mysterio, in eam formam Palladis simulacra expressa fuisse existimandum est.

Palla-

Palladium vero Romanorum, quod millies in antiquis operibus occurrit; ad talos usque tunicatum est. Quum autem artifices in exprimendis Deorum simulacris nihil de ingenio addidisse probe sciamus, in magnam adducor suspicionem, simulacrum illud pretiosa aliqua veste a Romanis religionis ergo ornatum fuisse. Deorum quippe signa saepenumero vestibus induta fuisse indicat Tertullianus *de Idolol.* cap. 18. ; hinc apud Julium Firmicum *vestitores simulacrorum* memorantur.

Palladii historiam varii varie tradiderunt; quae omnia, quum etiam antiquariorum filiis nota sint, consulto praetermittimus; illud tantum dicendum videtur, Romae Palladium tanta religione cultum fuisse, ut soli Vestali maximae adspicere illud liceret. Lucanus lib. 1. 597.

*Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
Trojanam soli cui fas videre Minervam.*

& lib. ix. 993.

*..... nullique adspecta virorum
Pallas in abstruso pignus mirabile templo.*

L X V.

L X V I.

N O C T U A, E T M E D U S A.

NOctuam Minervae sacram fuisse nemo nescit; atque perpetuo quidem a prima usque Aegyptiorum superstitione huic Deae tributam docet Philostr. *de vit. Apollon.* 11. 9. Quae tab. LXVI. galeae Palladis insidet peculiari animadversione digna est, quippe quae Academiae nostrae insigne referat; par fortasse erat, ut signum illius Academiae, quae tantopere meretur de Lucernis Veterum, in ipsis antiquis Lucernis formatum reperiretur.

Medusae caput frequenter in nostris Lucernis signatum occurrit; sed quum nihil in iis novi deprehendi posse videatur, elegantissimum dumtaxat fragmentum aeri incidendum curavimus, quo Medusa absque serpentibus exhibetur, raro admodum exemplo.

LXVII.

L X V I I. L X V I I I.

GENIUS MINERVAE ET ARIES
ARAM CORNU IMPETENS.

Polemus, quem refert Plutarchus in *Principem indo-*
ctum, existimavit unum Amorem esse Deorum om-
nium administrum, licet Hesiodus *Theogon.* ipsum illo-
rum omnium domitorem nuncupasset. Non desunt tamen
argumenta, quibus docemur, Veteres Diis singulis pecu-
liares Genios administratos attribuisse, quorum tamen no-
mina, si pauca excipias, interciderunt. Genium Jovis,
& Neptuni supra exhibuimus; aliorum etiam Deorum
Genios suo loco proferemus. Minervae Genius produ-
cendus nunc est, qui sedens Minervae arma custodit,
eaeque pueriliter ostentat.

Aries, qui Minervae aram cornu impetit, figillatoris
jocus est; lusit ille fortasse indocti hominis impuden-
tiam, qui sola morum feritate suffultus doctorum ho-
minum studia carpat, atque perstringat. Hujuscemodi
plurima occurrunt in antiquis gemmis, in quibus apolo-
gi, ac fabellae multae facetissime exprimuntur. Sardam
Musaevi nostri inter hujus operis parerga dedimus, in qua
vulpes lignarium alloquitur.

L X I X. L X X.

CANDELABRUM APOLLINIS.

Apollo, cithara columellae imposita, dextraque post
tergum rejecta, meditari aliquid videtur; laudes
fortasse Jovis, quas illum cecinisse docet Tibullus lib.
II. *el.* 5.

*Qualem te memorant Saturno rege fugato
Victoris laudes concinvisse Jovis.*

Profecto, quum citharoedus Apollo repraesentatur, pal-
la ad talos usque demissa induitur. Idem Tibullus lib.
III. *el.* 4.

Ima

Ima videbatur talis illudere palla ,

Namque haec in nitido corpore vestis erat .

pro sculptorum tamen arbitrio illam modo brachiis circumvolvitur , modo sub femore , modo supra genua colligit.

De Grypho , qui Lucernae discum obtinet , alias erit sermo .

L X X I. L X X I I.

A P O L L O A R C I T E N E N S .

A Pollinem *εχρηβολος* longe jaculatorem appellat Homerus *Iliad.* i. & in *hymno* , si tamen Homero hic attribuendus est ; inde arcum intendit in Lucerna nostra ; nisi fortasse Sminthei Apollinis imago in ea repraesentatur , quem a muribus sagittandis in hunc modum efformatum fuisse docent nos Veteres ; neque enim Pythium Apollinem hunc esse dixerim , quum nulla occisi Pythonis signa appareant ; neque Actium ; licet enim ille arcum intenderit , ut Virgilius tradit *Aeneid.* viii. 704.

Actius haec cernens arcum intendebat Apollo .

& Propertius lib. iv. *el.* 6.

Actius hinc traxit Phoebus monumenta , quod ejus

Una decem vicit missa sagitta rates .

talari tamen habitu indutum Augusti nummi exhibent .

Apollo *τοξοφορος* arcitenens , ut ab Homero in *hymno* appellatur , columnae innixus , remissum , otiosumque arcum laeva tenet in tab. LXXII. Talem profecto Romanis Apollinem precabatur Horatius *Carm. Saecul.*

Condito mitis , placidusque telo

Supplices audi pueros Apollo .

L X X I I I. L X X I V.

A P O L L O C I T H A R O E D U S .

A Pollo citharoedus sedet in duabus his Lucernis ; in prima quidem folio insidet , ut alter ille Apollo ,
quem

quem Pausanias in *Arcadic.* describit ; rudi scopulo in altera . Quid canat Apollo , ex Tibullo supra indicavimus . Tradit autem Orpheus in *Hymno* modos canendi ab Apolline ita alternatos esse , ut illorum varietate quatuor anni temporibus respondente , temporis cursum , coelique motum cantu significaret .

L X X V .

APOLLO CUM QUADRIGIS .

POne Apollinem sedentem columella adsurgit , e qua illius arcus , & pharetra dependent ; hoc autem anaglyphum mirifice illustratur ab Homero in *hymn. Apollin.*

*Latona autem sola manet apud Jovem fulmine gaudentem ,
Quae utique chordam (arcus) remisit , & occlusit pharetram ,
Et illius ab fortibus humeris manibus captum
Arcum suspendit ad columnam Patris sui
Clavo ex aureo .*

Gryphus autem Apollini sacer idcirco tripodi insidet , ut illius vaticinandi facultatem demonstret .

Pretium majus Lucernae ansa est , quae in Lunae silentis formam erigitur , vulgari symbolo aeternitatis , quae tamen Solis propria credebatur ; inde ille in antiquis inscriptionibus saepenumero *aeternus* appellatur . Quadrigae tres dextera assurgens , media stans , sinistra declinans , tria diei spatia significant ; in totidem enim partes ante horarum divisionem Graeci , & Romani Veteres diem partiebantur . Homerus *Iliad.* φ. in pr.

Seu aurora fuerit , seu crepusculum , sive meridies .
noctem etiam ut ex eodem Homero colligitur *Odyss.*
M. 311.

Quando autem tertia pars noctis advenit , & astra inclinarunt .

Equidem diei in duodecim horas partitionem apud Romanos serius introductam testantur Plinius lib. vii. c. 60. & Censorinus *de die Natali* cap. 23. eamque consuetudinem Cicero tradit ab Aegyptiis promanasse , quos Cy-

nocephalus in templo Serapidis duodecim vicibus quotidie micturiens, commodam hanc divisionem edocuit. Horarum quoque nomen Aegyptiam originem redolet; ea enim lingua *ἠρως* Sol dicebatur, ut superius etiam animadvertimus. Neque ob aliam certe causam apud Graecos etiam Apollinem cognomine *Horionem* cultum fuisse existimandum est, licet Pausanias in *Corinthiac.* de illius appellationis ratione nihil seprehendisse scribat.

L X X V I.

APOLLO INTER MUSAS.

VIdimus hactenus Apollinem musicum, videamus & histrionem; Stat quippe in insigni hoc anaglypho medius inter Thalam, & Melpomenem comoediae, ac tragoediae antistitas. Illa Graeco more palla superinducta est, quales plerumque feminae in Vaticano codice Terentii repraesentantur; larvam praeterea, ac disparas tibias gerit, quibus in comoediis factos fuisse modos, vel ipsi extantium comoediarum tituli declarant. At Melpomene velata, grandique syrmate superinjecto Deam agit, manuque capiti admota grande quid meditatur.

Columnarum ornatus, concharumque, ac fastigiorum, atque inter spatia larvarum, ad scenam pertinet, ad quam exornandam auro, argento, ebore, & quod plus est, pulcherrimis etiam signis usos fuisse Romanos testatur Plinius lib. xxxiv. c. 7. & lib. xxxvi. c. 2. 5. 6. 16.

Comoediae, & Tragoediae Ludis ipsis agebantur; neque vero postremam in illis partem obtinebant; quum autem in honorem Deorum Ludi instituti essent, ut tradit D. Augustinus *De Civit. Dei*, & Tertullianus in *Apolog.* & lib. *de Spectaculis*, illae etiam quodammodo sacrae censebantur, & partem sacrificiorum constituebant; propterea mirum videri non debet, si in parte theatri dextera Baccho, & Apollini arae constituerentur, quod animadvertit maximum, quemadmodum ab Oliverio nostro jure appellatus est, saeculi ornamentum

Mas-

Massejus in elegantissima dissertatione ejusdem Cl. Viri *Teatro Veronae impresso* addita. Recte igitur rei ludicrae accedit Apollo cum toto tripode, & suo Pythone, citharam pulsans.

Haec emblemata, sive vitrea ea sint, sive ex alia quavis ductili materia, ad internas aedium partes excolendas tectorio parietum includebantur. Cicero *ad Atticum* lib. i. ep. 6. *Praeterea typos tibi mando, quos in tectorio atrioli possis includere.* At quales, quantosque putemus fuisse typos illos ex vitro, quibus Scauri scena exornata est, quemadmodum tradit Plinius lib. xxxiv. c. 15. *Scena triplex ei fuit in altitudinem CCCLX. columnarum. Ima pars scenae e marmore fuit; media e vitro, inaudito etiam postea, novo genere luxuriae; Verum crescente magis magisque luxu ad privatorum quoque domos vitreorum anaglyphorum usus traductus est, illisque integra conclavia obducta fuisse notavit Bonarotius in Praefat. ad numism. Carpin.*

Hujus operis haud obscura vestigia egomet observavi Romae inter D. Nerei & Achillei, ac portam Capenam; hortum enim ingressus, in quo monticulus adfurgebat, quem pervium esse, & ex parietinis totum constare olitor asseribat, excitato lumine rei periculum feci, adii nempe

Parietibus textum coecis iter

ibi cubicula quaedam inveni, in quibus egesta pavimenti fragmenta e signino constabant rudiuscule subacto, cui superfusum, expolitumque, ad semunciae altitudinem vitrum adhaerebat viride, undequaque concolor, minimeque vermiculatum; nulla praeterea segmenta, nullique termini apparebant, neque ullae, nisi quas vetustas fecisset, rimulae; ita ut ex integra tabula solo superfusa pavementum illud constituisse conjecerim, mobilibus sane officinis, vel pro numero operum ex tempore excitatis. Ea vero fragmenta, quum diu aeri patuissent, penitus disiciebantur. Quibus tamen ornamentis excultos tandem fuisse existimandum est parietes illarum aedium, in quibus ipsa pedum spatia non essent sine admiratione?

GENIUS APOLLINIS.

DE Geniis Deorum administris pluribus supra actum est. Apollinis Genius lyra canit; observatione digna est pulvinaris forma; caret enim pedibus; hujusmodi etiam in usu fuisse colligitur ex Varrone *de Ling. Lat.* lib. VII. *Lectos non omnes paris magnitudinis, & figurae faciunt; quod si esset analogia petenda in supellectile, omnes lectos haberemus domi ad unam formam, & aut cum fulcro, aut sine eo.* Fulcra autem lectulorum sive pulvinarium pedes sunt, quos ex auro, aere, aliisque pretiosissimis rebus factos fuisse tradit Plinius lib. XXXIV. c. 10. An autem Deorum dignitas pulvinarium altitudine discerneretur, ita ut Geniis humiliora essent, viderint Eruditi.

LXXVIII.

TRIPUS, LYRA, LAURUS.

Vulgaria Apollinis symbola in hac Lucerna exhibentur, Tripus nempe, Lyra, Corona, haud equidem lemniscata, sed perpetuo foliorum ordine intexta, qualis observatur in Neronis nummulo in certaminis quinquennalis memoriam percusso; quam propterea musicorum, Poetarumque propriam fuisse suspicor.

Laureae ramus ad lustrationes praecipue pertinet. Ovid. *Fastor.* 11.

Virgaque roratas laurea misit aquas.

Instrumenta lustrationis omnia ferme visuntur in Veteri cinerario, quod olim vidi Romae in navi transversa Basilicae D. Paulli, urnula praesertim, ex qua laureae ramus profilit. Lustratio vero ad Apollinem etiam pertinet; nulli enim Deorum, nisi lustratione praemissa, sacra fieri licuisse, satis constat.

L X X I X .

G R Y P H E S .

Multas fanè fabellas de Gryphibus texunt mythologi, ut rationem explicent, cur Apollini adsignati fuerint, quod tamen, ut ait Cicero, est quaerere rationes in fabulis, quae ratione carent. Profecto haec monstra ex Aegyptiorum arcanis desumpta fuisse colligitur ex Apulejo lib. 11. *Milesiar.*, ab illis omnino ad Etruscos pervenerunt, in quorum sepulchris frequentissime occurrunt, incertum tamen qua significatione, licet mortis symbolum fuisse facile suspicari possimus, quod tamen Apollini minime quidem convenit. Ab Etruscis ad Romanos quoque delata est fabula; in sepulchro enim C. Vibii ad 111. Lapidem in via Cassia Gryphes visuntur. Eorum vero cum Apolline conjunctionem ab Indorum superstitione dimanasse tradit Philostratus in *Vita Apollon.* lib. 111. c. 14. *has enim aves ajunt esse in India, ac Soli esse sacras, & quadrigis eas jungunt, qui Solem apud Indos pingunt.*

Griphes in hac Lucerna Geniorum more candelabrum custodiunt, & altero pede elato quodammodo sacrificare videntur; idem typus frequenter observatur in Caesarum loriceis; qua vero de causa haud facile est divinare.

L X X X .

P E G A S U S .

Pegasum Neptunus jure patriae potestatis vindicaret; ab Oceani enim fontibus πηγας nomen inditum illi tradit Hesiodus in *Theogon.* v. 283., sed excitato Musarum fonte, Apollo sibi illum usurpavit, atque inde inter ejus symbola Pegasus censitus est, ut nummi evincunt.

Notissimae sunt fabulae, quas de illo Veteres prodiderunt, expeditionesque illius ope confectae; quas inter percelebris admodum ea fuit, qua Andromeda, e ce-

ti faucibus erepta fuit ; cuius monstri ossa diu Joppe in rei monumentum servata , demum Romam asportata , ostendit inter reliqua miracula in aedilitate sua M. Scaurus , ut narrat Plinius lib. ix. c. 5.

Ossa his non absimilia , dum haec scribo , in agro Tudertino prope Tiberim cultissimo in loco reperta sunt. Mandibula inferior immanis magnitudinis , in qua quini , & feni dentium ordines visuntur , solida ac in lapidem pene versa , ex ingenti calvariae mole sola superest , adeo fossores in pretiosissimum monumentum debacchati sunt . Ea servatur nunc in Musaeo Oliverii nostri ex munificentia Joannis Andreae Jovanellii , quem supra memoravimus , in publicum Academiae nostrae Musaeum inferenda , cui quicquid antiquariae , rariorisque supellectilis nacti haecenus sumus , animo libentissimo ambo destinavimus . Unde autem ossa illa profecta fuerint , diu scrutatus sum , ac tandem in eam veni sententiam , Roma ad eum locum , in quo effossa sunt , delata fuisse ; ibi enim magnificam olim , ingentemque cujusdam Claudii cognomento Gothici , Liberti villam extitisse , ex Inscriptionibus elapso saeculo ibidem erutis compertum est ; quin etiam haud longe ejusdem Liberti sepulchrum repertum est ; quae omnia inter marmora Tudertina quamprimum proferentur ; profecto fieri facile potuit , ut in iis perturbationibus , quibus tunc Roma saepe vexabatur , potentiorum Caesaris Libertorum curiositati multa patuerint ex portentosis hisce reliquiis , quas nec religio vetasset violari , nec materiae pretium suspectas reddidisset.

L X X X I. L X X X I I.

M U S A. G E N I U S M U S A R U M.

MUfa repraesentatur in hac Lucerna , forte Terpsichore , quae
..... affectus citbaris movet , imperat , auget .
 columellae innititur ; ita Musae fere omnes exhibentur in nummis Pomponiae Gentis .

Quam

Quam male ii senserint , qui Genios omnes ad unum Cupidinem retulerunt , cui Deorum omnium arma victoriae jure pertinere putant , vel ex hoc uno sphragismate constat , quum Musae , ut Lucianus testatur in elegantissimo dialogo Venerem inter , & Cupidinem , ab ejus jaculis tutae semper agerent , quia vultu sunt virendo , & semper aliquid meditantur , & cantionibus animum intentum habent .

Musarum Genius illarum more columnae innititur ; tibiae gerit , quibus fortasse Euterpis se Genium esse administrum prodit ; illa quippe *dulciloquis calamos flatibus urget* : Dextera falcatum quidpiam tenet , armillam fortasse , vel solutam coronam , ac lemniscis destitutam , quales fuere antiquiores , ut Plinius tradit lib. XXI. c. 3. , qui a Crasso lemniscos coronis ad Etruscarum similitudinem additos scribit .

L X X X I I I . L X X X I V .

C A P U T , E T P R O T O M E S O L I S .

L Ychnorum numerus , licet pro Lucernae usu artificum arbitrio plerumque determinaretur , significatione tamen aliquando non caruit , in sacris praesertim Lucernis ; trino igitur lumine sacram Soli Lucernam effulxisse credendum est ad tria diei intervalla significanda , quae supra memoravimus not. LXXV.

Romanorum vetustiora monumenta Apollinem lauro coronatum exhibent , qualem illi ex Etruria adulta jam Urbe adsciverant . At sequiori aevo radiato capite representabatur , ritu pene peregrino , atque ab oriente accersito ; talis etiam *in tabula Heliaca* conspicitur . Fortasse sub hoc aspectu *εκατηβελους* vocatus est a longe feriendo , quod radios longissime , ac vehementissime vibret ; quo discrimine Apollinem a Sole distinctum maxime fuisse existimo .

Nondum profecto observaveram tunicati Solis effigiem , ac subarmali fascia praecincti , qualis tab. LXXXIV. exprimitur ,

mitur , quum haec Lucerna Roma ad me delata est ;
at illud potissimum miratus sum , quod intra anni unius
spatium octo ferme ejusdem typi Lucernae , diversa dum-
taxat forma , atque ornatu , primae huic accesserint ; conjicere hinc possumus , Solem inter illas jocularitricis Ro-
mae infanias aurigarum Circensium habitu praecipue ef-
formatum fuisse , quippe qui coeli auriga sit , atque ita
ab Orpheo in ejus hymno nuncupetur

..... pulchram faciem habens auriga .

L X X X V .

Q U A D R I G A S O L I S .

Solis currum a quatuor equis rapi notum est . Mani-
lius *Astronom.* 11.

Quadrijugis it Phoebus equis , it Delia bigis .

illorum nomina recensuit Ovidius *Metamor.* 11. Typum
Lucernae caeterum vulgarem egregie illustrat hymnus in
Apollinem postremus , qui Homero tribuitur .

..... clari autem radii ab ipso ;

..... pulchra autem circa corpus fulget vestis ;

*Tenuiter contexta flatu ventorum ; subtus autem masculi
equi .*

L X X X V I . L X X X V I I .

S I G N A Z O D I A C I .

Signa universa Zodiaci ad naturam Solis jure referuntur ,
ait Macrobius *Saturnal.* 1. 21. ; Soli propterea sub-
nectenda erant . Novem ferme Lucernae diversis Zodia-
ci signis illustres in Musaeo nostro servantur , ex quibus
duas tantum selegimus , hanc nempe quae Taurum , at-
que alteram , quae Geminos exhibet , quas avide ab
Eruditis exceptas iri confidimus , propterea quia coelestium
signorum imago aptius in his repraesentatur , quam in
vetustis omnibus Kalendariis haecenus vulgatis .

Ac

Ac primo quidem , quod ad Taurum attinet , conso-
nat emblemati nostro Ovidius *Fastor.* iv.

E Duce lanigeri pecoris , qui perdidit Hellen ,

Sol abit ; egresso victima major adest .

Vacca sit , an taurus , non est cognoscere promptum

Pars prior apparet , posteriora latent .

Si tamen est taurus , sive hoc est femina signum ,

Junone invita pignus amoris habet .

Gemini vero Dioscuri sunt , Castor scilicet , & Pol-
lux , quorum genesim , acceptamque a Jove alternatim
immortalitatem nihil est , cur describamus . Castor eque-
stri disciplina , Pollux vero pugilatu celebratur . Horatius
Carmin 1. 2.

Hunc equis , illum superare pugnīs

Nobilem .

at Theocritus in *Idyllo Dioscurorum* ambos equites appellat.

O ambo mortalibus auxiliores , o amici ambo ,

Equites , citharistae , pugiles , cantores .

ab Homero quoque in *hymno* vocantur

..... velocium conscensores equorum .

Hinc in numinis , consularibus praesertim , atque anti-
quis anaglyphis equi ambobus attribuuntur .

L X X X V I I I .

SOLIS, ET LUNAE CAPITA JUGATA.

SOL , & Luna merito junguntur , quippe uno eodem-
que partu editi sunt , una educati , ut Homerus ca-
nit in *hymn.* *Apollinis , & Dianae* ; una demum , eadem-
que caeremonia , ac saepe uno etiam templo colebantur ;
inde Horatius *Carm.* *Saecul.*

Supplices audi pueros Apollo ,

Syderum regina bicornis audi

Luna puellas .

Delphines , qui Lucernae ansam sustinent , *Delphinii* co-
gnomen , quo Apollo Athenis appellabatur , ut Pausanias
tradit in *Atticis* , respiciunt ; templum enim Delphicum

Tom. I.

K

ere-

erecturus, navim Cretenſium hominum, quos juſtitia florere cognoverat, in delphinum verſus in templum abduxit, illoſque ſibi ſacerdotio initiavit; ac proinde a delphino non ſolum *Delphinus* cognominatus eſt, verum etiam loco *Delphi* nomen indidit; ita Homerus in *hymn.*

Innumerae propemodum Lucernae occurrunt, in quibus aſtrum Solis ſymbolum, & Luna quieſcens eadem ſignificatione copulantur; illas ego omnes ad nocturnas illuminationes, quibus ſaecularia feſta diſtinguebantur, comparatas fuiſſe exiſtimo; ea enim tribus continuis diebus, totidemque noctibus celebrabantur. Horatius *loc. cit.*

*Certus undenos decies per annos
Orbis, ut cantus, referatque ludos
Ter die claro, totidemque grata
Nocte frequentes.*

L X X X I X.

CAPITA SOLIS, MARTIS, ET VENERIS.

MArti, & Veneri Sol interponitur, quod eorum furta prodiderit, ut habet notiſſima fabella; niſi potius privatam alicujus religionem, vel etiam, ſi mavis, ex aſtologiae meditationibus horoſcopum aliquem hac Lucerna contineri velimus, quum in nummis etiam ſignatos horoſcopos videamus. Sunt qui ſub Martis, & Veneris effigie M. Agrippam, & Juliam Auguſti filiam, atque ipſum Auguſtum ſub Solis ſpecie expreſſos exiſtiment. Auguſto equidem in conviviis Solis ſimulatio ſolennis erat, ut ait Svetonius in *Aug. c. 70.*, qui mor- daciſſimum quoque in eundem ignoti authoris epigramma refert:

*Impia dum Phoebi Caesar mendacia ludit,
Dum nova Divorum caenat adulteria.*

M I T H R A .

SI pro dignitate de Sacris Mithrae agere vellemus, longius profecto, quam unius notae termini postulant, progredi opus esset; Sed ne Lucernam nostram intactam omnino relinquamus, unum notandum est; quid nempe Persae sub hujus Dei nomine intelligerent. Rem absolvit Plutarchus de *Iside*, & *Osirid.* qui ex Zoroastri traditione duo principia, sive Deos, boni unum, alterum mali authorem credidisse illos scribit; quorum primus *Oromazon*, sive, ut idem tradit in libello *ad Principem indoctum*, *Oromasdes*, alter vero *Arimanius* vocabatur; hic tenebrarum, at ille purissimae lucis filius. Verum quia ea Numina ita natura ferebantur, ut perpetuo inter se dissiderent, atque discordarent, *Mithras* inter utrumque consistebat, quem etiam *Mesithen* hoc est *mediatorem* nuncupabant, supra quem tanto coeli intervallo *Oromazon* eminebat, quanto abyssi spatio *Arimanius* premebatur. Medius itaque *Mithras* quodam moderamine utriusque odia compescebat, & victimarum immolationibus devinctus, humano generi bona quaeque ab *Oromazo* obtinebat, mala vero, quae ab *Arimanio* parabantur, averruncabat. Ita Diabolus Christi Servatoris adventum praeludebat, & Divinae mediationis praerogativam jam tunc praemature usurpabat; atque his nequam spiritus fallaciis factum est, ut neque ab ipsis Divinis Sacramentis impia Gentilium imitatio abstinuerit, excogitatis illis baptismatum blasphemiiis, quibus se vituli sanguine conspurcatos in aeternum renasci jactabant.

Mithra sacrificantis gestu exprimitur; taurique guttur ad coelum attollit, quae caeremonia in sacrificiis, quae Superis Diis fiebant, solennis est; eademque de causa victimarum, quae Inferis Diis caedebantur, caput humi premebatur; cujus quidem moris elegantissimum exemplum exhibetur in Lucerna, quam n. xxxv. dedimus; Inferorum Deorum Sacra repraesentari ibi diximus; quam

mobrem quatuor tauros videre in illa est humi procumbentes, qui defixo in terram gutture Victimarii ictum excipiunt.

Verum multo plura, ac etiam meliora ab Oliverio nostro expectanda sunt, qui eximiam tabulam Taurobolicam Musaei nostri illustravit; Vitrea ea est, trium fere pedum longitudinis, inscriptione, parergis, atque ipsa materia spectabilis, omnesque, quae adhuc vulgatae sint, tabulas Taurobolicas vel ipso Scipionis Maffei Viri summi iudicio longe anteit; digna propterea quae Viri doctissimi, atque amantissimi ingenio intacta servaretur.

X C I.

ASTRUM, ET LUNA SILENS.

Lucernam Solis, & Lunae capitibus insignem tab. LXXXVIII. protulimus, quam saecularibus fectis olim inservisse haud temere suspicati sumus; eundem fortasse usum has etiam Lucernas habuisse diximus, in quibus Solis item, & Lunae compendiariae, ut ita dicam, notae habentur.

Astrum Solis symbolum est. Homerus in hymn. Apollin. v. 440.

*Hic e navi impetum fecit Rex longe operans Apollo,
Astro similis medio in die; ab hoc autem multae
Scintillae evolabant; fulgor autem ad coelum usque venit.*

Animadvertimus supra not. VII. astrum, quum quinquiradium est, Solem repraesentare, quadriradiis vero stellas significari, ut in nummis Faustinae, atque in iis, in quibus Dioscuri exprimuntur.

Neque tamen propter alios etiam usus has Lucernas efformatas fuisse negaverim; symbola enim in illis expressa ad consecrationes etiam commode referri possunt. Luna aeternitatis symbolum ad apotheosin pertinet; quippe, ut ait Cicero in Somn. Scip. supra Lunam sunt omnia aeterna. Astrum vero in illa insertum principum Virorum anima est, ex stella Caesaris sumpto omine, &
simi-

similitudine . Ovidius *Metam.* xv.

*Hanc animam interea caeso de corpore raptam
Fac jubar , ut semper Capitolia nostra , forumque
Divus ab excelsa prospectet Julius aede .*

Quam quidem significationem apud Aegyptios etiam habuisse stellas, tradit Horus Apollo , si qua tamen libello illi fides habenda est .

Ad menstruam etiam neomeniae solennitatem celebrandam memoratae Lucernae effingi potuerunt ; neque enim Hebraei soli fuerunt , a quibus cultu praecipuo Lunae *φασίς* , sive prima apparitio celebrata est ; sed a Romanis etiam hanc religionem occupatam fuisse tradit Macrobius *Saturnal.* lib. i. c. 15. *Priscis temporibus Pontifici minori haec provincia delegabatur , ut novae Lunae primum observaret adspectum , visamque Regi sacrificulo nuntiaret . Itaque sacrificio a Rege , & minore Pontifice celebrato . . . quot numero dies a Kalendis ad Nonas superessent pronuntiabat .* Epulae quoque in eo festo adparabantur , quas Plautus *Capteju.* Act. iiii. Sc. i. *epulas menstruales* appellat. Sol vero apparenti primum Lunae conjunctus est ; constat enim Novilunium ex Solis , & Lunae conjunctione fieri , Lunam vero novam tum primum notari , quum Sol illam praetergressus , extimam disci illuminati partem nobis ostendit , quod uniuscujusque mensis synodici initio contigit . Has igitur Lucernulas , in quibus Lunae *φασίς* exprimitur , vel ad sacra illa , quae noctu necessario fiebant , adornanda , vel ad caenacula ea occasione illustranda , comparari potuisse facile patet .

X C I I .

B I G A L U N A E .

Quadrigam Solis , quam dedimus tab. lxxxv. , biga Lunae subsequatur . Equidem , ut Soli equos , ita Lunae mulos tributos fuisse , docet Pausanias *Eliacor.* i. in tabulis Taurobolicis a duabus vaccis vehitur Luna . Frequentius tamen eidem Deae duo etiam equi tribuuntur . Manilius *loc. cit.*

Qua-

Quadrijugis it Phoebus equis , it Delia bigis .
Ovidius ,

Altaque nocturnos Luna regebat equos .
Nec a Latinis Poetis tantum ; verum etiam a Graecis .
Homerus in hymn.

*Quando ab Oceano loto corpore pulbro
Vestes induta procul lucentes divina Luna ,
Junctisque equis longae cervicis fulgidis
Impetuose prius agitat pulchricos equos
Vespertina .*

Inde *φιλίππης* equorum amans appellatur ab Orpheo in
ejus hymno .

XCIII.

DIANA GLOBO INSISTENS.

Fortasse Diana Lucina hic repraesentatur ; fax enim
quam manu attollit novilunii virtutem significabat , &
novilunio vis quaedam inest , quae pariendo facultatem af-
ferat , ait Eusebius de Praepar. Evang. lib. 111. c. 3.
Eam vero facem ex picea in Olympo sectam de Jovis
fulmine Dianam accendisse , fingit Callimachus in hymn.
v. 118.

At vero Dianae ne , an Junoni Lucinae cognomen tri-
buendum sit , difficile est definire ; utrique enim a ve-
tustis Scriptoribus tributum legimus , quos tamen facile
conciliabimus , si Junonem , & Dianam unam eandem-
que Deam fuisse evincamus ; rem docent gravissima Ve-
terum testimonia . Catullus Carm. Saecul. ad Dianam .

*Tu Lucina dolentibus
Juno dicta puerperis ,
Tu potens Trivia , & notho es
Dicta lumine Luna .*

Varro de Ling. Lat. lib. iv. Luna videtur a Lati-
nis Juno Lucina dicta . . . facta igitur a juvando , & luce
Juno Lucina , a quo parientes eam invocant . Macrobius
Saturnal. lib. 1. c. 15. Quum enim initium mensum majores

res nostri ab exortu Lunae servaverint, jure Junoni Kalendas addixerunt, Lunam, & Junonem eamdem putantes.

Quae vero huc usque deduximus, ab ipsorum nominum notione confirmari videntur. Juno enim, & Jana, sicuti Veteres illam dixerunt, haud inepte derivatur a radice π *Jab*, quae Dominum significat, unde Jani etiam nomen dimanasse supra not. iv. conjecimus. At ab eodem Hebraico fonte Lunae etiam Graecum nomen $\epsilon\lambda\epsilon\theta\upsilon\alpha$ derivandum existimo; licet enim nonnulli ab $\epsilon\lambda\eta$ *Solis splendore* illud deducant, atque alii ab $\epsilon\lambda\epsilon\omega$ *abscondo*, unde Perdrerius in versione hymni Orphei $\Delta\rho\tau\epsilon\mu\iota\varsigma$ $\epsilon\lambda\epsilon\theta\upsilon\alpha$ transtulit *Diana Absconsa*, ab $\eta\kappa$ *Hel*, fortis Deus accersendum mihi videtur, adjecta particula *it*, quae ex masculino femininum facit $\pi\eta\kappa$ *fortis Dea*.

X C I V.

D I A N A $\phi\Omega\Sigma\phi\Omega\rho\Omega\Sigma$.

ITa appellatur a Dionysio Halicarnassensi *Ant. Rom. lib. iv.* Diana lucem ferens, quem quidem titulum potissimo jure imagini huic a nobis adsignari nemo ibit inficias; geminam enim faciem Diana praefert, qua se coeleste simul, ac terrestre Numen profitetur; vel, si mavis, suam in utroque hemispherio potestatem ostendit. Neque tamen Dianam duas manibus faces tenentem nunc primum producimus; nam plura ejus simulacra tali habitu efformata describit Pausanias lib. viii., & ix., atque ita expressa est in Regio maximi moduli numismate apud Monfoc. *Suppl. Ant. expl. Tom. i. tab. xlii. n. 7.* Veteres etiam Pisaureses eodem habitu illam dedicarunt, ut discimus ex aeneo sigillo inter Luci Sacri Veterum Pisaurensium reliquias reperto, quod lectissimum Oliverii nostri Musaeum illustrat. Caprina pelle, *nebridem* vocant, Diana superinduta est; Pausanias lib. viii. aliam ejusdem Deae imaginem simili pelle amictam describit.

GENIUS DIANAÆ LUCIFERÆ.

GEnium Dianae Luciferae hac Lucerna repraesentari diximus, quem tamen Solis Genium esse posse haud negamus, sive Phosphorum, sive ipsum Aether, quod ab Orpheo appellatur *ignem spirans, omnibus viventibus fax alte apparens ferens splendorem astris fulgorem praebens*. Equidem Callimachus in hymno Dianae illi non Herotes, sive Genios, sed *Ἡρώιδας* attribuit, quas Dianam LX. numero, omnesque novem annis natus ritu Jovis ex Oceano sumpsisse fabulatur. Graeci quippe, ut alias innuimus, libentius Genias, sive Heroidas, quam Herotes, sive Genios Deabus adsignarunt.

DIANA VENATRIX.

Dianam Venatricem multis describit Homerus in ejus hymno, pluribus vero Callimachus, qui venaticos canes in Maenalo a Pane dono illi datos fabulatur; unde *canibus gaudens* ab utroque Poeta saepius appellatur. Lucernarum, quae in hac tabula exhibentur, anaglypha illustrare voluisse Ovidius videtur, quum cecinit.

Talia succinctae pinguntur crura Dianae,

Quum sequitur fortes fortior ipsa feras.

Fortis autem ab Ovidio dicitur Diana, eadem, nisi valde fallor, significatione, qua Cococca apud Graecos appellabatur. Pausanias Eliacor. I. *Quamobrem vero Cococcam Dianam appellent, nunquam adhuc ut discerem mihi contigit*. Porro Cococcae adpellatio ab Hebraeo *חַיָּה חֹבְבָה* fortis deducenda esse videtur.

X C V I I.

H E C A T E S C A N D E L A B R U M.

Multa ad hanc Lucernam illustrandam suppeditaret nobis superioris disci Inscriptio, cujus reliquiae adhuc supersunt, nisi misere illa excidisset. Caeterum tres Dianae, coelestis, terrestris, atque infera hic repraesentantur, postrema hac in antica lychnuchi parte adstante, ut totum sphragisina inferorum sacris addictum fuisset cognoscamus.

Coelestis peplo obvoluta, longa veste praecincta, ab Hesiodo describitur:

Erecta habens longam vestem, in rotundum currens.

at Venatrix alte succincta est, ut ex Ovidio Dianam pingi supra didicimus; id enim a Jove recens nata petierat;

Da mihi ut lucem feram, & ad genua usque tunicam

Succingam fimbriatam, quando agrestes feras perimo. ut ait Callimachus. Media imago Hecaten repraesentat, quae, quum femineam naturae vim, ut Pluto masculam, significaret, clavem gerit, qua principium, & rerum nativitas indicatur. Ita ab Orpheo Luna, quam *hymno primo portis adstantem* vocat, *clavigera* appellatur; restis vero, quem sinistra obvolutum tenet, fortasse Parcarum stamen est; utrumque symbolum gerit Diana in simulacris triformibus Chisio, & Capitolino, a Caussaeo vulgatis, quibus quantum lucis afferat Lucerna nostra, nemo non videt.

X C V I I I.

D I A N A E P H E S I A.

Diana Ephesia nihil apud Antiquos aliud fuit, nisi ipsa rerum natura in sublunaria corpora vim suam exercens; proinde Dearum fere omnium officium vel ipsa sola complectebatur. Plutarch. *de isid.* & *Osir.* Ideo, & *Lunam Mundi matrem appellant, & naturam ex utroque*

Tom. 1.

L

mixtam

mixtam sexu adsignant ei , quod impleta , & gravida facta a Sole rursus a se in aerem emittat , ac disseminat genitabilia principia . Quamobrem mammosum illi corpus tribuerunt , illudque numerosa onerarunt animalium suppellectile , in quae suam potiori jure vim exercere Luna creditur , sive terrestria ea sint , sive aquatilia , sive etiam volatilia . Verum a doctissimis Viris ita hoc argumentum pertractatum est , ut nihil profecto nobis supersit adjiciendum .

X C I X.

C A P U T B O V I S .

Lucernae taurinum caput referentes vulgatae jamdiu fuerunt ab eruditis Viris Fabretto , & Boldetto ; easdem in Musaeo nostro asservamus , nec tamen edidimus , ne quid iterum vulgatum obtrudamus . Non una de causa Lucernam suam Dianae sacram fuisse existimavit Fabrettus ; verum jam non est amplius conjecturis utendum , postquam Lucernam hanc Graeca Inscriptione insignem producimus . Licet autem ea Graeca Inscriptione , ut diximus , signata sit , non proinde ex Graecia advectam esse censere debemus ; ipsa enim argilla Romanam esse clamat , & Graecos artifices Romae etiam , dum operarentur , graecizasse , nemo est qui nesciat .

Bovis cornua Lunae gratissima fuisse , scribit Orpheus in hymno *Dianae* . Lunae bigam boves agunt in tabulis Mithriacis , & in nummo Caracallae apud Patinum ; idcirco a Svida , & a Nonno *Dionys.* lib. viii. appellatur ταυροβολος *boum agitatrix* ; imo Hecate , quae Luna est , Tauri nomine fuit appellata ; inquit Porphirius de *Abstin.* lib. iii. c. 17.

Sacrae infulae , & bullae , quibus Tauri caput ornatur , bucranium illud fortasse repraesentari suadent , quod & mole , & augurii dignitate per multas aetates in vestibulo templi Dianae suspensum fuit ; rem narrat Livius lib. i.

C.

MERCURIUS.

HAec Mercurii protomes alis non petaso, sed capiti haerentibus, insignis est; quod tamen exemplo non caret; plura etenim supersunt vetera monumenta, in quibus Mercurius ita expressus est apud Monfocon. *Ant. Expl.* Tom. 1. tab. 68., neque vero absque ratione factum id est; illis enim Aegyptii significare voluerunt, nil aliud esse Mercurium, nisi vim intellectus, & mentis alacritatem, ut tradit Macrobius *Saturn.* lib. 1. c. 19.

CI.

GENII MERCURIALES.

Mercuriales Genios pueriliter ludentes ex ebore antiquo vulgavit Bonarotius. Nusquam alibi, ni fallor, Mercuriales Genii observati sunt; hinc licet intelligere, quanto in pretio habenda sit insignis haec patera, in qua per Geniolos Mercuriales sacra pompa in illius Numinis honorem repraesentatur.

Pateram nostram sacro usui addictam fuisse patet; quum autem tot hominum genera sacra Mercurio facerent, quibus in sacrificiis adhibita ea fuerit, difficile est constituere. Verum frequentiora, imo diurna, ac penitus familiaria sacrificia illa erant, quae Mercurio omnes ferme, antequam cubitum irent, faciebant. Homerus *Odyss.* H. v. 135.

Invenit autem Phaeacum duces, atque consiliarios

Libantes poculis speculatori Mercurio,

Cui ultimo libabant, quando cogitabant de lecto.

Mercurius enim somni praeses habebatur. Orpheus in *ejus hymno*

Sacra virga, virga demulces somnum.

& Virgilius *Aeneid.* IV.

Tom. I.

L 2

Dat

Dat Somnos , adimitque :

Placuit autem pateram nostram domestico huic , & familiari officio potius adscribere , quam publico , & solenni ; fictilis enim ea est , cujusmodi in privatis sacrificiis , quae intra domorum parietes obiri solebant , ple- rumque adhibebantur . Hinc Tibullus lib. i. el. i.

*Adsitis Divi , nec vos e paupere mensa
Dona , nec e puris spernite fictilibus .*

CII.

MERCURIUS CUM CANE, ET CAPRO.

ADsurgenti Mercurio , & quodammodo ab Inferis re- vertenti adstat hinc caper , inde vero canis . Cap- rum ejus simulacro ideo adjunctum narrat Pausan. lib. i. *quad unus prae caeteris Mercurius greges tueri , & augere existimatur .* Hinc quandoque Criophorus dictus est , quod arietem humeris sustineret , atque , ut notat idem Pausanias lib. ix. , circulato ea forma per civitatum am- bitus ariete , pestilentia inde averfa sit . Hujus etiam bru- ti forma occultatum Mercurium fama est Penelopen compressisse , ex quo congressu Pan natus est ; ideoque lyram pedibus continet , quod sub ejus imagine Mercu- rius ipse repraesentetur , cujus praeclarum inventum ly- ra fuit , ut narrat Homer. *in ejus hymno .*

Canis apprime Mercurio convenit , uti Pastorum Deo . Tradit item Homerus ab Apolline *et canes , & oves* , fuisse illi dono dados , & Aegyptiis monumentis edocemur , Mercurium in canem conversum custodem corporis fuisse Isidis , & Osiridis ; unde apud eam gentem cani- no capite cultus est , atque *Anubis* nuncupatus .

CIII.

CIII.

MERCURIUS NEGOTIATOR.

PLacuit hoc cognomine hanc Mercurii imaginem designare, quod crumena insignitus sit; ita quippe illum vocat marmor antiquum.

MERCURIO NEGOTIATORI SACRUM.

NUMISIUS ALBINUS EX VOTO.

Mercatoribus quippe praesidere putabatur; inde Homerus *hymno in Vestam* eum appellat *Datorem bonorum*; ejusque domum *bonis omnibus plenam* dicit *hymno Mercur*.

CIV. CV.

MERCURIUS, ET APOLLO.

MERCURII SYMBOLA.

SUccedit communis ara Apollinis, & Mercurii ob eam praecise causam, quod lyrae inventum Mercurio, citharae Apollini, Graecorum sermo attribuit. Quod Pausanias Eliaeorum I. de ara dixit, Lucernae huic nostrae attribuemus. Imo in hac insuper lucerna ipsa lyrae commutatio exprimitur; ut enim narrat Apollod. *Bibl.* I. III. lyram Mercurius Apollini tribuit, pro qua raptos boves ei condonavit, rursusque pro fistula, quam ille invenerat, auream virgam permutavit, ut fufius narrat Homer. *in eorum Hymnis*.

Agmen claudant Mercurii symbola, petasus, pera, caduceum; quae omnia fatis vulgata.

OPE.

OPERIS PARERGA

I.

UT parerga hujus operis venustati , & eruditioni deservirent , placuit gemmis quibusdam mei Musaei exornari.

Genius publicus sardae incisus initialem epistolae litteram exornat. Modio , & copiae cornu insignitur , qualem inferioris aevi nummi genium Populi Romani repraesentant , nisi quod ibi sacrificantis more pateram profert , hic praestitis specie poma porrigit , quod mirum videri non debet ; *Solebant enim Veteres Geniis symbola illius seu Personae , seu loci , cui Genius famulabatur , seu praesidebat , ut plurimum addere , ut ait doctissimus Oliverius Marmor. Pisaur. pag. 9.*

II.

INitialis prolegomenorum littera apologum Aesopi sardae incisum profert , de quo mentionem fecimus in nota LXVIII. In eo Vulpecula lignarium redarguit , quod ab illo minus fideliter defensa fuisset ; dum enim Venator eam insequeretur , voce quidem ille negaverat Vulpem sibi occurrisse , sed gestu prodiderat latitantem , nempe factis minime respondentibus verbo. Res satis vulgaris est.

III.

PROlegomenis gemmas tres praefiximus , in quorum prima Vir armatus sardae incisus est , eo prorsus habitu , quo *Virtus* in nummis plerumque repraesentatur . Res sane notatu digna est , Numen istud quandoque viri specie fuisse effectum , ut habent nummi Vitelli , Galbae , Trajani , & Hadriani ; frequenter etiam mulieris Amazonico cultu armatae , qualis est in nummis Domitiani , Hadriani , aliorumque etiam Imperatorum . Haec sexus differentia fortasse pendet ab ea doctrina , qua Deos esse

esse utriusque sexus , seu potius neutrius crederent , uti indicavimus in nota I. , nisi potius credamus typos illos, quibus *Virtutis* titulus praefixus est, aliquid aliud ab hoc Numine longe diversum indicare ; ejus enim imago, qua femina effingitur, eadem prorsus est , qua Roma , & Italia figurari solebat, ut in nummo Vitellii, in quo effigies *Romae* stantis eadem est ac *Virtutis* in altero Commodi ; sic Roma sedens in nummo Septimii Severi *Virtus Augustorum* inscribitur . Quum vero virili habitu , ut in hac gemma, *Virtus* exprimitur, non obscure Romanos Imperatores repraesentat, quasi ipsi sibi Numen istud praestarent, nam, ut ait Prudentius contra *Simac.* lib. 11.

..... *sua dextera cuique est*

Et Deus omnipotens .

quod clarissime evincunt nummi Probi, cujus armato capiti epigraphes adjecta est *Virtus Probi Aug.* quae *Virtus Augusti* in sequioris aevi numismatibus aliquando sub Martis gradientis specie, quandoque & Herculis leonem conficientis exprimitur . Imperatores Deorum vultu effingi solenne erat . Mitto exempla vulgata, uno tantum contentus anaglypho Ravennate , quod in Coenobio D. Vitalis elapsa hyeme miratus sum. Jovi assidenti adstat Caesar habitu genii sacrificantis stellam in fronte excisam ostentans, quo insigni charactere simulacra ejus decorari consuevisse ait Sveton. in *Caes.* cap. 88. *Stella crinita per septem dies continuos fulsit, creditumque est animam esse Caesaris in Coelum recepti, & hac de causa simulacro ejus in vertice additur stella.* Infra Augustus sceptro subnixus globum pede calcat. Adstat Livia Venerem simulans advolante circa sinistrum humerum alato geniolo sive cupidine , qui tamen pene diffractus est, ac fortasse Marcellum referebat.

Medium locum obtinet Victoria sedens. Haec aliquando gradientis effigie expressa est quasi ad *alia pergentis*, ut ait Patinus , quandoque stantis , veluti sui perpetuitatem pollicentis ; sedentis denique , qua se populo familiarem , atque jam domesticam profitetur . Clypeo inscribit vel vota publica , vel Caesarum nomina , cujusmodi in Capitolio , Basilicis , atque Templis fuisse plurimos ,

mos, testatur apud Romanos Plin. lib. xxxv. c. 3. apud Graecos vero Pausanias frequentissime. Mirum sane est aboleta jam penitus Idolorum superstitione unam Victoriā obstinate durasse, omniumque ultimam maximo labore eradicatam. Hujus rei praeclarum testimonium habemus in D. Ambrosii libello *de Ara Victoriae non restituenda*, ejusque cultum periisse primum omnium dolet Symmachus in ejus relatione ad Valentinianum, Theodosium, & Arcadium, nec chathecumenus Constantinus illius simulacrum in Constantinopolitana Basilica dedicare dubitavit, cui Julianum sacrificasse refert Socrates lib. iii. cap. 2., & Nicephor. lib. x. cap. 20. Christianorum quoque Caesarum nummi Crucem, & Christi servatoris Monogramma Victoriae typo frequentissime addiderunt, nec desunt anaglypha in Christianorum sarcophagis, in quibus indubitata Victoriae imago scripturae symbolis interjecta est, nondum penitus errore expurgato, quum, ut ait Simmac. *loc. cit.* *Nemo colendam negabat, quam profiteretur optandam.*

Postremus Victoriae typus jaspidi insculptus ad sacra certamina pertinet, quod duplici indicio suspicari licet, sceptri nempe, quod Agonothetae insigne erat, & phialae, quam manu porrigit, solenne praemium Hyeronicarum. Ita Pindarus *Olimp. ix. stroph. 4.*

Apud Marathonem

Egressus pubertatem

Sustinebat certamen seniorum

De argenteis phialis.

& *Nem. ix. in fin.*

Argenteis phialis

Circumagat violentum

Filium vitis, quus quondam equae

Acquisiverunt Chromio,

Et miserunt ex sacra Sycione.

F I N I S.

I N D E X

R E R U M .

*Littera P numeris Romanis praeposita Prolegomenorum § indicat ;
Numeri vero Arithmetici Notas significant .*

A

A Cademiae Pisaurensis Symbolum Noctua
Galeae insidens . 65.
Acrostolia navium Victoriae navalis signum . 45.
Acus emunctiorius Lucernarum ejusque ansa .
P. vi.
Aegyptiae cretae color . P. x.
Aesopi fabellae in veterum monumentis . 69.
Aetas artis Lucernariae . P. xii.
Agri Romani argilla . P. x.
Agrippa M. in Lucerna Martis habitu . 89.
Alae Diis familiares , earumque significatio .
2. 100.
Amun Aegyptiis quid . 31.
Anaglyphum Ravennae in Coccebio D. Vitalis
eximium . P. 3.
Anni novi auspicia . 5.
Anni tempora quomodo expressa . 11. Eorum
diviso , & Symbola . Ibid.
Animae defunctorum in Caelum elatae , earumque
Symbolum . 23. 26.
Ansa Lucernarum earum forma , & ornamenta .
P. vi.
Apollo Aethiacus . 71. Arcitenens . 71. Cytharoe-
dus . 70. 73. 74. Delphinus . 88. Hy-
strio . 76. Tunicatus . 84.
Apollinis arma columnae suspensa . 75. Co-
rona antiquior laurus , recentior , & peregrina
radiata . 83.
Apotheosis symbola in Lucernis obvia , & cur .
16.
Aqua , & ignis in nuptiis . 38.
Aquila a Jovis Geniis pasta . 34. Adorata . 27.
Inter signa militiae prima . Ibid.
Arae Deorum in Theatro . 76.
Arae plures uni Deo in eodem Sacrificio . 2.
Arbores Lucernis onerari solitae . P. xiv.
Architecturae forma corrupta . 29.
Aretina creta , ejusque color . P. x.
Argillae nigrae examen . P. x.
Aries Minervae aram impetens . 68. Cur
Atydi , & Soli attributus . 17.
Arimanius Persarum Deus . 90.
Arionis Delphinus . 5.
Armata Vestalis Sacrificans . 13.
Astrum Solis typus . 91.
Atys quid . 17. 18. 19. Versus in Pixum . 18.
Atramentum encausticum Etruscorum . P. x.
Augurales Lucernae , & eorum typi P. xiii.
Augurum Collegium Pisauri . P. xiii.

B

Bacchus Cereri junctus . 22.
Bacchanalia ad lyncos haberi solita . P. xiii.
Bartolus Santes Calchographus ejusque stilus
examinatus . P. 11. 6.
Bellaria anno novo missitari solita . 6.
Biga Lunae ab equis , & Vaccis acta . 92.
Bovis caput Dianae sacer . 99.

C

Calathus Cereris . 20.
Candela quid . P. iv. ejus antiquitas . P. v.
P. vi.
Candelabrum quid . P. vii. ejus elatior pars
scutella . P. vii. In usu sacro tantum .
P. xv. Quum in usu profano esset Lycnuchus
vocabatur . P. xv.
Candelabra Apollinis . 69. Cereris . 22. He-
cathes . 97.
Canis Jovi attributus . 30. Mercurio . 102.
Cantharos Pharos Lucernae . P. xv.
Caper Marinus . 48. Mercurio sacer . 102.
Ceres Baccho sociata . 22. Ejus calathus . 20.
Ejus Lucernae . 20. 21. 22. Ejus Sym-
bola , & corona spicca . 20.
Cervi Lucernarum . P. vii.
Chaos Deus , Primogenitus . 4.
Cista mystica . 20. 21. 63.
Cybeles Lucernae . 16. 17. 18. 19. Eadem
Tellus . 16. Rerum creatarum prima . Ibid.
Eadem ac Materia primigenia . Ibid. Quo
sensu tellus ante Caelum exstitisse dicatur . 16.
Cycindela quid . P. vi.
Caeli imago , ejusque Symbola primum pro-
dita . 7.
Coemptio in nuptiis quid . 38.
Comaedia . 76.
Conchae , & earum significatio . 51.
Corona in sinu Jovis . 28. Poetarum . 78.
Spicea . 20. Ex Lauro . 83. Radiata . Ibid.
Cornucopiae Cereris . 21.
Crater Lucernae quid . P. vi.
Cretae examinantur Aretina , Cumana , Aegy-
ptia , Perusina , Pisaurensis , Romana ,
Urbevetana . P. x.

D

Dacica trophaea . 26.
Dali quid . P. xiii.
Daps quid , ejusque faciendae ritus . 31.

M

Del-

- Delphines Neptuno Sacri*. 42. *Apolini*. 88.
Delphinus Arionis. 50. *Delphinus Machi-*
na militaris. 45.
Delubrum unde dictum. P. xiii.
Dendrophori. 17.
Deus Maximus, ejusque inscriptio. 1.
Diana cum Junone confusa. 93. *Caelestis*,
Terrestris, & Infera, ejusque symbola.
 97. *Cococca*. Ibid. *Ephesia, ejusque sym-*
bola. 98. *Phosphoros*. 94. *Venatrix*. 69.
ejusque canes. Ibid.
Diei apud Graecos divisio. 75. *ejus spatia*
totidem lyncis expressa. 83.
Digitus ori admotus praecantum gestus. 1.
Dii Mares, & Feminae. 2. *Sacrificantium*
gestu efficti. 1. 2. 17. 19. 90.
Discus Lucernae quid P. vi. *Ejusque orna-*
menta. Ibid.
Domitiani Aug. officinae Lucernariae. P. vii.
Dotis symbolum Assis. 38.
Dracones Cereris. 20. 21.

E

- Ellychnium Lucernarum quid*. P. vi.
Ennosigaeus Neptunus. 42.
Ethimon Candelae. P. v. *Cerni* P. vii.
Cococcae Dianae. 96. *Delubri*. P. xiii.
Dianae. 93. *Fani*. P. xiii. *Horarum*. 75.
Jani. 4. *Ilithyiae*. 93. *Lampadis*. P. v.
Laternae. P. vii. *Lucernae*. P. v. *Lycni*.
 P. iv. *Monetae*. 41. *Papilo*. P. vi. *Pe-*
gasi. 80. *Sabazii*. 24. *Septimanae*. 15. *Stil-*
bon. P. vii.
Etrusci Lucernas quando habuerint. P. iv.
 P. xvi.
Eugubii sepulcretum. P. xvi.

F

- Fanum unde dictum*. P. xiii.
Far in nuptiis Veterum. 37.
Farsetti Mapphaei Archiepiscopi Ravennatis
laudes. 30.
Ferula in Jani capite. 4.
Figulorum sigillatorum officium P. viii. P. xi.

G

- Ganymedes in Lucerna*. 18.
Gemini zodiaci signum in Lucerna. 85. *Equi*
illis tributi. Ibid.
Genii Urbium Victoriarum specie. 6. *Roma-*
norum puerili facie, Graecorum, & Thusco-
rum muliebri. 11. *Publicus cum Pomis*
Parergh. 1. *Geniae Dianae*. 95.
Genii Deorum varii in Lucernis expressi A-
pollinis. 77. *Dianae Luciferae*. 95. *Jo-*
vis. 34. *Mercurii*. 101. *Minervae*. 67.
Musarum. 82. *Nepruni*. 46.
Ginannus Petrus Paullus Monachus Casinensis
Ravennas doctissimus, & humanissimus 30.
Gryphes Apollini Sacri. 79. *In Sepulcris ve-*
terum frequentes. Ibid.

H

- Hecathes candelabrum*. 97.
Hercules Azonius Tuderti cultus. P. xiii.
Horae anni tempora. 11. *Earum numerus*
Ethimon, Symbola, & fructus. Ibid.
Horarum origo. 11. 75.
Hymenaeus. 38.

I

- Januae illuminatae*. 6.
Jani in capite ferula. 4. *Ejus nominis*
ethimon. 4. *Ejus simulacra Pisauri*. Ibid.
Janus Deus Primigenius. 4. *Deus Aegy-*
ptius. Ibid.
Imagines Deorum in Sepulcris. P. xiii.
Imperatores Deorum specie efficti. P. iiii.
Infundibulum Lucernarum. P. vi.
Joles in Bartoli Lucerna male pro Somni
simulacro explicata. 8.
Jovannellius Andreas Presbyter Tudertinus
memoratur. P. xvi. 1. 80.
Itali Lucernas quando habuerint. P. iv.
Julia Aug. Veneris specie. 89.
Juno, & Minerva cum Jove Capitolino. 29.
Juno Jugalis. 37. *Lucina*. 39. *Moneta*. 41.
Jupiter bonorum largitor. 3. *Ejus caput*. 22.
Corona quercea. Ibid. *Barba pexa*. Ibid.
Laurea in ejus sinu. 28. *Ab aquila elatus*.
 25. 26. *Apotheosis symbolum*. Ibid. *Tri-*
umphat de Gigantibus. Ibid. *Ejus tem-*
plum. 29. *Sacrificans*. 34.
Jupiter Capitolinus. 28. *Custos, & ejus*
imago. 30. *Altera marmorea Ravennae*.
 Ibid. *Dapalis, & ejus imago*. 31. *Ham-*
mon, & ejus fabula. 32. *Serenus, &*
ejus imago nunc primum prodita. 33. *In-*
scriptio Jovis Sereni Pisauri recens ef-
fossa. Ibid.
Juvvra Philippus Architectus eximius Au-
storis hujus operis magister. 29.

L

- Lampas forte Lucerna major*. P. xv. *Unde*
dicta. P. v. *pro face, & Lucerna usur-*
pata. Ibid.
Lampon Sol a luce dictus. P. v.
Lamptiria & lampadeforia festa. P. xiii.
Lares Permarini. 46. *Lares, & Genii quan-*
doque iidem. Ibid.
Lararia Domestica. 56. *In iis Omnes Dii*
admissi. 56.
Laterna ejus materia, & ethimon. P. v.
 P. vii. *Laterna fictilis reperta in Se-*
pulcro C. Cestii. Ibid. *Laterna auguralis,*
& ejus figura. P. xiii.
Laurea in sinu Jovis. 28.
Laurus Apollini Sacer. 78.
Leſti Deorum, & eorum forma. 77.
Limbus Lucernarum, & ejus ornamenta.
 P. vi.
Lotbos Cereri tributa. 22.

Lucernae Diis accendi solitae. Baccho. 13. Cereri. 22. Jano. 5. Jovi. 24. Laribus. 13. & 16. Deae Nocti. 8. Saturno. 10. Diis fere omnibus. P. xlii.
Lucernarum typi iidem in variis officinis. 6. Scitissime elaborator. 8. Earum antiquior forma. P. viii. P. xii. Illarum materia fusilis, coctilis, sculptilis, metalla, marmora, argilla, vitrum. P. x. In sepulcris antiquioribus nullae. P. x. Cur ornari caeptae. P. xi. Ab earum symbolis, & artificio aetas illarum cognoscitur. P. xii. Earum quadruplex usus. P. xlii., & seq. Illarum ingens copia. P. xiv. loco sacri ignis adhibita. P. xlii. Illarum Fictores inter officia Domus Augustae. P. xiv. omnia ornamenta illis communia. 15. Mobiles, pensiles, stabiles, seu candelabra. P. xv. Lucerna fictilis omnium maxima in Museo Arditio. P. xv. Lucernae Meretriciae. P. xv. Lucernarum in sacris ratio. P. xv. P. xvi. Cur Sepulcris inlatae. P. xvi. Sepulcro semel illatae nunquam amovebantur. P. xvi. Fictiles etiam in optimatum sepulcris. P. xvi. Usus Lucernarum a symbolis minime deduci potest. P. xvi. Collectanae illarum editae, & de eis iudicium. P. ii. Origo illarum Fabulosa. P. iiii. Tempore Noe extitisse creditur. Ibid. Ab Aegyptiis ad caeteros Populos propagatae sunt. Ibid. In Italia quando in usu fuerint. P. iv. Nomina illarum varia. P. v.
Lucus unde dictus. P. xlii.
Luna silens symbolum Apotheosis, & Aeternitatis. 91.
Lycni quot in Lucernis. P. xvi.
Lyncocautia Aegyptiorum. P. xlii.
Lynceus quid. P. vii. Unde dictus. P. v.
Lyra in Lucerna. 78.

M

Manibus Lucernae loco ignis sacri. P. xvi.
Maphaeus Scipio Vir summus laudatur. P. iv. 78.
M. Julii Philippi Consulatus. iiii. in Lucerna. 29.
Marmora Pisaurensia a Cl. Oliverio illustrata. P. i.
Materia Lucernarum universa expenditur. P. x.
Matronalia in Lucerna repraesentata. 39.
Medusa in Lucerna. 66.
Meniscus Jano attributus. 4.
Mensis in hebdomadas partitus. 15.
Mercurii alae non petaso, sed capiti additae. 100. Genii illius. 101. symbola. 105. Mercurius negotiator. 103. Ejus cum Apolline de lyra disceptatio. 104.
Mestibes Mithra. 90.
Millenarium Urbis. 29.

Mithra quid. 90.
Moneta Juno unde dicta. 41.
Monetarum trium effigies. 41.
Millenarium Urbis. 29.
Minerva, & Juno cum Jove. 29.
Minervae capita. 52. 53. Etrusco more a Romanis ficta. 52. Tritonia. 53. Victoria. 54. Puerili aspectu. 55.
Mithra quid. 90.
Moneta Juno, & unde dicta. 41.
Monetarum effigies. 41.
Monstra Marina, & eorum pugna. 49.
Moretum in sacris Cybeles. 19.
Musa. 81.
Musarum signa columnae innixa, ita & Genii Musarum. Ibid.
Myxus Lucernarum. P. vi.

N

Nasus Lucernarum quid. P. v. cur ita dictus. Ibid.
Neomaenia a Romanis celebrata. 91.
Neptunus imberbis. 42. In nummis graecis Pisaurensium. Ibid. Ejus quadriga, & Delphines. Ibid.
Noctua Palladis. 65.
Nox Dea culta. 8. ejus nativitas, filii, & symbola. Ibid.
Nummi in Lucernis. 5.
Nummi veteres in praetio etiam apud antiquos. 6.
Nuptiae, eorumque ritus, Usu, Farre, & Cœmptione. 37.

O.

Obeliscolycnus, & ejus forma. P. vii.
Oliverius Annibal de Abatibus, Patricius Pisaurensis moribus, & doctrina conspicuus memoratur. P. i. P. viii. P. xlii. not. ii. Par. i. & alibi frequenter.
Operculi Lucernarum. P. vii.
Orarium inter Cereris ornamenta. 22.
Orca, & ejus figura. 6.
Ornamenta cur in Lucernis introducta. P. xiv.
Oremasdes Persarum Deus. 90.
Oromazon. Ibid.
Ossa monstri marini Pisaurum delata. 80.

P.

Pallas trigemina. 56. Urbium vastatrix. 59. Urbium servatrix. Ibid. Pacifera. 60. Consiliaria. 61. Oplochares. 62. Ejus cista. 63.
Palladii forma. 64. quandoque vestiri solitum. Ibid.
Panthei origo, nomen, & natura. 1.
Pantheae Deae ratio. 2.
Papyrus in Lucernis. P. vi.
Parentalia Lucernis celebrata. P. xvi.
Paterae Etruscae in Sepulcris. P. x.
Pavo Junoni tributus. 40. facile confunditur cum Veterum Christianorum symbolo. Ibid.

Pega-

Pegasus, & ejus *Fabellae* 80.
Pensiles Lucernae. P. vi.
Perusinae Lucernae. P. x. ejus loci *argilla*.
Ibid.
Phoenicia Vasa in Sepulcris Senoniae. P. x.
 illorum *ignoti characteres*. *Ibid.*
Phaeton sol in sacris samothracum. P. xiii.
Pharus Cantbarus Lucerna. 5.
Phlogmus in Lucernis. P. vi.
Pinus in Cybeles Sacris. 18.
Pisaurense antiquitates memorantur. P. i.
 P. xiii. 4. 8. 10. 11. 15. 42. 94.
Pisaurense argillae examen. P. x.
Pisces votivi. 44.
Planetarum in Terram potestas. 5.
Primitiae Diis libatae. 20.
Primogenitus Deus. 16.
Prototypi Lucernarum a quibus, & quomodo
fabrefacti. P. viii.

Q.

Quadrigae Neptuni. 42. *Apollinis*. 75. Ea-
 rum *significatio*. 85.
Quinquatria Minervae. 52.

R.

Religio Lucernarum unde originem duxerit.
 P. xvi.
Roma in solemnibus tota illuminata. P. xiv.
Romanae cretae examen. P. x.
Rundula Antonius laudatus. P. i. & viii.
Rubrica in Lucernis qua ratione indita. P. x.

S.

Sabazia sacra. 24. *Sabazius unde*. *Ibid.*
Sacrificia Inferorum. 35. *Ludorum saecula-*
rium. 36. *Mercurii*. 101. *Matronalia*.
 30. *Neptuni*. 44.
Saturnus in Lucernis. 9. 10. Ejus *symbola*,
 & *officia*. *Ibid.*
Saturnaliorum Solemnia. *Ibid.*
Scutella elatior pars candelabri. P. vii.
Sceptrum Deorum, & ejus significatio. 29. 30.
Scenae schema. 76.
Scylla monstrum Latinis, Etruscis, Graecis,
 & *Phaeniciis notum*. 47.
Senecae locus forte corruptus. 24.
Septimana unde dicta. 15.
Sepulcra Etrusca, Perusina, Tudertina, Eu-
gubina. P. xvi.
Sepulcralium Lucernarum ratio. P. xvi.
Servi custodes Sepulcrorum. P. xvi.
Sigilla Lucernarum quo instrumento in Lucernis
impressa. P. ix.
Simulacra Deorum fictilia. 56. *Quandoque*
vestiri solita. 64.
Solis motus proprius in Lucerna indicatus.

14. Ejus & Lunae in Terram potestas. 14.
Aries cur illi attributus. 17. Ejus *quadri-*
gae. 75. & 85. *Solis, & Lunae capita jugata*.
 88. Ejus, *Martis, & Veneris capita*.
 89. *Sol tunicatus*. 84.
Sponsa ante focum privatorum larium. 13.
Stellarum magnitudo a radiorum numero distin-
cta. 7.
Strenae etiam ex Lucernis dari solitae. 5. 6.
Illarum symbola. 6.
Stuppa in Lucernis. P. vi.
Stylba quid. P. vii. & xiii.
Subscriptiones Lucernarum, earum ratio, &
significatio. P. ix.
Summis pedibus stantes Deos adorabant Vete-
res. 1.

T.

Taras Urbis nomen, non Dei. 42.
Taurus Caelestis. 84.
Tedae Cereris. 20.
Tegulae antiquissimis characteribus scriptae.
 P. vi.
Tellus Dea. 4. 7.
Templum Jovis Capitolini. 29.
Templa Deorum fideliter a Sculptoribus expref-
sa. 29.
Terra communis omnibus Diis. 14.
Testa pro Lucerna. P. x.
Tindarus Plotinae Aug. libertus figulus. 31.
Tragaedia quomodo expressa in anaglypho. 76.
Triallis quid. P. vi.
Tridens Neptuni. 44.
Triton pugnans. 43.
Triallis in Lucernis quid. P. vi.
Tripus Apollinis. 75.
Trophaeum Dacicum. 26. *Piscatorium*. 44.
Navale. 45.
Tudertinae antiquitates. P. vii. P. xiii. P.
 xvi. i. 80.
Tutela Navis, Tutela Ruris. 33.
Typi Lucernarum a quibus fabrefacti. P. viii.
Typi Vitrei ad aedes, & Theatra ornanda. 76.
Typographica ars a Romanis inventa. P. ix.

V.

Vesta quid 12. *quotuplex*. *Ibid.*
Vestalis sacrificans. 13.
Vestitores simulacrorum. 74.
Victoria multifariam picta. P. 3. *Sedens Ge-*
nium urbis repraesentat. *Ibid.* *Circensis quo-*
modo picta. *Ibid.*
Virtus Augustorum quomodo expressa. *Ibid.*
Vitrea opera quo artificio elaborata. 1. 5.
Urbevetanae argillae nigrae inquisitio. P. x.
Ufus in Nuptiis quid. 37.
Vulpecula, & Lignarius. P. 2.

